

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЇ
З КУРСУ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО»**

Колектив авторів

Дніпро
2024

УДК 343.2/7 (477)
Н 15

*Рекомендовано до друку науково-методичною
радою Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 23.10.2024)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Олександр КОМІСАРОВ** –
заступник начальника факультету з навчальної та наукової роботи –
начальник навчальної частини факультету забезпечення державної
безпеки Київського інституту Національної гвардії України;

доктор юридичних наук, професор **Сергій ХАЛИМОН** –
заступник начальника кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького;

Андрій КУЛІНІЧ – заступник начальника слідчого управління
ГУНП в Запорізькій області.

**Н 15 Навчальний посібник для підготовки до атестації з курсу
«Кримінальне право» / кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ.
ун-т внутр. справ, 2024. 444 с.**

ISBN 978-617-560-040-5

Посібник містить стислий виклад основних питань для підготовки до атестації з курсу кримінального права України відповідно до програм атестації для курсантів, слухачів та студентів юридичних ЗВО.

ISBN 978-617-560-040-5

© Автори, 2024
© ДДУВС, 2024

ЗМІСТ

Автори	4
Загальні положення	6
РОЗДІЛ 1. Загальна частина	14
РОЗДІЛ 2. Особлива частина	97
Питання для підготовки до атестації з курсу «Кримінальне право»	312
Приклади вирішення задач	319
Список використаних та рекомендованих джерел	323
Додатки	339

АВТОРИ

Олександр ЮНІН – проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Василь БЕРЕЗНЯК – завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Олексій ТИТАРЕНКО – старший науковий співробітник лабораторії з підготовки військ Київського інституту Національної гвардії України, доктор юридичних наук, доцент;

Сергій БАБАНІН – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Валентин ЛЮДВІК – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Вікторія РУФАНОВА – слідчий-криміналіст відділу розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи Слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області, кандидат юридичних наук, доцент;

Вадим ХАШЕВ – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Юлія ХРИСТОВА – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Антон МАРІЄНКО – доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Світлана КОРОГОД – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії з права;

Роман КАТОРКІН – начальник відділу аналітичної роботи та організації управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософії з права;

Аліна ЧОРНА – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Вікторія САВЕНКО – старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Тетяна БОРИСЕНКО – ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Інна МЕЛЬНИЧЕНКО – ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Юлія ТКАЧ – ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Діана РУКІНА – здобувач вищої освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Атестація з курсу «Кримінальне право» має на меті визначити якість отриманих знань під час навчання в університеті, відпрацьованих навичок щодо практичного застосування кримінального законодавства України, які базуються на ґрунтовному опануванні теорією кримінального права, науковими основами кваліфікації, вивченні навчальної та монографічної літератури.

Призначення навчальної дисципліни «Кримінальне право» полягає в опануванні майбутніми юристами, працівниками Національної поліції комплексу знань, умінь та навичок, які необхідні для виконання службових обов'язків на належному професійному рівні.

Атестація з курсу «Кримінальне право» є тим відповідальним етапом, що завершує підготовку спеціалістів для Національної поліції, подальша професійна та службова діяльність яких спрямована на виконання завдань, поставлених перед Національною поліцією в Законі України «Про Національну поліцію», в рішеннях Колегії МВС України, державних та регіональних програмах протидії злочинності та правопорушенням.

Складання атестації з курсу «Кримінальне право» як однієї з провідних дисциплін кримінально-правового циклу, що викладаються в Дніпровському державному університеті внутрішніх справ, є останньою, найбільш складною та відповідальною стадією освітнього процесу.

Кримінальне право належить до нормативних професійно-орієнтованих юридичних дисциплін і посідає провідне місце у професійній підготовці співробітників Національної поліції.

Підготовка до атестації з курсу «Кримінальне право» передбачає вивчення змісту цієї навчальної дисципліни, повторення лекційного матеріалу, матеріалу для підготовки до семінарських та практичних занять, опрацювання основної та додаткової літератури з усіх тем курсу і тих питань, що виносяться на атестацію.

Завдання атестації з курсу «Кримінальне право» полягає в тому, щоб забезпечити перевірку:

- ступеня глибини вивчення положень кримінального законодавства та його застосування в практичній діяльності правоохоронця;
- якості придбаних навичок правильного, глибокого аналізу

суспільно небезпечних діянь;

– опанування необхідною науково-методологічною підготовкою, що забезпечує знання існуючих шляхів розв'язання спірних положень, самоудосконалення фахового рівня;

– якості правової культури фахівця української держави у сфері правоохоронної діяльності, почуття відповідальності перед людиною, суспільством та державою.

Вивчення дисципліни «Кримінальне право» передбачає досягнення кваліфікаційного рівня підготовки випускника, за якого **слухач (курсант) повинен продемонструвати:**

Знання:

1) *на понятійному рівні:* основні положення кримінального законодавства України, в частині визначення поняття кримінального правопорушення, ознак кримінального правопорушення; склад кримінального правопорушення; структура юридичного аналізу складу кримінального правопорушення; обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, призначення та звільнення від покарання, основні теоретичні положення Особливої частини кримінального права, наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень, юридичні склади конкретних кримінальних правопорушень;

2) *на фундаментальному рівні:* здійснення правової оцінки вчиненого суспільно-небезпечного діяння; основні проблеми, які є актуальними для Національної поліції України щодо запобігання кримінальним правопорушенням; тенденції подальшого розвитку суспільних відносин щодо вдосконалення кримінального законодавства;

3) *на практично-творчому рівні:* умови правомірності дій в разі необхідної оборони та під час затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відмежування різних складів кримінальних правопорушень між собою та від адміністративного правопорушення, особливості кваліфікації окремих складів кримінальних правопорушень.

Вміння:

1) *на репродуктивному рівні:* відтворювати основні поняття та категорії, що відображають сутність кримінального права;

2) *алгоритмічному рівні:* довільно використовувати засвоєні знання для розв'язання типових ситуацій, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень, а також організувати свою діяльність на основі певного алгоритму;

3) *на евристичному рівні:* орієнтуватися у процесі зміни

професійних завдань та ускладнення оперативно-слідчої обстановки, знаходити способи вирішення нетипових завдань, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень;

4) *на творчому рівні*: переосмислювати наявні знання стосовно нових змін, що відбуваються в кримінальному законодавстві держави; варіативно вирішувати професійні завдання; у вмінні самостійно вести експериментальну, науково-дослідницьку діяльність.

Досвід прийому атестації з курсу кримінального права свідчить про наявність таких, найбільш типових, недоліків та помилок, що бувають під час його складання:

1) у відповідях часто поза увагою залишаються важливі зміни чинного кримінального законодавства та нові постанови Пленуму Верховного Суду України;

2) недостатнє засвоєння загальнотеоретичних положень окремих інститутів кримінального права, невміле використання їх під час вирішення практичних завдань, які є складовою частиною атестації;

3) поверхневий юридичний аналіз складів кримінальних правопорушень, неспроможність чіткого розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень (наприклад, умисного вбивства від заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть; крадіжки від грабежу; грабежу від розбою; розбою від вимагання тощо);

4) виникають труднощі під час характеристики злочинів проти основ національної безпеки, кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності, кримінальних правопорушень проти правосуддя та кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян;

5) недостатні знання кваліфікуючих ознак та їх правової суті в складах кримінальних правопорушень;

6) у відповідях недостатньо обґрунтовано використовуються відповідні положення керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, монографічна література та не в повному обсязі дотримуються вимоги навчально-методичної літератури.

Отже, щоб запобігти цим недолікам, необхідно обов'язково дотримуватися таких вимог:

1) правильна побудова і повнота відповіді щодо питань Загальної частини кримінального права потребує, насамперед, користуючись робочою навчальною програмою, визначити місце поставленого в білеті запитання в системі Загальної частини кримінального права, тобто встановити, до якої теми воно належить. Потім необхідно

сформулювати саме положення, вказавши, чи відображене воно в законі. Наприклад, поняття мети та мотиву вчинення кримінального правопорушення не закріплено в КК, хоча в окремих диспозиціях статей Особливої частини законодавець визначає чітко мету або мотив: умисне вбивство з корисливих чи хуліганських мотивів (п. 6, 7 ч. 2 ст. 115 КК); вилучення у людини органів або тканин з метою їх трансплантації (ч. 2 ст. 143 КК); вилучення крові у людини з метою використання її як донора (ст. 144 КК);

2) під час відповіді на питання з Особливої частини кримінального права необхідно дотримуватись схеми юридичного аналізу, зокрема у запропонованій послідовності встановити: суспільну небезпечність діяння, що аналізується, його місце в системі Особливої частини КК; об'єкт та ознаки, які його характеризують (предмет, потерпілий); об'єктивну сторону та її ознаки; момент закінчення кримінального правопорушення та вид складу кримінального правопорушення за конструкцією; суб'єкт кримінального правопорушення та його ознаки; суб'єктивну сторону кримінального правопорушення та її ознаки; кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення; відмінність аналізованого складу кримінального правопорушення від суміжних та конкуруючих складів кримінальних правопорушень;

3) під час вирішення практичного завдання необхідно дати повний юридичний аналіз розглядуваного діяння, його нормативне обґрунтування, кваліфікацію та визначити обтяжуючі чи пом'якшуючі обставини;

4) під час відповіді на питання Загальної та Особливої частини чи вирішенні практичного завдання необхідно посилатися на відповідні Постанови Пленуму Верховного Суду України, наводити приклади кваліфікації аналогічних кримінальних правопорушень чи кримінальних правопорушень даної групи із слідчої та судової практики. На цей час продовжують діяти окремі Постанови Пленуму Верховного Суду України, що були ухвалені до набуття чинності КК 2001 р. в частині збережених кримінально-правових заборон та з урахуванням змін, що були внесені до деяких складів кримінальних правопорушень.

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ, ВМІНЬ ТА ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК

Результати складання іспиту оцінюються у порядку, передбаченому прийнятою в університеті шкалою оцінювання:

За 100-бальною шкалою	За національною шкалою	За шкалою ECTS	Пояснення
90–100	Відмінно	A	Теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі (<i>повна здатність</i> застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів; знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і кримінального права); сформовані необхідні практичні навички (<i>повна здатність</i> до критичного та системного аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності – при кваліфікації кримінальних правопорушень, відмежування їх від інших правопорушень)
83–89	Добре	B	Теоретичний зміст курсу засвоєно у повному обсязі (здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів <i>в достатньому обсязі</i> ; знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і кримінального права); в основному сформовані необхідні практичні навички (здатність до критичного та системного аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності – при кваліфікації кримінальних правопорушень, відмежування їх від інших правопорушень <i>в достатньому обсязі</i>)

75–82		С	<p>Теоретичний зміст курсу переважно засвоєний (здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів на належному для правника рівні; знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і кримінального права); в основному сформовані практичні навички (здатність до критичного та системного аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності – при кваліфікації кримінальних правопорушень, відмежування їх від інших правопорушень на належному для правника рівні)</p>
68–74	Задовільно	D	<p>Теоретичний зміст курсу засвоєний не повністю, але прогалини не носять істотного характеру (неповна здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів на належному для правника рівні; знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і кримінального права); в основному сформовані практичні навички (неповна здатність до критичного та системного аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності – при кваліфікації кримінальних правопорушень, відмежування їх від інших правопорушень на належному для правника рівні)</p>

60–67		Е	Теоретичний зміст курсу засвоєний частково (<i>часткова</i> здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів; не сформовані деякі практичні навички (<i>часткова</i> здатність до аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності – при кваліфікації кримінальних правопорушень, відмежування їх від інших правопорушень)
35–59	Незадовільно	FХ	Теоретичний зміст курсу засвоєний частково з істотними прогалинами (НЕЗДАТНІСТЬ застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів; не сформовані необхідні практичні навички (НЕЗДАТНІСТЬ до аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності)
1–34		F	Теоретичний зміст курсу не засвоєний (ПОВНА НЕЗДАТНІСТЬ застосовувати знання завдань, принципів і доктрин кримінального права, а також змісту його правових інститутів); не сформовані необхідні практичні навички (ПОВНА НЕЗДАТНІСТЬ до аналізу кримінально-правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності)

Іспит з дисципліни «Кримінальне право» проводиться в усній, письмовій формі або (у разі складання іспиту в дистанційній формі) у вигляді вирішення тестових завдань.

У разі складання іспиту у вигляді вирішення тестових завдань на екзамен виноситься 50 тестових питань з 4 варіантами відповідей. Правильна відповідь лише одна. Кожна правильна відповідь оцінюється в 2 бали.

Результати складання іспиту у вигляді вирішення тестових завдань оцінюється у порядку, передбаченому прийнятою в університеті шкалою оцінювання:

За 100-бальною шкалою	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	Відмінно	A
83–89	Добре	B
75–82		C
68–74	Задовільно	D
60–67		E
35–59	Незадовільно	FX
1–34		F

Розділ 1 ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

1.1. Поняття, предмет, метод та принципи кримінального права

Кримінальне право містить декілька значень:

- 1) наука кримінального права;
- 2) галузь права;
- 3) навчальна дисципліна.

Кримінальне право як галузь права – це система кримінально-правових норм (правил поведінки), що визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінально протиправними і які покарання треба застосовувати до осіб, що їх вчинили. У цьому визначенні наведено основні ознаки кримінального права, що відрізняють його від інших галузей права, – кримінальне правопорушення та покарання.

Предметом регулювання кримінального права є кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінальних правопорушень, тобто суспільно-небезпечних діянь, що посягають на суспільні відносини та завдають або можуть завдати їм значної шкоди.

Метод регулювання кримінально-правових відносин є специфічним, оскільки встановлені законом заборони передбачають можливість застосування найбільш суворого виду державного примусу – кримінального покарання.

Принципи кримінального права – вихідні ідеї, що відображають закономірності боротьби зі злочинністю, і впливають зі змісту правових норм, закріплених в кримінальному законодавстві.

Розрізняють дві групи принципів:

- 1) **загальноправові** – характерні всім галузям права;
- 2) **спеціальні** – характерні для кожної галузі права.

Групу загальноправових принципів становлять принципи:

- суверенітету і незалежності України (ст. 1 Конституції);
- цілісності і недоторканості території України (ст. 2 Конституції);
- поділу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову (ст. 6 Конституції);

- *верховенства права* (ст. 8 Конституції);
- *рівності громадян перед законом* (ст. 24 Конституції);
- законності* (ст. 29, 61, 62, 124 Конституції).

Групу спеціальних принципів кримінального права становлять такі принципи:

- *законність* – ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58 Конституції України);

- *кримінальна протиправність і караність діяння* визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК);

- *особиста відповідальність за наявності вини особи* – юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ст. 61 Конституції), за вчинене кримінальне правопорушення відповідає лише та особа, яка його вчинила; відповідальність можлива лише при встановленні в діянні конкретної особи вини (умислу, необережності – ст. 24, ст. 25 КК);

- *невідворотність кримінальної відповідальності* – кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, повинна понести кримінальну відповідальність і така особа не може бути покарана двічі за те саме кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 2 КК);

- *гуманізм* – заборона жорстоких, болісних, тілесних покарань, що спричиняють фізичні страждання; повага до людської гідності, безпека особи, що вчинила кримінальне правопорушення; відповідність виду та розміру покарання ступеню суспільної небезпечності кримінального правопорушення; застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; передбачення Кримінальним кодексом випадків звільнення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення від кримінальної відповідальності, покарання, застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, ст. 79 КК) та інше;

- *справедливість (індивідуалізація) відповідальності* – покарання в межах закону (санкції статті), з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин справи, особи винного (стан здоров'я, характер, спосіб життя, мікросередовище, форма вини, мотиви);

- *економія кримінальної репресії* – в залежності від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (ст. 12, 66, 74–87 КК) визначається міра покарання в санкції статті; кримінальне покарання – лише за суспільно небезпечні діяння (кримінальні проавопорушення), визначені в Кримінальному кодексі; покарання не застосовується, якщо є змога досягти виправлення особи без нього.

1.2. Зв'язок кримінального права з іншими галузями права і науками. Кримінальна політика

Кримінальне право тісно пов'язане з такими науками та галузями права:

– *кримінальний процес* – визначає порядок притягнення до кримінальної відповідальності за конкретне кримінальне правопорушення та провадження у справі;

– *кримінальна (судова, правова) статистика* – відображає статистичні зміни в стані та структурі вчинюваних кримінальних правопорушень, характеризує осіб (суб'єктів кримінальних правопорушень), які їх вчинили;

– *кримінологія* – вивчає злочинність в цілому, її динаміку, стан, структуру, географію, особу, що вчинила кримінальне правопорушення, жертву кримінального правопорушення, причини та умови злочинності, прогнозування злочинності, напрями, форми, засоби протидії злочинності (як сукупності окремих кримінальних правопорушень);

– *адміністративне право* – дозволяє відокремити протиправні діяння, що перебувають в площині адміністративного права (правопорушення) від тих, що перебувають в площині кримінального права (кримінальні правопорушення);

– *оперативно-розшукова діяльність* – дозволяє визначити найбільш дієві способи пошуку винної особи (суб'єкта кримінального правопорушення, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення особи, співучасників) та доказування її вини;

– *міжнародне право* – дозволяє вирішити питання, пов'язані із пошуком та екстрадицією винних, що перебувають за межами України (громадян України, осіб без громадянства, іноземців);

– *криміналістика* – дозволяє визначити найбільш ефективні способи методики, тактики та техніки розслідування кримінальних правопорушень, встановлення способу і механізму вчинення кримінального правопорушення та його особливостей та специфічних особливостей особи, яка його вчинила (однієї особи – суб'єкта кримінального правопорушення, співучасників та ролі кожного у вчинених діях);

– *судова медицина* – дозволяє визначити взаємозв'язок заподіяної фізичної шкоди та наслідків кримінального правопорушення (ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, причину і час смерті, причинний зв'язок між нанесенням тілесних ушкоджень і їх ступенем тяжкості або

смертю); дозволяє з'ясувати психічний стан особи, яка вчинила протиправне діяння (осудність, неосудність, обмежена осудність, стан фізіологічного чи патологічного афекту, стан фізіологічного чи патологічного сп'яніння); дозволяє встановити вік особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, якщо відсутні документи, що підтверджують її вік (комплексна судово-медична психолого-психіатрична експертиза встановлює рівень інтелектуального та фізіологічного розвитку особи); дозволяє встановити вік потерпілої особи та ступінь її статевого розвитку (у статевих кримінальних правопорушеннях);

– *психологія* – дозволяє визначити загальні психологічні особливості особи, яка вчинила протиправне діяння, психічні процеси, що відбувалися в її свідомості під час вчинення кримінального правопорушення (страх, гнів, помста, ревнощі).

Кримінальна політика – напрям діяльності держави, пов'язаний з необхідністю встановлення кримінально-правових заборон (криміналізацією) та їх скасуванням (декриміналізацією), спрямований на підвищення ефективності дії чинного кримінального законодавства.

1.3. Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон)

Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) – це сукупність юридичних норм, систематизованих в законодавчому акті Верховної Ради України, що визначають загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види кримінально протиправних діянь і передбачені за них покарання, підстави призначення покарання, звільнення від відповідальності чи покарання; а також це – сукупність положень міжнародних договорів, введених (імплементованих) в кримінальне законодавство України як його невід'ємна (складова) частина.

Основні ознаки закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону):

- 1) система (сукупність юридичних норм, визначених правил поведінки, встановлених в суспільстві);
- 2) його норми встановлюються вищим органом законодавчої влади України – Верховною Радою.

Закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон) може розглядатися в таких аспектах:

1) це КК України – єдиний кодифікований законодавчий акт, який містить кримінально-правові норми;

2) це і окрема стаття КК, або її частина, що передбачає кримінальну відповідальність за певне кримінальне правопорушення.

Значення закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону):

1) є одним із важливих засобів охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням;

2) лише кримінальний закон містить кримінально-правові норми, які визначають загальні положення кримінального права, злочинність та караність діянь, види цих діянь та покарань за їх вчинення, підстави, обсяг та межі кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання;

3) є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, а також на інших громадян.

Структуру закону про кримінальну відповідальність (кримінального закону) становлять Загальна та Особлива частини.

Кожна з цих частин поділена на розділи. Загальна частина містить 15 розділів (фактична чисельність 17 розділів), Особлива – 20. Кожний розділ має свою назву і об'єднує певну сукупність статей, які теж мають назви, і об'єднуються за родовим об'єктом. Крім того, переважна більшість статей складається із частин – окремих абзаців статті (наприклад, ч. 2 ст. 119 КК). В деяких статтях частини складаються із пунктів з цифровими позначками (наприклад, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) та підпунктів (наприклад, пп. б п. 1 ч. 1 ст. 72 КК).

Завжди при посиланні на кримінальний закон необхідно вказувати статтю, частину, пункт.

Сам КК України, крім Загальної та Особливої частин, у своїй структурі також містить Прикінцеві та перехідні положення, що складаються із 2 розділів.

1.4. Структура кримінально-правової норми

кримінально-правової норми Особливої частини КК становлять: гіпотеза, диспозиція, санкція.

Гіпотеза – це умова, за якої застосовується правова норма. У статтях Особливої частини КК текстуальних гіпотез немає, вони містять лише диспозицію та санкцію.

Диспозиція – це частина кримінально-правової норми, яка описує стандарти забороненої (кримінальної протиправної) поведінки певного виду, дає текстуально лише специфічні ознаки, притаманні описуваному кримінальному правопорушенню, називає чи описує ознаки конкретного кримінального правопорушення.

Види диспозицій:

– *проста* – називає лише склад кримінального правопорушення, не розкриваючи його змісту (наприклад, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків ст. 178 КК);

– *описова* – називає склад конкретного кримінального правопорушення і дає його визначення, певні ознаки (ст. 115, 185, 212 КК);

– *відсылна* – містить посилання на певну частину статті чи на статтю КК (п. 13 ч. 2 ст. 115 КК);

– *бланкетна* – називає склад кримінального правопорушення, але для визначення його ознак відсилає до норм іншої галузі права або нормативних (підзаконних) актів – правил, положень, інструкцій (ст. 172, 244, 288 КК).

Санкція – як структурна частина кримінально-правової норми Особливої частини КК, визначає вид та розмір покарання за кримінальне правопорушення, описане в диспозиції цієї статті.

Види санкцій:

– *відносно-визначена* – встановлює вищу та нижню межу одного виду покарання (ч. 4 ст. 185 «Крадіжка, вчинена у великих розмірах» – карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років; ч. 1 ст. 115 «Умисне вбивство» – карається позбавленням волі на строк від 7 до 15 років);

– *альтернативна* – передбачає декілька можливих видів покарання за одне і те саме кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 119 «Вбивство через необережність» – карається обмеженням волі на строк від 3 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк; ч. 1 ст. 377 «Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного» –

карається виправними роботами на строк до 2 років або пробаційним наглядом на строк до 3 років, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк);

– *абсолютно-визначена* – що встановлювала єдиний вид та розмір покарання (у чинному КК відсутні такі санкції);

– *відсильна* – не визначає виду та розміру покарання, а відсилає до санкції іншої статті КК (у чинному КК відсутні такі санкції).

У чинному КК переважно використовуються відносно-визначені та альтернативні санкції.

1.5. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі та часі. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність

Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі базується на таких принципах:

1) територіальний полягає в тому, що особи, які вчинили кримінальне правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України. Винятком є так звані особи, які мають *дипломатичний імунітет*, оскільки питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних провадженнях судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом (ч. 4 ст. 6 КК).

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо його на території України було:

- почато;
- продовжено;
- закінчено;
- припинено.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України (ч. 2, 3 ст. 6 КК);

2) національний (громадянства) – полягає в тому, що громадяни України та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальне правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 7 КК).

Якщо вказані вище особи за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 7 КК);

3) універсальний (космополітичний) – полягає в тому, що згідно зі ст. 8 КК іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні та вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами;

4) реальний – полягає в тому, що згідно з тією ж ст. 8 КК іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, підлягають в Україні відповідальності за КК України, якщо вони вчинили передбачені цим кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі – це можливість застосувати цей закон залежно від часу вчинення кримінального правопорушення. Кримінальна протиправність і караність діяння, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК).

Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч. 1 ст. 4 КК).

Офіційні джерела публікації законів України:

- Відомості Верховної Ради України;
- газета «Голос України»;
- офіційний вебсайт Верховної Ради України.

Підстави припинення чинності закону про кримінальну відповідальність:

- 1) скасування цього закону;
- 2) його фактична заміна новим законом про кримінальну відповідальність;
- 3) закінчення терміну його дії, якщо закон був виданий на певний час.

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність означає, що приписи цього закону у певних випадках поширюються на правовідносини, що виникли до набрання ним чинності.

Згідно з ч. 1 ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, який скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну

відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі й на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

До таких можуть бути віднесені особи:

1) що вчинили кримінальні правопорушення, про які ще не відомо правоохоронним органам або кримінальне провадження ще не відкрито (якщо не закінчилися строки давності за ст. 49 КК);

2) щодо яких відкрито кримінальне провадження, що перебуває на стадії досудового розслідування (зокрема провадження, досудове розслідування у яких зупинено);

3) щодо яких кримінальні провадження перебувають в суді (незалежно від стадії розгляду справи);

4) яким винесено вирок, що ще не набув чинності або ще не обернений до виконання;

5) які відбувають покарання;

6) які звільнені від відбування покарання з випробуванням (ст. 75, 79, 104 КК) протягом іспитового строку;

7) які відбули покарання, але мають судимість.

Пом'якшення кримінальної відповідальності – це законодавче зменшення передбачених КК обмежень прав і свобод, що можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (*пом'якшення караності діяння, пом'якшення інших кримінально-правових наслідків вчинення кримінального правопорушення*) (ч. 3 ст. 3 КК).

Пом'якшення караності діяння буває у випадках:

- одночасного зниження верхньої і нижньої меж покарання;
- зниження тільки верхньої або нижньої межі покарання;
- запровадження основного альтернативного покарання, що є більш м'яким;
- вилучення основного альтернативного покарання, що є більш суворим;
- заміна безальтернативного основного покарання на більш м'яке;
- зниження верхньої і/або нижньої меж додаткового покарання;
- перетворення обов'язкового додаткового покарання на факультативне;
- заміна додаткового покарання більш м'яким видом;
- вилучення додаткового покарання;
- зміна диспозиції статті, у зв'язку з чим вчинене діяння підлягає кваліфікації за іншою статтею або частиною статті.

Пом'якшення кримінально-правових наслідків вчинення кримінального правопорушення буває у випадках:

- введення нових підстав звільнення від кримінальної відповідальності (добровільна здача отруйних або сильнодіючих речовин – ч. 5 ст. 321 КК);
- спрощення можливості звільнення від кримінальної відповідальності (скорочення строків давності – ст. 49 КК);
- розширення можливості звільнення від кримінальної відповідальності (вчинення вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину – ст. 45, 46 КК);
- розширення переліку обставин, що пом'якшують покарання;
- звуження переліку обставин, що обтяжують покарання;
- зниження межі складання покарань при сукупності вироків і сукупності кримінальних правопорушень;
- спрощення умов призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом;
- обмеження призначення певного виду покарання за колом осіб або за розміром для певного кола осіб (зменшення максимального строку покарання у виді позбавлення волі для неповнолітніх за вчинення тяжких злочинів);
- розширення кола підстав звільнення від покарання;
- спрощення умов звільнення від покарання;
- скорочення строків судимості.

Законами, що іншим чином поліпшують становище особи, необхідно розуміти ті, які:

- скасовують можливість застосування або звужують обсяг спеціальної конфіскації майна (конфіскації предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, наркотиків, зброї тощо);
- скасовують, скорочують строки чи іншим чином змінюють на користь особи примусові заходи виховного характеру;
- змінюють на користь особи положення про примусові заходи медичного характеру чи примусове лікування.

Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст. 5 КК).

Закон, який частково пом'якшує відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, має зворотню дію в часі лише у тій частині, яка пом'якшує відповідальність

або іншим чином поліпшує становище особи (ч. 3 ст. 5 КК).

Більш детально питання про зворотну дію закону в часі, в тому числі й закону про кримінальну відповідальність, викладено в рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ст. 58 Конституції України, ст. 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону у часі) від 19.04.2000 р. та у рішенні Конституційного Суду України у справі за поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) від 5 квітня 2001 року.

1.6. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність

Тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це з'ясування та визначення змісту кримінально-правових норм.

Тлумачення дозволяє встановити, чи було порушення закону у випадку вчинення конкретного кримінального правопорушення, і це важлива умова його правильного застосування, необхідний елемент судової діяльності.

Види тлумачення закону про кримінальну відповідальність:

1) *за суб'єктом* – залежно від того, який орган чи фізична особа виконує тлумачення;

2) *за обсягом* – по визначенню меж дії закону, по співвідношенню тексту закону і кола діянь, на які поширюється його чинність.

За суб'єктом тлумачення поділяють на:

- легальне (офіційне);
- автентичне;
- доктринальне (наукове);
- судове.

Легальне (офіційне) – тлумачення, яке дається спеціально уповноваженими на те органами: Конституційним Судом України (у ст. 147 Конституції України зазначено: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів до інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України»).

Автентичне – роз'яснення закону органом, який його прийняв: Верховною Радою України (на цей час в Україні не застосовується).

Доктринальне (наукове) – тлумачення, яке дається фахівцями в

галузі права: науково-дослідними установами, вченими, практичними працівниками у підручниках, монографіях, наукових статтях, коментарях тощо.

Судове – тлумачення, яке здійснюється судом. Воно може бути двох видів:

1) тлумачення, дане судом будь-якого рівня у конкретному кримінальному провадженні (казуальне);

2) тлумачення Пленумом Верховного Суду України через його постанови щодо певної категорії кримінальних проваджень (правозастосовче).

Доктринальне тлумачення передбачає різні погляди науковців, практиків на певні проблеми і може не збігатись з офіційним чи судовим. Воно допомагає працівникам суду та правоохоронних органів з'ясувати зміст і значення кримінального закону і правильно застосувати його в слідчій і судовій практиці.

За обсягом кола суспільно небезпечних діянь, що охоплюються певною кримінально-правовою нормою, тлумачення поділяється на:

- буквальне;
- поширювальне;
- обмежувальне.

Буквальне тлумачення – з'ясування змісту кримінально-правової норми у точній відповідності до тексту закону.

Поширювальне тлумачення – надання дії закону більш широких меж, ніж це безпосередньо впливає із буквального розуміння кримінально-правової норми.

Обмежувальне тлумачення – надання дії закону вузьких меж, ніж це передбачає буквальний зміст певної кримінально-правової норми.

Теорія кримінального права розрізняє також тлумачення кримінального закону за способами, а саме:

- філологічне (граматичне);
- логічне;
- системне;
- історичне.

Філологічне тлумачення (або граматичне) – з'ясування змісту закону шляхом аналізу тексту: термінів і понять із використанням правил граматики, синтаксису, орфографії тощо.

Логічне тлумачення – з'ясування прийомів логіки під час визначення змісту закону та обсягу його правової регламентації, під час визначення моменту закінчення злочину тощо.

Системне тлумачення – з'ясування змісту відповідного положення

кримінального закону шляхом співставлення його з іншими положеннями даного чи будь-якого іншого закону, визначення юридичної природи та місця цього положення в системі кримінального права або в правовій системі. Використовується для систематизації норм кримінального закону: Загальна та Особлива частина, визначення родових об'єктів кримінального правопорушення тощо.

Історичне тлумачення – визначення змісту закону через з'ясування умов і причин його ухвалення, завдань, які він мав на меті. Використовується під час обговорення проєктів закону, вивчення думок вчених та практиків.

Суб'єкти тлумачення – це органи або особи, які дають тлумачення кримінального закону в межах їх повноважень.

Обов'язкове тлумачення кримінального закону здійснюють:

- 1) Конституційний Суд;
- 2) суди всіх рівнів (у конкретних кримінальних провадженнях).

Необов'язкове тлумачення кримінального закону здійснюють:

- 1) науковці: окремі або в межах науково-дослідних установ;
- 2) практики (слідчі, дізнавачі, адвокати) – у конкретних кримінальних провадженнях;
- 3) будь-які інші особи (побутове тлумачення).

1.7. Кримінальна відповідальність та її підстави

Кримінальна відповідальність – один із видів юридичної відповідальності. Вона є реакцією держави на вчинене особою суспільно небезпечне діяння і виникає з моменту набрання чинності обвинувальним вироком суду.

Кримінальна відповідальність – це обов'язок особи (суб'єкта кримінального правопорушення), яка вчинила суспільно небезпечне, винне, передбачене КК діяння, відповісти за свої дії (бездіяльність) перед державою (судом), і до якої за це застосовуються заходи державного примусу, пов'язані із певними обмеженнями її прав та свобод (притягнення до кримінальної відповідальності – відкриття кримінального провадження, обрання запобіжного заходу, обмеження дозвілля, призначення та відбування покарання, що визначається судом в обвинувальному вироку).

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК **підставою кримінальної відповідальності** є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України.

1.8. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки. Класифікація кримінальних правопорушень

Кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК) – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Ознаки кримінального правопорушення:

1) *суспільна небезпечність* – це матеріальна ознака, яка свідчить про створення реальної загрози заподіяння шкоди відносинам, які склалися у суспільстві;

2) *винність* – ознака, що характеризує внутрішній зміст кримінального правопорушення, а саме – психічне ставлення особи, до вчиненого нею діяння та його наслідків у формі умислу чи необережності;

3) *протиправність* – передбачення (закріплення) кримінального правопорушення в законі про кримінальну відповідальність;

4) *караність* – можливість застосування за вчинене кримінальне правопорушення покарання, передбаченого санкціями статей Особливої частини КК України;

5) *вчинення суб'єктом кримінального правопорушення* – означає, що кримінальне правопорушення матиме місце при умові його вчинення фізичною, осудною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

Класифікація кримінальних правопорушень – це їх поділ на групи за певними ознаками. У ст. 12 КК запроваджено класифікацію кримінальних правопорушень залежно від **ступеня їх тяжкості** на: кримінальні проступки і злочини.

Кримінальним проступком є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу у розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Злочини поділяють на *нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі*.

– *нетяжким злочином* є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

– *тяжким злочином* є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів

доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років;
– *особливо тяжким злочином* є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу у розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Крім вказаного в КК України критерію класифікації кримінальних правопорушень (за ступенем тяжкості), кримінальні правопорушення класифікують за такими критеріями:

- *за родовим об'єктом* (розділи Особливої частини КК);
- *за предметом кримінального правопорушення* – предметні та безпредметні кримінальні правопорушення; із предметом, що має вільний обіг (гроші, особисті речі, державне чи колективне майно тощо) та предметом, що має спеціальний режим обігу (наркотики, психотропи, зброя, військове майно);
- *за формою вини* – умисні кримінальні правопорушення; необережні кримінальні правопорушення; кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність; кримінальні правопорушення зі змішаною формою вини;
- *за суб'єктом кримінального правопорушення* – кримінальні правопорушення, вчинені загальним чи спеціальним суб'єктом, або вчинені суб'єктом з пониженим віком кримінальної відповідальності;
- *за характером наслідків* – кримінальні правопорушення з матеріальною, фізичною, психологічною, моральною шкодою.

1.9. Малозначність діяння

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КК не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, але **через малозначність** не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Малозначне діяння не є кримінальним правопорушенням за одночасної наявності трьох умов:

- 1) воно повинно формально підпадати під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним кодексом;
- 2) в ньому повинна бути відсутня така ознака, як суспільна

небезпечність, тобто:

- відсутність заподіяння шкоди взагалі;
- або заподіяна шкода дуже незначна (матеріальна або фізична);
- як правило, такі діяння не пов'язані із посяганням на життя, здоров'я, особисту безпеку, статеву свободу та статеву недоторканість особи;

3) відсутність умислу (наміру) на заподіяння більшої шкоди, ніж та, що була фактично заподіяна.

Значення ч. 2 ст. 11 КК для поняття кримінального правопорушення у тому, що вона конкретизує таку ознаку кримінального правопорушення, як суспільна небезпечність і наголошує таким чином на матеріальній сутності кримінального правопорушення.

1.10. Склад кримінального правопорушення. Класифікація складів кримінального правопорушення

Склад кримінального правопорушення – це сукупність встановлених кримінальним законом об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення.

Кримінальне правопорушення – це певне суспільно небезпечне діяння, явище реальної дійсності, що має ряд індивідуальних ознак. А склад кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом лише найбільш істотних та типових ознак, необхідних для визнання певного суспільно небезпечного діяння кримінальним правопорушенням. Склад кримінального правопорушення – це абстрактне правове поняття, правова конструкція кримінального правопорушення певного виду, іншими словами – це шаблон, який дозволяє в будь-якому діянні визначити наявність чи відсутність ознак кримінального правопорушення.

Ознаки (елементи) складу кримінального правопорушення:

- 1) *об'єкт кримінального правопорушення;*
- 2) *об'єктивна сторона кримінального правопорушення;*
- 3) *суб'єкт кримінального правопорушення;*
- 4) *суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.*

**СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
(ЮРИДИЧНА КОНСТРУКЦІЯ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ)**

Структура складу кримінального правопорушення

Обов'язкові ознаки	Об'єкт кримінального правопорушення	Об'єктивна сторона кримінального правопорушення
	Види об'єктів кримінального правопорушення: I. Загальний II. Родовий III. Видовий IV. Безпосередній: 1. Основний 2. Додатковий: а) додатковий обов'язковий б) додатковий факультативний	1. Діяння (дія або бездіяльність)
Факультативні ознаки	1. Предмет кримінального правопорушення. 2. Потерпілий (спеціальний потерпілий)	1. Суспільно небезпечні наслідки 2. Причинний зв'язок 3. Спосіб, знаряддя, засоби, місце, час, обстановка, умови, ситуація, стан
Обов'язкові ознаки	Суб'єкт кримінального правопорушення (ст. 18 КК)	Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення
	1. Фізична особа 2. Осудність (ст. 19 КК) 3. Вік (ст. 22 КК)	1. Вина (ст. 23 КК): - Умисна форма (ст. 24 КК): прямий, непрямий - Необережна форма (ст. 25 КК): кримінальна протиправна самовпевненість, кримінальна протиправна недбалість - Змішана форма
Факультативні ознаки	Фах, громадянство, відношення до військової служби, службові обов'язки...(спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення (ч. 2–4 ст. 18 КК))	1. Мотив 2. Мета 3. Емоційний стан (ст. 116, 123 КК)

Всі склади кримінальних правопорушень поділяють на такі групи та види:

I група – критерієм поділу є характеристика ступеня тяжкості складу кримінального правопорушення:

1) *основний склад кримінального правопорушення* – це склад того чи іншого кримінального правопорушення без пом'якшуючих і без обтяжуючих обставин (ч.1 ст. 115, ч. 1 ст. 152 КК);

2) *привілейований склад кримінального правопорушення* (склад кримінального правопорушення з пом'якшуючими обставинами) – це склад кримінального правопорушення з такими обставинами, які дають змогу законодавцю значно пом'якшити розмір та вид покарання за діяння, що містить основний склад кримінального правопорушення (ст.116–118 КК);

3) *кваліфікований склад кримінального правопорушення* (склад кримінального правопорушення з обтяжуючими обставинами) – це склад кримінального правопорушення, який містить обтяжуючі вини особи обставини, наявність яких тягне підвищену порівняно з основним складом кримінального правопорушення відповідальність і більш тяжке покарання (ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 152 КК);

4) *особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення* (склад кримінального правопорушення з особливо обтяжуючими обставинами) – це склад кримінального правопорушення, який містить особливо обтяжуючі вини особи обставини, наявність яких тягне підвищену у порівнянні з основним та кваліфікованим складом кримінального правопорушення відповідальність і більш тяжке покарання (ч. 3, 4 ст. 296, ч. 3–6 ст. 152 КК).

II група – критерієм поділу є спосіб опису складу кримінального правопорушення в кримінальному законі:

1) *простий склад кримінального правопорушення* – містить одну дію, один наслідок, один об'єкт тощо. Наприклад, ч. 1 ст. 185 КК «Крадіжка»;

2) *складний склад кримінального правопорушення* – містить 2 дії, 2 наслідки, посягає на 2 об'єкти тощо. Наприклад, ч. 1 ст. 187 КК «Розбій» (посягає на власність і на життя та здоров'я особи).

III група – критерієм поділу є конструкція складу кримінального правопорушення залежно від наявності наслідків кримінального правопорушення, зазначених в законі (за моментом закінчення кримінального правопорушення):

1) *матеріальний склад кримінального правопорушення* – в

якому законодавець момент закінчення кримінального правопорушення пов'язує із вчиненням суспільно небезпечного діяння і настанням суспільно небезпечних наслідків, при цьому між ними обов'язково повинен бути необхідний причинний зв'язок (умисне вбивство, крадіжка тощо):

$$M = D + H, \text{ де}$$

M – матеріальний склад кримінального правопорушення,

D – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність),

H – суспільно небезпечні наслідки,

+ – причинний зв'язок (прямий чи опосередкований) між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками;

2) *формальний склад кримінального правопорушення* – в якому законодавець момент закінчення кримінального правопорушення пов'язує лише із вчиненням суспільно небезпечного діяння, а настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим (державна зрада, розголошення державної таємниці тощо);

$$F = D, \text{ де}$$

F – формальний склад кримінального правопорушення,

D – суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність);

3) *усічений склад кримінального правопорушення* – в якому законодавець момент закінчення кримінального правопорушення переносить на більш ранню стадію – на стадію готування чи замаху на злочин внаслідок його підвищеної суспільної небезпечності (розбій, бандитизм тощо);

$$Y = G \text{ або } Z, \text{ де}$$

Y – усічений склад кримінального правопорушення,

G – готування до кримінального правопорушення (підшукування або пристосування засобів чи знарядь, створення умов),

Z – замах на кримінальне правопорушення (закінчений або незакінчений).

КЛАСИФІКАЦІЯ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

За суспільною небезпечністю	За конструкцією	За наслідками
<i>Основний</i> (без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин)	<i>Матеріальний</i> ($M = D + H$)	<i>З фізичною шкодою</i> (ст. 115, 121, 122, 125 КК)
<i>Привілейований</i> (основний + пом'якшуючі обставини)	<i>Формальний</i> ($\Phi = D$)	<i>З майновою шкодою</i> (ст.185, 186, 190 КК)
<i>Кваліфікований</i> (основний + обтяжуючі обставини)	<i>Усічений</i> ($Y = \Gamma$ або Z)	<i>З ідеологічною, політичною шкодою</i> (ст. 111, 112, 114 КК)
<i>Особливо кваліфікований</i> (основний + особливо обтяжуючі обставини)	<i>Формально-матеріальний</i> ($\Phi M = D$ або $D + H$)	<i>Без шкоди</i> (моральна шкода – її відшкодування в цивільно-правовому порядку) (ст. 109, 132 КК)

1.11. Схема юридичного аналізу складу кримінального правопорушення та елементи складу кримінального правопорушення в ній

Об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, інтереси, блага, які охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань і яким в процесі вчинення кримінального правопорушення заподіюється шкода або створюється небезпека заподіяння такої шкоди.

Види об'єктів кримінального правопорушення:

- *загальний об'єкт* – це сукупність всіх суспільних відносин, інтересів та благ, що охороняються кримінальним законом (ч. 1 ст. 1 КК);
- *родовий об'єкт* – це суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає певна група кримінальних правопорушень; визначається за назвою розділу Особливої частини КК (відносини власності, громадська безпека, громадський порядок);
- *видовий об'єкт* – це суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає певна група кримінальних правопорушень в межах одного

розділу Особливої частини КК; виступає підгрупою однорідних, близьких, подібних соціальних благ, інтересів (у виді сукупності безпосередніх об'єктів), є складовою частиною родового об'єкту (родовий об'єкт кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності – встановлений порядок здійснення господарської діяльності, а видові об'єкти: встановлений порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів (ст. 199, 200, 215, 223, 224 КК); система оподаткування (ст. 204, 212, 212-1, 216 КК); встановлений порядок охорони банківської таємниці (ст. 231, 232 КК) тощо);

• *безпосередній об'єкт* – це частина родового об'єкта, конкретні суспільні відносини, інтереси, блага, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність; дозволяє встановити індивідуальні ознаки кримінального правопорушення; із родовим об'єктом видовий та безпосередній об'єкти найчастіше співвідносяться як ціле і частки (родовий об'єкт за розділом II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» – життя і здоров'я особи, безпосередній об'єкт – життя особи у ст.115 КК, а здоров'я – у ст.121 КК).

Види безпосереднього об'єкта:

• *безпосередній основний об'єкт* – суспільні відносини, інтереси, блага, на які безпосередньо здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо ставляться під загрозу суспільно небезпечного посягання. Такий об'єкт є у будь-якому кримінальному правопорушенні;

• *безпосередній додатковий об'єкт* – суспільні відносини, інтереси, блага, на які безпосередньо не здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо не ставляться під загрозу такого посягання, але посягання на них у будь-якому випадку здійснюється поряд із безпосереднім основним об'єктом (наприклад, розбій (ст.187 КК): безпосередній основний об'єкт – відносини власності, а безпосередній додатковий об'єкт – здоров'я особи). Безпосередній додатковий об'єкт, зі свого боку, поділяють на:

– *обов'язковий*, який завжди наявний під час вчинення кримінального правопорушення і відсутність його тягне за собою відсутність цього кримінального правопорушення (напад без застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я особи, виключає розбій, – має місце насильницький грабіж);

– *безпосередній факультативний об'єкт* – суспільні відносини, інтереси, блага на які посягання поряд із безпосереднім основним об'єктом іноді здійснюється, а іноді – ні (наприклад, хуліганство, насамперед посягає на громадський порядок, а іноді додатково посягає

на власність чи здоров'я особи).

За змістом ч. 2 ст. 115 КК (умисне вбивство при обтяжуючих обставинах): безпосередній основний об'єкт – життя іншої особи; безпосередній додатковий – за п. 6 – відносини власності, за п. 7 – громадський порядок, за п. 10 – статевая свобода або статевая недоторканість особи. За змістом ст. 186 КК «Грабіж» – безпосередній основний об'єкт – відносини власності, додатковий – особиста безпека, здоров'я особи.

Предмет кримінального правопорушення – річ матеріального світу з приводу якої, або стосовно якої вчиняється кримінальне правопорушення, і з певними властивостями якої кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу кримінального правопорушення:

– у кримінальних правопорушеннях проти власності – предмети, що викрадаються, знищуються, пошкоджуються;

– у ст. 201 КК – товари, що незаконно переміщуються через митні кордони України;

– у ст. 358 КК – документи, печатки, штампи, бланки, що були підроблені;

– у ст. 368 КК – неправомірна вигода (гроші, цінні чи коштовні речі, що передаються в якості незаконної винагороди матеріального характеру тощо).

Потерпілий від кримінального правопорушення – особа, щодо якої здійснюється злочинне посягання. Це не будь-яка особа, а лише така, яка спеціально визначена в диспозиції статті, тобто спеціальний потерпілий (ч. 2 ст. 115 КК – малолітня дитина, жінка, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності; заручник; особа, яка виконує свій громадський або службовий обов'язок, її близькі родичі; ст. 167 КК – підопічні; ст. 342 КК – представник влади, працівник правоохоронного органу, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовець; ст. 377 КК – суддя, народний засідатель чи присяжний).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – характеризує кримінальне правопорушення з погляду його зовнішнього прояву в об'єктивній дійсності.

Ознаки об'єктивної сторони:

- суспільно небезпечне діяння;
- суспільно небезпечні наслідки;
- причинний зв'язок між діянням та наслідками;
- спосіб вчинення кримінального правопорушення;

- місце вчинення кримінального правопорушення;
- час вчинення кримінального правопорушення;
- обстановка вчинення кримінального правопорушення;
- знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення.

Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є:

- ***суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність).***

Діяння – це об'єктивна властивість будь-якого кримінального правопорушення. Вона має дві форми: *дію і бездіяльність*. В одних випадках законодавець пов'язує вчинення кримінального правопорушення із скоєнням активних протиправних дій (ст.116, 118, 121 КК) або з пасивною протиправною поведінкою (ст. 135, 136, 139 КК).

Кримінально протиправне діяння може виражатися в активній чи пасивній формі:

– *активна форма* – вчинення дій – втеча з місця позбавлення волі або з-під варти; організація масових заворушень;

– *пасивна форма* – бездіяльність – ненадання допомоги судну і особам, які зазнали лиха;

– *активна або пасивна форма* – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (задушення, отруєння, утоплення, відмова годувати, залишення на холоді тощо).

Дія – докладання власних фізичних зусиль особи, використання іншої особи (малолітнього), сил природи, тварини, службового становища (вбивство, крадіжка, шпигунство).

Бездіяльність – коли у певних випадках особа повинна діяти, але не робить цього (лікар не надає допомогу хворому; службова недбалість).

Інші (факультативні) ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, спосіб, час, місце, обстановка, засоби, знаряддя.

Суспільно небезпечні наслідки – це зміни, що відбуваються у зовнішньому світі, в оточуючому середовищі, які були викликані вчиненням кримінального правопорушення і які є шкідливими для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, інтересів, благ.

Види наслідків кримінального правопорушення:

- майнова шкода (ст. 185, 186 КК);
- фізична шкода (ст. 115, 116, 121 КК);
- людські жертви (ст. 237, 260, 274 КК);

- ідеологічна, політична шкода (ст. 109–111 КК);
- моральна шкода (спричинюється всіма кримінальними правопорушеннями, але розглядається лише в межах цивільного права).

Причинний зв'язок між діями та наслідками – це такі відносини між явищами, за яких одне явище (причина) закономірно з внутрішньою необхідністю породжує, викликає інше явище (результат).

Види причинного зв'язку:

1) *безпосередній причинний зв'язок* – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними немає проміжних ланок, тобто вчинене особою діяння безпосередньо і обов'язково стало причиною шкідливого наслідку (фізичний вплив на тіло людини призводить до нанесення тілесних ушкоджень, тобто розладу здоров'я);

2) *опосередкований причинний зв'язок* – це такий зв'язок між діями винного та наслідками, що настали, коли між ними є проміжна ланка, яка викликала настання кримінально протиправного результату (заподіяння тілесних ушкоджень призводить до розладу здоров'я, патологічних змін в організмі людини і далі це призводить до смерті).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – це сукупність певних прийомів, методів що використовуються кримінальним правопорушником при реалізації своїх намірів. Способи вчинення кримінальних правопорушень можуть бути досить різноманітні (фізичне насильство, психічне насильство, таємність при крадіжці, загально небезпечний спосіб вбивства тощо). Наприклад, ст.366 КК «Службове підроблення» – має специфічні *способи* вчинення кримінального правопорушення: службове підроблення, тобто *внесення* службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, *інше підроблення* документів, а також *складання і видача* завідомо неправдивих документів.

Час вчинення кримінального правопорушення – це час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч. 3 ст. 4 КК), тобто той часовий період, протягом якого скоєно кримінальне правопорушення (під час пологів або одразу після пологів – ст. 116 КК, час відпочинку громадян – ст. 296 КК, час проведення слідчої дії – ст. 384 КК).

Місце вчинення кримінального правопорушення – це певна територія, приміщення, де здійснюється кримінальне правопорушення. Наприклад, ст. 393 КК «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варті» – має специфічне місце вчинення кримінального правопорушення: місце позбавлення волі.

Обставини вчинення кримінального правопорушення – це

додаткові об'єктивно-предметні умови, що характеризують вчинення кримінального правопорушення, його об'єктивну сторону. Наприклад, ст. 118 КК «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» – відбувається за певної *обстановки*: під час захисту при виникненні стану необхідної або уявної оборони.

Знаряддя вчинення кримінального правопорушення – це предмети, якими винний вчинив кримінальне правопорушення і безпосередньо впливав на об'єкт, предмет чи потерпілого. Це предмети, які безпосередньо використовуються виконавцем кримінального правопорушення для вчинення дій, що утворюють склад закінченого кримінального правопорушення (ніж або вогнепальна зброя при умисному вбивстві, кастет при нанесенні тілесних ушкоджень).

Засоби вчинення кримінального правопорушення – предмети та пристосування, що полегшують його вчинення (драбина – щоб перелізти огорожу і проникнути на охоронювану територію для вчинення крадіжки, анестезуючі ліки – щоб усипити охоронця; підроблені документи – для вчинення шахрайства).

Відмінність знарядь від засобів у тому, що знаряддя безпосередньо використовуються для вчинення кримінального правопорушення, для впливу на об'єкт і предмет кримінального правопорушення, а засоби – лише полегшують подолати перешкоди на шляху досягнення кримінально протиправної мети.

Є склади кримінальних правопорушень, диспозиції яких закріплюють одночасно декілька вище вказаних ознак, в якості обов'язкових, наприклад:

– ч. 3 ст. 403 КК «Невиконання наказу» – характеризується певним *станом* і *обстановкою* вчинення кримінального правопорушення: невиконання наказу начальника в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці;

– ст. 294 КК «Масові заворушення» – організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях:

• *спосіб* – насильство, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель, споруд, насильницьке виселення, опір

представникам влади із застосуванням зброї;

- *обстановка* – масові заворушення;
- *знаряддя* – зброя, інші предмети, які використовувалися як зброя.

Суб'єкт кримінального правопорушення – наступна обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення, яка характеризує особу, яка вчинила кримінального правопорушення. У кримінальному праві України – це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК).

Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 18 КК) – особа, яка, крім загальних ознак (віку та осудності), характеризується додатковими специфічними ознаками, передбаченими нормами Особливої частини кримінального закону, що обмежує коло осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Додатковими специфічними ознаками є ознаки, що стосуються:

1) статі (умисне вбивство матір'ю новонародженої дитини за ст. 116 КК – лише мати, яка щойно народила);

2) особистих якостей винної особи – особи, які раніше вчинили певні види кримінальних правопорушень або судимі (пов'язані з наркотиками, вбивства, хуліганство та інші); особи, що перебувають в певних місцях (позбавлення волі);

3) громадянства особи (шпигунство за ст. 114 КК – іноземці чи особи без громадянства; державна зрада за ст. 111 КК – громадяни України);

4) службове становище чи виконання професійних, службових функцій (зловживання, перевищення, службове підроблення за ст. 364–366 КК, неподання допомоги хворому особою медичного персоналу; військові кримінальні правопорушення; підприємницька діяльність);

5) характеристики особистих взаємостосунків винного та потерпілого (службова, матеріальна залежність потерпілого – ст. 154 КК).

Осудність (ст. 19 КК) – це здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними під час вчинення кримінального правопорушення.

Неосудність (ч. 2 ст. 19 КК) – це нездатність, неспроможність особи під час вчинення нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК усвідомлювати свої дії (бездіяльність) *або* керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового

розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Поняття неосудності в кримінальному праві оцінюється двома критеріями: юридичним (психологічним) та медичним (біологічним).

Неосудність поняття юридичне, тому основним, визначальним її критерієм є *юридичний критерій*, який складається із сукупності двох ознак:

1) *інтелектуальної* – нездатність особи усвідомлювати фактичну сторону або спеціальний зміст своєї поведінки, її наслідків на момент вчинення нею кримінального правопорушення;

2) *вольової* – нездатність особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння керувати своїми діями.

Медичний критерій неосудності містить у собі чотири ознаки:

1) хронічне психічне захворювання;

2) тимчасовий розлад психічної діяльності;

3) недоумство;

4) інший хворобливий стан психіки.

Для наявності медичного критерію достатньо одного із зазначених видів психічного розладу здоров'я особи.

Для визнання особи неосудною достатньо мати у сукупності наявність хоча б однієї ознаки юридичного, на підставі хоча б однієї ознаки медичного, критеріїв неосудності (формула неосудності).

ФОРМУЛА НЕОСУДНОСТІ

Неосудність = 1 юридичний критерій + 1 медичний критерій

Стан неосудності виключає вину особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння, умисел чи необережність в її поведінці, оскільки без цієї обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони не існує складу кримінального правопорушення, немає підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності і до неї не застосовують покарання. До такої особи, можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, передбачені ст. 92–95 КК.

Обмежена осудність (ст. 20 КК) – характеризується тим, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК, не могла в повній мірі усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявний у неї психічний розлад. Обмежено осудна особа підлягає кримінальній відповідальності і до неї застосовується покарання. Визнання особи обмежено осудною може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру судом.

Правові наслідки вчинення кримінального правопорушення особою у стані осудності, неосудності та обмеженої осудності:

<i>Вчинення кримінального правопорушення у стані осудності</i>	<i>Вчинення кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності</i>	<i>Вчинення кримінального правопорушення у стані неосудності</i>
<i>Притягнення до кримінальної відповідальності за відповідною статтею Особливої частини КК України</i>	<i>Застосування примусових заходів медичного характеру, а після їх скасування – особа може підлягати покаранню за відповідною статтею Особливої частини КК України</i>	<i>Звільнення від кримінальної відповідальності та призначення примусових заходів медичного характеру (ст. 92–95 КК)</i>

<i>Відмінність обмеженої осудності від неосудності</i>	<i>При обмеженій осудності не виключається притягнення до кримінальної відповідальності, а при неосудності – виключається</i>
<i>Відмінність осудності від обмеженої осудності</i>	<i>1. При осудності особа усвідомлює в повному обсязі характер вчинюваних нею кримінально протиправних діянь, а при обмеженій осудності – не в повному обсязі. 2. При осудності особа в повному обсязі усвідомлює характер наслідків, що можуть настати, а при обмеженій осудності – не в повному обсязі.</i>

Вік особи – це такий календарний період психофізіологічного розвитку особи, з яким пов’язані біологічні, соціально-психологічні та правові наслідки юридичного статусу особи.

У ч. 1 ст. 22 КК зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Здебільшого кримінальна відповідальність настає з 16-и років (ч. 1 ст. 22 КК), з 14-и років – за вичерпним переліком, передбаченим ч. 2 ст. 22 КК, з 18-и років – несуть кримінальну відповідальність

військовослужбовці та службові особи, з 30 років – судді загальних судів (ст. 375 КК), з 35 або 40 років – судді Верховного та Конституційного судів України.

Особа вважається такою, що досягла віку кримінальної відповідальності, з нуля годин наступної доби після дня народження. Якщо відсутні документи, за якими можна встановити вік особи (цигани, іноземці, документи згоріли тощо), проводиться комплексна судово-медична психолого-психіатрична експертиза, яка визначає рівень інтелектуального та фізіологічного розвитку і визначає вік такої особи. Якщо у висновку експерта зазначено, що особа досягла віку 13,5–14 років, то вона буде вважатися такою, що досягла віку кримінальної відповідальності, з наступного року після року проведення експертизи.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків (які настали, або могли настати).

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення становлять:

- вина особи, яка вчинює кримінальне правопорушення,
- мотив,
- мета,
- емоційний стан.

Врахування психічного ставлення дає змогу оцінити ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, його наслідків і ступінь небезпечності особи самого кримінального правопорушника.

Вина (ст. 23 КК) – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і дозволяє визначити ставлення кримінального правопорушника до основної ознаки кримінального правопорушення – суспільної небезпеки.

У теорії та практиці кримінального права виділяють такі *форми вини*:

- умисну (ст. 24 КК);
- необережну (ст. 25 КК);
- змішану (складну, подвійну).

Умисел поділяється на такі види:

- прямий умисел;
- непрямий (побічний, евентуальний) умисел.

Необережність поділяється на такі види:

- кримінально протиправну недбалість;
- кримінально протиправну самовпевненість.

Змішана (подвійна, складна) форма вини буває в тих випадках, коли особа свідомо вчинює неправомірні дії, але не передбачає настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити (водій перевищує швидкість руху умисно і не встигає загальмувати, коли на дорогу виходить пішохід та спричиняє йому тілесні ушкодження або смерть).

Характеристика інтелектуальних та вольових ознак видів вини (зміст вини):

Ставлення до вчиненого суспільно небезпечного діяння та до його наслідків	Прямий умисел	Непрямий умисел	Кримінальна протиправна самовпевненість	Кримінальна протиправна недбалість
до суспільної небезпечності діяння	<i>усвідомлює</i>	<i>усвідомлює</i>	<i>усвідомлює</i>	–
	<i>передбачає</i>	<i>передбачає</i>	<i>передбачає</i>	<i>не передбачає</i>
до суспільно небезпечних наслідків	<i>бажає настання</i>	<i>не бажає настання, але свідомо допускає, байдуже ставиться до наслідків</i>	<i>легковажно розраховувала на відвернення наслідків</i>	<i>повинна була і могла передбачити</i>

Мотив і мета не входять в поняття вини, оскільки вони не завжди оцінюються законодавцем як негативні.

Мотив – спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини. Мотиви вчинення кримінального правопорушення можуть бути благородні – жаль, співчуття і неблагородні – ненависть, помста, злість, ревнощі, користь, заздрість, жорстокість, кар’єризм та інші.

Мета – це бажання особи (кримінального правопорушника) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення кримінального правопорушення. Коли мета вказана законодавцем в диспозиції статті як ознака кримінального правопорушення, то її

встановлення є обов'язковим, і порушення даної вимоги може потягти помилки при кваліфікації.

Умисна форма вини передбачає, що особа, яка його вчинила:

– усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності;

– передбачала суспільно небезпечні наслідки;

– та бажала (при прямому умислі);

– чи свідомо допускала (при непрямому умислі) настання цих наслідків.

Види умислу характеризуються ознаками, що відносяться до свідомості та волі особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Ознаки, що відносяться до характеристики свідомості при умислі, мають назву *інтелектуального моменту (ознаки)* в понятті умислу, а ознаки, що відносяться до характеристики волі, – *вольового моменту (ознаки)*.

Прямий умисел – буває в тих випадках, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачала (неминучість настання або реальну можливість) суспільно небезпечні наслідки (інтелектуальна ознака) і бажала їх настання (вольова ознака).

Непрямий умисел – характеризується тим, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала (реальну можливість) його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала настання шкідливих наслідків, але свідомо допускала їх настання.

Закон містить визначення лише прямого та непрямого умислу, а в теорії та практиці кримінального права відрізняються такі види умислу, як:

за ступенем визначеності:

визначений (конкретизований – винний бажав настання конкретних наслідків),

невизначений (неконкретизований – винний бажав настання наслідків, але їх види та обсяг може не обмірковувати);

альтернативний (винний бажав настання будь-якого з двох альтернативних можливих наслідків);

за часом виникнення умислу:

завчасно обміркований (намір на вчинення кримінального правопорушення, що виник задовго до початку вчинення кримінально протиправних дій),

раптовий (намір вчинити кримінальне правопорушення виникає

одномоментно, внаслідок збігу певних обставин),
афектований (намір вчинити кримінальне правопорушення
виникає внаслідок протизаконних дій з боку потерпілого).

Необережна форми вини має два види:

Кримінально протиправна самовпевненість – якщо особа
усвідомлювала протиправність свого діяння, *передбачала (абстрактну)*
можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії
чи бездіяльності), але *легковажно розраховувала на їх відвернення*.

Кримінально протиправна недбалість – буває, коли особа, яка
вчинила кримінальне правопорушення, *усвідомлювала протиправність*
свого діяння, *не передбачала* можливості настання суспільно
небезпечних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча *повинна була і*
могла передбачати.

При необережній формі вини особа усвідомлює протиправність
своєї поведінки, але не обов'язково це усвідомлення порушення саме
кримінального закону: водій, коли сідає за кермо автомобіля,
усвідомлює, що порушує Правила дорожнього руху; працівник, коли
скидає з даху будівлі будівельне сміття, попередньо не огородивши
територію, усвідомлює, що порушує загальноприйняті правила безпеки.

Від кримінально протиправної недбалості *необхідно відрізнити*
«випадок» («казус»). «**Випадок**» («**казус**») – це невинне заподіяння
шкоди, у разі, коли наслідки, що настали, перебувають у причинному
зв'язку з дією або бездіяльністю особи, яка не тільки не передбачала
можливості їх настання, але й не могла їх передбачити. «Випадок»
(«казус») виключає вину в поведінці особи, а отже, й наявність самого
кримінального правопорушення.

Змішана форма вини – має місце в таких кримінальних
правопорушеннях, коли щодо одних об'єктивних ознак кримінального
правопорушення має місце умисел, а щодо інших – необережність (ч. 2
ст. 121 КК – умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що
потягло за собою смерть потерпілої особи – умисна форма вини у виді
прямого умислу до нанесення тяжких тілесних ушкоджень і необережна
форма вини у виді кримінально протиправної недбалості чи
кримінально протиправної самовпевненості щодо наслідків у вигляді
смерті).

1.12. Стадії вчинення кримінального правопорушення. Поняття добровільної відмови в кримінальному праві, її ознаки та правові наслідки, відмінність від дійового каяття

У кримінальному праві *стадії вчинення кримінального правопорушення* – це певні цілеспрямовані періоди описаного кримінальним законом діяння особи, які являються різними відносно самостійними етапами реалізації її умислу, спрямованого на досягнення певної кримінально протиправної мети, і які розрізняються між собою спрямованістю кримінально протиправної поведінки та ступенем реалізації кримінально протиправного умислу, тобто характером та обсягом вчинених суспільно небезпечних діянь і моментом їх припинення.

Згідно з розділом III Загальної частини КК визначають такі стадії кримінального правопорушення:

- 1) готування до кримінального правопорушення (ст. 14 КК) – ч. 2 ст. 13 КК;
- 2) замах на кримінальне правопорушення (ст. 15 КК) – ч. 2 ст. 13 КК;
- 3) закінчене кримінальне правопорушення – ч. 1 ст. 13 КК.

1. Готування до кримінального правопорушення – це перша стадія реалізації прямого умислу на вчинення кримінального правопорушення, яка, згідно з ч. 1 ст. 14 КК може проявлятися в діях або бездіяльності, спрямованих на:

- 1) підшукування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення;
- 2) пристосування засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення;
- 3) підшукування співучасників;
- 4) змова на вчинення кримінального правопорушення;
- 5) усунення перешкод;
- 6) інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення (наприклад, моделювання ситуації або обстановки, сприятливої для вчинення кримінального правопорушення (об'ява про набір осіб для працевлаштування за кордоном з метою продажу для подальшої сексуальної експлуатації ст. 149 КК).

Готування до кримінального правопорушення треба відмежувати від *вияву умислу* («голоного» умислу) на вчинення кримінального правопорушення, тобто прояву особою будь-яким чином (усно,

письмово, діями) наміру вчинити певне кримінального правопорушення при відсутності дії або бездіяльності, спрямованих на готування або замах на кримінальне правопорушення.

Готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК або більш м'яке покарання (ст. 51 КК) не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК).

2. *Замах на кримінальне правопорушення.* Відповідно до ч. 1 ст. 15 КК, замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Виділяють закінчений (ч. 2 ст. 15 КК) і незакінчений замах (ч. 3 ст. 15 КК).

Замах на вчинення кримінального правопорушення є закінченим, якщо особа виконала усі дії, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, але кримінальне правопорушення не було закінчено з причин, які не залежали від її волі (ч. 2 ст. 15 КК). Мається на увазі всі дії, які особа вважала за необхідне вчинити, а не дії, які необхідні було б вчинити в дійсності.

Замах на вчинення кримінального правопорушення є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усіх дій, які вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця (ч. 3 ст. 15 КК) і усвідомлювала це.

Крім цих видів замаху, їх поділяють залежно від придатності об'єкта та засобів посягань на:

1) придатний замах на кримінальне правопорушення (закінчений і незакінчений);

2) непридатний замах на кримінальне правопорушення (теж закінчений і незакінчений).

Замах на непридатний об'єкт – коли об'єкт не має необхідних властивостей або зовсім відсутній.

Наприклад, крадіжка порожнього сейфа, постріл в труп, викрадення лікарських препаратів не наркотиковмісних замість наркотичних тощо.

Замах із непридатними засобами – коли особа помилково застосовує засоби для вчинення кримінального правопорушення, які не можуть довести кримінальне правопорушення до кінця.

Наприклад, використання несправної зброї або отрути, яка

втратила свої властивості.

3. Закінченим кримінальним правопорушенням, згідно з ч. 1 ст. 13 КК України, визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК.

Згідно з ч. 1 ст. 17 КК *добровільною відмовою є* остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

Ознаки добровільної відмови:

1) остаточне припинення особою готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення;

2) відмова від вчинення кримінального правопорушення за власною волею особи;

3) наявність в особи усвідомлення можливості довести кримінальне правопорушення до кінця.

Правові наслідки добровільної відмови. Відповідно до ч. 2 ст. 17 КК особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення.

Дійове каяття при вчиненні кримінального правопорушення – це такі дії особи, які свідчать про осуд нею вчиненого кримінального правопорушення і про прагнення загладити його наслідки.

Види дійового каяття:

1) запобігання шкідливих наслідків вчиненого кримінального правопорушення;

2) відшкодування заподіяного збитку або усунення заподіяної шкоди;

3) сприяння розкриттю кримінального правопорушення;

4) з'явлення із зізнанням (явка з повинною);

5) інші подібні дії, що пом'якшують наслідки вчиненого кримінального правопорушення і відповідальність за нього.

**ВІДМІННІСТЬ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ
ВІД ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ДОВЕДЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО КІНЦЯ**

<i>Дійове каяття</i>	<i>Добровільна відмова</i>
<p>1) можливе як при незакінченому, так і при закінченому кримінальному правопорушенні;</p> <p>2) може виявлятися тільки в діях (активній поведінці);</p> <p>3) може бути як в умисних кримінальних правопорушеннях (при прямому і непрямому умислі), так і в необережних (при кримінально протиправній самовпевненості і недбалості);</p> <p>4) при дійовому каятті склад кримінального правопорушення має місце і тому найчастіше воно розглядається, як обставина, що пом'якшує покарання</p>	<p>1) можлива лише при незакінченому кримінальному правопорушенні;</p> <p>2) може виявлятися як в діях, так і в бездіяльності;</p> <p>3) можлива лише в кримінальних правопорушеннях, вчинених з прямим умислом;</p> <p>4) при добровільній відмові особа звільняється від кримінальної відповідальності саме внаслідок добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, що свідчить про відсутність в її діях складу кримінального правопорушення</p>

**1.13. Поняття та види помилок в кримінальному праві.
Їхній вплив на кримінальну відповідальність**

КК не містить спеціальних норм про помилку. Поняття помилки, її види і значення визначаються наукою кримінального права і практикою на основі аналізу таких понять, як суб'єктивна сторона, вина, умисел, необережність, «випадок» («казус»).

Під помилкою в кримінальному праві розуміється неправильне (хибне) уявлення особи про юридичні властивості або фактичні ознаки вчинюваного нею діяння та його наслідки.

Розрізняють два види помилки:

Юридична помилка – це хибне уявлення особи про правову сутність чи правові наслідки вчиненого нею діяння. Відповідно, юридична помилка поділяється на три види:

а) помилку в кримінальній протиправності діяння, що може бути двоякого роду:

– в першому випадку має місце так зване уявне кримінальне правопорушення, що існує тільки в уяві особи, що вважає своє діяння кримінальним правопорушенням, а в дійсності закон його таким не визнає;

– у другому випадку, коли діяння за законом визнається кримінальним правопорушенням, а особа вважає його правомірним, не кримінально протиправним. Вина і кримінальна відповідальність в такому випадку в принципі не виключаються;

б) помилку в кваліфікації кримінального правопорушення – коли, особа правильно усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваного, знає про його заборону кримінальним законом, але помиляється в кваліфікації і тому повинна нести кримінальну відповідальність;

в) помилку у виді і розмірі покарання – коли особа помиляється в характері покарання, тобто при неправильному уявленні особи про вид і розмір покарання, що загрожує їй за законом за вчинене кримінальне правопорушення.

Помилка особи в юридичних ознаках відображує незнання нею кримінального закону і, за загальним правилом, не впливає на кримінальну відповідальність та покарання.

Фактична помилка – це хибне уявлення особи про характер або фактичні наслідки свого діяння. При фактичній помилці особа правильно оцінює юридичну, правову характеристику певного діяння як конкретного кримінального правопорушення, проте помиляється у його фактичних ознаках. Розрізняють такі види фактичної помилки:

а) помилку в об'єкті – полягає в неправильному уявленні особи про характер тих суспільних відносин, на які посягає її діяння. Особа спрямовує своє діяння на заподіяння шкоди одному об'єкту, але внаслідок її помилки шкода фактично заподіюється іншому об'єкту. У більшості випадків *помилка в об'єкті пов'язана з помилкою особи в предметі* кримінального правопорушення, а через неї — в його об'єкті. Наприклад, особа, бажаючи викрасти наркотичні засоби, проникає до аптеки і викрадає, як вона вважає, наркотичні засоби, в дійсності ж з'ясовується, що викрадені ліки не є наркотичними засобами;

б) помилку в характері діяння (дії або бездіяльності) може бути двоякого роду:

– по-перше, вона може виражатися в помилці особи щодо наявності в її дії або бездіяльності фактичних ознак, що утворюють об'єктивну сторону конкретного складу кримінального правопорушення;

– по-друге в помилці щодо відсутності в її діянні таких ознак.

в) помилку в причинному зв'язку – становить собою неправильне уявлення про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками;

г) помилку в особі потерпілого – полягає в заподіянні шкоди одній людині, помилково сприйнятій за іншу.

1.14. Співучасть у кримінальному правопорушенні

Співучасть (ст. 26 КК) – це умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

ознаки співучасті:

Об'єктивні	Суб'єктивні
1. Участь у вчиненні кримінального правопорушення 2-х або більше осіб, які є суб'єктами цього конкретного кримінального правопорушення.	1. Умисна форма вини і <i>тільки</i> у виді прямого умислу: – до спільного (разом) вчинення кримінального правопорушення; – а до СНН не виключається евентуальний умисел, тобто співучасть можлива тільки при вчиненні умисних кримінальних правопорушеннях і всі співучасники повинні діяти умисно; – співучасть в кримінальних правопорушеннях вчинених через необережність або при необережних діях виключається.
2. Спільність дій усіх співучасників, тобто дії одного співучасника доповнюють дії іншого, що надає можливість виконавцю вчинити обумовлене кримінальне правопорушення.	
3. Певний єдиний (загальний) кримінально протиправний результат: – сам факт вчинення кримінального правопорушення (<i>якщо це формальний склад</i>); – настання конкретних СНН (<i>якщо це матеріальний склад</i>).	2. Взаємна, хоча б у загальних рисах поінформованість усіх співучасників про кримінально протиправну діяльність кожного з них.
4. Наявність причинного зв'язку між діяннями кожного із співучасників і загальним кримінально протиправним результатом.	3. Мотиви і цілі співучасників можуть бути різні (у одного помста, а у іншого ревнощі, користь тощо).

1) **Форми співучасті** – це спосіб об'єднання співучасників, що розрізняються між собою за характером ролей, які вони виконують і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними. Кримінальний закон у ст. 28 закріплює такі форми співучасті: *група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна організація.*

– *Кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.*

– *Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення (до замаху), домовилися про спільне його вчинення є співвиконавцями вчинення кримінального правопорушення.*

- *Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.*

– *Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.*

У теорії кримінального права виокремлюють також такі форми співучасті, як:

– *проста співучасть* – за якої під час вчинення кримінального правопорушення між співучасниками відсутній розподіл ролей (тобто йдеться про співвиконавство);

– *складна співучасть* – передбачає розподіл між співучасниками юридично значущих ролей, які вони виконують (в разі такої співучасті може бути як виконавець, так і інші співучасники: організатор, підбурювач, пособник).

Окремо треба звернути увагу на ще одну форму співучасті, яка не закріплена в ст. 28 КК, але про яку йдеться в ст. 255 КК, а саме злочинна спільнота – об'єднання 2 чи більше злочинних організацій.

ВИДИ СПІВУЧАСНИКІВ

Організатор (ст. 27 ч. 3 КК)	Виконавець (ст. 27 ч. 2 КК)	Підбурювач (ст. 27 ч. 4 КК)	Пособник (ст. 27 ч. 5 КК)
<p>– особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням;</p> <p>– особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею;</p> <p>– особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації</p>	<p>– особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене КК</p>	<p>– особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення</p>	<p>– особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками;</p> <p>– особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення</p>
<p>– несе відповідальність за всі кримінальні правопорушення, вчинені членами групи, які охоплювалися його умислом</p>	<p>– несе відповідальність за всі кримінальні правопорушення, які вчинені ним особисто, та ті, в яких брав безпосередню участь</p>	<p>– несуть відповідальність тільки за ті дії, які вчинив кожен із них і які охоплювалися їх умислом</p>	

Виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає вчинений ним кримінального правопорушення без посилання на ч. 2 ст. 27 КК (ч. 1 ст. 29 КК). А інші співучасники – за відповідною частиною ст. 27 КК та тією статтею або частиною статті Особливої частини, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем (ч. 2 ст. 29 КК). При цьому треба мати на увазі, що ознаки, які *характеризують особу окремого співучасника кримінального правопорушення* (повторність, судимість тощо), ставляться у вину *лише* цьому співучаснику навіть за умови, що інші співучасники знали про них. Водночас інші обставини, які обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини КК як *кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення і впливають на кваліфікацію дій* виконавця, ставляться у вину *лише* співучаснику, який усвідомлював ці обставини (ч. 3 ст. 29 КК).

Ексцес виконавця – це вихід виконавця за межі попередньої домовленості співучасників і вчинення таких кримінально протиправних дій, які не охоплювалися ні прямим умислом, ні непрямим умислом інших співучасників.

У теорії кримінального права ексцес виконавця поділяють на 2 види, що має практичне значення, оскільки впливає на кваліфікацію діянь співучасників:

– *кількісний* – вчинення виконавцем, у процесі здійснення обумовленого співучасниками кримінального правопорушення, **іншого однорідного** кримінального правопорушення (як правило, більш тяжкого). Наприклад, замість крадіжки вчинив грабіж або розбій;

– *якісний* – вчинення виконавцем, крім обумовленого усіма співучасниками кримінального правопорушення, *ще іншого неоднорідного кримінального правопорушення*. Наприклад, виконавець вчиняє обумовлену крадіжку і додатково згвалтування потерпілої, яку застав в квартирі.

В обох випадках виконавець несе відповідальність за вчинене ним, а інші співучасники лише за ті кримінальні правопорушення, які були ними обумовлені з виконавцем, тобто охоплювалися їхнім умислом (ч. 5 ст. 29 КК).

Причетність до кримінального правопорушення – це умисна діяльність особи, яка пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншими особами, але яка не сприяє його вчиненню в силу того, що відсутні ознаки об'єктивного та суб'єктивного характеру спільності з кримінально протиправною діяльністю таких

осіб.

Згідно з теорією кримінального права та законодавчих положень (ч. 6, ч. 7 ст. 27 КК) виділяють такі види причетності до кримінального правопорушення:

– *заздалегідь не обіцяне* (тобто не обіцяне до закінчення кримінального правопорушення) приховування кримінального правопорушення. Відповідальність настає за ч. 1 ст. 396 КК у разі приховування тяжкого або особливо тяжкого злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 396 КК не підлягають кримінальній відповідальності за такі дії члени сім'ї або близькі родичі особи, яка вчинила злочин. Крім того, у ст. 256 КК передбачена відповідальність за заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинної організації та укриття їх злочинної діяльності. Це спеціальний вид причетності саме до конкретного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК;

– *заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом*. Відповідальність настає за ст. 198 КК;

– *заздалегідь не обіцяне потурання кримінального правопорушення*. Це невиконання особою покладених на неї юридичних обов'язків по запобіганню чи припиненню кримінального правопорушення. Відповідальність настає за ст. 197 КК або за ст. 364 чи ст. 367 КК;

– *заздалегідь обіцяне недонесення про кримінальне правопорушення*. Кримінальна відповідальність згідно з ч.7 ст. 27 КК виключається;

– *не повідомлення про достовірно відомий підготовлюване або вчинене кримінальне правопорушення*. Чинне кримінальне законодавство на відміну від КК-1960 р. не передбачає кримінальної відповідальності.

Основні питання щодо організованої групи та злочинної організації викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

1.15. Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень (множинність кримінальних правопорушень, ст. 32–35 КК)

Повторність кримінальних правопорушень, їх сукупність і рецидив, як це прямо зазначено в статтях 32–34 КК, припускають вчинення особою або групою осіб двох чи більше окремих самостійних кримінальних правопорушень. У теорії кримінального права такі ситуації визначають як *множинність кримінальних правопорушень*. Цей термін у чинному законодавстві не використовується, а також він не використовувався і в попередньому КК.

Множинність кримінальних правопорушень – різновид суспільно-небезпечної поведінки тієї самої особи, що у поєднанні з іншими обставинами утворює два або більше окремі склади кримінальних правопорушень, кожний з яких, маючи самостійне кримінально-правове значення, тією чи іншою мірою впливає на зміст та обсяг сукупної кримінальної відповідальності особи.

При множинності кримінальних правопорушень завжди має місце в поведінці (діянні) однієї особи або співучасників двох або більше кримінальних правопорушень. Тому можна дати таке визначення поняття множинності кримінальних правопорушень.

Множинність кримінальних правопорушень – вчинення однією особою одноособово або у співучасті з іншими особами двох або більше *самостійних* кримінальних правопорушень, які передбачені однією і тією ж статтею чи її частиною Особливої частини КК або різними статтями чи їх частинами.

Ознаки множинності

1. Кожне із діянь, що утворюють множинність, повинні бути кримінальним правопорушенням, а не адміністративним правопорушенням чи дисциплінарним проступком.

Наприклад, *не утворюють множинність*:

– дрібне викрадення (ст. 51 КУпАП) і крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК)
– дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП) і хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК).

2. Діяння, що утворюють множинність, повинні містити у собі ознаки двох або більше самостійних складів кримінальних правопорушень (закінчених чи незакінчених, вчиненні одноособово чи у співучасті з іншими особами).

3. Кожне діяння повинно мати юридичну значимість, тобто мати якість тягти за собою кримінально – правові наслідки у вигляді можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності. Інакше кажучи, кожне з вчинених кримінальних правопорушень усе ще зберігає свою юридичну значущість, тобто є підставою кримінальної відповідальності.

Отже, множинність утворюють *одиничні* кримінальні правопорушення.

Одиничне кримінальне правопорушення – це таке кримінальне правопорушення, передбачене Кримінальним кодексом України, як єдиний, самостійний склад кримінального правопорушення.

Тобто це один або декілька кримінально протиправних діянь, які вчинені до притягнення винного до кримінальної відповідальності і характеризуються внутрішнім об'єктивним і суб'єктивним зв'язком і містить ознаки, які охоплюються одним складом кримінального правопорушення. Переважно в диспозиціях кримінально-правових норм статей Особливої частини КК сформульовані одиничні кримінальні правопорушення. Законодавець, коли конструює це поняття, виходить із типовості цього кримінально протиправного діяння, його характерних ознак, поширеності, ступеню суспільної небезпеки.

Головною ознакою одиничного кримінального правопорушення є те, що він охоплюється однією і тією ж статтею Особливої частини КК чи частиною статті.

Види одиничних кримінальних правопорушень

Наука кримінального права поділяє за складністю внутрішньої структури одиничні кримінальні правопорушення на 2 види:

- прості;
- ускладнені (складні).

Для простих одиничних кримінальних правопорушень характерно наявність одного діяння (формальний склад) або одного діяння і одного чи декілька суспільно небезпечних наслідків (матеріальний склад кримінального правопорушення) – ст. 129, ст. 185, ч. 2 ст. 274 КК або альтернативні дії ст. 301 КК.

Ускладнені (складні) одиничні кримінальні правопорушення характеризуються більш складними об'єктивними та суб'єктивними характеристиками в силу того, що складають єдине кримінальне правопорушення, або складається із двох чи більше кримінально протиправних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх окремо (ізолювано), є самостійним складом кримінального правопорушення,

але які в силу їх органічної єдності, утворюють одиничне кримінальне правопорушення, яке передбачається однією статтею Особливої частини КК.

За об'єктивними і суб'єктивними ознаками ускладнені кримінальні правопорушення поділяють на такі види:

- продовжувані;
- такі, що тривають;
- кримінальні правопорушення, які кваліфікуються за настанням додаткових тяжких наслідків (кримінальні правопорушення кваліфіковані за наслідками);
- складені (складові).

Відповідно до ч. 2 ст. 32 КК **продовжуване кримінальне правопорушення** можна визначити так: це таке кримінальне правопорушення, об'єктивна сторона якого складається з низки тотожних діянь, які мають загальну мету і становлять (утворюють) єдине кримінальне правопорушення.

Наприклад, крадіжка велосипеда по частинах.

Початком продовжуваного кримінального правопорушення є вчинення першого з кількох юридично або фактично тотожних діянь, а закінченням – момент вчинення останньої із запланованих дій.

Кримінальне правопорушення, що триває, – це тривале невиконання (дія чи бездіяльність) особою покладених на неї законом обов'язків під загрозою кримінального переслідування.

Інакше кажучи, особа, раз вчинивши дію (бездіяльність), потім постійно перебуває в стані її вчинення (наприклад, незаконне зберігання вогнепальної зброї; втеча з-під варти; злісне ухилення від сплати аліментів тощо).

Триваюче кримінальне правопорушення починається з моменту вчинення кримінально протиправної дії (бездіяльності) і закінчується внаслідок дії самого винного, спрямованої на припинення кримінального правопорушення (наприклад, з'явлення із зізнанням), або настанням подій, що перешкоджають вчиненню кримінального правопорушення (наприклад, затримання особи працівниками поліції), або відпали обставини, з приводу яких вчинилось кримінальне правопорушення (наприклад, викрадено вогнепальну зброю, якою особа володіла незаконно).

Кримінальні правопорушення, які кваліфікуються за настанням додаткових тяжких наслідків (кримінальні правопорушення, кваліфіковані за наслідками) – це такі кримінальні правопорушення, під час аналізу конструкції яких очевидним стають їх 2 наслідки:

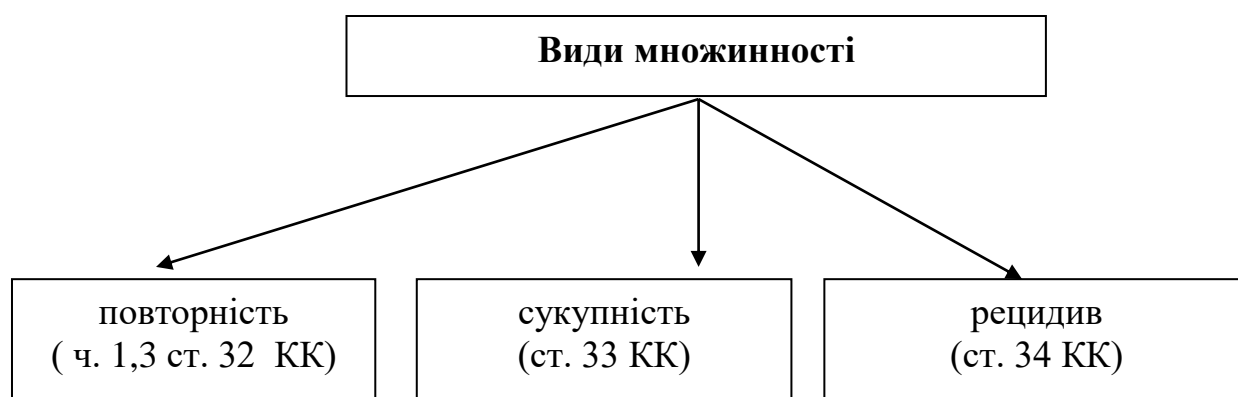
- основний (проміжний);
- додатковий (похідний).

Ці наслідки настають хронологічно (послідовно) один за одним в результаті вчинення особою діяння. Причому основний (проміжний) наслідок тягне за собою додатковий (похідний) наслідок тому, що містить у собі реальну можливість настання цього похідного наслідку.

Наприклад, скоєння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), можна схематично викласти так:

діяння – наслідок у виді ТТУ – наслідок у вигляді смерті потерпілого.

Складені (складові) – це такі кримінальні правопорушення, для яких характерно те, що об'єктивна сторона містить у собі два чи більше кримінально протиправних діянь, кожне з котрих, якщо їх розглядати відокремлено (ізолювано), є єдиним окремим простим кримінальним правопорушенням, передбаченим конкретною статтею Особливої частини КК, але внаслідок їх органічної єдності утворюють одне одиничне кримінальне правопорушення, яке охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) Особливої частини КК. Наприклад, розбій (ст. 187 КК); насильницький грабіж (ч. 2 ст. 186 КК) тощо.

Повторність (ст. 32 КК)

Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК повторністю кримінального правопорушення визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК.

Наприклад, особа вчинила послідовно через деякий час дві крадіжки з житла різних потерпілих.

Отже, важливою ознакою повторності, є вчинення особою більше

ніж одного *тотожного* кримінального правопорушення. Цей вид множинності в багатьох статтях Особливої частини КК передбачено як кваліфікуюча ознака.

Проте відповідно до ч. 3 ст. 32 КК *повторність можуть утворювати* вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями у випадках, передбачених в Особливій частині КК. Це, наприклад,

– п. 1 примітки до ст. 185 КК;

– ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 308 та інші, в яких зазначається, як кваліфікуюча ознака, *тотожна повторність*, а також зазначаються у ролі кваліфікуючих ознак, вчинення *однорідних* кримінальних правопорушень, передбаченими відповідними статтями.

Така повторність має назву – *спеціальна повторність* і утворюється однорідними кримінальними правопорушеннями.

Для визнання повторності, як кваліфікуючої ознаки вчинення кримінального правопорушення, не має значення те, чи була особа засуджена за попереднє кримінальне правопорушення чи ні.

Сукупність (ст. 33 КК)

Частина 1 ст. 33 КК зазначає, що сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, *за жоден з яких її не було засуджено*.

Отже, сукупність утворюють як однорідні, так і неоднорідні кримінальні правопорушення. Наприклад, спочатку особа вчиняє крадіжку (ст. 185 КК), а через деякий час грабіж (ст. 186 КК) або спочатку хуліганство (ст. 296 КК), а через деякий час крадіжку ст. 185 КК).

Види сукупності

1. *Ідеальна* – наявна у тих випадках, коли особа одним діянням вчиняє два або більше різних самостійних кримінальних правопорушень без розриву в часі.

Наприклад, під час хуліганства винна особа заподіяла потерпілому або середньої тяжкості тілесні ушкодження або тяжкі тілесні ушкодження, то такі дії належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідною частиною ст. 296 КК і відповідними частинами ст. 122 або ст. 121 КК.

2. *Реальна* – наявна у тих випадках, коли особа двома або більше різними діяннями вчиняє в різний час два або більше різних самостійних кримінальних правопорушень і ні за один з них не була засуджена.

3. *Реально-ідеальна* – наявна тоді, коли особа вчиняє кілька діянь, з яких принаймні *одне одночасно* входить до кількох складів різних кримінальних правопорушень, а інші діяння (одне чи кілька) входять до відповідного складу кримінального правопорушення кожне окремо.

Наприклад, умисне вбивство під час звалтування, коли насильство використовується винною особою і для подолання опору потерпілої, і для позбавлення її життя (п. 10 ч. 2 ст. 115 і ч. 5 ст. 152 КК).

Рецидив

Рецидивом називають вчинення нового *умисного* кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення (ст. 34 КК).

Розрізняють такі види рецидивів за характером кримінального правопорушення, кількістю судимостей, ступенем суспільної небезпечності:

– *загальний* – утворюється різнорідними кримінальними правопорушеннями (крадіжка і вбивство);

– *спеціальний* – містять тотожні або однорідні кримінальні правопорушення;

– *простий* – особа має дві судимості;

– *складний (багаторазовий)* – особа має три і більше судимостей;

– *пенітенціарний* – вчинення особою під час відбування нею покарання у виді позбавлення волі нового умисного кримінального правопорушення;

– *рецидив тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень* – наявний у випадках вчинення нового тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення.

Рецидив кримінального правопорушення у випадках, передбачених законом, впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 133 КК, ч. 3 ст. 296 КК тощо). Якщо рецидив не передбачено у статті Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака, то відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК визнається обставиною, яка обтяжує покарання.

Згідно зі ст. 35 КК практичне значення повторності, сукупності та рецидиву кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони

враховуються під час кваліфікації кримінальних правопорушень та призначення покарання (ст. 70–71 КК), а також під час вирішення питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45–48 КК) або покарання та його відбування (ст. 74–87 КК).

1.16. Поняття та види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння

Під час підготовки до атестації необхідно пам'ятати, що в КК 2001 р. законодавець передбачив більш широке коло обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, у порівнянні з КК 1960 р. Для майбутніх юристів знання таких обставин є обов'язковим, оскільки досить часто вони можуть виникати в практичній діяльності.

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння – це умови, за наявності яких діяння, котрі своїми зовнішніми ознаками формально збігаються з ознаками діянь, передбачених кримінальним законом як кримінальні правопорушення, є правомірними через припис закону про можливість, необхідність чи обов'язковість їх вчинення.

Види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння:

- необхідна оборона (ст. 36 КК);
- уявна оборона (ст. 37 КК);
- затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК);
- крайня необхідність (ст. 39 КК);
- фізичний або психічний примус (ст. 40 КК);
- виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК);
- діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК);
- виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК);
- виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1 КК).

1.17. Необхідна та уявна оборона

Необхідною обороною (ч. 1 ст. 36 КК) визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Умовами *пропорційності* необхідної оборони, що відносять до захисту, є:

- завдання шкоди інтересам особи, яка нападає;
- можливість захисту як своїх особистих, так і сторонніх (чужих) індивідуальних, колективних інтересів;
- співрозмірність (адекватність) між захистом та нападом;
- суспільна небезпечність діяння;
- наявність;
- дійсність.

Перевищення меж необхідної оборони (ч. 3 ст. 36 КК) – це умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.

Критерієм розмежування необхідної оборони та перевищення її меж є ексцес оборони (співрозмірність інтенсивності захисту та посягання). Вирішення цього питання в науці кримінального права є проблемним, оскільки зміст терміна «інтенсивність» вчені тлумачать по-різному. Зокрема, під інтенсивністю розуміють:

- 1) засоби посягання та захисту;
- 2) спосіб застосування засобів нападу та захисту;
- 3) спосіб дії;
- 4) чисельність нападників, ступінь реальної небезпеки настання шкідливого результату, співвідношення сил нападника та захисника.

Ексцес оборони – явна невідповідність між захистом та посяганням, означає, що ця невідповідність повинна бути різкою, очевидною. Вона має об'єктивні та суб'єктивні критерії перевищення необхідної оборони.

Уявна оборона (ст. 37 КК) – дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

1.18. Затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та підстави застосування вогнепальної зброї працівником поліції

Затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, (ст. 38 КК) – дії потерпілого та інших осіб, безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи.

Умови правомірності затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення:

1) вчинення кримінальним правопорушником очевидного кримінально протиправного посягання;

2) затримання проводиться після закінченого кримінального правопорушення чи замаху або готуванню до нього, а не під час його вчинення;

3) застосування насильства виключно з метою затримання і доставлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення відповідним органам влади;

4) затримання кримінального правопорушника безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення;

5) завдання шкоди кримінальному правопорушнику є засобом, що позбавляє його можливості уникнути відповідальності;

6) вимушеність завдання шкоди кримінальному правопорушнику;

7) обов'язкове врахування:

– небезпечності вчиненого діяння кримінальним правопорушником (крадіжка, замах на нанесення тілесних ушкоджень, замах на зґвалтування, вбивство);

– особи винного (дорослий, малолітній, інвалід, неосудний – якщо це видно, п'яний);

– характеру застосовуваних засобів нападу;

– інтенсивності опору;

– поведінки кримінального правопорушника в цілому;

– місце та обстановка затримання (обмежена видимість, перешкоди місцевості, будівлі);

– сил затримуваних та затримуючих.

Умови правомірності затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення

Умови правомірності Затримання

Умови щодо посягання:

1. Посягання повинно визнаватися кримінальним правопорушенням
2. Наявність наміру у особи, що вчинила кримінальне правопорушення уникнути відповідальності.

Умови щодо затримання:

1. Підстави завдання шкоди кримінальному правопорушнику
2. Час затримання
3. Необхідність заподіяння шкоди кримінальному правопорушнику при його затриманні
4. Співрозмірність шкоди.

Підстави застосування вогнепальної зброї працівниками поліції (ч. 4 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію»):

Поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського;

8) для примусового припинення польоту безпілотного повітряного судна, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що таке судно використовується для вчинення правопорушення або становить загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського, шляхом пошкодження чи знищення безпілотного повітряного судна та/або складових частин безпілотної авіаційної системи.

ВІДМІННІСТЬ

ІНСТИТУТІВ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ТА НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЗА КК УКРАЇНИ

Критерії відмінності	Затримання особи, яка вчинила КП (ст. 38 КК)	Необхідна оборона (ст. 36 КК)
Мотив та мета дії	Затримати особу, яка вчинила КП і доставити її відповідним органам влади	Захист охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання
Об'єкт завдання шкоди	Особа, яка вчинила КП, а саме, та що має всі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення	Особа, яка вчинила суспільно небезпечне посягання (в т.ч. неосудна чи яка не досягла віку кримінальної відповідальності)
Час дії	Безпосередньо після вчинення КП (готування, замаху, закінченого КП)	З моменту реальної загрози суспільно небезпечного посягання до моменту його припинення чи закінчення
Необхідність завдання шкоди	Іншими засобами затримати особу, яка вчинила КП не було можливості	Були варіанти поведінки: 1) припинити посягання шляхом завдання шкоди особі, яка посягає; 2) звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади; 3) уникнути суспільно небезпечного посягання (втекти)
Умови настання кримінальної відповідальності	Умисне заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень <i>затримуваному</i> , коли	Умисне заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень <i>особі, яка вчинює посягання</i> , коли завдана шкода явно не відповідає небезпечності посягання

Критерії відмінності	Затримання особи, яка вчинила КП (ст. 38 КК)	Необхідна оборона (ст. 36 КК)
<i>сті</i>	завдана шкода явно не відповідає небезпечності посягання або <i>обстановці затримання</i>	<i>або обстановці захисту</i>
<i>Розмір шкоди, що може бути заподіяна</i>	Шкода має бути мінімально допустимою, відповідати небезпечності посягання або обстановці затримання	Можливі випадки, коли завдана шкода може значно перевищувати шкоду відвернену (ч. 4 та ч. 5 ст. 36 КК)
<i>Варіанти, коли для наявності обставини не встановлено ніяких обмежень</i>	Таких варіантів немає	1) напад озброєної особи; 2) напад групи осіб; 3) протиправне насильницьке вторгнення у житло чи інше приміщення

1.19. Крайня необхідність

Частиною 1 ст. 39 КК зазначено, що не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані **крайньої необхідності**, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку у даній ситуації не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Ознаки крайньої необхідності:

1) небезпека, яка загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави,

2) невідворотність цієї небезпеки іншими засобами, крім вчинення дії, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого кримінальним законом.

Умови правомірності крайньої необхідності:

1 група – умови небезпеки:

– реальність небезпеки.

2 група – умови дій щодо усунення небезпеки:

– захист індивідуальних, суспільних, державних інтересів (захищаються лише правомірні інтереси);

– джерело небезпеки – це предмети, явища, процеси, діяльність, вчинки (зброя та недбале поводження з нею; їдкі речовини; стихійні сили природи та їх дія; фізіологічні та патологічні явища і процеси, що відбуваються в організмі людини; дії машин та механізмів);

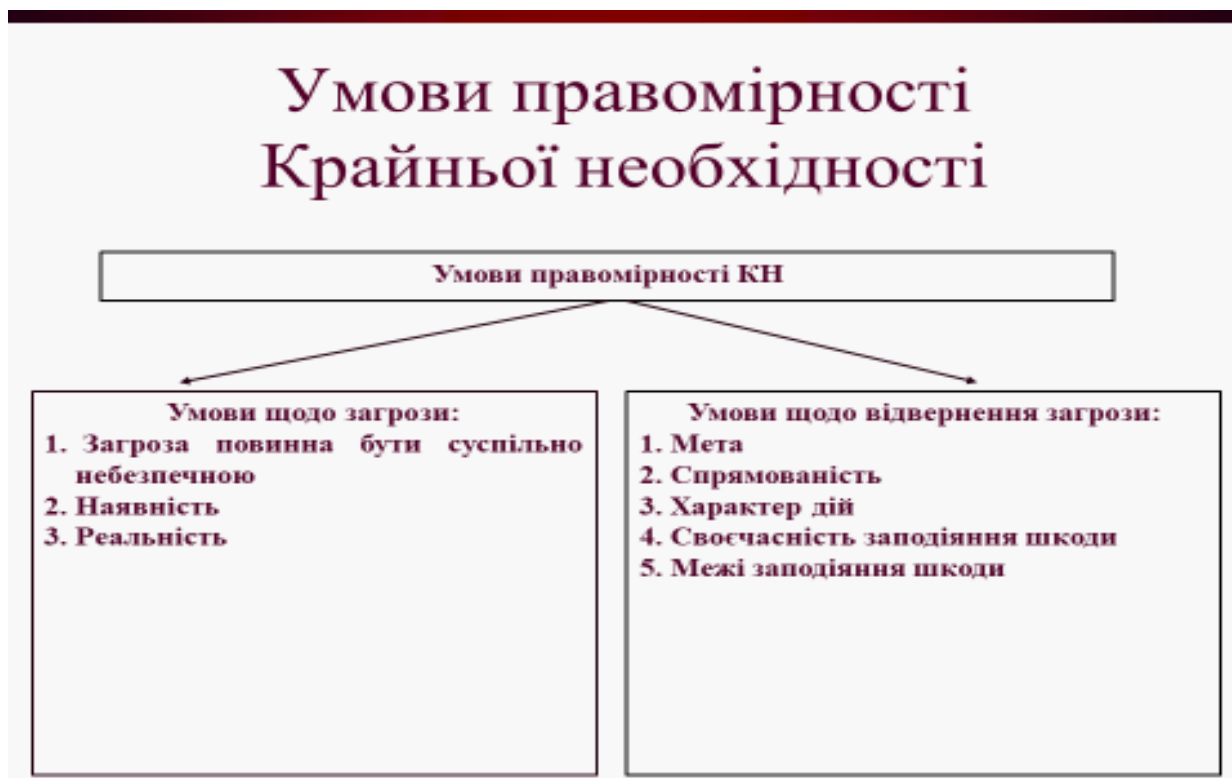
– небезпека породжує безпосередню загрозу для особи, суспільних, державних інтересів (не у майбутньому чи в минулому, а зараз), небезпека наявна;

– шкода завдається інтересам третіх осіб, які не мають відношення до створення небезпеки;

– завдання шкоди – єдиний засіб врятування від небезпеки за даних обставин;

– не допущено перевищення меж крайньої необхідності – це означає, що завдана шкода повинна бути більш значною, ніж усунута шкода.

Перевищення меж крайньої необхідності (ч. 2 ст. 39 КК) – це умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода. Така шкода тягне за собою цивільно-правову відповідальність.

**СПИВВІДНОШЕННЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ
ТА КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ**

<i>Спільні риси</i>	<i>Відмінності</i>
1) спрямовані на охорону індивідуальних, суспільних, державних інтересів у випадках, коли цим інтересам загрожує небезпека	1) джерело небезпеки при необхідній обороні – лише суспільно небезпечні дії людини, при крайній необхідності – також і різні сили природи, явища і процеси; дії машин і механізмів
2) небезпека усувається шляхом завдання шкоди іншим правоохоронюваним інтересам	2) шкода завдається при необхідній обороні нападаючій особі, при крайній необхідності – інтересам осіб, не причетних до небезпеки
3) дії виключають суспільну небезпечність та протиправність діяння уже в момент їх вчинення, і тому не утворюють складу кримінального правопорушення	3) при необхідній обороні – завдання шкоди нападаючому – це один із способів захисту інтересів, а при крайній необхідності – єдиний
	4) при крайній необхідності завдається менша шкода, ніж відвернута, а при необхідній обороні – може бути рівноцінна, менша або більша, залежно від характеру та ступеня небезпеки посягання
	5) при перевищенні меж необхідної оборони – настає кримінальна відповідальність, а при крайній необхідності – цивільно-правова (матеріальна) відповідальність
	6) завдана правомірна шкода при необхідній обороні виключає будь-яку відповідальність, а при крайній необхідності – не виключає цивільну відповідальність

1.20. Інші обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння

Фізичний або психічний примус (ч. 1 ст. 40 КК) – дія чи бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Умови правомірності вчинення кримінального правопорушення під впливом фізичного або психічного примусу:

1) вчинене діяння містить всі ознаки кримінального правопорушення та складу відповідного кримінального правопорушення;

2) примушувана особа має всі ознаки суб'єкта кримінального правопорушення;

3) примус до вчинення кримінального правопорушення був дійсним і реальним;

4) примус був непереборним (особа не могла керувати своїми діями, не могла звернутися за допомогою до правоохоронних органів, інших осіб);

5) життю і здоров'ю примушуваної особи загрожувала реальна небезпека.

Виконання наказу або розпорядження (ч. 1 ст. 41 КК) – це діяльність особи у формі дії чи бездіяльності, на шкоду правоохоронюваним інтересам вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

Наказ – звернення до конкретної особи (групи осіб), вимога посадової особи органу управління чи громадського формування з охорони громадського порядку вчинити чи утримуватися від вчинення певної дії.

Законний наказ:

- відданий компетентними органами чи службовою особою;
- відданий в межах компетенції;
- відданий із дотриманням необхідної форми і порядку;
- ґрунтується на законі, нормативному акті;
- не передбачає вчинення протиправних дій.

Діяння, пов'язане з ризиком (ч. 1 ст. 42 КК) – дія або бездіяльність, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам вчинена в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

Умови правомірності діяння, пов'язаного з ризиком:

- 1) вчинення діяння, що формально містить ознаки кримінального правопорушення;
- 2) реальне спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам;
- 3) спрямованість ризикованого діяння на досягнення суспільно корисної мети;
- 4) неможливість у даній конкретній обстановці досягти поставленої мети без ризику;
- 5) наукова та технічна обґрунтованість вчинюваних дій;
- 6) вчинювані дії не повинні переходити у завідоме спричинення шкоди;
- 7) вчинювані дії не порушують норм законів;
- 8) ризикованими діями не створюється загроза життю і здоров'ю людей, екології тощо.

Виконання спеціального завдання із запобігання чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 43 КК) – це вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності.

Умови правомірності діяння такої особи:

- 1) вимушеність дій – заподіяння шкоди, що є необхідним для збереження особою у таємниці факту виконання спеціального завдання, її співробітництва з спеціальним підрозділом (оперативним, розвідувальним);
- 2) законність виконання спеціального завдання;
- 3) мета виконання завдання та вчинення кримінального правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації – попередження чи розкриття їх діяльності (ч. 1 ст. 43 КК);
- 4) не вчинення у складі такої групи умисного тяжкого чи особливо тяжкого злочину, або злочину, поєднаного з насильством над потерпілим (ч. 3 ст. 43 КК).

Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 43-1 КК) – діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи

застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Умови правомірності:

1) діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 в Україні оголошено воєнний стан. Після цього воєнний стан кілька разів продовжувався: Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14.03.2022 № 133/2022, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 18.04.2022 № 259/2022, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 17.05.2022 № 341/2022, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 12.08.2022 № 573/2022, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 07.11.2022 № 757/2022, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 06.02.2023 № 58/2023, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 01.05.2023 № 254/2023, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 26.07.2023 № 451/2023, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 06.11.2023 № 734/2023, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 05.02.2024 № 49/2024, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 06.05.2024 № 271/2024, Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 23.07.2024 р. № 469/2024);

2) діяння повинно бути спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни;

3) діяння заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам;

4) повинні бути відсутні ознаки катування;

5) не застосовуються засоби ведення війни, заборонені міжнародним правом;

6) не вчиняються інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

1.21. Звільнення від кримінальної відповідальності: поняття умови та види

Звільнення від кримінальної відповідальності – виражена в акті правомочного державного органу відмова від засудження та застосування державного примусу щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Умови звільнення від кримінальної відповідальності:

- 1) вчинення особою діяння, передбаченого в КК як кримінальне правопорушення;
- 2) особа є суб'єктом кримінального правопорушення;
- 3) кримінальне правопорушення вчинено вперше;
- 4) як правило, вчинене кримінальне правопорушення – кримінальний проступок чи нетяжкий злочин;
- 5) позитивна поведінка кримінального правопорушника (щире каяття, добровільне усунення заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди).

Види звільнення від кримінальної відповідальності:

Безумовне – коли особа звільняється від кримінальної відповідальності остаточно і безповоротно, тобто її подальша поведінка не має фактичного значення для цього випадку і наступних.

- у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК);
- у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК);
- у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК);
- у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК);
- передбачене нормами Особливої частини КК (ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 401 КК);

Умовне – коли особа звільняється від кримінальної відповідальності за наявності сукупності певних умов, зазначених в кримінальному законі як обов'язкових.

- звільнення у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК);
- неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (у віці до 18 років) із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК).

1.22. Поняття покарання та його мета

Покарання – захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК).

Ознаки кримінального покарання:

- 1) це примусовий захід з боку держави;
- 2) висловлює негативну оцінку поведінки особи;
- 3) є карою за вчинене кримінальне правопорушення, але не повинно завдавати фізичних страждань засудженому або принижувати його людську гідність (ст. 50 КК, ст. 5 Стандартних мінімальних правил поводження з ув'язненими);
- 4) покарання, його конкретні види – передбачені лише Кримінальним кодексом України;
- 5) призначається лише за діяння, визначені в КК як кримінальні правопорушення;
- 6) за змістом полягає у позбавленні або обмеженні певних прав і свобод (ст. 53–64 КК). При вчиненні особливо тяжких злочинів суд в деяких випадках, визначених законом, може застосовувати найбільш суворі покарання – довічне позбавлення волі або 25 років позбавлення волі (ст. 64 КК);
- 7) має особистий характер і завжди спрямоване проти особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, а не його близьких, родичів, опікунів тощо, навіть, якщо винний уникнув кримінальної відповідальності з різних причин (ухиляється, втік);
- 8) призначається лише судом;
- 9) форма закріплення – обвинувальний вирок (ч. 2 ст. 2 КК, ст. 4 КВК, ч. 5,6 ст. 6-1 КВК), винесений у встановленому законом порядку (ст. 371 КПК);
- 10) призначається від імені держави;
- 11) має публічний вираз, оскільки всі вироки виносяться гласно, відкрито, за виключенням вироків у статевих кримінальних правопорушеннях і кримінальних правопорушеннях за участю неповнолітніх чи коли вони є потерпілими;
- 12) не є обов'язковим наслідком кожного вчиненого кримінального правопорушення, кримінальний закон передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання за умов, визначених в законі (ст. 44–49, 74–87 КК України);

13) вид і термін покарання, визначені санкцією статті КК, можуть бути змінені судом в сторону пом'якшення при наявності обставин, які визначені в законі як пом'якшуючі (ст. 66 КК), або реальне виконання покарання замінюється встановленням іспитового строку (ст. 75 КК);

14) виконання покарання здійснюється спеціально визначеними для цього законом органами та установами, тобто ніякі інші органи, установи, посадові особи чи громадяни не можуть виконувати кримінальні покарання, призначені судом;

15) тягне кримінально-правові наслідки – судимість – особливий правовий стан, що є певним несприятливим результатом для особи, яка відбула кримінальне покарання впродовж певного часу, визначеного законом (ст. 88 КК).

Мета покарання (ч. 2 ст. 50 КК) – той кінцевий результат, якого прагне досягти держава засобами кримінально-правового впливу, що проявляється у таких аспектах:

– *кара* – відповідає принципу справедливості кримінального покарання, тому будь-яка особа, яка вчинила кримінальне правопорушення і визнана у цьому винною, повинна претерпіти негативні наслідки у виді кримінального покарання;

– *виправлення* – внесення таких змін у свідомість засудженого, щоб він зрозумів неvigідність своєї протиправної поведінки і у майбутньому не вчиняв нових кримінальних правопорушень, щоб правомірна поведінка стала його переконанням;

– *запобігання кримінальним правопорушенням* – такий вплив на свідомість засудженого та інших осіб (які можливо виношують кримінально протиправні наміри, готуються до вчинення кримінального правопорушення або вже розпочали кримінально протиправну діяльність), щоб вони відмовилися від своїх намірів (припинили кримінально протиправну діяльність), побачивши негативні наслідки засудження і застосування кримінальних покарань.

Спеціальна превенція – запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженим. Досягається внаслідок того, що засуджений під час відбування покарання значною мірою обмежується в можливостях вчинення нового кримінального правопорушення (наглядом за його поведінкою, поміщенням в установу виконання покарань).

Загальна превенція – запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень іншими особами. Досягається за рахунок того, що покарання особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, певною мірою утримує від вчинення кримінальних правопорушень

інших осіб, які мають на меті вчинити кримінальне правопорушення, готуються до цього, оскільки показує їм не вигідність протиправної поведінки, негативні наслідки, які тягне вчинення кримінального правопорушення (позбавлення волі, конфіскація майна, обмеження права працювати на посаді тощо).

Значення термінів – запобігання, попередження кримінальних правопорушень – тотожні, вони використовуються як однорідні поняття, взаємозамінюють один одного.

Відмінність кримінального покарання від інших заходів державного примусу:

- 1) покарання передбачене лише КК;
- 2) призначається за кримінальне правопорушення;
- 3) призначається лише судом;
- 4) форма виразу призначеного покарання – вирок суду;
- 5) покарання та вирок суду виносяться від імені держави, а не окремих її органів, службових осіб;
- 6) має найбільшу силу репресії (обмеження волі пересування, спілкування, користування певними речами – грошима, зброєю, нерухомістю, цінними паперами, коштовностями);
- 7) тягне судимість.

1.23. Види та система покарань

Система покарань – встановлений КК обов'язковий для суду вичерпний перелік видів покарань, розміщених в певному порядку – залежно від ступеня їх тяжкості.

Ознаки системи покарань:

- 1) перелік встановлений законом;
- 2) певний порядок розміщення: від менш суворого до більш суворого;
- 3) співвідношення покарань – основні (самостійні) і додаткові;
- 4) можуть замінювати один одного в певних випадках і співвідношенні.

Значення системи покарань:

- 1) є правовою базою, на якій ґрунтується кримінальна політика держави;
- 2) на неї спираються суди при винесенні вироків;
- 3) дозволяє диференціювати кримінально-правовий вплив на особу.

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ

Основні	Додаткові
<ul style="list-style-type: none"> • громадські роботи, • виправні роботи, • службові обмеження для військовослужбовців, • пробаційний нагляд, • арешт, • обмеження волі, • тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, • позбавлення волі на певний строк, • довічне позбавлення волі 	<ul style="list-style-type: none"> • позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу • конфіскація майна
Призначаються як основні, так і додаткові	
<ul style="list-style-type: none"> ◆ штраф ◆ позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю 	

1.24. Характеристика покарань, передбачених Кримінальним кодексом України

Штраф (ст. ст. 53, 99 КК):

– грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, встановлених кримінальним законом в Особливій частині КК та в ст. 57 КК;

– *розмір штрафу* встановлюється залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення з урахуванням майнового становища винного – від 30 до 50 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; у виняткових випадках статтями Особливої частини КК може бути передбачено вищий розмір штрафу (ст. 222-2 КК, ч. 2–4 ст. 232-3 КК);

– *для неповнолітніх розмір штрафу* – не повинен перевищувати 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 99 КК);

– *може бути замінений* на громадські роботи у випадку неможливості сплати штрафу (ч. 5 ст. 57 КК): 1 година громадських робіт за 1 установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

- може бути замінений на виправні роботи (ч. 5 ст. 57 КК): 1 місяць виправних робіт за 20 установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але не більше 2 років;
- порядок виконання – добровільна або примусова сплата;
- ухилення від сплати штрафу карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 389 КК);
- як додаткове покарання призначається лише тоді, коли прямо передбачено в санкції статті Особливої частини КК (ч. 3 ст. 53 КК; ч. 2 ст. 367 КК).

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК):

- полягає у тому, що особа, яка у встановленому законом порядку отримала відповідне військове, спеціальне звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас, розжалується до статусу рядового працівника, і відповідно, не може більше працювати за займаною нею посадою;
- застосовується лише у випадку вчинення тяжкого та особливого злочину (ч. 5,6 ст. 12 КК); як правило, цей злочин пов'язаний з використанням винним свого службового становища або можливостей, наданих службою, посадою (зловживання, перевищення владних повноважень, викрадання шляхом привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем, одержання неправомірної вигоди);
- *терміну не має* – засуджений позбавляється звання, рангу, чину, класу на все подальше життя;
- *військові звання* – мають особи, які проходять службу в Збройних Силах, Прикордонних Військах, Службі Безпеки, інших військових формуваннях та військовозобов'язані (офіцерський, сержантський, рядовий склад);
- *спеціальні звання* – мають працівники Національної поліції, співробітники НАБ, служби цивільного захисту, служби судової охорони;
- *ранги* – мають державні службовці, дипломатичні працівники;
- *класні чини* – мають працівники прокуратури;
- *кваліфікаційні класи* – мають судові експерти, лікарі.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК):

- полягає у встановленні обмежень для засудженого впродовж встановленого вироком суду терміну вибирати рід занять або роботу;
- як основне покарання призначається у випадках, коли вчинення

кримінальне правопорушення пов'язано з виконанням особою своїх службових, професійних обов'язків, у зв'язку із заняттям певною діяльністю;

– як додаткове покарання може призначатися й у тих випадках, коли не передбачено в санкції статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 55 КК);

– *термін* – від 2 до 5 років (якщо призначається в якості основного кримінального покарання – ст. 371, ч. 2 ст. 376 КК); термін від 1 до 3 років (якщо призначається як додаткове кримінальне покарання – ст. 191, 205-1, 212, 220-1 КК);

– у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади» позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання, призначається на строк п'ять років;

– за вчинення кримінального правопорушення проти виборчих прав і свобод громадянина, передбачених статтями 157-160 КК як додаткове покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається на строк п'ять років;

– як додаткове покарання позбавлення права керувати транспортними засобами призначається на строк до десяти років;

– як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років;

– строк обчислення як основного покарання починається з моменту набрання вироком законної сили;

– строк обчислення як додаткового покарання починається з моменту відбуття основного виду покарання;

– ухилення від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк (ч. 1 ст. 389 КК).

Громадські роботи (ст. 56, 100 КК):

– полягають у виконання засудженим безоплатних суспільно корисних робіт у вільний від роботи чи навчання час;

– *термін* – від 60 до 240 годин, але не більше 4 годин на 1 день;

– *для неповнолітніх* (16–18 років) термін – від 30 до 120 годин, але не більше 2 годин на 1 день;

– види та місце громадських робіт визначаються органами місцевого самоврядування (виконання робіт, які не потребують

спеціальної підготовки чи кваліфікації: прибирання вулиць, парків, скверів, роботи по благоустрою населеного пункту, району, догляд за хворими в лікарнях, сільськогосподарські роботи тощо);

– *не призначаються* – особам з інвалідністю I та II групи; вагітним жінкам; особам, які досягли пенсійного віку; військовослужбовцям строкової служби;

– *не можуть бути замінені* – на відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК), не підпадають під умовно-дострокове звільнення від покарання (ст. 81, 81-1 КК) або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст. 82 КК);

– *ухилення* від відбування громадських робіт карається пробаційним наглядом на строк до 3 років або обмеженням волі на строк до 3 років (ч. 2 ст. 389 КК).

Виправні роботи (ст. 57, 100 КК):

– без позбавлення волі (від 6 місяців до 2 років);

– коли це передбачено санкцією статті КК;

– може бути альтернативою позбавленню волі;

– виправні роботи відбуваються за місцем роботи засудженого;

– *відрахування* із заробітку засудженого від 10 до 20 % доходу на користь держави;

– *до неповнолітніх від 16 до 18 р.* – строк від 2 місяців до 1 року з відрахуванням із заробітку засудженого від 5 до 10 % доходу на користь держави;

– *тягнуть судимість*;

– *мають певні обмеження в застосуванні* (ч. 2 ст. 57 КК – виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування);

– *ухилення* від відбування виправних робіт карається пробаційним наглядом на строк до 3 років або обмеженням волі на строк до 3 років (ч. 2 ст. 389 КК).

Службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК):

– застосовується лише до військовослужбовців (ч. 1 ст. 58 КК);

– полягає в певних обмеженнях для засудженого: він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, здійснюються

відрахування із грошового забезпечення від 10 до 20 %;

– *термін* – від 6 місяців до 2 років;

– не може застосовуватися до військовослужбовців строкової служби;

– термін покарання не зараховується в загальний строк вислуги років і не зараховується при присвоєнні чергового військового звання;

– не може бути замінено на інші види покарань;

– не може бути замінено на засудження з випробуванням;

– не тягне судимості (п. 4 ч. 1 ст. 89 КК).

Конфіскація майна (ст. 59 КК):

– полягає в примусовому вилученні у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого;

– суд у вирокі обов'язково зазначає, яка частина майна повинна бути конфіскована або перелічити предмети, що підлягають конфіскації (якщо засуджений володіє майном на правах спільної власності);

– види конфіскації: повна і часткова;

– призначається лише у тих випадках, коли прямо передбачена в санкції статті Особливої частини;

– встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості;

– незаконні дії з майном, що підлягає конфіскації, тягне кримінальну відповідальність за ст. 388 КК;

– не всяке майно може бути конфісковане (додаток до ЗУ «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року);

– не застосовується до неповнолітніх (ст. 98 КК).

Пробаційний нагляд (ст. 59-1, 101 КК)

– полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вирокі суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства;

– строк покарання – від 1 до 5 років;

– *для неповнолітніх* строк – від 1 до 2 років;

– в разі призначення цього виду покарання суд покладає на засудженого до пробаційного нагляду такі обов'язки:

1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;

2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання;

3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації;

– крім вищезазначених обов'язків суд може покласти на засудженого до пробаційного нагляду такі обов'язки:

1) використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою (строк використання електронного засобу контролю і нагляду – від 1 місяця до 1 року);

2) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля;

3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу);

4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;

5) пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

– не призначається особам, які під час відбування пробаційного нагляду вчинили кримінальне правопорушення.

Арешт (ст. 60 КК):

– полягає в триманні засудженого військовослужбовця в умовах ізоляції на гауптвахті;

– строк арешту – від 1 до 6 місяців;

– не застосовується до вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років.

Обмеження волі (ст. 61 КК):

– полягає у триманні засудженого без ізоляції від суспільства в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці;

– строк обмеження волі – від 1 до 5 років;

– *не застосовується*: до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК):

– цей вид покарання застосовується до:

1) військовослужбовців строкової служби,

2) військовослужбовців, які проходять військову службу за

контрактом,

3) осіб офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу,

4) осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом,

5) військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період,

б) військовослужбовців, призваних на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (крім військовослужбовців-жінок),

– застосовується у разі вчинення кримінального правопорушення, яке не становить великої суспільної небезпеки, коли засудженого можна залишити на військовій службі і виправити в умовах спеціальної військової частини;

– не застосовується (ч. 2 ст. 62 КК) до осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі;

– місце відбування – дисциплінарний батальйон;

– має строковий характер (6 місяців – 2 роки);

– не тягне судимості;

– після відбування – продовження військової служби (не пройденого терміну).

Позбавлення волі (ст. 63, 64, 102 КК):

– полягає у триманні засудженого в умовах ізоляції від суспільства в кримінально-виконавчих установах закритого типу, обмеженні в правах (вільного пересування та вибору місця проживання, місця та роду заняття, місць відпочинку, спілкування з будь-якими особами, користування грошима, предметами домашнього вжитку, здійсненні майнових операцій тощо);

– може застосовуватися до всіх категорій засуджених (ст. 63 КК);

– має строковий (1 рік – 15 років (ст. 63 КК) – 25 років (ст. 71 КК)

– не менше 25 р. (п. 2 Положення про порядок здійснення помилування)) або безстроковий (довічний) характер;

– *види*: строкове (від 1 до 15 років), для неповнолітніх від 3 місяців – до 10 років), безстрокове (довічне) позбавлення волі;

– можлива заміна на менш суворі покарання (ст. 74–87 КК);

– для неповнолітніх максимальний строк позбавлення волі 10 років (ст. 102 КК); а при вчиненні особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням життя потерпілого – до 15 років (п. 5 ч. 3 ст. 102 КК);

– *негативні наслідки*: тягне судимість, інколи – адміністративний

нагляд;

- строки погашення та зняття судимості визначені у ст. 89–91 КК;
- може бути замінено на більш м'яке покарання (ст. 82 КК) – обмеження волі, виправні роботи, громадські роботи, штраф тощо;
- довічне позбавлення волі не застосовується до: осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 68 КК (ч. 2 ст. 64 КК).

1.25. Обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання

Під час призначення покарання суд повинен врахувати всі обставини, що характеризують вчинене кримінальне правопорушення (ступінь тяжкості, розмір шкоди, кількість потерпілих, обстановка тощо), та особу, яка його вчинила (вперше вчинила кримінальне правопорушення чи повторно або рецидив, характеристика за місцем проживання, роботи, навчання, ставлення до вчиненого, каяття, визнання вини – ст. 65 КК), всі пом'якшуючі (ст. 66 КК) та обтяжуючі обставини (ст. 67 КК).

Обставини, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК):

- цей перелік не вичерпний, суд й інші обставини може враховувати як пом'якшуючі;
- якщо будь-яка із пом'якшуючих обставин передбачена в статті Особливої частини КК як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання;
- кількість обставин, які суд визнає пом'якшуючими щодо однієї особи або по одній справі, не обмежується.

Види:

- 1) прибуття із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення;
- 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
- 2⁻¹) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім;
- 4) вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності;

5) вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

6) вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

7) вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого;

8) вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності;

9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених КК.

Обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 КК):

– цей перелік є вичерпним, і жодні інші обставини не можуть бути визнані обтяжуючими;

– якщо будь-яка із обтяжуючих обставин передбачена в статті Особливої частини КК як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання;

– кількість обставин, які суд визнає обтяжуючими щодо однієї особи або по одній справі, не обмежується.

Види:

1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;

2) вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28);

3) вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;

4) вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;

5) тяжкі наслідки, завдані злочином;

6) вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;

6¹) вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи

колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;

7) вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

8) вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;

9) вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;

10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;

11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;

13) вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених обставин обтяжуючою, за винятком обставин у пп. 2, 6, 6⁻¹, 7, 9, 10, 12, але обов'язково зазначити у вирокі чому.

1.26. Звільнення від покарання та його відбування: поняття, умови і види

Звільнення від покарання та його відбування (ст. 74 КК) – виражена в акті правомочного державного органу відмова від застосування реальної міри покарання, передбаченої кримінальним законом за наявності певних умов, зазначених в законі.

Види звільнення від покарання та його відбування:

- 1) звільнення з випробуванням (ст. 75–78 КК);
- 2) звільнення з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК);
- 3) у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК);
- 4) умовно-дострокове звільнення (ст. 81 КК);
- 5) Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (ст. 81-1 КК)
- 6) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК);
- 7) звільнення вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до

трьох років (ст. 83 КК);

8) звільнення за хворобою (ст. 84 КК);

9) звільнення у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84-1 КК)

10) на підставі закону України про амністію (ст. 86 КК);

11) на підставі Указу Президента України про помилування (ст. 87 КК).

1.27. Обмежувальні заходи

– застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство і досягли 18-річного віку;

– *строк* – від 1 до 3 місяців (можуть бути продовжені судом але не більше 12 місяців)

– на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників.

1.28. Поняття та мета примусових заходів медичного характеру

Примусовими заходами медичного характеру є: надання психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, в спеціальний лікувальний заклад (ст.92 КК).

Ці заходи не є покаранням, не тягнуть за собою судимості. Це – заходи державного примусу, які призначаються лише судом, незалежно

від згоди хворого чи його представників. Тобто, йдеться про те, що особі, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за рішенням суду надається психіатрична допомога у примусовому порядку.

Метою психіатричної допомоги є обов'язкове лікування особи та запобігання вчиненню нею суспільне небезпечних діянь.

Умовами застосування до неосудної чи обмежено осудної особи примусових заходів медичного характеру є:

- вчинення особою суспільне небезпечного діяння, яке містить ознаки конкретного кримінального правопорушення;
- те, що за своїм психічним станом особа являє небезпеку для суспільства.

Відповідно до ст.93 КК примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб:

- які вчинили у стані неосудності суспільне небезпечне діяння (п. 1 ст. 93 КК). Такі особи на підставі ч.2 ст.19 КК не підлягають кримінальній відповідальності;
- які вчинили у стані обмеженої осудності кримінальне правопорушення (п.2 ст.93 КК). Згідно із ст.20 КК ці особи підлягають кримінальній відповідальності. Визнання особи обмежено осудною може бути підставою для застосування до неї примусових заходів медичного характеру у разі встановлення судом, що особа становить суспільну небезпеку;
- які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання (п. 3 ст. 93 КК). Особи, у яких психічні хвороби розвилися до постановлення вироку, не підлягають покаранню, до них за рішенням суду можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру, а після одужання такі особи можуть підлягати покаранню (ч. 3 ст. 19 КК). Особи, які захворіли на психічну хворобу під час відбування покарання, згідно з ч. 1 ст. 84 КК, звільняються від подальшого його відбування, оскільки психічна хвороба позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, усвідомлювати призначене покарання. До таких осіб можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру.

У разі одужання особа повинна бути направлена для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності виконання обвинувального вироку (ч. 4 ст. 84 КК).

1.29. Види примусових заходів медичного характеру

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого, суд може застосувати один із передбачених ст. 94 КК примусових заходів медичного характеру:

◆ *надання амбулаторної психіатричної допомоги* в примусовому порядку, зазначається у ч. 2 ст. 94 КК, може бути застосовано судом до особи, яка за станом свого здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного стаціонару;

◆ *госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом* може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільне небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі і лікування у примусовому порядку;

◆ *госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням нагляду* може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільне небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду;

◆ *госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом* може бути застосована судом до психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільне небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду.

Якщо суд не визнає за необхідне застосувати до психічно хворого примусові заходи медичного характеру, а також у разі припинення застосування таких заходів, він може передати його на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 6 ст. 94 КК).

Треба зазначити, що до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, судом може бути застосований лише один вид примусових заходів медичного характеру надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку, тому що відповідно до частин 3–5 ст. 94 КК інші види таких заходів застосовуються до психічно хворих, до яких обмежено осудні не належать.

1.30. Примусове лікування

Примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК).

На відміну від примусових заходів медичного характеру, котрі застосовуються до неосудних та обмежено осудних осіб, примусове лікування застосовується судом до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і мають хворобу, яка є небезпечною для здоров'я інших осіб. Особи, до яких застосовується примусове лікування, усвідомлюють його суть, значення.

Хвороби, що є небезпечними для здоров'я інших людей:

- тяжкі інфекційні захворювання;
- венеричні захворювання, СНІД;
- наркоманія, алкоголізм;
- чума, холера, проказа, туберкульоз легенів у фазі розпаду тощо.

Застосування примусового лікування – це право, а не обов'язок суду. Підставами його застосування є:

1) вчинення особою кримінального правопорушення і засудження за нього судом до будь-якого виду покарання;

2) наявність у особи хвороби, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб (це має бути підтверджено відповідним висновком судово-медичної експертизи).

1.31. Спеціальна конфіскація

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад 3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч.2 і 3 ст. 159⁻¹, ч.1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204, 209⁻¹, 210, ч. 1 і 2 ст. 212, 212⁻¹, ч. 1 ст. 222, 229, 239⁻¹, 239⁻², ч. 2 ст. 244, ч.1 ст. 248, 249, ч.1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363⁻¹, 364⁻¹, 365⁻² КК.

– *Спеціальна конфіскація застосовується на підставі:*

- 1) обвинувального вироку суду;
- 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру
- 5) ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності або ухвали суду, постановленої в порядку ч.9 ст. 100 КПК України, за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ним (коли об'єктом спеціальної конфіскації є майно, вилучене з цивільного обігу).

– *Спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно:*

- 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна;
- 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;
- 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;
- 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

– *не застосовується:*

- 1) до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача;
- 2) до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

1.32. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

– підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є (ст. 96-3 КК):

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368⁻³, ч. 1 і 2 ст. 368⁻⁴, ст. 369 і 369⁻² КК;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368⁻³, ч. 1 і 2 ст. 368⁻⁴, ст. 369 і 369⁻² КК;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111⁻¹, 258-258⁻⁶ КК;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109, 110, 113, 114⁻², 146, 147, ч.2 – 4 ст. 159⁻¹, ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК;

5) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376–379, 386 КК;

6) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156¹, 301¹–303 КК.

Заходи кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб судом (ст. 96-6 КК):

1) штраф – це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення;

2) конфіскація майна – примусове безоплатне вилучення у власність держави майна юридичної особи, застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з КК;

3) ліквідація – застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 111⁻¹, 113, 146, 147, 152-156⁻¹, 160, 209, 255, 258-258⁻⁶, 301⁻¹-303, 260, 262, 306, 436, 436⁻¹, 437-439, 442,

442⁻¹, 444, 447 КК.

Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру передбачені ст. 96-5 КК.

Правила застосування заходів кримінально-правового характеру (ст. 96-10 КК):

- 1) суд враховує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи
- 2) ступінь здійснення кримінально протиправного наміру,
- 3) розмір завданої шкоди,
- 4) характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою,
- 5) вжиті юридичною особою заходи для запобігання кримінального правопорушення.

1.33. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

Неповнолітніми вважаються особи, які на момент вчинення кримінального правопорушення не досягли 18-річного віку, малолітні – віком до 14 років.

За загальним правилом кримінальна відповідальність настає з 16 років (ч. 1 ст. 22 КК), а у виключних випадках – з 14 років (ч. 2 ст. 22 КК). Враховуючи біологічні, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, кримінальний закон забезпечує їх посилену кримінально-правову охорону, та передбачає особливості притягнення їх до відповідальності, звільнення від відповідальності, призначення покарання, звільнення від покарання і його відбування. Ця позиція базується на міжнародно-правових актах, зокрема Декларації прав дитини, у Преамбулі якої зазначається, що неповнолітні, у зв'язку з їх фізичною і розумовою незрілістю, потребують спеціальної охорони і захисту, включаючи належний правовий захист.

Основні правила притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх:

– можливість звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин якщо є можливість його виправлення без застосування покарання;

– можливість застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК) за рішенням суду. Такі заходи

призначаються і скасовуються лише судом;

– якщо неповнолітній ухиляється від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності;

– примусові заходи виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК):

а) призначаються лише ті, що прямо вказані в ст. 105 КК (їх перелік вичерпний);

б) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи не може перевищувати 3 років;

в) виховні заходи призначаються на строк не більше, ніж до досягнення повноліття;

– примусові заходи виховного характеру призначаються неповнолітнім, котрі досягли 11 років;

– *види примусових заходів виховного характеру:*

1) застереження;

2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

Види покарань, що можуть призначатися неповнолітнім:

– основні покарання:

1) штраф – від 30 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; призначається неповнолітнім, що мають самостійний дохід;

2) громадські роботи – від 30 до 120 годин, не більше 2 годин на день; застосовуються з 16 років;

3) виправні роботи – від 2 місяців до 1 року; відрахування із заробітку – від 5 % до 10 %; застосовуються з 16 років;

4) пробачійний нагляд – строк від 1 до 2 років;

5) позбавлення волі на певний строк – максимальний термін до 10 років; в залежності від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, призначається: за нетяжкий злочин – на строк не

більше чотирьох років, за тяжкий злочин – на строк не більше семи років, за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років. **ВИНЯТОК** – за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, позбавлення волі неповнолітньому може бути призначене на строк до 15-и років;

– додаткові покарання:

1) штраф (для тих, хто має самостійний дохід);

2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (для тих, хто працює).

При призначенні покарання неповнолітнім суд повинен врахувати:

– сімейні обставини (наявність чи відсутність батьків або осіб, що їх замінюють, рівень їх турботи про дитину, позитивний або негативний вплив з їх боку);

– матеріальні умови життя і виховання;

– відвідування школи, іншого навчально-виховного закладу, рівень успішності та стан поведінки, ставлення до вчителів, вихователів;

– морально-психологічний клімат у колективі, членом якого є неповнолітній, його відносини з ровесниками та іншими неповнолітніми, становище серед найближчого оточення;

– спілкування з дорослими, їх авторитетність у неповнолітнього та їх вплив, наявність матеріальної чи іншої залежності від дорослих;

– рівень фізичного, інтелектуального розвитку, здатність усвідомлювати фактичну сторону і соціальне значення вчиненого та покарання, що може бути призначене;

– поведінка до вчинення кримінального правопорушення, реакція на застосування дисциплінарних заходів, раніше застосоване звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;

– поведінка після вчинення кримінального правопорушення, ставлення до потерпілого, поведінка під час досудового розслідування і судового розгляду справи;

– наявність у неповнолітнього морального обов'язку піклуватися про інших членів сім'ї та ставлення до цього обов'язку;

– ставлення до правопорушень, вчинених іншими особами, до призначених їм правових заходів впливу.

Розділ 2 ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

2.1. Поняття, значення і система Особливої частини кримінального права

Особлива частина кримінального права – це система (сукупність) розташованих у суворій послідовності норм, що прийняті вищим законодавчим органом України (Верховною Радою) і в яких закріплено ознаки окремих складів кримінальних правопорушень, а також види та розміри покарань за їх вчинення, умови звільнення від кримінальної відповідальності за деякі із кримінальних правопорушень.

Значення Особливої частини кримінального права полягає в тому, що вона:

- 1) вміщає вичерпний перелік кримінальних правопорушень та покарань за їх вчинення;
- 2) закріплює підстави відповідальності за окремі кримінальні правопорушення;
- 3) здійснює диференціацію відповідальності за окремі кримінальні правопорушення;
- 4) здійснює диференціацію загальних і спеціальних норм;
- 5) встановлює ієрархію правоохоронюваних інтересів тощо.

Система Особливої частини кримінального права – це науково обґрунтоване розміщення норм, які встановлюють відповідальність за різні кримінальні правопорушення по певних групах (розділах) залежно від спільності родового об'єкта та залежно один від одного всередині кожної групи.

Види норм в Особливій частині (за змістом):

1) *заборонні* – забороняють певні суспільно небезпечні діяння під загрозою застосування покарання за їх вчинення (наприклад, ч. 1 ст. 115 КК). Їх абсолютна більшість;

2) *роз'яснювальні* – розкривають значення деяких понять і термінів, що вживаються у кримінальному законі (примітки до статей та окремі статті. Наприклад, примітка до ст. 185 КК України розкриває зміст кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих це правопорушення ознак);

3) *заохочувальні* – встановлюють умови та підстави звільнення від

кримінальної відповідальності за вчинення деяких конкретних кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 6 ст. 255, ч. 3 ст. 258-4, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311 КК).

2.2. Кваліфікація кримінальних правопорушень

Кваліфікація кримінальних правопорушень – це кримінально-правова оцінка вчиненого діяння на підставі встановлення та юридичного закріплення повної відповідності (тотожності) його ознак з ознаками відповідного складу кримінального правопорушення, визначеного відповідною нормою Особливої частини КК України, та правове закріплення цього у встановленій законом формі.

Основні правила кваліфікації кримінальних правопорушень:

1) усі фактичні ознаки вчиненого повинні відповідати юридичним ознакам складу кримінального правопорушення;

2) ознаки вчиненого конкретного кримінального правопорушення повинні бути відмежовані, відокремлені від суміжних складів кримінальних правопорушень;

3) до вчиненого кримінального правопорушення завжди повинна застосовуватись та кримінально-правова норма, яка найбільш повно містить його ознаки;

4) при конкуренції загальної та спеціальної норм застосовується спеціальна норма;

5) кваліфікований склад кримінального правопорушення має пріоритет (перевагу) перед основним складом, а особливо кваліфікований – перед кваліфікованим і поглинає його;

6) діяння, при якому заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єкту посягання є способом, складовою частиною заподіяння шкоди основному об'єкту, кваліфікується як одне кримінальне правопорушення; діяння, при вчиненні якого шкода додатковому об'єкту заподіюється факультативно, кваліфікується як сукупність кримінальних правопорушень;

7) спосіб вчинення кримінального правопорушення не утворює сукупності кримінальних правопорушень, якщо він є обов'язковою, необхідною та невід'ємною ознакою певного кримінального правопорушення;

8) кожна наступна стадія кримінального правопорушення поглинає попередню: склад закінченого кримінального правопорушення

поглинає склад замаху, а склад замаху поглинає склад готування до цього кримінального правопорушення;

9) умисел завжди поглинає необережність, а будь-який вищий ступінь вини поглинає нижчий;

10) при конкуренції самостійної норми та норми про співучасть у більш тяжкому кримінальному правопорушенні застосовується норма про співучасть.

Юридичне закріплення результатів кваліфікації кримінальних правопорушень має основні компоненти:

- 1) виклад фактичних обставин кримінального провадження;
- 2) складання формули кваліфікації;
- 3) юридичне формулювання підозри (обвинувачення);
- 4) обґрунтування кваліфікації.

Види кваліфікації залежно від того, хто її здійснює (суб'єкта):

– *офіційна (легальна)* – її здійснюють уповноважені на те державою особи (працівники органів дізнання, слідчі, прокурори та судді), наслідки якої закріплюються у процесуальних документах і мають обов'язковий характер;

– *неофіційна (доктринальна)* – це правова оцінка, яку здійснюють громадяни, адвокати, журналісти, науковці у наукових статтях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках тощо. Така кваліфікація *не має обов'язкового характеру*, однак може братися до уваги при офіційній кваліфікації, впливати на розвиток науки кримінального права та законотворчу діяльність.

2.3. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – внутрішня безпека України у сферах функціонування конституційного ладу і діяльності державної влади.

Конституційний лад – це встановлені Конституцією України: повновладдя народу, суверенітет держави, цілісність і недоторканість її території, демократизм, принципи і форми організації і діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування, права і свободи громадян, взаємовідносини громадян і держави тощо.

Державна влада – це система сформованих у порядку,

передбаченому Конституцією та законами України, органів, які уособлюють собою владу глави держави (Президента України), законодавчу, виконавчу і судову владу.

Об'єктивна сторона цього злочину може полягати у вчиненні альтернативно дій в таких формах:

1) вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади:

– *насильницькі дії щодо конституційного ладу* – це захоплення важливих державних об'єктів (банків, приміщень органів державної влади, засобів масової інформації, зв'язку тощо);

– *насильницькі дії щодо державної влади* – це погроза застосування чи застосування зброї або фізичної сили (захоплення заручників, нанесення тілесних ушкоджень, вбивство тощо) щодо глави держави, керівників органів державної влади тощо;

2) змова про вчинення таких дій:

– *змова* – це угода, досягнута між двома чи більше особами, про вчинення спільних дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади;

3) публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади:

– *публічні заклики* – передбачають хоча б одне відкрите звернення до невизначеного або значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій схилити певну кількість осіб до певних дій;

4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій:

– *розповсюдження матеріалів* – це дії, метою яких є доведення змісту відповідних матеріалів до відома багатьох осіб;

– *матеріали* – це письмові чи зафіксовані на іншому носіїві інформації (дискеті, диску, аудіо-, відеокасеті тощо) звернення.

Склад злочину – за особливостями конструкції *усічений*, оскільки вважається закінченим на стадії замаху (перші дві дії або на стадії готування стосовно третього діяння), саме з моменту вчинення зазначених в ст. 109 КК відповідних дій або змови на їх вчинення.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-ти років. За ч. 3 має місце також і спеціальний суб'єкт – представник влади.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що тим чи іншим

чином посягає на конституційний лад України або на державну владу в Україні і бажає так діяти.

Мотив – на кваліфікацію не впливає.

Мета є обов'язковою ознакою злочину і полягає у насильницькій зміні чи поваленні конституційного ладу або захопленні державної влади.

Кваліфікуючі ознаки передбачені ч. 3 ст. 109 КК – вчинення цього злочину:

- особою, яка є представником влади;
- повторно (ст. 32 КК);
- організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК);
- з використанням засобів масової інформації.

2.4. Державна зрада (ст. 111 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека (суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість, обороноздатність держави) та внутрішня безпека (система заходів, спрямованих на охорону економічної і інформаційної сфери України).

Об'єктивна сторона державної зради має такі ознаки:

Суспільно небезпечне діяння у вигляді як активної поведінки – дії, так і бездіяльності.

Способи вчинення (форми державної зради):

1) *перехід на бік ворога в період збройного конфлікту*, що наприклад, може полягати у вступі на службу до збройних сил чи інших військових формувань або поліції, служби безпеки ворожої держави, наданні засобів для вчинення кримінальних правопорушень агентами спецслужб іноземних держав, усуненні перешкод для їх вчинення тощо;

2) *шпигунство*, а саме вчинення громадянином України передачі або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю;

3) *надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України*, що є загальною формою державної зради і має місце, коли відсутні її конкретні різновиди (перехід на бік ворога і шпигунство). Підривна діяльність може полягати у вчиненні різних дій (розриві дипломатичних відносин або зриві переговорів між Україною та іншими

державами, вербуванні агентури для ведення шпигунства тощо).

Склад злочину – за особливостями конструкції формальний, оскільки вважається закінченим з моменту вчинення передбачених ст. 111 КК дій незалежно від того, чи була заподіяна національній безпеці України реальна шкода.

Суб'єкт злочину – спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і є громадянином України.

Суб'єктивна сторона державної зради характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Мотив – на кваліфікацію не впливає.

Мета – завдання шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Кваліфікуюча ознака передбачена ч. 3 ст. 111 КК – вчинення тих самих діянь в умовах воєнного стану.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

У частині 3 ст. 111 КК передбачено заохочувальну норму, відповідно до якої звільняється від кримінальної відповідальності за державну зраду громадянин України за таких двох умов, якщо:

1) на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників жодних дій не вчинив;

2) добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками та про отримане завдання.

2.5. Колабораційна діяльність (ст. 111¹ КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека (суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість, обороноздатність держави) та внутрішня безпека (система заходів, спрямованих на охорону економічної і інформаційної сфери України).

Об'єктивна сторона колабораційної діяльності має такі форми:

1) публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (частина 1);

2) публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (частина 1);

публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі «Інтернет» або за допомогою засобів масової інформації (пункт 1 примітки до ст. 111¹ КК)

3) добровільне зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (частина 2);

4) здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (частина 3);

5) дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (частина 3);

6) передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (частина 4);

7) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-

агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (частина 4);

8) добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (частина 5);

9) добровільне обрання до таких органів (частина 5);

10) участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (частина 5);

11) публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (частина 5);

12) організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради (частина 6);

13) активна участь у таких заходах (частина 6);

Під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо; під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації (пункт 2,3 примітки до ст. 111¹ КК)

14) добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (частина 7);

15) добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (частина 7);

16) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (частина 7).

Суб'єкт колабораційної діяльності спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і є громадянином України.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Кваліфікуючі ознаки передбачені ч. 8 ст. 111¹ КК – вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей (хоча б однієї) або настання інших тяжких наслідків;

Тяжкими наслідками у ч. 8 ст. 111¹ КК вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (пункт 4 примітки до ст. 111-1 КК).

2.6. Пособництво державі-агресору (ст. 111² КК)

Родовий – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека (суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість, обороноздатність держави) та внутрішня безпека (система заходів, спрямованих на охорону економічної і інформаційної сфери України).

Об'єктивна сторона пособництва державі-агресору містить діяння – дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора та *способи*:

– шляхом реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

– шляхом добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Суб'єкт пособництва державі-агресору спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і є громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора.

Суб'єктивна сторона пособництва державі-агресору характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу та метою завдання шкоди Україні.

2.7. Диверсія (ст. 113 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека (суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість, обороноздатність держави) та внутрішня безпека (система заходів, спрямованих на охорону економічної і інформаційної сфери України).

Об'єктивна сторона посібництва диверсії містить такі форми діяння:

1) вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення;

2) вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

Епідемії – масові захворювання людей; *епізоотії* – масові захворювання тварин; *епіфітотії* – масові захворювання рослин.

Суб'єкт диверсії загальний, але вік кримінальної відповідальності знижений – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона диверсії характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу та метою ослаблення держави.

Кваліфікуюча ознака передбачена ч. 2 ст. 113 КК – вчинення тих самих діянь в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

Збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному

кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) (п. 1 ч. 7 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»).

2.8. Шпигунство (ст. 114 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – зовнішня безпека (суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість, обороноздатність держави) та внутрішня безпека (система заходів, спрямованих на охорону економічної і інформаційної сфери України).

Об'єктивна сторона шпигунства містить такі форми діяння:

- 1) передача;
- 2) збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю.

Державна таємниця – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1 Закону України «Про державну таємницю»)

Суб'єкт шпигунства спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і є іноземцем або особою без громадянства.

Суб'єктивна сторона диверсії характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. Метою збирання відомостей, що становлять державну таємницю, є їх передача іноземній державі, іноземній організації або їх представникам.

Частина 2 ст. 114 КК містить *спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності* – звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяльність, передбачену частиною першою цієї статті, та добровільно повідомила органи державної влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України.

2.9. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – встановлений порядок діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, що є складовою обороноздатності держави. У частині 2 додатковим об'єктом є життя, здоров'я людини.

Об'єктивна сторона складається з діяння – перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених згідно законодавства України, у будь-якій формі (створення перешкод для руху підрозділів ЗСУ та інших військових формувань тощо); часу вчинення – особливий період.

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст. 1 Закону України «Про оборону України»).

Суб'єкт – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу до діяння та необережністю щодо наслідків у частині 2.

Кваліфікуючі ознаки у ч. 2 ст. 114-1 КК – загибель людей (хоча б однієї) або спричинення інших тяжких наслідків (як правило до них відносять тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження).

2.10. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114² КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України.

Безпосередній об'єкт – обороноздатність України, встановлений

порядок діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, що є складовою обороноздатності держави.

Об'єктивна сторона має такі форми діяння:

1) поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина 1);

2) поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина 2).

Воєнний стан – Див. Диверсію (ст. 113 КК).

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Суб'єкт – загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу до діяння.

Кваліфікуючі ознаки, передбачені ч. 3 ст. 114² КК, – це вчинення дій:

- за попередньою змовою групою осіб;
- з корисливих мотивів;
- з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням;
- спричинення тяжких наслідків (як правило до них відносять загибель людини, тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження) за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

2.11. Поняття вбивства та його види

Вбивство поділяється на законодавче та теоретичне визначення:

- 1) **законодавче** визначення – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК України);
- 2) **теоретичне** визначення – передбачене кримінальним законодавством, протиправне, винне (умисне або необережне) заподіяння смерті іншій людині.

ВИДИ ВБИВСТВ

За формою вини		
Умисне вбивство:		Вбивство через необережність:
<i>ст.ст.115, 116, 117, 118 КК України</i>		<i>ст. КК України</i>
За ступенем суспільної небезпечності умисні вбивства поділяються:		
Простий (основний) склад вбивства	Привілейований склад вбивства (вбивство при пом'якшуючих обставинах)	Кваліфікований склад вбивства (вбивство при обтяжуючих обставинах)
передбачає відсутність, як пом'якшуючих так і обтяжуючих обставин (просте вбивство)	передбачає обов'язковість пом'якшуючих обставин	передбачає обов'язковість обтяжуючих обставин
<i>ч. 1 ст. 115 КК України</i>	<i>ст. 116–118 КК України</i>	<i>ч. 2 ст. 115 КК України</i>

2.12. Умисне вбивство (ст. 115 КК України)

Вбивство – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Початковий момент життя людини – початок фізіологічних пологів, у тому числі передчасних чи штучних.

Смерть людини (кінцевий момент життя людини):

1) **біологічна смерть (незворотна)** – такий стан організму людини, за якого остаточно припинена робота серця і в зв'язку з цим відбувається незворотний процес розпаду клітин центральної нервової системи і смерть мозку. Людина вважається померлою з моменту констатації факту смерті її мозку;

2) **клінічна смерть** – стан організму людини, за якого хоча і відбувається зупинка дихання і зупинка роботи серця, але життєздатність людського організму зберігається, і людина може бути «повернена до життя».

Самогубство (суїцид) – умисне позбавлення людиною себе життя під дією будь-яких обставин. Основні відмінності самогубства від вбивства в тому, що в разі самогубства потерпілий і суб'єкт діяння збігаються, а також відсутнє позбавлення життя іншої людини. Самогубство не є кримінальним правопорушенням, а тому підбурювання чи пособництво в ньому не є кримінально караним, за винятком, коли вони мають місце стосовно особи, яка через вік або стан психіки не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними, кримінальна відповідальність встановлена лише за доведення до самогубства (ст. 120 КК України).

Вбивство – це передбачене кримінальним законом винне суспільно небезпечне діяння, яке посягає на життя іншої людини і спричиняє її смерть. Протиправність вбивства означає, що таке діяння заборонене кримінальним законом під загрозою кримінального покарання. Вбивство карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

До ознак належать:

1) **протиправність** (діяння передбачене Особливою частиною КК України), що дає можливість відмежовувати вбивство від правомірних видів позбавлення життя людини;

2) **винність** – означає те, що воно вчинене умисно або з необережності, це означає, що особа під час вчинення злочину усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачала настання шкідливих наслідків, бажала їх чи свідомо допускала їх

настання або легковажно розраховувала на їх відвернення, або ж не передбачала настання шкідливих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити;

3) *позбавлення життя іншої людини*, виділяє те, що самогубство і замах на самогубство не є з погляду кримінального законодавства злочинні діяння, хоча самогубство і можна визнати аморальним вчинком, тобто кримінально караним визнається позбавлення життя іншої фізичної особи, незалежно від її віку, статі, соціального становища тощо.

Об'єктом є життя особи.

Об'єктивна сторона характеризується:

- діянням – посяганням на життя іншої особи;
- наслідками у вигляді фізіологічної смерті потерпілого;
- причинним зв'язком між вказаними діянням та наслідками.

Суспільне небезпечне діяння при вбивстві може проявитися у дії або бездіяльності. Найчастіше умисне вбивство вчиняється шляхом дії, спрямованої на порушення функцій чи анатомічної цілісності життєво важливих органів іншої людини. Необхідними умовами кваліфікації протиправного заподіяння смерті іншій особі у формі бездіяльності за ст. 115 КК України є обов'язок винного турбуватися про потерпілого та наявність у нього можливості не допустити настання його смерті. Наприклад, батьки з метою позбавити немовля життя тривалий час не годують його, медичний працівник з тією ж метою не виконує свої професійні обов'язки щодо хворого. Суспільно небезпечним наслідком вбивства є настання фізіологічної (незворотної) смерті потерпілого. Причинний зв'язок між вказаними вище діянням і наслідками має бути необхідним – смерть потерпілого є закономірним результатом діяння винної особи, а не третіх осіб або яких-небудь зовнішніх сил.

Суб'єктом – є осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона – умисного вбивства характеризується виною у формі умислу. *Мотив і мета* злочину підлягають з'ясуванню, оскільки в низці випадків вони є кваліфікуючими ознаками цього злочину.

Так, умисне вбивство за обтяжуючих обставин (кваліфіковане вбивство) – ч. 2 ст. 115 КК України. Воно має місце в тих випадках, коли встановлено хоча б одну з ознак, передбачених у пунктах 1–14 ч. 2 ст. 115 КК України. Якщо в діях винної особи таких ознак вбачається декілька, то всі вони мають отримувати самостійну правову оцінку за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК України:

– п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство двох або більше осіб) передбачає, що позбавлення їх життя охоплювалося єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України. Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України не має;

– п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності) має місце тоді, коли винний умисно позбавляє життя особу, якій не виповнилося 14 років (ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати), або жінку, яка завідомо для винного справді перебувала у стані вагітності;

– п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство заручника або викраденої людини) має місце за умови, що потерпілий був: або заручником (тобто особою, яка була захоплена чи утримувалася з метою спонукати її родичів, державну чи іншу установи, підприємства чи організації, фізичну або службову особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала (при цьому відповідальність за умисне вбивство заручника має наставати незалежно від того, чи був винний причетним до вчинення злочину, передбаченого ст. 147 КК України, однак мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із цим злочином), або викраденою людиною (тобто особою, якою протиправно заволоділи через її вилучення з природного соціального середовища та перемістили з одного місця її постійного чи тимчасового перебування до іншого, що супроводжувалося фактичним обмеженням її свободи пересування) і винна особа це усвідомлювала (при цьому відповідальність за умисне вбивство викраденої особи має наставати незалежно від того, чи був винний причетним до вчинення злочину, передбаченого ст. 146 КК України, однак мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із цим злочином);

– п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю) має місце тоді, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (через заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, зокрема з використанням вогню, струму, кислоти,

лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (зганьбленням честі, приниженням гідності, заподіянням тяжких душевних переживань, глумлінням тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань;

– *п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України* (умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб) передбачає, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною. Якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК України, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, – за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України та відповідними статтями КК України, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень;

– *п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України* (умисне вбивство з корисливих мотивів) здійснюється за умови, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбутися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину. Як учинене з корисливих мотивів треба кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо);

– *п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України* (умисне вбивство з хуліганських мотивів) матиме місце лише у випадку, коли винний позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини з використанням малозначного приводу. Якщо крім убивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п. 7 ч. 2 ст. 115 і за

відповідною частиною ст. 296 КК України. Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок;

– п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку) передбачає, що злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Виконання службового обов'язку треба розуміти діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього). Близькі родичі в розумінні п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України – це батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п. 11 ст. 32 КПК);

– п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення) кваліфікується за цією нормою, незалежно від того, чи був винний причетним до кримінального правопорушення, яке приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинене ним кримінальне правопорушення, його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуване кримінальне правопорушення, та за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України. Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст. 396 КК України не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України і за пособництво в тому кримінальному правопорушенні, яке приховувалося;

– п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством) має місце в процесі вчинення зазначених кримінальних правопорушень чи одразу ж після них. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК України або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК України. Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом

також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України. У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її згвалтування або сексуального насильства з метою приховання кримінального правопорушення, дії винного кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України;

– п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене на замовлення) це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх;

– п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб) передбачає, що в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання;

– п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст. 116–118 КК України) передбачає, що відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину;

– п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості) має місце тоді, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого, через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (віровчення) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненависницьке ставлення до нього.

Закінченим злочин необхідно вважати з моменту настання смерті потерпілого.

Так званої помилки в особі потерпілого, тобто коли позбавляють життя людину, що помилково сприйняли за іншу особу, яку мали намір вбити, винний підлягає відповідальності за умисне вбивство, а не за вбивство через необережність. Неправильно також кваліфікувати ці дії за сукупністю злочинів, як замах на вбивство і вбивство через необережність. К., перебуваючи у стані сп'яніння, вчинив бійку із С.,

під час якої останній ударив К. цеглиною. К. забіг на подвір'я до свого брата, схопив стамеску і, бажаючи вбити С., став розшукувати його. Прийнявши М. за С., якого він розшукував, К. ударив його лезом стамески в голову, від чого М. помер. Обласний суд засудив К. за умисне вбивство. Судова колегія у кримінальних справах ВСУ, розглядаючи справу в касаційному порядку, кваліфікувала дії К. як замах на вбивство С. та необережне вбивство М. ПВСУ визнав таку перекваліфікацію дії К. неправильною і вказав, що К., маючи намір вбити С., помилково прийняв за нього М. та вбив останнього. Така помилка не виключає умисної вини К. у вчиненому вбивстві. Досить того, щоб винний усвідомлював, що внаслідок його дій може статися смерть людини.

Тож особа, яка мала умисел на вбивство певної людини, але помилково вбила іншу, повинна відповідати за умисне вбивство.

Від вбивства, пов'язаного з помилкою в особі потерпілого, треба відрізнити випадки так званого відхилення дії. Наприклад, А., бажаючи вбити Р., стріляє в нього, але влучає в І., який стояв неподалік, і вбиває його. У цій ситуації А. підлягає відповідальності за замах на умисне вбивство Р. і за необережне вбивство І. Якщо стосовно смерті І. неможливо встановити необережну вину А., він підлягає відповідальності лише за замах на вбивство Р.

Основні тлумачення норм КК України про вбивства викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

2.13. Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України)

Цей вид умисного вбивства є привілейованим складом і, крім загальних ознак типової юридичної конструкції умисного вбивства (див. умисне вбивство ст. 115 КК), передбачає ще й *специфічні*.

У ст. 116 КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, зумовленому жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого.

Стан сильного душевного хвилювання (фізіологічний афект) – короткочасний хворобливий розлад психічної діяльності не

психотичного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів і за якого інтенсивна емоція протягом короткого часу стає домінуючою, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними, майже повністю втрачається функція самоконтролю і самооцінки (інтроспекції), звужується до мінімуму волюва сфера, організм людини значною мірою переходить на інстинктивні механізми керування. Особа в такому стані, по суті є обмежено осудною. Інакше кажучи, це є такий емоційний процес, який виник раптово, викликаний неправомірною поведінкою потерпілої особи, і являє собою короткочасну інтенсивну емоцію, яка домінує у свідомості винного, протікає швидко та бурхливо і, яка значною мірою знижує здатність особи усвідомлювати свої дії або керувати ними. Неправомірна поведінка, яка викликала такий стан у винної особи, може стосуватися як самого винного, так і його родичів, а також сторонніх осіб.

Афект патологічний – на відміну від фізіологічного афекту є короткочасним хворобливим розладом психіки людини, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів (виявляється у глибокому затьмаренні свідомості, бурхливому руховому збудженні і діях, спрямованих проти подразника) і слугує підставою для визнання особи неосудною. У цьому випадку особа втрачає здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. У таких випадках особа вважається неосудною і тому не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, згідно зі ст. 19 КК України.

Раптовість виникнення стану сильного душевного хвилювання означає, що такий стан виникає як негайна реакція на діяння потерпілого, яке відбулося несподівано для винного і характеризується миттевістю, бурхливістю, швидкоплинністю як безпосередня реакція на подразник (подію, слово, жест тощо), яка виникає несподівано, певною мірою приголомшливо для людини. Як правило, винний сам безпосередньо сприймає цю подію, але в окремих випадках він може дізнатися про подію, що викликала стан сильного душевного хвилювання, і від інших осіб (наприклад, у батька після того, як його малолітній син, який прийшов додому зі слідами мордування і розповів, що його жорстоко побив у дворі набагато старший син сусіди).

Під час кваліфікації дій особи за ст. 116 КК України для встановлення стану сильного душевного хвилювання мають значення, крім фізіологічного афекту, й інші емоційні стани, за умови, що вони є реакцією особи на поведінку з боку потерпілого, зазначену у диспозиції цієї статті, і досягли такого рівня впливу на свідомість і волю особи, що в момент вчинення умисного вбивства значно знижували її здатність

усвідомлювати свої дії та керувати ними. Перебування винного у момент вчинення умисного вбивства у стані сильного душевного хвилювання є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 116 КК України, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні

Необхідно призначити комплексну психолого-психіатричну експертизу в межах кримінального провадження з метою вирішення питання про те, здійснено діяння в стані фізіологічного чи патологічного афекту.

Об'єкт кримінального правопорушення – життя людини.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення: діяння – посягання на життя іншої особи; наслідки – у вигляді смерті людини; причинний зв'язок між зазначеними діянням і наслідком, а також часом і певною обстановкою вчинення кримінального правопорушення. Обов'язковою умовою для кваліфікації дій винного за ст. 116 КК України є наявність сильних душевних страждань, спричинених жорстоким або таким, що принижує честь і гідність людини, поведженням, а також систематичний характер такого поведження з боку потерпілого.

Треба зазначити, що будь-який афект припускає не взагалі стан хвилювання, який у багатьох випадках присутній під час убивства на ґрунті особистих неприязних стосунків, а стан сильного душевного хвилювання. Відсутність такого виключає стан фізіологічного афекту і тим самим можливість застосування ст. 116 КК України.

Для встановлення вини у вчиненні даного кримінального правопорушення необхідно, щоб жорстоке поведження або таке, що принижує честь і гідність людини, якщо воно мало систематичний характер з боку потерпілого, виходило від потерпілого, тобто від особи, яку було вбито. Дії особи, яка вчинила умисне вбивство в стані сильного душевного хвилювання, не можуть кваліфікуватися за ст. 116 КК України, якщо душевне хвилювання було викликано не потерпілим, а діями іншої особи.

Особливістю *об'єктивної сторони кримінального правопорушення*, передбаченого ст. 116 КК України, є те, що він може бути вчинений виключно шляхом активних дій. Тобто здійснити вбивство у стані сильного душевного хвилювання, тобто перебуваючи у стані фізіологічного афекту, шляхом бездіяльності неможливо, оскільки психологічна природа афекту така, що йому в будь-якому випадку потрібна негайна «розрядка в діях».

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа,

яка досягла 14-річного віку й перебувала під час вчинення кримінального правопорушення у стані сильного душевного хвилювання, зумовленого жорстоким поведженням або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – характеризується умисною формою вини у виді прямого або непрямого умислу. В такому випадку винний, вчиняючи діяння, передбачене ст. 116 КК України, у будь-якому разі усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, завжди передбачає суспільно небезпечні наслідки та бажає або свідомо припускає їх настання.

Психічне ставлення особи у разі вчинення цього кримінального правопорушення характеризують дві особливості:

- умисел завжди є таким, що раптово виник, та афектованим, тобто, виникаючи раптово, він одразу й реалізується;
- емоційний стан винної особи характеризується сильним душевним хвилюванням, що значною мірою знижує її здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Варто зазначити, що необхідною умовою застосування ст. 116 КК України є раптовість як сильного душевного хвилювання, так і умислу вчинити вбивство. Раптовість виникнення стану сильного душевного хвилювання полягає в тому, що цей стан виникає як негайна реакція на жорстоке поведження або таке, що принижує честь і гідність особи, за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого. Умисел вчинити вбивство в особи, що перебувала в стані фізіологічного афекту, також повинен виникнути раптово. Вбивство в такому стані не може бути заздалегідь обдуманим.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 116 КК України є лише тоді, коли умисел на вбивство виникає раптово у стані фізіологічного афекту із дійснюється, поки винний перебуває в такому стані. Часто такий стан є короткочасним і триває лише кілька хвилин. Якщо вбивство вчинено після того, як стан сильного душевного хвилювання минув, дії винного треба кваліфікувати за ст. 115 КК України. У цьому випадку протиправна поведінка потерпілого можуть бути визнані обставиною, що пом'якшує покарання. Вбивство, хоча й вчинене у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло, але яке виявилось результатом перевищення меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, треба кваліфікувати не за ст. 116 КК України, а за ст. 118 КК України. Це пояснюється тим, що законодавець вважає вбивство, передбачене ст. 118 КК України,

менш небезпечним.

Тому може виникнути ситуація, коли винний у стані сильного душевного хвилювання вчиняє умисне вбивство двох осіб – особи, яка здійснила стосовно винного протиправні дії, і людини, що перебувала разом з нею і жодних дій щодо винного не вчиняла. Відповідальність у цьому разі настає за сукупністю злочинів – вбивство першої особи кваліфікується за ст. 116 КК України, а другої – за ч. 1 чи 2 ст. 115 КК України.

2.14. Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК України)

Поняття сильного душевного хвилювання та інші умови застосування **ст. 123 КК України** аналогічні таким самим ознакам, висвітленим при аналізі складу умисного вбивства, передбаченого **ст. 116 КК України** (див. умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання ст. 116 КК України та ст. 66 КК України).

Ознаки тяжкого тілесного ушкодження (див. умисне тяжке тілесне ушкодження ч. 1 ст. 121 КК України).

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній основний об'єкт – здоров'я іншої особи (людини).

За особливостями конструкції – це матеріальний склад кримінального правопорушення, тобто кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується:

– діями (шляхом бездіяльності у зазначеному у ст. 123 КК України стані його вчинити неможливо):

– наслідками у виді тяжких тілесних ушкоджень;

– причиновим зв'язком між зазначеними діями та наслідком;

– часом і певною обстановкою вчинення кримінального правопорушення.

Суб'єкт – є фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу. А й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижує його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Для кваліфікації дії винної особи за ст. 123 КК необхідно визначити два тимчасових відрізка:

1) час між виникненням фізіологічного афекту і заподіянням тяжкого тілесного ушкодження. В цьому випадку у винного повинні виникнути негайні наміри заподіяти будь-якої шкоди потерпілому, тобто під час сильного душевного хвилювання;

2) час між жорстоким поведінням або таким, що принужує честь і гідність особи і виникненням фізіологічного афекту.

Важливо звернути увагу, що умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, але вчинене в стані сильного душевного хвилювання, підпадає кваліфікації за ст. 123 КК України, а не ст. 121 КК України.

2.15. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України)

Жінка під час пологів або відразу після них здебільшого перебуває в особливому фізичному і психічному стані, який знижує її здатність повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними. Проте закон пов'язує відповідальність не з цими обставинами, а часом і обстановкою – під час пологів або відразу після них.

Безпосередній об'єкт – життя новонародженої дитини.

Потерпілий – лише власна новонароджена дитина матері.

Новонароджена дитина – немовля яке впродовж певного періоду, що в середньому триває одну добу, має специфічні ознаки, що свідчать про його пристосування до самостійного життя поза утробою матері (здатність годуватися лише молозивом, стан пуповини тощо).

Специфічними ознаками цього виду умисного вбивства разом із загальними (див. умисне вбивство ст. 115 КК) є:

1) перебування жінки під час посягання на життя потерпілого в особливому стані, пов'язаному з пологами;

2) заподіяння смерті власній новонародженій дитині.

Об'єктивна сторона – відповідає типовій конструкції умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК) і характеризується :

– діянням (дія чи бездіяльність) спрямованим на позбавлення життя матір'ю своєї новонародженої дитини;

– наслідками у виді біологічної смерті новонародженої дитини;

– наявністю необхідного причинного зв'язку між зазначеними діяннями та наслідками;

– часом вчинення кримінального правопорушення – як обмежений, невеликий проміжок часу, *під час пологів або відразу після пологів*, який підлягає визначенню в кожному конкретному випадку. При цьому треба врахувати, якщо мати почала годувати дитину, то треба вважати, що період «під час пологів або відразу після пологів» закінчився.

Вчинення вбивства через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 ст. 115 КК.

За особливостями конструкції це матеріальний склад кримінального правопорушення, тобто вважається закінченим з моменту настання біологічної смерті новонародженої дитини.

Суб'єкт кримінального правопорушення (спеціальний) – фізична осудна особа, яка досягла 14-ти років і є рідною матір'ю або сурогатною матір'ю потерпілої новонародженої дитини. Співучасники несуть відповідальність за відповідною частиною ст. 27 КК і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК (за відсутності інших кваліфікуючих ознак) через те, що пом'якшуючі обставини щодо матері на них не поширюються.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу і, в переважній більшості, додатково передбачає наявність *особливого психічного ставлення особи* при вчиненні цього кримінального правопорушення, яке характеризується такими ознаками:

1) вчинення кримінального правопорушення обумовлене емоційною напругою, викликаною вагітністю і пологами та психічними процесами, що їх супроводжували (зокрема сімейним конфліктом, подружньою зрадою, матеріальними та іншими соціально-побутовими негараздами);

2) тимчасовий психічний розлад послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними, у зв'язку з чим вона є обмежено осудною.

Відповідальність за ст. 117 КК України настає незалежно від моменту виникнення умислу на вбивство новонародженої дитини, тобто чи до пологів, чи під час пологів, чи відразу після пологів.

Якщо внаслідок необережних дій матері новонароджена дитина буде позбавлена життя, то відповідальність настає за ст. 119 КК України.

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини належить відмежовувати від за відомого залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо такі дії спричинили смерть дитини (ч. 3

ст. 135 КК України), а саме:

– *за безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення*. За ст. 117 КК України – це життя дитини, а за ч. 3 ст. 135 КК України – основний є здоров'я і нормальний розвиток дітей, а додатковий – життя дитини;

– *за ознаками об'єктивної сторони*, а саме за способом посягання на життя: згідно зі ст. 117 КК України посягання може бути здійснено як діями, так і бездіяльністю, а відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 135 КК України – лише бездіяльністю;

– *за ознаками суб'єктивної сторони*, а саме вольовою ознакою, тобто психічним ставленням особи до наслідків у виді смерті дитини. За ст. 117 КК України – винна бажає або свідомо припускає її настання (тобто має місце умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу), а за ч. 3 ст. 135 КК України тільки необережна форма вини у виді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості;

– *за суб'єктом* вік відповідальності передбачено різний: за ст. 117 КК – з 14 років; за ст. 135 КК – з 16 років. В обох випадках має місце спеціальний суб'єкт – мати новонародженої дитини. Проте згідно зі ст. 117 КК, в переважній більшості, вона перебуває в особливому психофізичному стані, зумовленому пологами, а в ч. 2 ст. 135 КК зазначено, що дії підпадають під ознаки цього складу кримінального правопорушення за умови, що мати не перебувала в зумовленому пологами стані.

2.16. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 118 КК України)

Статтею 118 КК України фактично встановлена кримінальна відповідальність за два самостійних кримінальні правопорушення, вчинені за пом'якшуючих обставин і в яких безпосереднім об'єктом є життя людини: умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони і умисне вбивство в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця.

Об'єктивна сторона вбивства при перевищенні меж необхідної оборони полягає в умисному позбавленні життя того, хто посягає, з метою захисту інтересів чи прав особи, яка захищається, або інших осіб, інтересів суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання, якщо при цьому було очевидно, що заподіяння такого

результату не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту.

Об'єктивна сторона вбивства у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, полягає в умисному позбавленні життя особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, під час дій, спрямованих на затримання та доставлення до відповідних органів влади, та коли спричинення не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення є три категорії осіб:

1) особа, яка вчинює суспільно небезпечне посягання і щодо якої винний діє в стані необхідної оборони (ст. 36 КК України);

2) особа, дії якої були неправильно оцінені винним (ст. 37 КК України «Уявна оборона»);

3) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, і щодо якої винний вживає заходів стосовно затримання.

Специфічними ознаками цього виду умисного вбивства разом із загальними (див. умисне вбивство ст. 115 КК України) є:

1) спричинення смерті особі, яка здійснює суспільно небезпечне посягання, при перевищенні меж необхідної оборони;

2) спричинення смерті особі при уявній обороні за обставин, передбачених ч. 3 ст. 37 КК України;

3) спричинення смерті особі, що вчинила кримінальне правопорушення, у разі перевищення заходів, необхідних для її затримання.

Перевищення меж необхідної оборони (див. необхідна оборона ст. 36 КК України).

Уявна оборона (див. уявна оборона ст. 37 КК України).

Перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (див. затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення ст. 38 КК України).

Суб'єкт кримінального правопорушення – на відміну від всіх інших видів умисного вбивства – у ст. 118 КК України є фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років і яка перебуває у стані необхідної, уявної оборони або правомірного затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу. При цьому винний повинен усвідомлювати, що він діє в стані необхідної оборони або умовах

необхідних для затримання злочинця, а також усвідомлює, що в даній конкретній обстановці заподіює шкоду, яка очевидно, явно не відповідає небезпечності посягання, або обстановці захисту чи обстановці затримання злочинця, усвідомлює, що в цій конкретній обстановці заподіює значно більшу шкоду потерпілому ніж це необхідно для відвернення чи припинення посягання або, яка очевидно, явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання, передбачає настання певних тяжких суспільно-небезпечних наслідків, а саме: смерть чи тяжкі тілесні ушкодження і бажає їх або не бажає, але свідомо припускає їх настання.

Мета – захист від суспільно небезпечного посягання(при необхідній обороні) або доставлення особи, яка вчила кримінальне правопорушення відповідним органам влади(при затриманні особи.).

Якщо має місце стан сильного душевного хвилювання викликаний суспільно-небезпечним посяганням (який часто виникає раптово), що знижує здатність особи точно оцінити відповідність заподіяної шкоди чи обстановку захисту або затримання, то кримінальна відповідальність виключається за заподіяння такої шкоди.

Якщо має місце стан сильного душевного хвилювання викликаний *іншими обставинами* (тяжка образа, систематичне знування, протизаконне насильство) і перевищення меж необхідної оборони чи заходів необхідних для затримання злочинця, то кримінальна відповідальність настає за ст. 118 КК України.

Вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, з особливою жорстокістю, жінки, яка завідомо для винного була у стані вагітності, двох або більше осіб, особою, яка раніше вчинила вбивство, або за наявності інших обставин, зазначених у ч. 2 ст. 115 КК України, повинне кваліфікуватися не як умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, а за ст. 118 КК України.

Якщо при необхідній обороні випадково вчинено вбивство особи, яка не причетна до нападу, особа, що захищалась, буде нести відповідальність за вбивство через необережність за ст. 119 КК України. Якщо при перевищенні меж необхідної оборони потерпілому заподіяніються тяжкі тілесні ушкодження, внаслідок якого він помирає, при відсутності умислу на позбавлення життя дії винного треба кваліфікувати за ст. 124 КК України.

2.17. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 124 КК України)

Специфічні ознаки цього виду умисних тяжких тілесних ушкоджень поряд із загальними (див. умисне тяжке тілесне ушкодження ст. 121 КК України) такі.

Об'єктивна сторона – передбачає заподіяння тяжких тілесних ушкоджень лише у випадках, коли винний здійснює свій захист або захист інших громадян від нападу, а також під час затримання злочинця.

Перевищення меж необхідної оборони (див. необхідна оборона ст. 36 КК України).

Уявна оборона (див. уявна оборона ст. 37 КК України).

Перевищення заходів, необхідних для затримання особи (див. затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення ст. 38 КК України).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження, тобто за особливостями конструкції це матеріальний склад кримінального правопорушення.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу. При цьому умисел виникає завжди раптово.

Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони або перевищенні меж заходів необхідних для затримання злочинця повинно кваліфікуватися за ст. 124 КК України, навіть якщо сталася смерть нападника. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене службовою особою при перевищенні меж необхідної оборони, необхідно кваліфікувати за ст. 124 КК України. Якщо тяжкі тілесні ушкодження були заподіяні за таких обставин і винний одночасно перебував у стані сильного душевного хвилювання, то його дії належить кваліфікувати за ст. 124 КК України, а не за ст. 123 КК України.

Необхідно звернути увагу, що неможна кваліфікувати за ст. 124 КК України заподіяння особі, яка вчинила посягання, умисного тяжкого тілесного ушкодження з метою помсти – самочинної розправи.

2.18. Вбивство через необережність (ст. 119 КК України)

Кримінально-правовий зміст основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 119 КК України утворюють:

1) ознаки, що характеризують об'єкт та об'єктивну сторону типової юридичної конструкції умисного вбивства (див. умисне вбивство ст. 115 КК України);

2) *специфічні ознаки даного кримінального правопорушення, а саме:*

а) *суб'єкт* – ним є фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років;

б) *суб'єктивна сторона* – характеризується необережною формою вини у виді кримінально протиправної самовпевненості або кримінально протиправної недбалості;

в) відсутність відповідних ознак інших юридичних складів кримінальних правопорушень – тих, які передбачають смерть потерпілого як обов'язкову чи альтернативну ознаку своєї об'єктивної сторони.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання смерті людини.

Кваліфікуючі ознаки:

– ч. 2 ст. 119 КК України: вбивство через необережність двох і більше осіб.

2.19. Доведення до самогубства (ст. 120 КК України)

Доведення до самогубства – єдине кримінальне правопорушення проти життя особи, яке не охоплюється поняттям вбивства. Самогубство (суїцид) – це позбавлення себе життя особою під впливом будь – яких обставин. Кримінально-правовий зміст його основного складу включає такі ознаки.

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт – життя іншої особи (людини).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в доведенні особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного

примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства.

Жорстоке поводження – це безжалісні, грубі діяння, що завдають потерпілому фізичних та психічних страждань (мордування, заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв, позбавлення засобів для існування, житла, їжі, одягу, необґрунтовані стягнення, несправедливе позбавлення заохочень, різного роду знуцання).

Шантаж – це загроза розголосити про потерпілого відомості, які останній бажає зберегти в таємниці (наприклад, відомості про тяжку хворобу тощо). Ці відомості можуть бути також помилковими, такими, що не відповідають дійсності. Важливо, що вони мають такий характер, що потерпілий не хоче їх розголошувати.

Примус до протиправних дій – це загроза фізичним насильством, залякування, заподіяння побоїв тощо з метою примусити потерпілого, наприклад, брати участь у кримінальному правопорушенні.

Систематичне приниження людської гідності – це різне тривале принизливе ставлення до потерпілого (образи, наклеп, анонімні обвинувачення, знуцання над честю жінки, цькування, несправедлива критика). Судова практика не відносить до такого роду обставин розірвання шлюбних відносин одним із подружжя, відмову від укладання шлюбу, припинення співжиття, подружню зраду, якщо при цьому не здійснювалися інші дії, що принижують людську гідність. Не можуть також кваліфікуватися за ст. 120 КК України випадки самогубства внаслідок вчинення щодо особи будь-яких законних дій (наприклад, правомірного звільнення з роботи), а також внаслідок повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але достовірних, таких, що відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися не в образливій чи цинічній формі).

Важливо звернути увагу, що ст. 120 КК України застосовується лише при настанні самогубства або замаху на самогубство. Між вказаною поведінкою винного і самогубством потерпілого чи замахом на нього має бути причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення може полягати як в умислі, так і в необережності.

Суб'єкт – особа, яка досягла 16-річного віку.

Неоюхідно звернути увагу, що для притягнення до відповідальності за ч. 2 ст. 120 КК України необхідно, щоб суб'єктом була особа, від якої потерпілий перебував у матеріальній або іншій залежності.

Кваліфікуючою ознакою цього діяння є вчинення зазначених дій

щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб.

Під матеріальною залежністю треба розуміти випадки, коли потерпілий отримує від винного істотну матеріальну підтримку або перебуває на його утриманні. Наприклад, залежність непрацевдатної жінки від чоловіка, неповнолітніх дітей – від батьків, підопічних – від опікунів тощо.

Під іншою залежністю треба розуміти залежність підлеглого від начальника, учня – від викладача, одного родича – від іншого тощо.

Особливо кваліфікуючою ознакою є вчинення вказаних дій, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього (особи віком до 18 років).

2.20. Умисне чи необережне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України та ст. 128 КК України)

Тілесне ушкодження – це протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин тіла людини.

Тілесні ушкодження поділяють на: легкі, середньої тяжкості, тяжкі. Характер і тяжкість тілесних ушкоджень визначаються судово-медичною експертизою на підставі «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень», затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6.

Родовий об'єкт усіх тілесних ушкоджень – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт усіх тілесних ушкоджень – здоров'я особи (людини).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення (ст. 121 КК України) – діяння у формі:

– дія: застосування фізичного (завдання удару, заподіяння опіку тощо) або психічного впливу (загроза тощо) з використанням різних знарядь та засобів;

– бездіяльність: нездійснення винним дій, які запобігли б заподіянню шкоди чужому здоров'ю, за умови, якщо він був зобов'язаний і мав можливість здійснити їх.

Наслідки (кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання наслідку у вигляді шкоди здоров'ю людини). Причинний зв'язок між зазначеними діянням і наслідками.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення (ст. 128 КК України) характеризується: 1) дією або бездіяльністю у виді посягання на здоров'я іншої людини; 2) наслідками у виді спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 3) причинним зв'язком між вказаними діями та наслідками.

Склад кримінального правопорушення всіх тілесних ушкоджень – тільки матеріальний.

Небезпечними для життя є ушкодження, які в момент заподіяння чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозові для життя явища і які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене поданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку.

Втрата будь-якого органу або втрата органом його функцій – це втрата:

– зору (повна стійка сліпота на обидва ока чи такий стан, за якого має місце зниження зору до підрахунку пальців на відстані двох метрів і менше (гострота зору на обидва ока 0,04 і нижче). Втрата зору на одне око зумовлює стійку втрату працездатності понад одну третину і за цією ознакою належить до тяжких тілесних ушкоджень);

– слуху (повна стійка глухота на обидва вуха або такий необоротний стан, коли потерпілий не чує розмовної мови на відстані трьох – п'яти сантиметрів від вушної раковини. Втрата слуху на одне вухо спричиняє стійку втрату працездатності менше як на одну третину і за цією ознакою належить до середньої тяжкості тілесного ушкодження);

– язика (мовлення) (втрата можливості висловлюватися членороздільними звуками, зрозумілими для оточення);

– руки або ноги (відокремлення їх від тулуба (як усієї руки або ноги, так і ампутація їх на рівні не нижче ліктьового чи колінного суглоба) чи втрата ними функцій (параліч або інший стан, що унеможливує їх діяльність).

Каліцтво статевих органів – всі операції із часткового або повного видалення зовнішніх жіночих геніталій або спричинення інших травм жіночим статевим органам із немедичною метою. Виокремлюють 4 типи нанесення каліцтв жіночим геніталіям:

– тип 1 – клітеродектомія – часткове або повне видалення клітора або, що дуже рідкісно, лише видалення крайньої плоти (шкіряні складки довкола клітора);

– тип 2 – ексцизія – часткове або повне видалення клітора й малих статевих губ, з ексцизією великих статевих губ або без такої;

– тип 3 – інфібуляція – звуження входу в піхву шляхом формування щільного кільця. Кільце утворюється внаслідок видалення і переміщення малих або великих статевих губ, іноді за рахунок ушивання, з видаленням або без видалення клітора (клітеродектомії);

– тип 4 – інші, тобто всі інші операції на жіночих геніталіях, що завдають шкоди, здійснені з немедичною метою (наприклад, проколювання, пірсинг, надрізання, клеймування ділянки геніталій).

Під психічною хворобою необхідно розуміти психічне захворювання. До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози). Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня виліковності. Діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням і психічним захворюванням, що розвинулось, встановлюється психіатричною експертизою. Ступінь тяжкості такого тілесного ушкодження визначається судово-медичним експертом з урахуванням висновків цієї експертизи.

Ознакою тяжкого тілесного ушкодження є також *інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину (не менш 33 %)*. Під розладом здоров'я треба розуміти безпосередньо поєднаний з ушкодженням послідовно розвинутий хворобливий процес. Розміри стійкої (постійної) втрати загальної працездатності при ушкодженнях встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних з урахуванням документів, якими керується у своїй роботі експертна комісія.

Ушкодження, що спричинило переривання вагітності, незалежно від її строку, належить до тяжких за умови, що між цим ушкодженням і перериванням вагітності є прямий причинний зв'язок. Переривання вагітності спричинюється шляхом нанесення побоїв, поранень, застосування отруйних чи інших речовин тощо. Необхідна наявність причинного зв'язку між заподіяним тілесним ушкодженням і перериванням вагітності.

Непоправним знівечення обличчя визнається у тих випадках, коли ушкодження обличчя потерпілого не може бути виправним. Під

виправністю ушкодження треба розуміти значне зменшення вираженості патологічних змін (рубця, деформації, порушення міміки тощо) з часом чи під дією нехірургічних засобів. Коли ж для усунення необхідне хірургічне втручання (косметична операція), то ушкодження обличчя вважається непоправним. Непоправне знівечення обличчя може бути результатом: обливання обличчя кип'ятком, кислотою чи іншою речовиною; нанесення глибоких чи значної кількості мілких шрамів за допомогою гострих предметів; обрізання вух чи носа. Такі ушкодження надають обличчю страхотливий і такий, що відштовхує, вигляд і, крім фізичної шкоди, спричиняють потерпілому велику психічну травму.

Для встановлення факту непоправності ушкодження призначається судово-медична експертиза, а наявність знівечення визначається слідчими та судовими органами. Суд оцінює зовнішній вигляд потерпілого на момент судового розгляду виходячи із загальноприйнятих уявлень про людський вигляд.

Суб'єкт (ст. 121 КК України) – фізична осудна особа, яка досягла 14-и років.

Суб'єкт (ст. 128 КК України) – фізична осудна особа, яка досягла 16-и років.

Суб'єктивна сторона (ст. 121 КК України) – характеризується умисною виною (особа усвідомлює, що може заподіяти тяжку шкоду здоров'ю потерпілого, і бажає або свідомо припускає настання такої шкоди). Встановлення *мотиву і мети при заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження є обов'язковим*, оскільки в низці випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями Кримінального кодексу України.

Суб'єктивна сторона (ст. 128 КК України) – характеризується необережною формою вини у виді злочинної недбалості чи злочинної самовпевненості.

Кваліфікуючі ознаки:

– **ч. 2 ст. 121 КК** умисне тяжке тілесне ушкодження:

а) вчинене способом, що має характер особливого мучення – тобто коли має місце тоді, коли його заподіяння супроводжувалось особливим фізичним чи моральним стражданням або особливим (нестерпним) болем для потерпілого.

Мученням можуть бути визнані будь-які дії, які мають наслідком зазначені страждання чи біль (наприклад, дії, спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, пиття чи тепла, залишення і в шкідливих для здоров'я умовах, та інші подібні дії);

б) вчинене групою осіб (див. ст. 28 КК України);

в) вчинене з метою залякування потерпілого або інших осіб має місце тоді, коли такі ушкодження заподіюються для викликання в них почуття страху перед винним чи іншими особами.

Залякування становить основний зміст погрози, однак страх не є самоціллю заподіяння зазначених ушкоджень. Найчастіше вони є засобом впливу на потерпілого чи інших осіб, щоб примусити їх виконати певну дію чи утриматись від її виконання. Іншими особами, на залякування яких спрямоване заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілому, можуть визнаватися будь-які особи, на яких, на думку винного, вчинення зазначених дій щодо потерпілого може вчинити бажаний для винного вплив (близькі родичі потерпілого, друзі, колеги по роботі тощо);

г) вчинене з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості (див. ч. 2 п. 14 ст. 115 КК України);

ґ) вчинене на замовлення (див. умисне вбивство п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України);

ґ) що спричинило смерть потерпілого.

У випадках, коли особа, яка заподіяла потерпілому *тяжке тілесне ушкодження*, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своїх дій чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або ж не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (злочинна недбалість), її дії треба розглядати як заподіяння необережного тяжкого тілесного ушкодження і кваліфікувати відповідно за ст. 128 КК України. Не можна, наприклад, розцінювати як умисне кримінальне правопорушення заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, одержаних при падінні від поштовху чи удару, якщо винний не бажав або свідомо не припускав настання таких наслідків.

Заподіяння через необережність тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілому належить кваліфікувати за ст. 119 КК України.

2.21. Умисне чи необережне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК та ст. 128 КК)

Склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 122 КК України та ст. 128 КК України (у частині, що стосується середньої тяжкості тілесного ушкодження), є аналогічними складам

кримінального правопорушення проаналізованих у ст. 121 КК України та ст. 128 КК України (у частині, що стосується тяжкого тілесного ушкодження). Відмінним є саме тілесне ушкодження середньої тяжкості, що має низку характерних ознак.

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження – умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК України, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш ніж на одну третину (ст. 122 КК України).

Об'єктивну сторону характеризують:

- діяння (дія або бездіяльність);
- наслідки у виді середньої тяжкості тілесного ушкодження;
- причинний зв'язок між зазначеними діянням та наслідками.

Згідно з ч. 1 ст. 122 КК України умисним середньої тяжкості тілесним ушкодженням визнається умисне тілесне ушкодження, яке: не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у ст. 121 КК України, але при цьому є таким, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менше ніж на одну третину.

Тривалим слід вважати розлад здоров'я строком понад три тижні (більш як 21 день).

Під стійкою втратою працездатності менше ніж на одну третину розуміється втрата загальної працездатності від 10 % до 33 % включно. Стійка втрата працездатності на одну третину працездатності або більше є ознакою тяжкого тілесного ушкодження і її спричинення в результаті умисного тілесного ушкодження треба кваліфікувати за ст. 121 КК України. Втрата загальної працездатності до 10 % визнається незначною стійкою втратою працездатності і є ознакою умисного легкого тілесного ушкодження, відповідальність за яке встановлено ч. 2 ст. 125 КК України. Відсоток втрати працездатності визначається *судово-медичною експертизою* з урахуванням нормативно визначених Міністерством охорони здоров'я України критеріїв встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання вказаних вище наслідків.

Суб'єктивна сторона – характеризується прямим або непрямым умислом. При цьому психічне ставлення винного до умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження, вчиненого з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій, виражається лише у прямому умислі.

Найчастіше при вчиненні цього кримінального правопорушення умисел має неконкретизований характер. Якщо умисел винного був спрямований на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а результатом його дій стало заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень, вчинене треба визнавати замахом на заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження і кваліфікувати за відповідними частинами ст. 15 і ст. 121 КК України.

Мета умисного заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію діяння у двох випадках – коли нею є:

- залякування потерпілого або його родичів;
- їх примус до певних дій (ч. 2 ст. 121 КК України).

Однак установлення мотиву і мети при вчиненні умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки в низці випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями ККУ. Наприклад, за наявності відповідного мотиву такі тілесні ушкодження підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 345, ч. 2 ст. 350, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 398 КК України. Кваліфікувати дії винних у таких випадках ще й за ч. 1 ст. 122 КК України непотрібно.

Кваліфікуючі ознаки:

- ч. 2 ст. 122 КК України ***ті самі дії*** вчинені з метою:

а) залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій

або

б) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Примус – домагання (всупереч бажанню) від потерпілого чи його родичів вчинення або утримання від вчинення певних дій.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла:

- 14 років ст. 122 КК України;
- 16 років ст. 128 КК України.

2.22. Умисне легке тілесне ушкодження, його види (ст. 125 КК України)

Цей вид умисного тілесного ушкодження в основному відповідає загальним ознакам, характерним також для умисних тяжкого та середньої тяжкості тілесних ушкоджень (див. умисне чи необережне тяжке тілесне ушкодження ст. 121 та ст. 128 КК України).

Умисне легке тілесне ушкодження буває двох видів:

- 1) спричиняють короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності;
- 2) не спричиняють короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності, мають незначні скороминущі наслідки, тривалістю не більше ніж 6 днів.

До **короточасного** належить вважати розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більш як 3 тижні, тобто 21 день. Під **незначною** стійкою втратою працездатності належить розуміти втрату загальної працездатності до 10 %.

Треба звернути увагу, що *відсоток втрати працездатності визначається судово-медичною експертизою з урахуванням нормативно визначених Міністерством охорони здоров'я України критеріїв встановлення ступеня стійкої втрати професійної працездатності.*

Об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я особи.

Об'єктивну його сторону характеризують: 1) діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки у виді легкого тілесного ушкодження; 3) причинний зв'язок між зазначеними діянням та наслідками.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання вказаних вище наслідків.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується тільки умисною виною (особа усвідомлює, що може заподіяти шкоду здоров'ю потерпілого, і бажає або свідомо припускає настання такої шкоди). Якщо умисел винного було спрямовано на заподіяння тяжких тілесних чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а внаслідок його дій потерпілому було заподіяно лише легкі тілесні ушкодження, вчинене кваліфікується за спрямованістю умислу – за відповідними частинами ст. 15 і ст.121 або ст.122 КК України.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Варто звернути увагу, що до осіб, від 11 років до 16 років, які вчинили кримінальне правопорушення, передбаченого ст. 125 КК України, можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру, такі як:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного

віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків.

Згідно з ч. 2 ст. 125 КК України обставинами, що обтяжують кримінальну відповідальність, є заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності.

2.23. Побої та мордування (ст. 126 КК України)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт – здоров'я особи (людини). Додатковим факультативним можуть виступити воля, честь та гідність особи, її психічна недоторканність.

Об'єктивна сторона полягає у:

- 1) завданні удару, побоїв;
- 2) вчиненні інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень.

Удар – одноразовий, раптовий, потужний, різкий вплив на тіло людини за допомогою тупого предмета або частини тіла (руки, ноги, голови), що завдає їй фізичного болю.

Побої – одночасне багаторазове (два і більше разів) завдання ударів по тілу потерпілого, яке не спричинило тілесних ушкоджень.

Інші насильницькі дії – фізичний вплив на людину (крім ударів та побоїв), що спричинив людині болісні відчуття і, які можуть полягати, зокрема, у: щипанні, викручуванні кінцівок, защемленні тієї чи іншої частини тіла за допомогою будь-яких пристроїв, здушуванні шії, вириванні волосся, дії на тіло термічними факторами, підвішування тіла, тривала ізоляція, вплив на людину постійним та голосним звуком тощо.

Завдання удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій утворюють цей склад кримінального правопорушення за двох умов, а саме:

- завдали потерпілому фізичного болю;
- не спричинили тілесних ушкоджень.

Фізичний біль – психічний стан особи, який характеризується стражданнями, спричиненими фізичним впливом на її тіло.

Варто звернути увагу, що оскільки удари, побої та інші насильницькі дії не є особливим видом тілесних ушкоджень, відсутність

тілесних ушкоджень є другою умовою притягнення до відповідальності за ст. 126 КК України. Якщо після цих протиправних дій на тілі потерпілого є тілесні ушкодження, зафіксовані встановленому законом порядку, треба оцінювати за ступенем тяжкості, виходячи із звичайних ознак, та залежно від ступеня тяжкості кваліфікувати, відповідно за ст. 121, 122, 125 КК України. Удар, побої або інші насильницькі дії не визнаються кримінальним правопорушенням, якщо вони не завдали фізичного болю або не спричинили потерпілому тілесних ушкоджень. Якщо побої або інші насильницькі дії є ознакою об'єктивної сторони іншого кримінального правопорушення, їх вчинення необхідно кваліфікувати за статтею (частиною статті), яка передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення. Наприклад, частинами другими ст. 345, 346, 350, 377, 405 ч. 1 ст. 406 КК України.

Кримінальне правопорушення є *закінченим* із моменту, коли потерпілому заподіяно сильного фізичного болю, фізичних або моральних страждань.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу.

Кваліфікуючі ознаки:

– ч. 2 ст. 126 КК України ті самі діяння:

а) що мають характер мордування;

Мордування – завдання ударів, побоїв та інші насильницькі дії, які полягають у багаторазовості і тривалості спричинення болю потерпілому (щипання, шмагання, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, дія термічних факторів та інші аналогічні дії).

б) вчинені групою осіб (див. ст. 28 КК України);

в) вчинені з метою залякування потерпілого чи його близьких.

г) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (див. п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України).

Залякування – (див. умисне чи необережне тяжке тілесне ушкодження).

2.24. Каткування (ст. 127 КК України)

Статтю 127 включено до КК України відповідно до Конвенції ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., ратифікованої Україною 21.01.1987 р.

До цієї статті чотири рази вносилися зміни і доповнення (12.01.2005 р., 15.04.2008 р., 05.11.2009 р., 01.12.2022 р. відповідно).

Безпосередній об'єкт (основ.) – здоров'я іншої особи.

Безпосередній об'єкт (дод.) – воля, честь, гідність особи.

Предмет – відомості, визнання.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується: 1) діями (заданням побоїв, мученням або іншими насильницькими діями); 2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного чи морального страждання; 3) причиновим зв'язком між цими діями та наслідками.

Про побої (див. ст. 126 КК України).

Про мучення (див. ст. 121 КК України).

Про поняття побоїв, інші насильницькі дії, примус, залякування, мучення – див. коментар до ст. 126, 121, 122 КК України.

За особливостями конструкції – це матеріальний склад кримінального правопорушення, тобто кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту настання наслідків у виді заподіяння потерпілому чи іншій особі сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання. Заподіяння під час катування тяжкого тілесного ушкодження потребує додаткової кваліфікації за ст. 121 КК України. Якщо катування було поєднане з незаконним позбавленням волі, згвалтуванням, то вчинене належить кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 127 КК України та відповідно ст. 146, 152, КК України. Заподіяння побоїв та мордування під час катування повністю охоплюється ст. 127 КК України. *Визначення наявності ознак мучення, мордування, катування є компетенцією органів досудового слідства та суду.*

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу. Мотиви можуть бути різноманітні, *щодо мети, то ця ознака суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є обов'язковою і підлягає встановленню та доказуванню.*

Тому хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, зазначених у

диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України:

– примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання;

– покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється;

– залякати його чи інших осіб;

– дискримінувати його чи інших осіб.

Дискримінація – це пряме чи непряме обмеження прав і свобод людини у зв'язку з її належністю до тієї чи іншої нації або раси (відмова в прийнятті на роботу або звільнення з роботи, відмова зарахування до вузу, обмеження соціальних прав тощо).

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 16 років.

Кваліфікуючими ознаками, згідно зі ч. 2 ст. 127 КК України, є вчинення діянь, передбачених ч. 1 цієї статті:

– повторно (див. ст. 32 КК України);

– за попередньою змовою групою осіб (див. ч. 2 ст. 28 КК України);

– дискримінації.

Під представниками держави у цій статті і ст. 146¹ КК України треба розуміти службових осіб, а також осіб, які виступають як офіційні, чи діють з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.

Під представниками іноземної держави у цій статті і ст. 146¹ КК України треба розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які обіймають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд і груп найманців, утворених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, до якої входять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

2.25. Погроза вбивством (ст. 129 КК України)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт – особиста безпека особи (людини).

Об'єктивна сторона полягає у погрозі (усно, письмово, шляхом демонстрації зброї, жестом тощо) позбавити потерпілого життя (вбити), тобто діями, які переконливо вказують на намір винного.

Погроза вбивством обов'язково повинна бути конкретна та реальна, тобто потерпілий має усі підстави боятися її виконання. Якщо сам потерпілий не вірить у реальність погрози, то така погроза складу кримінального правопорушення не має. При визначенні реальності погрози значення має з'ясування форми, місця, часу, обстановки її висловлення, характеру попередніх взаємовідносин між винним і потерпілим тощо. Особливе значення має сприйняття погрози потерпілим, очевидцями погрози та іншими особами, які про неї дізналися.

Про реальність погрози може свідчити:

1) конкретний зміст і обставини, що її супроводжують (обстановка, місце, час, спосіб, інтенсивність, наявність зброї або інших предметів тощо);

2) обставини, що впливають з попередніх стосунків винного і потерпілого (наприклад, систематичне переслідування винного, що супроводжувалося побоями);

3) індивідуальні характеристики винного в цілому (психічний стан, ступень агресивності, злочинне минуле тощо).

Реальність погрози у кожному конкретному випадку встановлюється виходячи з обставин справи.

Погроза може бути:

1) адресована одній чи кільком особам;

2) виражатися одноразово чи багаторазово;

3) переростати в тероризування;

4) передаватися потерпілому безпосередньо чи через третіх осіб.

Склад кримінального правопорушення є усіченим, оскільки вважається закінченим в момент сприйняття погрози потерпілим, не залежно від того чи була погроза виконана.

Суб'єкт – є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років.

Суб'єктивна сторона – характеризуються умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно

небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що тим чи іншим способом, застосовуючи те чи інше знаряддя, погрожує вбивством, усвідомлює, що ця погроза здатна викликати у потерпілого побоювання за своє життя, і бажає так діяти.

Немає значення, які були мотиви погрози і чи мав намір винний привести погрозу у виконання.

Кваліфікуючі ознаки:

– вчинення його членом організованої групи або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 129 КК України).

Погроза вбивством може бути **способом** вчинення інших кримінальних правопорушень (ст. 187, ч. 2 ст. 189, 152, 153, 342, 345-1, 346, 377 та інші), складом яких вона передбачена, як спеціальні випадки погрози, (конкуренція норм) або охоплюється об'єктивною стороною іншого кримінального правопорушення, як один із багатьох способів його вчинення, а тому додаткової кваліфікації за ст. 129 КК не потребується.

2.26. Залишення в небезпеці (ст. 135 КК України)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт – життя та здоров'я особи (людини).

Потерпілий – особа, яка:

- 1) перебуває в небезпечному для життя стані;
- 2) позбавлена можливості вжити заходів для самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану;
- 3) новонароджена дитина.

Об'єктивна сторона виражається в *бездіяльності* – ненаданні чи неналежному наданні необхідної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, за наявності можливості надати таку допомогу.

Залишення без допомоги особи – невжиття винною особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки, що становить загрозу життю потерпілого.

Небезпечний для життя стан – це стан, в якому опинилася особа, коли вона без сторонньої допомоги не має можливості до самозбереження внаслідок безпорадного стану. Причиною такого стану, як зазначає закон, є хвороба, старість, малолітство або **інший**

безпорадний стан (приступ хвороби, перевтома, непритомність, наркотичне або алкогольне сп'яніння, травма, нещасний випадок або відсутність необхідних навичок під час знаходження в екстремальній ситуації, наприклад, невміння плавати, під час пожежі не може вийти з приміщення, впала в провалину, збита автомобілем і залишилась проїзній частині дороги, дії стихійних сил природи та ін.). Причини, через які особа потрапила в небезпечний для життя стан (її власна необережна чи умисна поведінка або причини об'єктивного характеру), не мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення. Такий стан може бути також обумовлений і діями або поведінкою самого винного.

За особливостями конструкції складу – основні склади кримінального правопорушення (ч. 1 та ч. 2 ст. 135КК України) є формальні, тобто вважаються закінченими з моменту залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незалежно від того, відвернула б чи ні надана допомога можливу смерть чи інші тяжкі наслідки.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років, **спеціальний суб'єкт**, а саме особа, яка:

- 1) зобов'язана піклуватися про осіб, що перебувають в небезпечному для життя стані **і мала змогу надати таку допомогу**;
- 2) сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан.
- 3) за ч. 2 ст. 135 КК України – матір новонародженої дитини, якщо вона не перебувала в обумовленому пологоми стані;

Правовий обов'язок піклуватися про потерпілих може бути зумовлений:

- законом або іншим нормативним актом;
- із шлюбно-сімейними відносинами, коли подружжя обопільно зобов'язані піклуватись одне про одного;
- характером професії;
- цивільно-правовим договором (договором довічного утримання, перевезенням, на надання туристичних послуг (керівник групи), або послуг особистої безпеки особи тощо).

Якщо надання допомоги пов'язане із ризиком для життя, то питання про відповідальність повинне вирішуватися за правилами про крайню необхідність (див. ст. 39 КК України). При цьому належить враховувати, що для певної категорії осіб така допомога є правовим обов'язком, зумовленим їх професійним чи службовим становищем (рятувальники, пожежники, працівники поліції та ін.). Такі особи зобов'язані надавати допомогу й у випадках, коли це пов'язано з

ризиком для їх власного життя. Злісне невиконання батьками або опікунами встановлених законом або опікунами встановлених законом обов'язків по догляду за особою, яка позбавлена можливості вжити заходів для самозбереження через малолітство, психічну хворобу або недоумство, що спричинило тяжкі наслідки, за відсутності небезпечного для життя стану кваліфікується за ст. 166 КК України.

Попередня поведінка особи, яка своїми діями поставила іншу особу в небезпечний для життя стан, має місце, наприклад, коли винний штовхнув у воду особу, яка не вміє плавати, геолог залишив своїх товаришів у горах, забравши з собою весь запас води та їжі, водій збив пішохода. В останньому випадку відповідальність настає за сукупністю кримінальних правопорушень, а саме ч. 1 ст. 135 та ч. 1 або ч. 2 ст. 286 КК України.

Під зумовленим положамми станом матері, який виключає кримінальну відповідальність за залишення без допомоги народженої нею дитини, необхідно розуміти такий її стан, в якому вона не може надати необхідну допомогу народженій нею дитині з об'єктивних причин (безпорадний стан).

Суб'єктивна сторона – характеризуються умисною формою вини у виді тільки прямого умислу. «**Завідомість**», яка зазначена в диспозиції статі, означає, що винний, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своєї поведінки у виді бездіяльності, *усвідомлює також і те*, що він залишає без допомоги особу, яка перебуває у небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів для самозбереження, внаслідок вказаних у законі обставин, а він зобов'язаний піклуватися про особу і має реальну можливість надати їй допомогу, або що він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан, але відмовляє в цьому і бажає чинити саме так. У разі, коли особа не усвідомлює, що інша особа опинилася в небезпечному для життя стані, то відповідальність виключається. Мотив і мета можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

Кваліфікуючі ознаки:

– **ч. 2 ст. 135 КК** ті самі дії вчинені *матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в зумовленому положамми стані;*

– **ч. 3 ст. 135 КК** діяння передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, якщо вони *спричинили смерть або інші тяжкі наслідки.*

Інші тяжкі наслідки – спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, тяжка хвороба, зникнення потерпілого безвісті тощо

Щодо психічного ставлення винної особи до смерті та інших тяжких наслідків, треба зважати на таке:

– ненадання допомоги *особі, яка сама опинилася* в небезпечному для життя становищі (*бездіяльність – невтручання*) – може виявлятися як у необережній формі вини, так і в умислі. При умислі винний може бажати або свідомо припускати настання смерті чи інших тяжких наслідків з мотивів помсти, ревнощів тощо;

– залишення в небезпеці *особою, яка своїми діями поставила іншу особу* в небезпечний для життя стан (наїзд на пішохода автомобілем) – *тільки необережна форма вини* у виді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. В противному випадку дії винного належить кваліфікувати за ст. ст. 115, 121 або ст. 122 КК України.

Треба зважати, що норма, передбачена ст. 135 КК України, є загальною стосовно норм, передбачених ст. 136, 137, 139, 140 КК України.

2.27. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт – життя та здоров'я особи (людини).

Об'єктивна сторона характеризується такими ознаками:

1. *Бездіяльністю особи* у вигляді:

а) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу;

б) неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам.

2. *Наслідками* у вигляді тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 136 КК України) чи смерті потерпілого (ч. 3 ст. 136 КК України).

3. *Необхідним причинним зв'язком*.

Ненадання допомоги є юридичним синонімом *залишення без допомоги*, про зміст якого, а також про *небезпечний для життя стан* (див. Залишення в небезпеці ст. 135 КК України).

Належні установи та особи – установи, підприємства, організації та службові й інші особи, які за законами та іншими нормативними актами та цивільно-правовими договорами зобов'язані надавати допомогу особам, які перебувають в небезпечному для життя стані.

Під належними службами або особами, яких треба викликати або

повідомити про критичне становище потерпілого, маються на увазі організації та окремі громадяни, на яких нормативними актами, цивільними договорами або рішеннями суду були покладені функції з порятунку людей, надання їм допомоги, захисту від різного роду небезпек, опіки і піклування. До таких належать:

– бригади швидкої медичної допомоги; поліція; пожежні; рятувальники МНС;

– батьки, усиновителі, опікуни, няні, педагогічні працівники (щодо дітей);

– суб'єкти надання соціальних послуг, набувачі за договорами довічного утримання, опікуни/піклувальники (щодо недієздатним, обмежено дієздатним, інвалідам, людям похилого віку);

– капітани, члени екіпажів повітряних і водоплавних суден, начальники поїздів, провідники, водії громадського транспорту (щодо пасажирів);

– охоронці, охоронці, автомобілісти (зобов'язані згідно з ПДР надавати транспортний засіб для доставки потерпілих в установи охорони здоров'я).

Суб'єкт – будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-и років, крім:

– медичних працівників – (ненадання допомоги хворому медичним працівником ст. 139 КК України);

– службові особи, на яких законом, іншим нормативним актом покладено обов'язок надавати допомогу особам, що перебувають в небезпечному для життя стані – ст. 284, 364, 426 КК України;

– інших осіб, які зобов'язані за законом, іншим нормативним актом, або цивільно-правовим договором надавати допомогу вказаним особам, піклуватися про них, а також тих хто сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан – ст. 135 КК України.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути будь-яка особа, на якій не лежить правовий обов'язок надання допомоги і не поставила іншу особу в небезпечний для життя стан.

У ч. 2 ст. 136 КК України встановлена відповідальність за ненадання допомоги малолітньому, тобто особі, якій не виповнилось 14 років.

Частина 3 ст. 136 КК встановлює відповідальність за діяння, передбачені ч. 1 або 2 ст. 136, якщо вони спричинили смерть потерпілого.

До речі, відмежування цього кримінального правопорушення від залишення в небезпеці (ст. 135 КК України) проводиться за суб'єктом.

У кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 135 КК України, суб'єктом може бути лише особа, яка зобов'язана піклуватися про залишеного в небезпечному стані, або яка сама поставила його в такий стан.

Суб'єктивна сторона – характеризується як умисною формою вини до наслідків у виді смерті потерпілого, так і *подвійною формою вини* – умислом до бездіяльності, необережністю – до наслідків.

Кваліфікуючі ознаки:

– **ч. 2 ст. 136 КК України** ненадання допомоги *малолітньому, який перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам;*

Малолітній – особа, яка не досягла 14-ти років.

Дитина – особа, яка не досягла 18-ти років.

– **ч. 3 ст. 136 КК України** діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, *якщо вони спричинили смерть потерпілого.*

2.28. Порухення прав пацієнта (ст. 141 КК України)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт основний – життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт додатковий – порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується:

1. *Суспільно небезпечними діями* у вигляді проведення клінічних випробувань лікарських засобів:

а) без письмової згоди пацієнта або його законного представника;

б) стосовно неповнолітнього чи недієздатного.

2. *Суспільно небезпечними наслідками* у вигляді смерті або інших тяжких наслідків для пацієнта.

3. *Необхідним причинним зв'язком.*

Склад кримінального правопорушення – матеріальний.

Клінічні випробування лікарських засобів – установлення або підтвердження ефективності та безпеки лікарського засобу на пацієнтах (добровольцях), яке проводиться у лікувально-профілактичних закладах, уповноважених на це Міністерством охорони здоров'я

України, за поданням Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України.

Лікарські засоби – речовини або їх суміші природного, синтетичного чи біотехнологічного походження, які застосовуються для запобігання вагітності, профілактики, діагностики та лікування захворювань людей або зміни стану і функцій організму. До лікарських речовин належать: діючі речовини (субстанції); готові лікарські засоби (лікарські препарати, ліки, медикаменти); гомеопатичні засоби; засоби, які використовуються для виявлення збудників хвороб, а також боротьби із збудниками хвороб або паразитами; лікарські косметичні засоби та лікарські домішки до харчових продуктів. Лікарськими засобами можуть бути і певні наркотичні, отруйні, сильнодіючі, радіоактивні засоби.

Пацієнт – особа, яка безпосередньо контактує із закладами охорони здоров'я та пропонує себе за добровільною згодою в ролі досліджуваного в клінічних випробуваннях лікарського засобу.

Письмова згода пацієнта – оформлена у відповідний документ, добровільна без будь-якого примусу згода пацієнта, яка має його підпис. При цьому мається на увазі, що пацієнт та/або його законний представник до надання вказаної згоди отримали повну і правдиву інформацію щодо суті та можливих наслідків випробувань, властивостей лікарського засобу, його очікуваної ефективності, ступеня ризику.

Застосування нових, науково обґрунтованих, але ще не допущених до загального користування методів лікування та лікарських засобів можливе лише за письмової згоди пацієнта. Щодо пацієнта, який не досяг 15 років, а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників. Клінічні випробування стосовно осіб віком від 15 до 18 років чи визнаних судом обмежено дієздатними проводяться за їх згодою та згодою їх батьків або інших законних представників (усиновителі, опікуни і піклувальники). Однак, лише у невідкладних випадках, коли реальна загроза життю хворого є наявною, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна.

Крім діяння, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є наслідки – настання смерті або інших тяжких наслідків – це середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження, тяжке ускладнення хвороби або інвалідність. Між діянням і наслідками повинен бути встановлений причинний зв'язок.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення – медичні або

фармацевтичні працівники, які допущені до проведення клінічних випробувань лікарських засобів.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом щодо діяння і необережністю (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість) стосовно наслідків.

2.29. Незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт основний – життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт додатковий – порядок проведення дослідів над людиною.

Об'єктивна сторона характеризується наявністю таких обов'язкових ознак:

Суспільно небезпечне діяння проявляється у діях, що полягають у незаконному проведенні медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною.

Суспільно небезпечні наслідки настають у вигляді створення небезпеки для життя чи здоров'я людини.

Причинний зв'язок є необхідним.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту створення небезпеки для життя чи здоров'я людини.

Дослід – це експеримент, спроба відтворити що-небудь нове, таке, чого раніше не існувало, з метою його випробування.

Незаконними дослідями визнаються:

1) медичні, наукові та інші дослідження над хворими, ув'язненими, військовополоненими;

2) терапевтичні експерименти над людьми, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою дослідження;

3) будь-які дослідження, які проводяться без добровільної згоди людини та повної і об'єктивної поінформованості дієздатного пацієнта про стан його здоров'я, мету запропонованих дослідів, прогноз можливого розвитку захворювання, наявність ризику для життя і здоров'я. Якщо пацієнт не досяг 15-ти років, визнаний судом недієздатним або за фізичним станом не може повідомити про своє рішення, дослідження можливі лише за згодою його законних представників,

а щодо особи віком від 15 до 18 років чи визнаною обмежено дієздатною – також за її згодою;

4) медико-біологічні дослідження над людиною, які не відповідають сукупності таких умов:

а) наявність суспільно корисної мети;

б) наукова обґрунтованість;

в) переваги їх можливого успіху над ризиком спричинення тяжких наслідків для життя або здоров'я пацієнта;

г) гласність;

д) проведення їх тільки в акредитованих закладах охорони здоров'я.

Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, яка проводить дослідження над людиною, якій виповнилось 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення виражається у прямому умислі щодо діяння і необережності до настання або можливості настання тяжких наслідків (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість).

Частина 2 ст. 142 КК України передбачає більш сувору відповідальність, якщо дослідження проводяться над неповнолітнім (до 18 років), двома або більше особами, шляхом примушування або обману, а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого.

Кваліфікуючі ознаки:

– ч. 2 ст. 142 КК дії передбачені частиною першою цієї статті, вчинені:

а) щодо неповнолітнього;

б) щодо двох і більше осіб;

в) шляхом примушування або обману;

Примушування – це вимога лікаря або інших осіб, які проводять експеримент над людиною, дати згоду на його проведення, яке супроводжується фізичним насиллям або погрозами його застосування до потерпілого, або близьких йому осіб, погрозою розголосити відомості, що ганьблять цих осіб, знищити або пошкодити їх майно, спричинити шкоду іншим правоохоронюваним інтересам вказаних осіб.

Обман – це повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або замовчування таких відомостей, які мають бути повідомлені. Це може стосуватися мети дослідження та методики його проведення, ступеня ризику і характеру наслідків, які можуть настати для потерпілого. Обман може бути вчинений як стосовно потерпілого, так і законного представника, якщо дослідження проводяться над неповнолітньою чи визнаною судом недієздатною особою.

г) а так само якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я потерпілого.

Тривалий розлад здоров'я може мати місце при середній тяжкості або тяжкому тілесному ушкодженні тощо.

2.30. Порухення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК України)

Стаття 143 КК України по суті, передбачає відповідальність за чотири самостійні кримінальні правопорушення закріплені в ч. 1, 2, 4, 5.

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи (людини).

Безпосередній об'єкт основний – здоров'я особи (людини).

Додатковим обов'язковим об'єктом – залежно від конкретної форми цього кримінального правопорушення – порядок проведення трансплантації органів чи тканин людини або торгівлі органами або тканинами людини як складових порядку забезпечення здоров'я населення.

Предметом порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічного матеріалу людини (ст. 143 КК України) є самі анатомічні матеріали (тобто органи або їхні частини, тканини, клітини, фетальні матеріали людини, вилучені як із живої, так і з мертвої особи).

Під органом людини розуміють частину її організму з певною будовою та спеціальним призначенням: органи зору, легені, серце, печінку, нирки, селезінку тощо.

Під тканиною людини – анатомічний матеріал, що складає систему однорідних клітин. Наприклад: фаланга пальця, венозна судина, клапан серця, слухова кісточка, барабанна перетинка, клапоть шкіри, рогівка ока тощо.

Об'єктивна сторона може мати такі форми:

1) порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ч. 1 ст. 143 КК України);

2) вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів (ч. 2 ст. 143 КК України);

3) незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини (ч. 4 ст. 143 КК України);

4) участь у транснаціональних організаціях, які займаються:

а) вилученням у людини шляхом примушування або обману її

анатомічних матеріалів людини з метою їх трансплантації;

б) незаконною торгівлею цими анатомічними матеріалами (ч. 5 ст. 143 КК України);

Трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини.

Анатомічні матеріали – органи (їхні частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини.

Реципієнт – особа, яка потребує медичної допомоги із застосуванням трансплантації.

Донор анатомічних матеріалів людини – живий донор чи донор-труп, у якого в порядку, установленому Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», вилучаються анатомічні матеріали для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів.

Порядок застосування трансплантації, як спеціального методу лікування визначається ЗУ «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 та нормативно-правовими актами МОЗ України.

Отже, встановлений законом порядок трансплантації порушується у випадках, коли не дотримується хоча б одна з таких умов:

а) наявність письмової згоди об'єктивно поінформованих живого донора і реципієнта та батьків чи інших законних представників реципієнта, якщо ним є особа віком від 15 до 18 років (якщо реципієнту ще не виповнилося 15 років, трансплантація здійснюється за згодою його законних представників; при цьому така умова не обов'язковою в невідкладних ситуаціях, коли існує справжня загроза життю реципієнта);

б) наявність медичних показань (коли бажаного результату неможливо досягнути шляхом застосування інших, окрім трансплантації, способів для рятування життя, відновлення або покращення здоров'я пацієнта), встановлених на консиліумі лікарів у відповідному закладі охорони здоров'я чи науковій установі;

в) завдана при трансплантації шкода донору є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнту;

г) анатомічні матеріали є в переліку дозволених до трансплантації МОЗ;

д) трансплантацію здійснюють у закладах охорони здоров'я чи

наукових установах, які мають ліцензію на таке втручання;

е) взяття органів і тканин у заборонених категорій живих донорів: неповнолітніх, недієздатних, ув'язнених, осіб із тяжкими психічними розладами, осіб із тяжкими захворюваннями, що можуть передатися реципієнтам і зашкодити здоров'ю, осіб, у яких раніше вже вилучали орган або його частину з метою трансплантації;

ж) у живого донора не взято інший гомотрансплантат, крім одного з парних органів або частини органу чи частини тканини.

Також порядок трансплантації порушується у випадку, коли орган чи інший анатомічний матеріал взято з тіла померлої людини, яка перед смертю заборонила це робити, або з порушенням порядку, встановленого законом.

Кримінальне правопорушення у його першій формі вважають закінченим з моменту, коли злочинець порушив будь-яку з умов проведення трансплантації анатомічних матеріалів, порядок якої встановлений законом.

Вилучення у людини органів чи тканин – процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення людини органа чи тканини.

Торгівля органами або тканинами людини – укладання угод, що передбачають їх купівлю-продаж, в тому числі й зовнішньоторговельних. Відповідно до законодавства України укладання таких угод є незаконними увсіх випадках.

Транснаціональні організації – організації, які систематично займаються вилученням у людей шляхом примушування або обману їх органів чи тканин з метою їх трансплантації реципієнтам, які перебувають в інших країнах, та/ або міжнародною незаконною торгівлею органами чи тканинами живих чи померлих людей.

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, виступає тільки медичний працівник, який вчиняє порушення встановленого законом порядку трансплантації. Згідно з ч. 2–5 цієї статті такий суб'єкт є як загальним, так і спеціальним.

Суб'єктивною стороною кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК України, є прямий умисел або кримінально протиправна недбалість. Кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2–5 ст. 143 КК України, характеризуються прямим умислом. Обов'язкова суб'єктивна ознака вилучення у людини шляхом примушування або обману органів або тканин полягає в наявності спеціальної мети – подальшої трансплантації вилученого матеріалу реципієнтові. Окрім того, наявність корисливого мотиву і мети – це

обов'язкові ознаки для незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини.

Кваліфікуючі ознаки:

– **ч. 3 ст. 143 КК** вилучення у людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин людини є вчинення його щодо особи, яка перебувала:

– **безпорадному стані в або матеріальній чи іншій залежності від винного;**

Безпорадний стан та матеріальна чи інша залежність (див. ст. 66, 67, 120, 135, 152 КК України).

– **Особливо кваліфікуючою ознакою** є вилучення у людини шляхом примушування чи обману її органів або тканин і водночас кваліфікуючою ознакою незаконної торгівлі органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143 КК України) є вчинення цих діянь за попередньою змовою групою осіб.

За попередньою змовою групою осіб (див. ст. 28 КК України).

Торгівля людьми з метою вилучення у людини органів чи тканин для їх трансплантації повністю охоплюються ст. 149 КК України.

2.31. Торговля людьми (ст. 149 КК України)

Родовий об'єкт – воля, честь і гідність особи.

Основним безпосереднім об'єктом є воля і гідність людини.

Додатковим факультативним об'єктом здоров'я людини, встановлений порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, встановлений порядок перетинання державного кордону України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення може виражатися у таких формах:

– торгівля людиною;

– вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини.

Торгівля людиною – дії з купівлі-продажу людини, що полягають у безповоротній передачі (отриманні) людини за грошову винагороду.

Вербування – вчинення дій, спрямованих на досягнення із людиною добровільної (наприклад, шляхом запрошування або умовляння) або вимушеної (наприклад, шляхом шантажу, погрози застосування насильства) домовленості на її подальшу експлуатацію або на переміщення, переховування, передачу іншій особі. Вербування є

закінченим з моменту вчинення конкретних дій, спрямованої на досягнення домовленості із особою, яку вербують для експлуатації.

Переміщення – людини необхідно розуміти дії, спрямовані на зміну місця її перебування.

Переховування – обмеження фізичних контактів людини з іншими особами, особливо із представниками правоохоронних органів, що може проявлятися як у наданні приміщення для перебування, так і у примусовому позбавленні волі. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту заволодіння особою і фактичного початку обмеження її волі.

Передача або одержання людини – вчинення дій, пов'язаних із переходом контролю над людиною від однієї особи до іншої.

Обман, як спосіб вчинення кримінального правопорушення, полягає в умисному введенні в оману іншої особи або підтримуванні вже наявної у неї оманливої уяви шляхом передачі інформації, що не відповідає дійсності (так званий активний обман) або замовчування про різні факти, речі, явища тощо. (так званий пасивний обман), з метою схилити цю особу до певної поведінки.

Шантаж – психічне насильство, що полягає у погрозі розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти у таємниці.

Уразливий стан особи, відповідно до п. 2 примітки до статті 149 КК України, – це такий її стан, зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами, який позбавляє чи обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а також збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин.

Експлуатація людини – всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Продаж – угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичну незаконну власність іншої (покупця), а остання зобов'язана прийняти та сплатити за неї певну грошову суму.

До іншої оплачуваної передачі у можна віднести угоди про міну,

найм, застава, а так само угоди, за яких особа передається винним іншій особі у фактичну власність або для тимчасового використання (експлуатації) за матеріальну винагороду у вигляді інших, крім грошей, цінностей (коштовностей, цінних паперів тощо) або послуг матеріального характеру (передача у користування будинку, транспортного засобу, надання лікувальних чи оздоровчих послуг, путівки в круїз тощо).

Під іншою незаконною угодою щодо людини треба розуміти два види фактичних угод:

– такі угоди, як дарування, надання у безоплатне користування та будь-які інші, за якими особа безоплатно передається у фактичну власність або для тимчасового використання (експлуатації);

– зворотний бік передачі, тобто купівля або одержання людини внаслідок міни, найму, застави, іншої угоди, за якої винний одержує людину від іншої особи у фактичну власність або тимчасово за матеріальну винагороду чи без такої.

У перших двох формах кримінальне правопорушення є закінченим з моменту продажу (іншої платної передачі) людини іншій особі (особам). Якщо до угод з продажу людини застосувати за аналогією правило, що діє у цивільному праві, кримінальне правопорушення треба вважати закінченим з моменту фактичної передачі особи за договором купівлі-продажу, який *defacto* означає зміну власника, чи з іншого моменту, прямо передбаченого договором між сторонами. Без відповідних аналогій з цивільним правом не можна обійтися і характеризує інші конкретні суспільно небезпечні дії, що становлять зміст об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, адже специфіка предмета суспільних відносин, з приводу якого ці дії вчинюються – людина.

Склад кримінального правопорушення – *формальний*. Встановлення однієї із зазначених форм діяння до-статньо для констатації його об'єктивної сторони. Крім того, для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини обов'язковим є також спосіб вчинення діяння, а саме: використання суб'єктом обману, шантажу чи уразливого стану потерпілої особи.

Суб'єкт кримінального правопорушення – *загальний* або *спеціальний* (службова особа, батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальники).

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає прямий умисел і, як правило, корисливий мотив. Винна особа здійснює заволодіння людиною для наступного використання чи

продажу (або іншої передачі), усвідомлюючи, що кінцевою метою використання чи такого продажу (іншої передачі) жертви кримінального правопорушення в подальшому буде експлуатація людини.

Експлуатація людини може відбуватися у таких формах:

- сексуальна експлуатація;
- використання в порнобізнесі;
- втягнення у злочинну діяльність;
- залучення в боргову кабалу;
- усиновлення (удочеріння) з метою наживи;
- використання в збройних конфліктах;
- експлуатація її праці;
- примусова праця;
- примусова вагітність;
- вилучення органів;
- проведення дослідів над людиною без її згоди.

Примусова праця (примусове надання послуг) – усяка робота або служба, що вимагається від будь-якої особи під загрозою якогось покарання.

Сексуальна експлуатація – це використання особи іншою людиною з метою отримання прибутку для задоволення сексуальних потреб третіх осіб.

Під використанням в порнобізнесі потрібно розуміти залучення особи (в якості актора, статиста, робочого тощо) до виготовлення з метою розповсюдження або збуту предметів, що є носіями графічної інформації, яка спрямована на збудження статевої пристрасті шляхом цинічного, безсоромного, грубо натуралістичного або протиприродного відображення статевого життя людей.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, пов'язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчинені з метою викликання у неї прагнення взяти участь в одному чи кількох кримінальних правопорушень. Втягнення у злочинну діяльність передбачає всі види фізичного насильства і психічного впливу (переконання, залякування, підкуп, обман, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших спонукань, пропозиція вчинити кримінальне правопорушення, обіцянка придбати або збути викрадене, давання порад про місце і способи вчинення або про приховування слідів кримінального правопорушення, вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів чи психотропних речовин разом з особою з метою полегшити схилення її до вчинення кримінального правопорушення та ін.).

Залучення у боргову кабалу – це поставлення особи у становище, коли вона, ставши боржником, у забезпечення свого боргу надає особисту працю, але цінність виконуваної роботи не зараховується в погашення боргу або якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений. На практиці в такий стан потрапляє, наприклад, жінка, яку продали у будинок терпимості іншої країни, власник якого, сплативши гроші продавцю за жінку, відбирає у неї всі документи, обіцяючи повернути їх лише після відпрацювання нею сплаченої ним суми та отримання ним прибутку.

Усиновлення (удочеріння) з метою наживи – оформлене спеціальним юридичним актом одержання на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки, вчинене з метою отримання будь-якої матеріальної вигоди або уникнення певних витрат завдяки усиновленню (удочерінню).

Примусова вагітність – використання репродуктивних функцій організму жінки шляхом природного або штучного запліднення без її добровільної згоди та подальше примушування жінки до виношування дитини.

Вилучення органів – видалення з організму людини її складової частини, яка має певну будову і спеціальне призначення (орган зору, серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза з 12-палою кишкою, селезінка тощо).

Проведення дослідів над людиною без її згоди – вчинюваний без дозволу людини фізіологічний або психологічний вплив на її організм із застосуванням методів, що недопущені МОЗ України до загального застосування, тобто є експериментальними.

Кваліфікуючими ознаками торгівлі людьми є вчинення:

- спрямованого щодо неповнолітньої чи малолітньої особи;
- щодо кількох осіб;
- повторно;
- за попередньою змовою групою осіб або організованою групою;
- службовою особою з використанням службового становища або батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками;
- поєднаного з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства;
- спричинив тяжкі наслідки.

2.32. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК України)

Основний безпосередній об'єкт – гідність людини.

Безпосереднім додатковим об'єктом – можуть бути воля людини, її здоров'я, честь, громадська моральність тощо.

Потерпілим може бути тільки малолітня особа, тобто дитина, яка не досягла 14-річного віку. При цьому кваліфікуючою ознакою (ч. 2 ст. 150¹ КК України) є вчинення кримінального правопорушення щодо чужої малолітньої дитини.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає в активних діях – використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Під використанням треба розуміти залучення дитини до певної діяльності на власну користь.

За конструкцією об'єктивної сторони склад кримінального правопорушення є *формальним*, а тому він вважається закінченим з моменту вчинення діяння, а саме використання винною особою малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Під жебрацтвом, як зазначено в частині першій статті, що розглядається, розуміється систематичне випрошування грошей, речей інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб. Для кваліфікації за ст. 150¹ КК України не є важливим місце, де потерпілий випрошує гроші. Це можуть бути громадські місця, а також інші території, зокрема, приватні дачі, квартири.

Під систематичністю у ст. 150¹ КК України треба розуміти таке випрошування грошей, яке відбулось тричі в часі, причому не є важливим, у однієї чи кількох осіб дитина випрошувала гроші. Період, протягом якого мало місце жебракування, також не змінює кримінально-правової оцінки вчиненого, утім, вочевидь, треба говорити саме про невеликий проміжок часу, коли дитина жебракує, зокрема, впродовж дня, тижня, місяця.

Під речами пропонується розуміти такі матеріальні об'єкти, які використовуються в повсякденному житті для забезпечення нормальної життєдіяльності й можуть бути в пригоді. Наприклад, одяг, посуд, меблі.

Під іншими матеріальними цінностями необхідно, розуміти такі матеріальні об'єкти, які мають відповідну ціннісну привабливість і високу мінову здатність. Вони можуть використовуватись у

повсякденному житті для поліпшення якості та комфортності життєдіяльності, підвищення зручності виконуваної роботи. Зокрема вироби з дорогоцінних металів чи каміння, теле-, відеотехніка, оргтехніка, побутова техніка.

Під сторонніми особами треба розуміти таких осіб, які є чужими для дитини, та осіб, які її використовують.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення. Вина у формі прямого умислу.

З прийняттям ст. 150¹ КК України у 2009 році обов'язковою ознакою суб'єктивного складу кримінального правопорушення визнано мету отримання прибутку. Але пізніше, у 2011 році, вказівку на обов'язкову мету вчинення кримінального правопорушення виключено, оскільки суспільна небезпечність кримінального правопорушення визначається не корисливим мотивом або метою отримання прибутку, а характером дій, які вчинені щодо дитини, що негативно впливає на її фізичний і моральний розвиток. Небезпеку становлять і об'єктивні умови, в яких відбувається використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Обґрунтовано, що даний момент полегшить доказування наявності ознак використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, оскільки якщо винний не отримав прибутку, але використовував малолітню дитину для заняття жебрацтвом, встановити мету неможливо.

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний. У ч. 1 ст. 150¹ КК України – це батьки або особи, які їх замінюють, а у ч. 2 ст. 150¹ КК України – будь-які інші особи, крім батьків та осіб, які замінюють батьків.

Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб).

Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла один із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150, 303, 304 КК України, або за попередньою змовою групою осіб. Дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 150¹ КК України, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження.

До **кваліфікуючих ознак** кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150¹ КК України, належить використання малолітньої

дитини для заняття жебрацтвом, вчинене:

- стосовно чужої дитини;
- із застосуванням насильства чи погрозою його застосування;
- повторно;
- особою, яка раніше вчинила один із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150, 303 або 304 КК України;
- за попередньою змовою групою осіб (див. ст. 28 КК України).

До обставин, що особливо обтяжують кримінальну відповідальність (ч. 3 ст. 150¹ КК України) вчинення кримінального правопорушення організованою групою (див. ст. 28 КК України), а також якщо внаслідок дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження.

Судова практика: *Справа № 307/1027/21 від 14 квітня 2021 (В суді розглядалась справа по обвинуваченню жінки за частиною 1 статті 150¹ КК України. Під час судового розгляду встановлено, що обвинувачена виховувала дитину свого співмешканця. Однак, як виявилось не лише виховувала, а і використовувала її для зайняття жебрацтвом, систематично випрошуючи гроші у сторонніх осіб з метою отримання прибутку, тримаючи при цьому малолітню дитину, на колінах. Щоправда під час досудового розслідування обвинувачена визнала свою вину, тому уклада із прокурором угоду про визнання винуватості. Отже, на вирішенні суду знаходилося питання лише про затвердження даної угоди. За умовами згаданої угоди, сторони погодили призначення покарання у вигляді позбавлення волі строком на один рік, із звільненням її від відбування покарання з випробуванням на підставі статті 75 КК України, якщо вона впродовж 1 (одного) року не вчинить нового злочину та виконає покладені на неї обов'язки, передбачені статтею 76 КК України. Суд, дослідивши зміст угоди про визнання винуватості, врахував, що злочин відноситься до злочинів невеликої тяжкості та затвердив її).*

Касаційний адміністративний суд верховного суду. Ухвала КАС ВП від 09.04.2019 року у справі № 826/7602/18. СУДДЯ: Бучик А. Ю., Гімон М. М., Мороз Л. Л. ДАТА : 23.07.2022.

2.33. Зґвалтування (ст. 152 КК)

Об'єктивні ознаки

Родовий об'єкт – статевая свобода або статевая недоторканість особи.

Безпосередній об'єкт основний – статевая свобода (щодо повнолітніх осіб жіночої або чоловічої статі, які досягли 18 років), статевая недоторканість (щодо неповнолітніх та малолітніх осіб жіночої або чоловічої статі, які не досягли відповідно 18 років та 14 років на момент вчинення злочину).

Під *статевую свободу* розуміють право особи самостійно обирати собі партнера для сексуального спілкування, форму такого спілкування, зокрема, не допускаючи у цій сфері примусу, свободу на самовизначення у статевому спілкуванні. Контекст КК передбачає, що доросла особа – це особа, якій виповнилось 16 років (а не особа, яка досягла визначеного Сімейним кодексом шлюбного віку) є психічно здоровою людиною, яка сама визначає, з ким і в який спосіб вона задовольнятиме свої сексуальні потреби.

Статевая недоторканість – це охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи. Статевая недоторканість, передбачає, що певні інтереси недоторканної особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально каранними.

Безпосереднім об'єктом додатковим – є здоров'я, честь, гідність потерпілої особи та її близьких чи родичів; за ч. 3 та 4 – нормальний фізичний та психологічний розвиток неповнолітніх та малолітніх; за ч. 5 – здоров'я та життя потерпілої особи.

Потерпілим від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, незалежно від її поведінки до вчинення злочину, способу життя, попередніх стосунків із суб'єктом злочину, зокрема перебування з ним у зареєстрованому шлюбі, проживання однією сім'єю тощо. Також редакція кримінально-правової норми передбачає, що особа, яка вчиняє зґвалтування може бути як протилежної статі, так і одної статі з потерпілою особою, тобто законодавець закріпив гендерно нейтральні визначення зґвалтування.

Законодавець передбачає, що потерпілими від зґвалтування можуть бути неповнолітні та малолітні особи. *Малолітніми* вважаються

особи, які на момент вчинення щодо них злочину не досягли 14 років, а *неповнолітні* – особи віком від 14 до 18 років.

Потерпілими від зґвалтування можуть бути подружжя або колишні подружжя, а також інші особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах. Таке положення законодавця обумовлено позицією, що шлюб не вважається автоматичним свідченням згоди особи на сексуальне спілкування за будь-яких обставин, тому зґвалтування чоловіком жінки, з якою він перебуває у шлюбі, якщо з її боку відсутня згода на секс, передбачає кримінальну відповідальність відповідно до ч. 2 ст. 152 КК.

Потерпілою від зґвалтування може бути особа, з якою винний заходиться у службових, професійних чи громадських відносинах.

Для кваліфікації вчиненого за ст. 152 не мають значення, зокрема, моральний аспект характеристики потерпілої особи (наприклад, вона веде безладне статеве життя), наявність попереднього сексуального спілкування з тим, хто скоїв зґвалтування, досягнення потерпілою особою шлюбного віку чи статевої зрілості. При цьому зґвалтування неповнолітньої або малолітньої особи має кваліфікуватись, відповідно, за ч. 3 або ч. 4 коментованої статті КК

Кваліфікованим зґвалтуванням буде і зґвалтування жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності.

Об'єктивна сторона зґвалтування полягає у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Способами вчинення зґвалтування можуть бути: вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи. Проникнення може здійснюватися як з використанням геніталій особи, інших частин тіла (наприклад пальців), а також використовуючи інші предмети навколишнього світу (наприклад секс-іграшки, олівці тощо).

Діями сексуального характеру, пов'язаними з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого предмета, треба визнавати дії сексуального характеру незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості, які, означаючи проникнення в один із трьох природних отворів потерпілої особи і, відповідно, порушуючи її тілесну недоторканність, здатні збудити та (чи) задовольнити статеву пристрасть чоловіка або жінки.

Термін «сексуального характеру» означає акт, який має сексуальну конотацію; він не поширюється на акти, яким бракує такої конотації або відтінку. При цьому, не дивлячись на вказівку ч. 1 ст. 152 на сексуальний характер вчинюваних дій, каране за цією кримінально-правовою нормою проникнення зовсім не обов'язково повинне імітувати гетеросексуальний акт.

Обов'язковою складовою об'єктивної сторони зґвалтування, окрім ч. 4 ст. 152 є недобровільність, тобто відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення.

Відповідно до примітки до ст. 152, *згода вважається добровільною*, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Для інкримінування ст. 152 КК (за винятком, як вже зазначалось, її ч. 4) потрібно встановити, що небажання потерпілої особи на вчинення щодо неї відповідної дії було чітко вираженим, явним, переконливим, таким, щоб одна особа зрозуміла, що інша не бажає сексуального проникнення в її тіло. Тобто згода на дії сексуального характеру повинна бути ясно виражена вербально або тілесно, що свідчить про добровільність згоди. В протилежному випадку дії сексуального характеру є недобровільними.

Недобровільну згоду потерпілої від зґвалтування особи треба відрізнити від пасивної згоди, яка виключає кваліфікацію дій за ст. 152. За таких умов особа, хоч і не бажає сексуального проникнення в її тіло, однак не перешкоджає цьому і не показує свою незгоду, що розцінюється іншою стороною як добровільна згода на проникнення.

Водночас кваліфікуватиметься як зґвалтування через відсутність добровільної згоди дії сексуального характеру у випадку, коли потерпіла особа не давала явної згоди на сексуальне проникнення і не чинила опір гвалтівнику через переляк. Якщо потерпіла особа ситуацію, що склалася навколо неї (оточення її групою осіб, безлюдне місце, темна пора доби, тривале закривання в приміщенні тощо), розцінює як безвихідну та, оцінюючи свої сили, відмовляється чинити опір з тим, щоб попередити настання для себе більш тяжких наслідків, то вчинене за наявності підстав також може кваліфікуватись за відповідною

частиною ст. 152 КК України.

Щодо кваліфікованого виду зґвалтування, а саме зґвалтування малолітньої особи (особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку) – ч. 4 ст. 152, то відповідальність настає навіть за умови, що малолітня особа надала згоду на сексуальні дії, пов’язані з проникненням в її тіло геніталіями чи іншими предметами. При цьому не важливо, надана згода на сексуальні дії була добровільною чи вимушеною, не важливо, чи розуміла малолітня особа характер і значення вчинюваних стосовно неї дій. Головний критерій притягнення до відповідальності за зґвалтування за ч. 4 ст. 152 КК – це вік потерпілої особи (не досягнення чотирнадцятирічного віку).

Спосіб вчинення зґвалтування може характеризуватися: застосуванням *фізичного насильства* або застосуванням *психічного насильства* (у вигляді погроз застосувати фізичне насильство) чи *використанням безпорадного стану потерпілої особи*. Перелік неправомірних дій, якими обумовлюється факт зґвалтування, є вичерпаним. Тому дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини в іншій спосіб, наприклад, шляхом настирних пропозицій вступити у статеві зносини або шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) не можуть кваліфікуватись за статтею 152 КК.

Фізичне насильство – умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, вчинений з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її у безпорадний стан. Такий вплив охоплює будь-які дії, спрямовані на утримання потерпілої особи силою: тримання за руки, ноги, зв’язування, обмеження або позбавлення особистої волі, нанесення ударів, побоїв для того, щоб зламати опір, нанесення тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості (легких, середньої тяжкості, тяжких) в процесі замаху чи безпосереднього гвалтування, здавлювання дихальних шляхів, уведення в організм потерпілої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин тощо, позбавлення життя. Заподіяння потерпілій особі під час зґвалтування чи замаху охоплюється *відповідною* частиною ст. 152 КК і додаткової кваліфікації за ст. 125 КК не потребує, оскільки заподіяння шкоди здоров’ю в таких межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за зґвалтування. У разі заподіяння особі **умисного** середньої тяжкості тілесного ушкодження дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочині, передбачених *відповідною*

частиною ст. 122 КК та відповідною частиною ст. 152 КК.

Згвалтування треба визнавати вчиненим із застосуванням фізичного насильства і в тих випадках, коли таке насильство застосовувалося не до самої потерпілої особи, а з метою подолання чи запобігання її опору до іншої людини, доля якої їй не байдужа (родича, близької людини). Заподіяння цим особам тілесних ушкоджень треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 152 КК та відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я особи, оскільки у такому разі умисел суб'єкта злочину направлений не тільки на вчинення згвалтування, а й на заподіяння шкоди здоров'ю іншій особі.

Психічне насильство – це погроза застосування фізичного насильства і виступає як спосіб подолання чи попередження опору потерпілої особи представляє собою залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї чи предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю чи іншими діями про застосування фізичного насильства.

Погроза може бути словесною (вербальною), як от «вб'ю», «заріжу» тощо, або у вигляді демонстрації зброї (вогнепальної, холодної) чи інших предметів, які придатні для заподіяння потерпілій особі тілесних ушкоджень.

Обов'язковою ознакою погрози є її реальність, тобто, вона повинна висловлюватися винною собою таким чином, щоб у потерпілої особи склалося враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог висловлена погроза може бути дійсно негайно виконана. Погроза повинна сприйматися як реальна, виходячи із обстановки, що склалася (оточення потерпілої особи групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе і настирливе домагання вступити у статевий зв'язок тощо). При цьому для визначення психічного насильства способом згвалтування не має значення чи мав гвалтівник насправді намір та фактичну можливість реалізувати свою погрозу. Інші види погроз, зміст яких не передбачав застосування фізичного насильства, не дають підстав для кваліфікації як згвалтування. Погроза вчинити вбивство з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи при згвалтуванні не потребує додаткової кваліфікації за ст. 129 КК. Водночас якщо така погроза

була висловлена після згвалтування, наприклад з метою, що потерпіла особа не повідомила про вчинене щодо неї, дії винної особи за наявності відповідних умов належить кваліфікувати за сукупністю за відповідною частиною ст. 152 КК та відповідною частиною ст. 129 КК.

Використання безпорадного стану потерпілої особи полягає у тому, що винна особа для вчинення статевого акту з потерпілою особою використовує її нездатність чинити опір. Тобто, потерпіла особа перебуває у такому фізичному чи психічному стані, що не може розуміти характеру і значення вчинюваних з нею дій або хоч і розуміє це, але не може чинити опір гвалтівнику, який міг і повинен був усвідомлювати (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа знаходиться саме в такому стані. Такий стан обумовлюється внаслідок малолітнього чи похилого віку, хворобливого або непритомного стану, або іншими причинами.

Вирішуючи питання про те, чи є стан потерпілої особи безпорадним внаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння бо дії на її організм отруйних, токсичних та інших сильнодіючих речовин, треба зважати на те, що безпорадним станом у цих випадках можна визнати лише такий стан, який позбавляв потерпілу особу можливості розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій або чинити винній особі опір, (належить мати висновок експертизи). При цьому немає значення, чи винна особа привела потерпілу особу в такий стан (наприклад, дала наркотик, снодійне, напоїла алкогольними напоями тощо), чи остання перебувала у безпорадному стані незалежно від дій винної особи.

Застосування фізичного насильства, погрози його застосування, як і використання безпорадного стану, вказують на відсутність добровільної згоди потерпілої особи на сексуальне проникнення як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони згвалтування. У таких випадках сексуальне проникнення в тіло іншої особи є неконсенсуальним (без добровільної згоди).

Треба враховувати, що у тих випадках, коли потерпілу доведено до такого стану з метою згвалтування шляхом уведення проти її волі в її організм алкоголю, наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин, згвалтування вважається вчиненим із застосуванням фізичного насильства та безпорадного стану потерпілої особи.

Склад злочину за особливостями конструкції – формальний, тобто згвалтування вважається закінченим злочиним з моменту початку вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої людини або початку

статевих зносин з використанням безпорадного стану. Закінчення гвалтівником статевого акту в фізіологічному розумінні для визнання згвалтування закінченим не вимагається. Згвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки (ч. 5 ст. 152 КК) є матеріальним складом злочину.

Замах на згвалтування треба відрізняти від інших злочинних посягань на честь, гідність і недоторканість особи, а також на громадський порядок (хуліганство), з'ясовуючи, чи діяла винна особа з метою вчинення статевого акту, чи було застосовано фізичне або психічне насильство з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи та з яких причин не було доведено до кінця.

Суб'єктивні ознаки

Суб'єкт – фізична осудна особа будь-якої статі, яка досягла 14 років, як чоловічої так і жіночої статі.

Суб'єктивна сторона при згвалтуванні характеризується умисною формою вини тільки у виді прямого умислу, тобто винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що вчиняє дії сексуального характеру, пов'язані з анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи, передбачає наслідки таких своїх протиправних дій та бажає їх настання.

Стосовно віку постраждалої особи, а також тяжких наслідків згвалтування у судовій практиці (див. п. 10 Постанови Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи» № 5 від 30.03.2008) може мати місце «необережність». Тож кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винуватому не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчиняє згвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи, а й у разі, коли він міг і повинен був це усвідомлювати.

Мотив – будь-який, на кваліфікацію не впливає. Як правило, це бажання задовольнити статево-позивну потребу, але можуть бути й мотиви помсти, бажання зганьбити потерпілу особу, щодо якої вчиняється згвалтування вчинити певні дії, тощо.

Кваліфікуючі ознаки:

– ч. 2 ст. 152 КК згвалтування, вчинене:

а) повторно (див. ст. 32 КК) та п. п. 6 і 7 ППВСУ № 5 від 30.05.2008;

б) особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних

правопорушень, передбачених статтями 153–155 КК;

в) щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;

г) щодо особи, у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку - мотивом вчинення злочину стало або прагнення перешкодити потерпілій особі в момент посягання або в майбутньому виконувати відповідний обов'язок, або помста за виконання цього обов'язку в минулому;

д) щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності - потерпілою від злочину є вагітна жінка, специфічний стан якої усвідомлюється винуватим, який може достовірно й не знати, але обґрунтовано припускати наявність вагітності. Зґвалтування жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, що потягло за собою переривання, вагітності підлягає кваліфікації за ч. 5 ст. 152 (за ознакою спричинення тяжких наслідків).

Особливо кваліфікуючі ознаки:

– **ч. 3 ст. 152 КК** зґвалтування:

а) вчинене групою осіб – коли група з двох або більше співвиконавців діє узгоджено з метою вчинення злочину стосовно однієї або декількох потерпілих осіб. Для інкримінування цієї кваліфікуючої ознаки не вимагається попередньої змови між учасниками злочину; узгодженість дій співвиконавців може виникнути безпосередньо в процесі зґвалтування (див. ст. ч. 1 ст. 28 КК та п. 9 ППВСУ). Група осіб відсутня, якщо декілька суб'єктів гвалтують одну потерпілу особу, однак не узгоджують при цьому свої дії і не сприяють один одному; кожен із гвалтівників несе у такій ситуації самостійну відповідальність за відповідною частиною ст. 152. На кваліфікацію зґвалтування групою осіб як закінченого злочину для всіх співвиконавців не впливає те, чи вдалося кожному із гвалтівників здійснити сексуальне проникнення в тіло потерпілої особи. Дії учасників групового зґвалтування потрібно кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 152 без посилання на ст. 27;

б) неповнолітньої особи (тобто особи, від 14 до 18 років). У разі зґвалтування особи, якій не виповнилося 14 років, то кваліфікація відбувається за ч. 4 ст. 152 КК, оскільки матиме місце зґвалтування малолітньої особи (див. п. 10 ППВСУ № 5 від 30.05.2008 р);

– **ч. 4 ст. 152 КК** зґвалтування:

а) щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (див. примітку до ст. 152 КК);

– **ч. 5 ст. 152 КК** зґвалтування:

а) дії, передбачені ч. 1,2 або 3 цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки;

– **ч. 6 ст. 152 КК зґвалтування, передбачене ч. 4:**

а) вчинені повторно;

або

б) особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ч. 4, 5 статті 153 КК, статтею 155 КК або частиною другою ст. 156 КК.

У значенні статті 152 КК під *тяжкими наслідками* треба розуміти такі наслідки, що потягли за собою смерть або самогубство потерпілої особи, втрату нею будь-якого органу чи його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на 1/3, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрату здатності до дітонародження (репродуктивну функцію), а так само зараження ВІЛ-інфекцією чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини.

Відповідальність за спричинення тяжких наслідків настає і при наявності необережної форми вини до настання цих наслідків як у виді злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості. Треба зважати на те, що в разі замаху на зґвалтування або при зґвалтуванні смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистрибнула з транспортного засобу під час руху), дії винного належить кваліфікувати лише за ч. 4 ст. 152 КК і додаткової кваліфікації за ст. 119 КК не потребує.

Не є тяжкими наслідками при зґвалтуванні заподіяння потерпілій особі умисно тяжкого тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння, а також свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження ВІЛ чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, якщо зараження не настало. Такі дії належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених **відповідною частиною ст. 152 КК та відповідними частинами ст. 121 КК** або **ч. 1 ст. 130 КК**. *Не є також тяжкими наслідками:* вагітність потерпілої особи, також втрата нею незайманості (дефлорація).

Відсутня сукупність злочинів, передбачених ч. 4 ст. 152 КК та ч. 2 ст. 121 КК, якщо під час зґвалтування чи замаху потерпілій особі заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілої особи, такі діяння кваліфікуються *лише за ч. 4 ст. 152 КК*.

Умисне заподіяння смерті потерпілій особі в процесі вчинення

згвалтування чи замаху на нього *або відразу ж після нього* – належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 4 ст. 152 КК та п. 10 ч. 2 ст. 115 КК. Водночас коли умисне вбивство потерпілої *особи вчинено через деякий час з метою приховати цей злочин*, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 152 КК та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 152 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

2.34. Відмінність згвалтування (ст. 152 КК) від сексуального насильства (ст. 153 КК)

Об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки сексуального насильства збігаються з такими ж ознаками згвалтування (див. підрозділ 2.33). Однак, об'єктивна сторона складу розглядуваного кримінального правопорушення охоплює лише такі дії сексуального характеру, які *не пов'язані з проникненням у тіло іншої особи*. Відповідно, диспозиція ч. 1 ст. 153 має описово-відсильний характер, дії, які можуть складати форми об'єктивної сторони є доволі альтернативними та не конкретизованими законодавцем в диспозиції статті.

Для кваліфікацій дій за ст. 153 КК вирішальну роль відіграє вчинення винуватою особою насильницьких дій сексуального характеру, тобто застосування насильства – фізичного або психічного. На це вказує зворот у диспозиції статті «вчинення будь-яких *насильницьких* дій сексуального характеру...». Характерною ознакою об'єктивної сторони є відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї дій сексуального характеру.

До дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, можуть бути віднесені різноманітні дії (акти) сексуального характеру, спрямовані на збудження та (або) задоволення статевої пристрасті винуватої особи, які, за загальним правилом, передбачають її фізичний контакт із тілом іншої (потерпілої) особи, але не означають проникнення в це тіло.

Вчинювані стосовно тіла потерпілої особи дії, об'єктивно позбавлені сексуального характеру (шмагання батоном, укуси, дряпання, припікання тіла цигарками тощо), можуть кваліфікуватись за

ст. 153 лише за умови, що умисел винуватої особи був спрямований на збудження та (або) задоволення у такий спосіб своєї статевої пристрасті, у зв'язку з чим вчинене (за спрямованістю умислу) варто розцінювати як посягання на статеву свободу чи статеву недоторканність потерпілої особи. Інакше скоєне має розглядатись як посягання на тілесну недоторканність людини, яке за наявності підстав може кваліфікуватись як той чи інший злочин проти здоров'я особи.

Зґвалтування (ст. 152)	Сексуальне насильство (ст. 153)
Об'єктивна сторона	
<p>Відмінне: дії сексуального характеру, пов'язані з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета</p> <p>Спільне:</p> <ul style="list-style-type: none"> – застосування фізичного насильства; – погроза застосування фізичного насильства; – відсутність добровільної згоди 	<p>Відмінне: насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані з проникненням в тіло іншої особи</p> <p>Спільне:</p> <ul style="list-style-type: none"> – застосування фізичного насильства; – погроза застосування фізичного насильства; – відсутність добровільної згоди

2.35. Примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК)

Об'єктивні ознаки.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 154, є статева свобода або статева недоторканність особи.

Додатковими обов'язковими об'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 цієї статті є власність, честь і гідність особи.

Потерпілим від злочину є особа жіночої або чоловічої статі (інший законодавчий підхід виглядав би як гендерна дискримінація).

З **об'єктивної сторони** розглядуваний злочин виражається у примушуванні особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою.

Акт сексуального характеру – дія сексуального характеру як пов'язана з проникненням в один із природних отворів іншої людини, так і не пов'язана з таким проникненням (див. п. 2.27).

Кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 154, визнається примушування до одноразового або неодноразових сексуальних актів незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості.

Із буквального тлумачення ч. 1 ст. 154 випливає, що *іншою особою*, вказаною у цій нормі, треба визнавати як того, хто здійснює примушування, так і будь-яку іншу особу.

Якщо потерпіла особа добровільно погоджується на одні форми сексуальних контактів, але заперечує проти інших, то її примушування до них, за наявності підстав, також утворює склад розглядуваного кримінального правопорушення.

Під *примушуванням* у кримінальному праві, як правило, розуміють протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування. Як наслідок, потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушується), будучи вимушеною вибрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням.

Характер примушування у диспозиції ч. 1 ст. 154 законодавцем не конкретизовано. Однак, примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою з використанням при цьому елементів матеріальної або службової залежності треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 154, а примушування, поєднане з погрозою знищенням, пошкодженням або вилученням майна потерпілої особи чи її близьких родичів, а так само погрозою розголошення відомостей, що ганьблять потерпілу особу чи її близьких родичів, – за ч. 3 ст. 154. Треба враховувати, що погрози майнового або шантажного характеру, які не охоплюються диспозицією цієї кримінально-правової норми, можуть розцінюватись як примушування, що підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 154.

Передбачене статтею ст. 154 КК примушування до вступу в статевий зв'язок створює підстави визнавати його однією з форм сексуальних домагань. Сексуальні домагання, не пов'язані з примушуванням, передбаченим ст. 154, на сьогодні не утворюють підстави для кримінальної відповідальності.

Примушування до вступу в статевий зв'язок належить до числа злочинів, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 477 КПК).

Примушування особи, якій не виповнилось 14 років, до здійснення акту сексуального характеру має розцінюватись як замах на злочин, передбачений ст. 152 (ст. 153) КК.

Одним зі способів примушування до вступу у статевий зв'язок може бути застосування фізичного насильства. Якщо суб'єкт, погрожуючи застосуванням фізичного насильства і не намагаючись у такий спосіб вчинити дію сексуального характеру за своєю участю, примушує інших осіб вступити між собою в статевий зв'язок (вчинити один щодо іншого акт сексуального характеру), то вчинене посягання на статеву свободу потерпілих осіб утворює щонайменше склад розглядуваного злочину. Примушування, передбачене ст. 154, може здійснюватись у будь-якій формі (усно, письмово, з використанням засобів зв'язку тощо), адресуватись потерпілій особі як безпосередньо, так і через третіх осіб.

За наявності підстав, дії, які розцінюються як примушування до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК України.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 154 КК України, сконструйоване законодавцем як злочин з усіченим складом, яке визнається закінченим з моменту здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у певних формах.

«Нерезультативне» примушування, вчинене тим, хто мав намір здійснити акт сексуального характеру з потерпілою особою, одночасно утворює і склад закінченого злочину, передбаченого ст. 154 КК, і (залежно від характеру цього акту) склад незакінченого злочину – замаху на зґвалтування або сексуальне насильство. Такі діяння з урахуванням спрямованості умислу на вчинення більш тяжкого злочину пропонується кваліфікувати лише за відповідними частинами ст. 15, ст. 152 (153) КК України. За таких умов відсутня ідеальна сукупність злочинів, бо посягання відбувається на один і той саме безпосередній об'єкт і, зокрема, однорідна шкода заподіюється тому самому потерпілому.

Якщо безпосередньо після примушування до акту сексуального характеру, особа вчиняє такий акт з потерпілою особою («результативне» примушування), діяння повинно кваліфікуватись лише за ст. 152 (ст. 153) КК України. У цьому разі примушування відіграє роль чинника, що забезпечує недобровільність акту сексуального характеру.

Суб'єкт злочину розглядуваного злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці,

з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (відповідно до ст. 22 КК – 16 років).

Винятком є ч. 2 ст. 154, де є спеціальним – це особа, від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні. Причому вказівка на службову залежність не означає, що той, хто вчиняє примушування, обов'язково має бути службовою особою у кримінально-правовому розумінні цього поняття (ст. 18 КК).

5. *Суб'єктивна сторона* злочину характеризується прямим умислом, тобто винна особа усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно-небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Кваліфікований вид: примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна (ч. 2 ст. 154).

Матеріальна залежність передусім означає, що матеріальна допомога з боку суб'єкта кримінального правопорушення виступає єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи, а позбавлення такої допомоги здатне поставити жінку або чоловіка у скрутне майнове становище. Матеріальна залежність має місце, наприклад, тоді, коли жінка або чоловік перебуває на утриманні винуватого, проживає на його житловій площі, а також коли дії винуватого спроможні іншим чином викликати істотне погіршення майнового становища потерпілої особи (йдеться, наприклад, про відносини цивільного боргу, відносини між спадкодавцем і спадкоємцем). Ознаками матеріальної залежності з погляду застосування ч. 2 ст. 154 є її дійсність (реальність) та істотність.

Службова залежність означає, що:

- потерпіла особа є підлеглою винуватого по службі (роботі);
- потерпіла особа підлягає службовому контролю з боку винуватого (наприклад, ревізор і комірник);
- реалізація істотних інтересів потерпілої особи залежить від поведінки винуватого по службі (роботі) (наприклад, науковий керівник і аспірант, викладач і студент, слідчий та обвинувачений, комендант гуртожитку та особа, яка в ньому мешкає, ув'язнений і працівник установи відбування покарання) тощо.

Відповідальність за ч. 2 ст. 154 настає лише за умови, що вплив на потерпілу особу здійснювався з використанням її матеріальної або службової залежності від винуватого, що треба визнати **способом** вчинення розглядуваного злочину. Примушування у цьому разі за своїм змістом включає в себе відкриту або завуальовану погрозу настання для

потерпілої особи небажаних (негативних) для неї наслідків (позбавити утримання або можливості проживати на житловій площі, звільнити з роботи, зменшити зарплату, перевести на нижчеоплачувану посаду тощо). Така погроза може поєднуватись із вчиненням дій, здатних викликати небажані для потерпілої особи наслідки.

Треба враховувати, що пропозиції вступити в статевий зв'язок, настійливі прохання, поєднані з обіцянками створити кращі матеріальні чи службові умови (наприклад, призначити на більш високооплачувану посаду), наданням подарунків і пільг, домагання, які не поєднуються з погрозами використати залежність і тим самим завдати істотних неприємностей і втрат, не утворюють складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 154. У подібних випадках вплив на волю людини позбавлений характеру примушування, а тому більш доречно вести мову про переконання, спонукання, не про вимушеність, а про вигідність здійснення акту сексуального характеру, зваблювання останньої, яке відповідно до КК не є кримінально-караним.

Особливо кваліфікований вид (ч. 3 ст. 154) примушування, поєднане з погрозою:

- знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів;
- розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів.

У цих випадках погроза є *способом* вчинення розглядуваного злочину.

Під *погрозою знищити (пошкодити) майно* у ч. 3 ст. 154 розуміють погрозу довести майно, яке належить потерпілій особі або її близьким родичам на праві приватної власності, до повної (часткової) непридатності цього майна за його цільовим призначенням.

Погроза вилучити майно – це погроза протиправним шляхом (наприклад, шляхом крадіжки, грабежу або розбою) назавжди або тимчасово позбавити власника належного йому майна. Немає значення, чи мала винувата особа насправді намір і можливість реалізувати висловлену погрозу. Важливо лише, щоб залякування було сприйняте потерпілою особою як таке, що може бути реально здійснене. Для кваліфікації діяння за ст. 154 також немає значення, коли саме винуватий погрожує заподіяти майнову шкоду потерпілій особі або її близьким родичам (негайно після відмови здійснити акт сексуального характеру або через деякий час). Реалізація вказаних погроз майнового характеру виходить за межі складу розглядуваного злочину і потребує додаткової кваліфікації за нормами розділу VI Особливої частини КК.

Погроза розголосити відомості, що ганьблять потерпілу особу або її близьких родичів, – це погроза повідомити у будь-який спосіб певним особам (навіть одній особі) або невизначеному колу осіб дані про потерпілу особу або її близьких родичів, їхні дії або дії, вчинені щодо них, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці і розголошення яких здатне принизити честь і гідність людини (дані про інтимні сторони життя, венеричні захворювання, аморальні вчинки, наприклад, подружню зраду, злочинну діяльність тощо). Для кваліфікації дій за ч. 3 ст. 154 не має значення ступінь достовірності відомостей, які погрожують розголосити, вони можуть бути як істинними, так і вигаданими.

Визнання відомостей такими, що ганьблять особу, – питання факту, яке треба вирішувати як з урахуванням ставлення потерпілого до відповідної погрози, так і з огляду на вимоги суспільної моралі. Примушування до здійснення акту сексуального характеру, поєднане з погрозою шантажного характеру, яка не охоплюється диспозицією ч. 3 ст. 154, може кваліфікуватись за ч. 1 ст. 154 КК України.

2.36. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК)

Родовий об'єкт – статевая свобода або статевая недоторканість особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Безпосередній об'єкт основний – статевая недоторканість особи, а також нормальний моральний, фізичний, психічний розвиток неповнолітніх.

Статевая недоторканність – це охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку) не є носієм статевої свободи. Статевая недоторканність, передбачає, що певні інтереси недоторканної особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально каранними.

Безпосередній об'єкт додатковий факультативний – здоров'я особи.

Потерпілий – особа, якій вже виповнилось 14 років, але яка ще не досягла 16-річного віку.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним,

анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого іншого предмета.

Склад злочину за особливостями конструкції – формальний, тобто вважається закінченим з моменту початку вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого іншого предмету.

Об'єктивна сторона збігається з об'єктивною стороною зґвалтування (див. 2.27).

Суб'єкт – фізична осудна повнолітня особа (з 18 років) чоловічої або жіночої статі.

Стать винного завжди повинна бути протилежною статі потерпілого (ч. 1). За ч. 2 – спеціальний суб'єкт, а саме: батько, матір, вітчим, мачуха, опікун, піклувальник, особа, на яку покладені обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисною формою вини і тільки у формі прямого умислу. Важливо, що вина особа усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа не досягла шістнадцятирічного віку.

Кваліфікуючі ознаки:

ч. 2 ст.155 КК – ті самі дії вчинені:

- близькими родичами або членами сім'ї,
 - особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднанні з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або обіцянкою такої винагороди,
- або

– якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки:

а) безплідність – це втрата потерпілою особою репродуктивної здатності, тобто це нездатність особи жіночої або чоловічої статі до запліднення, а в особи жіночої статі це також нездатність до виношування плоду та пологів (розродження);

б) інші тяжкі наслідки – це тяжке тілесне ушкодження, смерть або самогубство потерпілої особи, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, захворювання тяжкою хворобою, у тому числі і психічною. Безплідність та інші тяжкі наслідки повинні перебувати у причинному зв'язку із статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України).

2.37. Розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК)

Родовий об'єкт – статева свобода та статева недоторканість.

Безпосередній об'єкт – статева недоторканість неповнолітньої особи, яка не досягла 16-річного віку та її нормальний моральний і фізичний розвиток.

Потерпілий – особа чоловічої або жіночої статі, яка не досягла шістнадцятирічного віку. На кримінальну відповідальність винної особи не впливає наявність добровільної згоди таких осіб на вчинення розпусних дій щодо них, а також чи досягла потерпіла особа статевої зрілості чи ні, її моральне обличчя (спосіб життя, характер та інтенсивність статевого стосунку, їх кількість, наявність та кількість статевого партнера тощо) та хто був ініціатором вчинення розпусних дій.

Об'єктивна сторона злочину полягає у вчиненні розпусних дій щодо особи, яка не досягла 16-річного віку.

Розпусні дії – це дії, що мають сексуальний характер, тобто спрямовані на задоволення статевої пристрасті винної особи або на збудження статевого інстинкту у неповнолітньої особи чи на одночасне досягнення таких цілей.

Розпусні дії не можуть полягати у природних чи неприродних статевих зносинах з потерпілою особою, адже за таких обставин, особа підлягатиме відповідальності за ст. 152, 153, 155 КК. Проте, якщо є добровільна згода з боку потерпілої особи жіночої статі на вчинення з нею неприродних статевих зносин або особи чоловічої статі на вчинення з нею мужолозтва, дії винного належить кваліфікувати за ст. 156 КК.

Розпусні дії поділяють на два види:

Фізичного характеру (фізичне розбещення) крім, орального або

анального статевого зв'язку з потерпілою особою за її добровільною згодою, до цього виду також відносяться: оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо.

Інтелектуального характеру (інтелектуальне розбещення) – це розпусні дії, що полягають в оповіданні цинічних сексуальних випадків та анекдотів, фотографування потерпілих в різних сексуальних позах, демонстрації порнографічних зображень, кіно- та відеофільмів, аудіозаписів такого ж змісту тощо. Використання в ході вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 156 КК і ст. 301 КК.

Розпусні дії щодо потерпілої особи, можуть відбуватися як за її згодою, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру. Якщо розпусним діям передували або вони супроводжувалися нанесенням побоїв чи мордуванням, тілесними ушкодженнями чи погрозою вбивством, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 156 і ст. 125, 126, 121, 122 чи 129 КК.

За особливостями конструкції розбещення неповнолітніх є злочином з формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення розпусних дій щодо потерпілої особи.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Це особа чоловічої або жіночої статі (ч. 1 ст. 156 КК). Винна і потерпіла особи можуть бути особами як однієї, так і різної статі. Попередня поведінка потерпілої особи (зокрема, її попереднє статеве життя) на відповідальність винної особи не впливає.

За ч. 2 ст. 156 КК – спеціальний суб'єкт, а саме: члени сім'ї чи близькі родичі, особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що тим чи іншим чином вчинює розпусні дії сексуального характеру, усвідомлює, що ці дії спрямовані саме на розбещення неповнолітньої особи, яка не досягла 16-річного віку (достовірно знає або припускає це). Мотив і мета можуть бути різними: розпусні дії можуть бути спрямовані на

задоволення винним таким чином статевої пристрасті або на збудження у потерпілої особи статевого інстинкту. Таке збудження може мати на меті подальше залучення неповнолітньої особи в статеві акти, проституцію, переслідувати помсту її батькам тощо.

Кваліфікуючі ознаки:

ч. 2 ст. 156 КК ті самі дії вчинені:

а) щодо малолітньої особи (особа, які на момент вчинення злочину не досягла 14 років);

б) членами сім'ї чи близькими родичами, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України).

Розпусні дії з потерплюю особою, яка не досягла 16-річного віку, вчинені **безпосередньо перед** зґвалтуванням, сексуальним насильством або вчиненням дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з урахуванням спрямованості умислу винної особи, повністю охоплюються диспозиціям відповідних частин ст.152 або ст.153 чи ст.155 КК і додаткової кваліфікації за ст. 156 КК не потребують.

2.38. Порухення недоторканності житла (ст. 162 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Безпосередній об'єкт – право людини на недоторканність житла або іншого володіння.

Предмет – житло або інше володіння особи.

Житло – (див. крадіжка ст. 185 КК). *Інше володіння особи* – це земельні ділянки, гаражі, погребі, інші будівлі господарського призначення, зокрема й виробничого, відокремлені від житлових

будівель, будь-які інші об'єкти, щодо яких особа здійснює право володіння (наприклад, транспортний засіб).

Потерпілий – тільки фізична особа – громадянин України, особа без громадянства або іноземець. При чому це може бути не лише юридичний власник житла або іншого володіння, а й особа, яка фактично ним користується.

Об'єктивна сторона передбачає вчинення суспільно небезпечних дій в таких формах:

1. **Незаконне проникнення до житла чи іншого володіння.** Під таким треба розуміти будь-яке вторгнення в житло (інше володіння) здійснене всупереч волі законного володільця, за відсутності визначених законом підстав чи в порушення встановленого законом порядку.

2. **Незаконне проведення в житлі чи іншому володінні огляду чи обшуку.**

Незаконний огляд – проведення такої слідчої дії, як огляд житлового приміщення чи іншого володіння особи з недотриманням вимог щодо підстав та порядку його проведення.

Незаконний обшук – вважається таким, якщо він здійснений: 1) приватною особою або службовою особою, яка не має права його проводити; 2) службовою особою, яка відповідно до закону наділена правом проведення обшуку, але не має для цього підстав або проводить його в порушення процесуального порядку.

3. **Незаконне виселення** – тобто виселення із займаного житлового приміщення за відсутності підстав або з порушенням порядку, встановлених законом.

4. **Інші дії, що порушують недоторканність житла громадян.** До них може бути віднесено самовільне вселення до чужого житла, тимчасове використання житла без згоди його власника, незаконне проведення виїмки тощо.

Склад кримінального правопорушення формальний, оскільки вважається закінченим з моменту вчинення описаних вище дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного складу кримінального правопорушення є вчинення його:

1) **службовою особою (див. ст. 368 КК);**

2) **із застосуванням насильства чи погрозою застосування його.**

Насильство – в ч. 2 ст. 162 КК це будь-яке фізичне насильство.

Заподіяння в процесі порушення недоторканості житла умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження за кваліфікуючих обставин, умисного тяжкого тілесного ушкодження або смерті потребує кваліфікації дій винного за сукупністю кримінальних правопорушень – за ч. 2 ст. 162 КК та ст. 115, 119, 121, ч. 2 ст. 122 КК. *Погроза застосування насильства* – доведена до відома потерпілого будь-яким способом погроза вчинити насильницькі дії (нанести удар, побої або вчинити інші дії, що спричинять тілесні ушкодження або фізичний біль) щодо потерпілого або інших осіб.

2.39. Крадіжка (ст. 185 КК)

Крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 185 КК).

Родовий об'єкт – врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто право кожної особи володіти, користуватись та/або розпоряджатись своїм майном.

Безпосередній об'єкт – охоронюване законом право власності у різних її формах: приватна, комунальна (колективна), державна власність в залежності від того яке майно викрадене.

Предмет – чуже майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру.

Чуже майно – це майно, яке не перебуває у власності чи законному володінні винного.

Фізичні ознаки – вказують на те, що речі можуть бути вилучені з володіння законного власника. *Людина не може бути предметом крадіжки.*

Економічні ознаки – вказують на те, що речі повинні: 1) мати мінову та споживчу вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини; 2) бути відокремлені від природного середовища чи бути створені заново, тобто у виготовлення чи видобуток яких вкладена праця людини і мати грошову оцінку.

Юридичні ознаки – свідчать, що майно є чужим для винного, тобто він не має жодного ні законного, ні навіть уявного права на це майно, яке належить на праві власності іншому суб'єкту права власності.

Не є предметом крадіжки, грабежу, розбою та інших способів(видів) незаконного заволодіння чужим майном:

1) природні багатства в їх природному стані (земля, її надра, дичина у лісі, ліс на пні, риба у воді тощо) – ст. 244, 246, 248, 249 КК;

2) вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської зброї, бойових припасів до неї, пневматичної, газової, сигнальної зброї тощо), вибухові речовини, радіоактивні матеріали – ст. 262, ст. 266, ст. 410 КК;

3) наркотичні засоби, психотропні речовини їх аналоги та прекурсори; обладнання, призначене для їх виготовлення – ст. 308, 312, 313 КК;

4) предмети, що знаходяться в місці поховання або на трупі – ст. 297 КК;

5) офіційні документи, штампи або печатки – ст. 357 КК;

6) речі на полі бою, що наявні при вбитих чи поранених (мародерство) – ст. 432 КК;

7) майно або скарб, що мають особливо історичну, наукову, художню чи культурну цінність і, які знайдені чи випадково опинились у особи – ст. 193 КК;

8) транспортні засоби – ст. 289 КК;

9) військове майно – ст. 410 КК;

10) авторство на літературні, мистецькі, художні твори – ст. 176 КК;

11) ідеї, погляди, інформація – ст. 111, 231 КК.

Об'єктивна сторона – полягає в таємному викраденні чужого майна, тобто поза волею потерпілого винний таємно, протиправно, безоплатно вилучає чуже для нього майно і обертає його на свою користь чи вигоду інших осіб чим заподіюється майнова шкода потерпілому.

Таємно – означає непомітно тобто, коли викрадення здійснюється:

1) у відсутності власника чи сторонніх осіб;

2) в присутності цих осіб, але непомітно для них;

3) в присутності цих осіб, але вони в силу фізичних чи психічних обставин не здатні усвідомлювати протиправний характер дій винного і він це усвідомлює (малолітній вік – 5–6 років, психічна хвороба, сильний стан сп'яніння, втрата свідомості, сон тощо);

4) в присутності сторонніх осіб, що спостерігають дії винного, але не усвідомлюють їх протиправний характер і винний це розуміє;

5) в присутності сторонніх осіб, які розуміють протиправний характер дій винного і він це усвідомлює, але не вважає їх як такими, що будуть перешкоджати йому чи викривати його, тобто розраховує на потурання з їх боку;

6) винний вважає, що діє таємно від інших осіб, хоча фактично за ним спостерігають потерпілий чи інші сторонні особи.

Як крадіжку належить кваліфікувати вилучення чужого майна

особою, яка не була наділена певною правомочністю щодо викраденого майна, а за родом своєї діяльності лише мала доступ до цього майна (сторож, водій вантажівки, комбайнер, стрілець воєнізованої охорони тощо).

Суспільно-небезпечні наслідки *у виді реальної майнової шкоди певного розміру*. Кримінально протиправне викрадення чужого майна шляхом крадіжки треба відрізнити від такого адміністративного правопорушення, як дрібне викрадення чужого майна (стаття 51 КУпАП). Відповідно до ст. 51 КУпАП викрадення чужого майна вважається *дрібним*, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ). Згідно з п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України сума НМДГ встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому *Законом про державний бюджет на 1 січня звітного податкового року*. Ця сума є незмінною протягом року незалежно від того, що розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи протягом року змінювався в бік її підвищення. Якщо підчас вчинення крадіжки було знищено або пошкоджено майно, то за наявності підстав особа несе відповідальність ще й за статтями 194 або 196 КК.

Розмір майна, яким заволоділа винна особа внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент вчинення кримінального правопорушення, а розмір відшкодування завданих кримінальним правопорушенням збитків – за відповідними цінами на час вирішення справи в суді. За відсутності зазначених цін на майно його вартість може бути визначено шляхом проведення відповідної експертизи.

За особливостями конструкції це матеріальній склад кримінального правопорушення, тобто вважається закінченим з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним.

Якщо особа, яка протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії треба розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного кримінального правопорушення. Закінченим замахом на крадіжку є дії особи, яка викрала майно, але відразу була викрита.

Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими

особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування – залежно від характеру насильства чи погрози – як грабіж чи розбій.

Коли винна особа вже отримала реальну можливість розпорядитися чи користуватися протиправно вилученим майном, але застосовує насильство лише з метою уникнення затримання, її дії не можуть визнаватися грабежем, поєднаним з насильством. Залежно від способу вилучення майна вони можуть розцінюватися як крадіжка або грабіж. Застосування насильства в такому випадку утворює окремий склад кримінального правопорушення і потребує окремої кваліфікації залежно від тяжкості наслідків та заподіяної потерпілому фізичної шкоди.

Розрізняючи крадіжку і грабіж, треба зважати на спрямованість умислу винної особи та даних про те, чи усвідомлював потерпілий характер вчинюваних винною особою дій. У зв'язку з цим викрадення належить кваліфікувати як крадіжку не лише тоді, коли воно здійснюється за відсутності потерпілого, але й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні). Викрадення є таємним і в тому разі, коли воно відбувається у присутності потерпілої особи за умови, що винна особа не знає про це чи вважає, що робить це непомітно для неї, а також тоді, коли викрадення вчиняється у присутності особи, якій доручено майно, але вона перебуває в такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно-небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що протиправно, таємно, поза волею потерпілого безоплатно вилучає чуже для нього майно, передбачає настання суспільно-небезпечних наслідків у виді майнової шкоди певного розміру і бажає настання таких наслідків, бажає заволодіти майном.

Ознакою суб'єктивної сторони крадіжки є переважно *корисливий мотив* – спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна та *корислива мета* – незаконно збагатитися самому чи збагатити таким чином третіх осіб.

Суб'єкт кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка на момент вчинення крадіжки досягла 14 річного віку.

Кваліфікуючими ознаками крадіжки є вчинення її:

– ч. 2 ст. 185 КК:

а) повторно – відповідно до пункту 1 примітки до статті 185 КК повторним у статтях 185, 186 та 189–191 КК визнається кримінальне правопорушення, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 КК.

Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинене кримінальне правопорушення було погашено чи знято в установленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового кримінального правопорушення минули строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за раніше вчинене кримінальне правопорушення.

У разі вчинення декількох посягань на власність перше кримінальне правопорушення за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно – за іншими частинами відповідних статей КК.

Неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним кримінально протиправним наміром на заволодіння конкретним майном, треба розглядати як одне продовжуване кримінальне правопорушення.

б) за попередньою змовою групою осіб – кримінальне правопорушення визначається вчиненням за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього кримінального правопорушення, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення кримінального правопорушення групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 26 КК співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Тому у разі, коли із групи осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, лише одна особа є суб'єктом кримінального правопорушення, а решта осіб унаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна

відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабіж, а один з її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжку чи грабіж за умови, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого.

Дії особи, яка безпосередньо не брала участі у вчиненні кримінального правопорушення, але порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також яка заздальгідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення або предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення, належить кваліфікувати як співучасть у скоєному у формі пособництва з посиленням на частину п'яту статті 27 КК.

– ч. 3 ст. 185 КК – у поєднанні з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище:

Проникнення – термін не технічний, а юридичний. Головне в ньому – не фізичне пересування чи перебування, не фізичний рух, а його юридичний зміст – за дозволом чи без нього особа перебувала в приміщенні, сховищі чи в житлі; легально чи нелегально вона ввійшла, вторглась до приміщення, сховища, житла.

Під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище треба розуміти незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи названої кваліфікуючої ознаки, потрібно з'ясувати, з якою метою особа опинилась у житлі, іншому приміщенні чи сховищі та коли саме в неї виник умисел на заволодіння майном. Викрадення майна не можна розглядати за ознакою проникнення в житло або інше приміщення чи

сховище, якщо умисел на викрадення майна в особи виник під час перебування в цьому приміщенні.

Якщо дії, розпочаті як крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, переросли в грабіж чи розбій, вчинене треба кваліфікувати відповідно за частиною третьою статті 186 КК або частиною третьою статті 187 КК.

Проникнути в приміщення, сховище чи житло винний може:

а) з допомогою усунення перешкод (замків, загороди, охорони тощо);

б) з подоланням опору людей;

в) з допомогою обману;

г) з використанням зручних обставин, наприклад, при залишенні приміщення, сховища чи житла незачиненими, без охорони тощо.

Житло – приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинок, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

Приміщення – різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Сховище – певне місце чи територія, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. Не може визнаватися сховищем негороджена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо).

Крім інших, в ч. 3–5 ст. 185 КК наведені кваліфікуючі ознаки у частині розмірів завданої шкоди, що є спільними як для крадіжки, так і для деяких інших злочинів проти власності.

Значна шкода (ст. 185, 186, 189, 190 КК) потерпілим є фізична особа	Великі розміри (ст. 185–191, 194 КК) як для фізичних, так і юридичних осіб	Особливо великі розміри (ст. 185–191, 194 КК) як для фізичних, так і юридичних осіб
збитки на суму: від 100 до 250 НМДГ (та враховується матеріальне становище потерпілого)	збитки на суму: що в 250 і більше разів перевищують НМДГ	збитки на суму: що в 600 і більше разів перевищують НМДГ

Вчинення особою декількох посягань на чуже майно, загальна вартість якого становить великий або особливо великий розмір, може бути кваліфіковано як викрадення у великих чи особливо великих розмірах лише в тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі. У випадках, коли умисел винного щодо розміру мав *неконкретизований характер*, вчинене треба кваліфікувати залежно від розміру фактично викраденого майна.

- ч. 4 ст. 185 КК – в умовах воєнного або надзвичайного стану:

Якщо будь-яку крадіжку вчинено на території де введено воєнний або надзвичайний стан, то такі дії необхідно вважати вчиненими в умовах воєнного або надзвичайного стану та кваліфікувати за ч. 4 ст. 185 КК (Постанова Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 січня 2024 року у справі № 742/925/23).

– **ч. 5 ст. 185 КК** вчинення крадіжки *організованою групою* (див. ч. 3 ст. 28 КК).

У разі вчинення винною особою декількох кримінальних правопорушень проти власності, одні з яких були закінченими, а інші – ні, незакінчені кримінальні правопорушення мають бути кваліфіковані окремо з посиланням на частину першу ст. 14 КК або відповідну частину ст. 15 КК.

У випадках, коли особа вчинила викрадення або інше незаконне заволодіння чужим майном (*одне кримінальне правопорушення*) і в її діях одночасно мають місце декілька кваліфікуючих ознак, передбачених різними частинами відповідної статті, вчинене належить кваліфікувати за тією частиною, яка передбачає більш суворе покарання з обов'язковою вказівкою всіх кваліфікуючих ознак в повідомленні про підозру, в обвинувальному акті та в мотивувальній

частині вироку.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 185 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.10.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

2.40. Грабіж (ст. 186 КК)

Грабіж – відкрите викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 186 КК).

Родовий об'єкт – врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто право кожної особи володіти, користуватись та/або розпоряджатись своїм майном.

Безпосередній об'єкт (основний) – охоронюване законом право власності у різних її формах: приватна, комунальна (колективна), державна власність в залежності від того яке майно викрадене.

Безпосередній об'єкт(додатковий) – тілесна недоторканість особи.

Предмет – (див. ст. 185 КК).

Об'єктивна сторона – полягає у відкритому викраденні чужого мана.

Викрадення – (див. ст. 185 КК).

Відкритим викрадення визнається тоді, коли воно здійснюється у присутності власника або інших осіб, які розуміють протиправний характер дій винного, а він у свою чергу, усвідомлюючи цю обставину, ігнорує її, проявляючи спритність, грубу силу і зухвалість.

Водночас коли винний помиляється і вважає, що діє відкрито, тобто його дії помічені сторонніми, оцінюються ними як викрадення, а фактично цього немає, відповідальність також повинна наставати за грабіж.

Склад злочину – за особливостями конструкції – матеріальний, тобто вважається закінченим з моменту вилучення майна і отримання реальної, хоча б початкової, можливості розпоряджатися чи користуватись ним як своїм власним: продати, сховати, подарувати, використати на свої потреби тощо (див. ст.185 КК).

Види грабежу:

– ненасильницький – у тому числі і за допомогою «ривку» (ч. 1 ст. 186 КК);

– насильницький, коли винний застосовує до потерпілого (як власника, так і сторонньої особи) насильство, яке не є небезпечним для

життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 2 ст. 186 КК).

Під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого при грабежі, треба розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені під час грабежу, повністю охоплюються частиною другою статті 186 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують.

Суб'єкт злочину і суб'єктивна сторона – аналогічні цим елементам крадіжки.

Кваліфікуючими ознаками грабежу є вчинення його:

– ч. 2 ст. 186 КК:

а) у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства.

а) повторно – (див. ст. 185 КК);

б) за попередньою змовою групою осіб (див. ст. 185 КК);

– ч. 3 ст. 186 КК:

а) у поєднанні з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (див. ст. 185 КК);

б) із заподіянням значної шкоди (див. ст. 185 КК). Треба мати на увазі, що відповідно до ст. 51 КУпАП немає дрібного грабежу, розбою, вимагання, а тому кримінальна відповідальність за вчинення цих злочинів настає і тоді, коли вартість майна не перевищує 2 НМДГ.

– ч. 4 ст. 186 КК – **у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану** (див. ст. 185 КК);

– ч. 5 ст. 186 КК:

а) в особливо великих розмірах (див. ст. 185 КК);

б) організованою групою (див. ч. 3 ст. 28 КК).

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 186 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.10.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

2.41. Розбій (ст. 187 КК)

Розбій – це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК).

Родовий об'єкт – врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто право кожної особи володіти, користуватись та/або розпоряджатись своїм майном.

Безпосередній об'єкт(основний) – охоронюване законом право власності у різних її формах: приватна, комунальна (колективна), державна власність в залежності від того яке майно викрадене.

Безпосередній об'єкт додатковий(обов'язковий) – життя або здоров'я потерпілого.

Предмет – (див. ст. 185 КК).

Об'єктивна сторона – полягає у вчиненні нападу, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

Під **нападом** за статтею 187 КК треба розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, зазначеного в частині першій цієї статті.

Небезпечне для життя чи здоров'я насильство — це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (тривалістю понад 6 діб до 21 доби включно або втрата загальної працездатності до 10 % – ч. 2 ст. 125 КК), середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них треба відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном потрібно розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати такі дії за частиною другою статті 186 КК або за відповідною частиною статті 187 КК. Якщо застосування таких засобів було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, але не призвело

до заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене належить кваліфікувати як розбій лише за умови, що винна особа усвідомлювала можливість заподіяння будь-якого з цих наслідків.

Умисне заподіяння у процесі розбою легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюються статтею 187 і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я, не потребують.

Умисне або необережне заподіяння у процесі розбою тяжкого тілесного ушкодження охоплюється статтею 187 і додаткової кваліфікації за статтею 121 чи за статтею 128 КК не потребує.

Якщо під час розбою було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за частиною четвертою статті 187 і частиною другою статті 121 або пунктом 6 частини другої статті 115 КК.

Заподіяння потерпілому смерті під час розбою з необережності треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – за відповідною частиною статті 187 та статтею 119 КК.

У разі вчинення розбою бандою при кваліфікації дій членів банди судам треба керуватися роз'ясненнями, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

Погроза застосування насильства при розбої полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки).

Якщо при нападі з метою заволодіння чужим майном винний погрожував потерпілому застосуванням вищезазначеного насильства, то для кваліфікації таких дій як розбій треба зважати на те, що потерпіла особа мала сприймати цю погрозу як таку, що реально може заподіяти

шкоду життю чи здоров'ю потерпілого.

Погроза вчинити вбивство, висловлена під час розбою, повністю охоплюється диспозиціями статті 187 і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК не потребує.

Склад злочину за особливостями конструкції – усічений, тобто розбій вважається закінченим з моменту нападу, поєднаного із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, якій виповнилось 14 років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що вчинює напад із застосуванням фізичного насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, використовуючи в ряді випадків ті чи інші знаряддя, для придушення волі потерпілого до опору або погрозу застосування такого насильства для заволодіння чужим майном і бажає так діяти. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони розбою є *корисливий мотив* – спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна та *корислива мета*, з якою здійснюється напад – заволодіння чужим майном.

Кваліфікуючими ознаками розбою є вчинення його:

– ч. 2 ст. 187 КК:

а) за попередньою змовою групою осіб (див. ст. 185 КК);

б) особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (див. ст. 257 КК);

– ч. 3 ст. 187 КК – *у поєднанні з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (див. ст. 185 КК);*

– ч. 4 ст. 187 КК:

а) із спрямуванням на заволодіння майном у великих чи особливо великих розмірах (див. ст. 185 КК);

б) організованою групою (див. ч. 3 ст. 28 КК);

в) в умовах воєнного або надзвичайного стану (див. ст. 185 КК);

г) у поєднанні із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (див. ст. 121 КК).

Розбій відмежовується від насильницького грабежу насамперед за характером насильства та моментом закінчення злочинів.

Під час розмежування розбою від вимагання треба зважати на те, що під час розбою насильство або погроза його застосування

спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. При цьому погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, треба кваліфікувати як вимагання.

Якщо погроза насильства або саме насильство були застосовані з метою заволодіння майном потерпілого в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у нього майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому, такі дії належить кваліфікувати залежно від характеру погроз чи насильства як розбій чи як замах на грабіж та за відповідною частиною статті 189 КК (за наявності складу злочину).

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст.187 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.10.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

2.42. Вимагання (ст. 189 КК)

Вимагання – вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (ч. 1 ст. 189 КК).

Родовий об'єкт – врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто право кожної особи володіти, користуватись та/або розпоряджатись своїм майном.

Безпосередній об'єкт (основний) – охоронюване законом право власності у різних її формах: приватна, комунальна (колективна), державна власність в залежності від того яке майно викрадене.

Безпосередній об'єкт додатковий обов'язковий – психічна та фізична недоторканість особи, її особиста свобода, здоров'я.

Безпосередній об'єкт додатковий факультативний – честь, гідність, право на таємницю приватного життя і права громадян.

Предмет – відповідає предмету кримінального правопорушення передбаченого для більшості кримінальних правопорушень проти

власності (див. ст.185-187 КК), крім того предметом вимагання *може бути право на майно, а також будь-які дії майнового характеру.*

Право на майно – це набута внаслідок дій потерпілого можливість вимагача користуватися, володіти і розпоряджатися чужим майном (надання права вимагати виконання зобов'язань, документи, які надають право на отримання майна тощо).

Будь-які дії майнового характеру – дії потерпілого, вчинення яких без вимагання призвело б до розтрати винним свого майна або до затрати ним особисто або членами його сім'ї певної праці до примноження або поліпшення якості як свого майна, так і майна своїх родичів або інших осіб, на користь яких вчинювався злочин (передача майнових вигод або відмова від них, відмова від прав на майно, безкоштовний ремонт автомобіля чи квартири тощо).

Особливість предмета вимагання: ним може бути не тільки майно, що в момент посягання знаходиться у потерпілого, але й майно, що перебуває у фактичному володінні винного (взяте у борг, для зберігання, для ремонту тощо).

Об'єктивна сторона полягає у незаконній вимозі передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою:

- 1) насильства над потерпілим чи його близькими родичами;
- 2) обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб;
- 3) пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною;
- 4) розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Вимога – це викладена в рішучій формі пропозиція винного до потерпілого про передачу майна, права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру.

Погроза – це залякування особи, до якої пред'явлена вимога, з метою забезпечення вигідної для винного *поведінки.*

Погроза при вимаганні має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Така погроза може стосуватись як

потерпілого, так і його близьких родичів і завжди містить у собі вимогу майнового характеру щодо передачі майна в майбутньому.

Якщо винна особа при вимаганні погрожувала потерпілому позбавленням життя або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, то її дії за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою статті 189 КК.

Погроза вчинити вбивство, висловлена під час вимагання, повністю охоплюється диспозиціями статті 187 та частини другої статті 189 КК і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК не потребує.

Під *відомостями, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці*, треба розуміти такі дійсні чи вигадані дані про них, їхні дії та дії, вчинені щодо них, розголошення яких із будь-яких міркувань є для них небажаним. До таких відомостей, зокрема, можуть належати дані про інтимні сторони життя, захворювання, аморальні вчинки, злочинну діяльність тощо. Погроза розголосити вказані відомості означає можливість повідомити про них будь-яким способом хоча б одній особі, якій вони не були відомі, тоді як потерпілі особи бажали зберегти їх у таємниці.

Реалізація таких погроз під час вимагання не охоплюється статтею 189 КК. Якщо самі собою такі дії утворюють склад злочину (наприклад, передбаченого статтею 163 чи 168 КК), то вони підлягають окремій кваліфікації.

Погроза пошкодити чи знищити майно має місце лише тоді, коли вона стосується майна, що належить потерпілому чи його близьким родичам, або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною.

Умисне знищення або пошкодження такого майна під час вимагання повністю охоплюється частиною другою, третьою або четвертою статті 189 КК, крім випадків його знищення чи пошкодження шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, яке за наявності до того підстав додатково кваліфікується за частиною другою статті 194 КК.

При розмежуванні вимагання і кримінального правопорушення, передбаченого статтею 206 КК (протидія законній господарській діяльності), чи кримінального правопорушення, передбаченого статтею 355 КК (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань), треба виходити з того, що при вимаганні винна особа керується корисливим умислом на заволодіння не належним їй майном чи правом на таке майно або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру.

Якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство,

таким умислом не керується, а має на меті примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати, залежно від обставин за відповідною частиною статті 206 КК.

Застосування погроз чи насильства без такого умислу з метою примусити потерпілого до виконання чи невиконання цивільно-правового зобов'язання належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 355 КК. При цьому треба враховувати, що відповідальність за цією статтею може наставати лише тоді, коли особу примушують до виконання (невиконання) існуючого зобов'язання, що виникло на підставах, передбачених чинним законодавством. Предметом такого зобов'язання можуть бути гроші, майно, послуги, результати творчості тощо.

Вимога виконати (не виконати) зобов'язання, що виникло на підставах, не передбачених чинним законодавством, або неіснуюче зобов'язання, або зобов'язання з невизначеним предметом, а так само використання факту існуючого зобов'язання для заволодіння майном, правом на майно або для вчинення дій майнового характеру, які ним не передбачені, належить кваліфікувати як вимагання.

Не є вимаганням (стаття 189 КК) примушування особи до оплати (вимоги оплати) наданих їй за угодою чи домовленістю послуг, наприклад: з перевезення особи чи майна, оплати переданого особі майна чи виконаних на її користь робіт тощо. Такі дії за наявності для того підстав мають кваліфікуватись як примушування до виконання цивільно-правового зобов'язання.

Склад злочину – за особливостями конструкції **усічений**, тобто вважається закінченим з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з вказаними вище погрозами незалежно від досягнення винною особою поставленої мети.

Суб'єкт злочину і суб'єктивна сторона – див. ст. 187 КК.

Кваліфікуючими ознаками вимагання є вчинення його:

– ч. 2 ст. 189 КК:

а) **повторно** – (див. ст. 185 КК);

б) **за попередньою змовою групою осіб** (див. ст. 185 КК);

в) **службовою особою з використанням свого службового становища** (див. ст. 364 КК);

г) з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;

д) з пошкодженням чи знищенням майна (див. ст. 194 КК);

е) із завданням значної шкоди (див. ст. 185 КК);

– ч. 3 ст. 189 КК:

а) у поєднанні з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи (див. ч. 2 ст. 125., ст. 122, ст. 121 КК);

б) із завданням майнової шкоди у великих розмірах (див. ст. 185 КК);

– ч. 4 ст. 189 КК

а) із завданням майнової шкоди в особливо великих розмірах (див. ст. 185 КК);

б) організованою групою (див. ч. 3 ст. 28 КК);

в) в умовах воєнного або надзвичайного стану (див. ст. 185 КК);

г) у поєднанні із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (див. ст. 121 КК).

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 189 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 06.10.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

2.43. Шахрайство (ст. 190 КК)

Шахрайство – заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ч. 1 ст. 190 КК).

Родовий об'єкт – врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто право кожної особи володіти, користуватись та/або розпоряджатись своїм майном.

Безпосередній об'єкт – охоронюване законом право власності у різних її формах: приватна, комунальна (колективна), державна власність в залежності від того яке майно викрадене.

Предмет – ним може бути не тільки чуже майно, а й право на таке майно.

Чуже майно – (див. ст. 185 КК), **право на таке майно** – (див. ст. 189 КК).

Об'єктивна сторона полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Способи вчинення шахрайства:

а) **обман** – це повідомлення потерпілому неправдивих відомостей

або приховування певних обставин;

б) *зловживання довірою* – це недобросовісне використання довіри потерпілого.

Склад кримінального правопорушення – матеріальний, оскільки вважається закінченим з моменту вилучення майна і реальної можливості розпоряджатися ним як своїм власним.

Кримінально протиправне викрадення чужого майна шляхом шахрайства треба відрізнити від такого адміністративного правопорушення, як дрібне викрадення чужого майна (стаття 51 КУпАП). Відповідно до ст. 51 КУпАП викрадення чужого майна вважається *дрібним*, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ).

Обман чи зловживання довірою при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього. *Обов'язковою ознакою шахрайства* є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього.

Треба враховувати, що коли потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею майна чи права на нього не можна вважати добровільною.

Якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, та за відсутності змови з особою, яка ввела потерпілого в оману, вчинене не може розглядатись як шахрайство. За певних обставин (наприклад, коли майно має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність) такі дії можуть бути кваліфіковані за статтею 193 КК.

Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії треба кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж або розбій.

Отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання. Зокрема, якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи цінності нібито для передачі службовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить кваліфікувати як шахрайство.

Якщо при цьому винна особа схилила певну особу до замаху на

давання хабара, її дії треба кваліфікувати також за відповідною частиною статті 15 та відповідною частиною статті 369 КК з посиланням на частину четверту статті 27 КК.

Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК і статтею, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення. Зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток з метою подальшого їх використання при шахрайстві, використання при шахрайстві завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службовим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за статтями 353, 357, 358 та 364 КК.

Окремої кваліфікації за статтею 290 КК при шахрайстві потребують також дії винної особи, яка знищила, підробила або замінила номери вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Разом із тим, шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, має кваліфікуватися за частиною четвертою статті 190 КК і додаткової кваліфікації не потребує.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони шахрайства є *корисливий мотив* – спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна та *корислива мета* – заволодіння чужим майном чи правом на нього.

Кваліфікуючими ознаками шахрайства є вчинення його:

– ч. 2 ст. 190 КК:

а) *повторно* – (див. ст. 185 КК);

б) *за попередньою змовою групою осіб* (див. ст. ч. 2 ст. 28 КК);

в) *із завданням значної шкоди* (див. ст. 185 КК);

– ч. 3 ст. 190 КК:

а) *вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому* (див. ст. 185 КК);

– ч. 4 ст. 190 КК:

а) *у великих розмірах* (див. ст. 185 КК);

б) *шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки;*

– ч. 5 ст. 190 КК:

а) в особливо великих розмірах (див. ст. 185 КК);

б) організованою групою (див. ч. 3 ст. 28 КК).

2.44. Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК)

Родовий об'єкт – врегульовані законом суспільні відносини власності, тобто право кожної особи володіти, користуватись та/або розпоряджатись своїм майном.

Безпосередній об'єкт – охоронюване законом право власності у різних її формах: приватна, комунальна (колективна), державна власність в залежності від того яке майно викрадене.

Безпосередній об'єкт додатковий факультативний – громадський порядок, екологічна безпека, життя і здоров'я людини.

Предмет – будь-яке чуже майно, як рухоме, так і не рухоме, крім окремих його видів, знищення чи пошкодження яких передбачено КК як спеціальний вид знищення чи пошкодження майна.

Об'єктивна сторона має наступні ознаки:

1) суспільно небезпечне діяння, а саме дії, що полягають у знищенні чи пошкодженні майна;

2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди у великих розмірах (ч. 1 ст. 194 КК), особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 194 КК) або у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194 КК);

3) причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Знищення або пошкодження чужого майна може бути здійснено в будь-який спосіб, крім підпалу, вибуху чи іншого загальнонебезпечного способу, що утворюють кваліфіковані склади цього злочину.

Знищення майна – доведення майна до повної непридатності щодо його цільового призначення.

Пошкодження майна – погіршення якості майна, зменшення його цінності або приведення його на деякий час у непридатний за цільовим призначенням стан.

Шкода у великих розмірах – п. 3 Примітки до ст. 185 КК: в 250 і більше перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

Склад злочину матеріальний, оскільки вважається закінченим з моменту настання шкоди у великих розмірах внаслідок пошкодження чи знищення майна.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років (ч. 1 ст. 194 КК) чи 14 років (ч. 2 ст. 194 КК).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу.

Стосовно таких наслідків, як загибель людей чи інших тяжких наслідків, психічне ставлення особи може характеризуватися як умисною, так і необережною формою вини.

Мотив та мета цього злочину не є обов'язковими ознаками.

Кваліфікуючі ознаки цього складу злочину передбачені ч. 2 ст. 194 КК. До них належать умисне знищення або пошкодження майна:

– **вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом;**

Підпал – знищення або пошкодження майна вогнем у випадках, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заподіяння значних матеріальних збитків. Тому наприклад, спалення речі у печі, не може розглядатись, як кваліфікуюча ознака і тягтиме відповідальність за ч. 1 ст. 194 КК.

Вибух – застосування речовини чи газу миттєвого спалаху з раптовим викидом руйнівних сил, що знищують або пошкоджують майно.

Інший загальнонебезпечний спосіб – будь-який спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється загроза для життя та здоров'я людей або заподіяння значних матеріальних збитків (обвал, затоплення тощо).

– **яке заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах;**

Шкода в особливо великих розмірах – п. 4 Примітки до ст. 185 КК: в 600 і більше перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення.

– **яке спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.**

Загибель людей передбачає смерть внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна хоча б однієї людини.

Під *іншими тяжкими наслідками* розуміють, зокрема, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом та більше особам, залишення людей без житла або засобів до існування, дезорганізацію роботи підприємств, установ, організацій тощо.

2.45. Необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК)

Кримінально-правовий зміст складу злочину, передбаченого ст. 196 КК утворюють:

1) ознаки, що характеризують об'єкт та суб'єкт юридичної конструкції умисного знищення або пошкодження майна (див. ст. 194 КК);

2) *специфічні ознаки даного злочину, а саме:*

а) **об'єктивна сторона** – передбачає:

- суспільно небезпечні дії чи бездіяльність;
- суспільно небезпечні наслідки у вигляді *тяжких тілесних ушкоджень* (див. ст. 121 КК) або *загибелі людей*;
- необхідний причинний зв'язок.

б) **суб'єктивна сторона** – характеризується необережною формою вини у виді злочинної самовпевненості або злочинної недбалості.

2.46. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК)

Об'єктом цього злочину є встановлений законом порядок придбання і відчуження майна, що забезпечує право власності.

Предметом злочину є майно, завідомо одержане кримінально протиправним шляхом. Під майном, одержаним кримінально протиправним шляхом, треба розуміти майно, яке прямо або опосередковано отримано в результаті вчинення суспільно небезпечного діяння. Таке майно може бути здобуте як шляхом вчинення кримінального правопорушення, так і шляхом вчинення діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, але в силу передбачених законом обставин не тягне кримінальної відповідальності (наприклад, вчинене особою, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення через неосудність або недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність).

Кримінально протиправний спосіб, у який одержано таке майно, для кваліфікації діяння за ст. 198 КК значення не має. Це можуть бути:

- викрадення майна,
- його привласнення,

- вимагання,
- заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем,
- одержання неправомірної вигоди,
- контрабанда,
- шахрайство з фінансовими ресурсами,
- вбивство з корисливих мотивів тощо.

Не може бути визнано предметом цього злочину:

1) майно, яке одержано не кримінально протиправним, а внаслідок вчинення адміністративного чи іншого правопорушення;

2) майно, отримане в обмін на здобуте кримінально протиправним шляхом, наприклад, товари, куплені за викрадені гроші;

3) майно, не одержане, а виготовлене кримінально протиправним шляхом, наприклад, у результаті збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів (ст. 204 КК) тощо;

4) предмети (зброя, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропі, сильнодіючі та отруйні речовини, прекурсори), які вилучені з вільного цивільно-правового обігу (або обмежені у ньому) і незаконний збут, придбання чи зберігання яких утворюють самостійні склади кримінальних правопорушень (наприклад, передбачених статтями 307, 309, 311, 321 КК).

Розмір майна, яке було предметом цього злочину, на кваліфікацію не впливає. У тих випадках, коли предметом заздалегідь не обіцяного придбання або отримання, збуту чи зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, було майно у незначних розмірах (невелика кількість речей, незначна їх вартість тощо), вчинене діяння через малозначність (ч. 2 ст. 11 КК) може і не визнаватися злочином.

З об'єктивної сторони злочин полягає у заздалегідь не обіцяних діях з майном, завідомо здобутим злочинним шляхом, у формі:

- 1) придбання;
- 2) отримання;
- 3) зберігання;
- 4) збуту.

Придбання і отримання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, є близькими за своїм змістом поняттями. І придбання, і отримання забезпечує можливість розпоряджатися вказаним майном як своїм власним (володіти ним, використовувати його, відчужувати). Відрізняються вони способом набуття такої можливості.

Придбанням майна, завідомо одержаного кримінально

протиправним шляхом, передбачає оплатне (купівля) чи інше компенсаційне (відплатне – обмін, прийняття в рахунок погашення боргу тощо) одержання такого майна.

Отримання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, передбачає безоплатне одержання такого майна (наприклад, як подарунок, спадок).

Збут майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, - це оплатне чи безоплатне відчуження майна іншій особі. Такі дії можуть бути вчинені у формі продажу, дарування, обміну тощо і з правового погляду являють собою недійсні правочини.

Під зберіганням майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, треба розуміти більш-менш тривале володіння майном, у процесі якого винний зберігає контроль над ним. Воно може бути при ньому, у його оселі, транспортному засобі чи у будь-якому іншому відомому винному місці.

Відповідальність за ст. 198 КК настає лише за таке придбання, отримання, зберігання або збут зазначеного вище майна, яке не було заздальгідь обіцяне. Якщо виконання зазначених дій було заздальгідь обіцяне виконавцю або співучаснику злочину, відповідальність настає не за ст. 198 КК, а за співучасть у конкретному кримінальному правопорушенні.

Придбання, отримання, збут або зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, підлягає кваліфікації за ст. 198 КК лише за певних обставин – у разі, якщо такі дії не містять ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом. Ознаки такої легалізації передбачені у ст. 209 КК.

Злочин вважається *закінченим* з моменту одержання зазначеного у ст. 198 КК майна у володіння або для зберігання, чи з моменту його збуту.

Суб'єкт злочину фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку.

Заздальгідь не обіцяне придбання, отримання, збут та зберігання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища (за умови спричинення істотної шкоди або тяжких наслідків), потребує кваліфікації за сукупністю злочинів – за ст. 198 КК і відповідною частиною ст. 364 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. Особа усвідомлює, що придбає, отримує, збуває або зберігає майно, одержане кримінально

протиправним шляхом, і бажає вчинити такі дії. Усвідомлення того, що майно одержане кримінально протиправним шляхом, є обов'язковою ознакою інтелектуального моменту умислу винного. При цьому точна обізнаність про характер та конкретні обставини вчиненого так званого предикатного злочину не вимагається. У разі, коли особа вважає, що вона придбає, отримує, зберігає або збуває майно, одержане кримінально протиправним шляхом, яке не є таким насправді, її дії за спрямованістю умислу можуть розцінюватись як замах на цей злочин.

За наявності сумніву особи щодо законності походження придбаного чи отриманого нею майна описані у диспозиції ст. 198 КК дії не утворюють складу цього злочину. Відповідно до цивільного законодавства така особа є недобросовісним набувачем майна і може нести цивільно-правову відповідальність (ст. 400 ЦК).

У разі одержання службовою особою неправомірної вигоди, предметом якого є майно, завідомо для хабарника одержане кримінально протиправним шляхом, вчинене (за умови, що службова особа усвідомлює, що як неправомірну вигоду вона отримує матеріальні цінності, одержані кримінально протиправним шляхом) потрібно розцінювати не лише як одержання неправомірної вигоди, а й як заздалегідь не обіцяне отримання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, і кваліфікувати за відповідною частиною ст. 368 КК і ст. 198 КК.

Якщо особа, будучи достовірно поінформованою про кримінально протиправне походження майна, придбає, отримує, зберігає чи збуває таке майно, бажаючи приховати вчинений тяжкий чи особливо тяжкий злочин (у результаті якого це майно було одержане), її дії за наявності інших необхідних підстав необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 198 КК і 396 КК.

Відмежування ст. 198 КК від ст. 209 КК. Основні відмінності між цими злочинами полягають в ознаках об'єктивної та суб'єктивної сторін. Об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 198 КК, становлять лише придбання, отримання, збут або зберігання зазначеного майна. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 209 КК, характеризується іншими діями, а саме: вчиненням фінансової операції чи укладенням угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок суспільно небезпечного протиправного діяння, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або

використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Придбання, отримання, збут або зберігання майна також можуть бути складовими зазначених у ст. 209 КК дій, однак, вони, по-перше, не вичерпують їх, а, по-друге, мають іншу спрямованість. Дії, описані у ст. 209 КК, спрямовані на надання легального статусу (легалізацію, відмивання) коштам та іншому майну, одержаним кримінально протиправним шляхом, через використання його під виглядом законного у фінансових операціях, інших угодах. Водночас для вчинення дій, передбачених у ст. 198 КК, така мета не є характерною.

2.47. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК)

Родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Безпосереднім об'єктом злочину є встановлений (визначений) законодавством порядок виготовлення і використання національної валюти України, іноземної валюти, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів.

Предметом злочину є:

- 1) національна валюта України у вигляді банкнот чи металеві монети;
- 2) іноземна валюта;
- 3) державні цінні папери;
- 4) білети державної лотереї;
- 5) марки акцизного податку;
- 6) голографічні захисні елементи.

Грошовою одиницею України є *гривня* (ч. 1 ст. 99 Конституції України), що дорівнює 100 копійкам, виключне право на введення якої та розмінної монети в обіг (емісію), організацію їх обігу та вилучення з обігу належить Національному банку України.

Предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК, може визнаватись лише «*власне валюта*», тобто банкноти (папери) Національного банку та розмінна металева монета, які перебувають в обігу і є єдиним

законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу чи такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які введено в обіг, а також іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, які перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу чи такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які введено в обіг.

Іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, які перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу чи такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які введено в обіг. Предметом злочину – *іноземною валютою* – має визнаватись і євро – грошовий знак, що виконує функції засобу платежу на території не однієї окремої, а декількох європейських держав.

Не є предметом злочину банкноти України нових зразків, тобто не введені в обіг банкноти, зображення та інші характеристики яких офіційно не повідомлялись (демонструвались) НБ через засоби масової інформації чи офіційні видання НБ (до банкнот нових зразків не належать банкноти, на яких змінено рік затвердження (виготовлення) або (та) підпис Голови НБ, або місце їх розташування), а також монети України нових зразків, тобто не введені в обіг розмінні та обігові монети, зображення та інші характеристики яких офіційно не повідомлялись (демонструвались) НБ через засоби масової інформації чи офіційні видання НБ (до монет нових зразків не належать монети, на яких змінено рік карбування).

Предметом злочину є або справжня валюта України чи іноземна валюта (при її підробленні), або підроблена (при її виготовленні). Предметом зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту та самого збуту є підроблена національна валюта України та іноземна валюта.

Національний банк України *підробленими банкнотами (монетами)* вважає імітації справжніх банкнот (монет), що виготовлені будь-яким способом, включно з промисловим, усупереч установленому законодавством України порядку.

До підроблених банкнот також належать:

– перероблені банкноти, на яких будь-яким способом (наклеюванням, малюванням, друкуванням) змінені елементи дизайну, зображення, що визначають номінал, рік затвердження/виготовлення зразка, банк-емітент та інші реквізити, і які за зовнішнім виглядом

можуть бути сприйняті як справжні банкноти;

– вироби, схожі за дизайном на банкноти, на яких видалені та/або приховані написи рекламного чи сувенірного характеру, та імітовані окремі елементи захисту справжніх банкнот;

– банкноти, складені з частин від справжніх та підроблених банкнот.

Державні цінні папери – державні облигації України, казначейські зобов'язання України, фінансові казначейські векселі, державні деривативи. Це документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає відносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам. Предметом ст. 199 КК є державні цінні папери лише у паперовій формі.

Під *білетом державної лотереї* буквально треба розуміти документ встановленої умовами проведення лотереї форми, виготовлений відповідно до вимог законодавства, наявність якого засвідчує внесення учасником лотереї ставки і надає право одержати приз відповідно до умов проведення лотереї.

Марка акцизного податку – це спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів (п. 14.1.107 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України).

Голографічний захисний елемент – це голографічний елемент, призначений для маркування носіїв інформації, документів і товарів з метою підтвердження їх справжності, авторства тощо, виконаний з використанням технологій, що унеможливають його несанкціоноване відтворення.

З *об'єктивної сторони* злочин, передбачений ч. 1 ст. 199 КК, виражається у вчиненні будь-якої із вказаних у її диспозиції дій:

- 1) виготовлення;
- 2) зберігання;
- 3) придбання;
- 4) перевезення;
- 5) пересилання;
- 6) ввезення в Україну;
- 7) збут підроблених предметів, вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 199

КК.

Злочин з формальним складом, а тому з моменту вчинення будь-якої із зазначених дій, він вважається закінченим. При цьому достатньо, щоб предметом зазначених дій був хоча б один із вказаних у ст. 199 КК предметів.

Під виготовленням підроблених предметів, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 199 КК, треба розуміти їх створення будь-яким способом (повна підробка), а також спотворення тим чи іншим способом реквізитів справжніх предметів; склад злочину утворює, згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 5 постанови ПВСУ від 12 квітня 1996 р. № 5, як повна імітація грошового знака, білета державної лотереї чи державного цінного папера, так і істотна фальсифікація тим чи іншим способом справжніх грошових знаків, білетів державних цінних паперів, яка передбачає таке їх художнє оформлення (певний ступінь завершеності зображення, а саме: відповідність орнаменту і наявність основних реквізитів (портрет, барельєф, пам'ятник) та їх узгодженість зі словами й цифрами, які визначають номінал грошового знака, білета державної лотереї чи державного цінного папера) та якість відтворення (ступінь графічної та кольорової точності зображення), що робить можливим досягнення мети їх збуту і, за задумом винного, у звичайних; умовах ускладнює або зовсім виключає виявлення підробки, тобто дає підстави вважати можливим їх перебування у обігу.

Зберігання зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 199 КК предметів – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних з фактичним володінням такими предметами, незалежно від місця їх знаходження: тримання при собі (в одязі, валізі тощо), поміщення їх у сховище, будь-яке приміщення чи будь-яке інше вибране і відоме особі місце.

Придбання зазначених предметів – це набуття права володіння ними будь-яким способом: купівля, обмін, одержання в дарунок чи як оплати боргу, одержання як оплати за надані послуги чи виконану роботу, виграш в азартні ігри, одержання в позику, привласнення знайдених таких предметів тощо.

Перевезення зазначених предметів – це їх переміщення транспортними засобами з одного місця в інше як на території України, так і за її межами. При цьому не має значення, чи є особа власником або користувачем транспортного засобу, наприклад, пасажиром, здійснюється таке перевезення безпосередньо особою чи іншим способом. Спосіб транспортування зазначених предметів, відстань, на яку їх перевезено, не мають значення. Не є перевезенням означених предметів їх перенесення (переміщення) з одного місця в інше без

використання транспортних засобів. Такі дії мають кваліфікуватися як зберігання зазначених предметів.

Пересилання згаданих предметів – це їх переміщення у просторі (сукупність дій (операцій) з приймання, оброблення, перевезення та доставки (вручення) шляхом відправлення поштою, посильним з одного місця в інше. При цьому *злочин* вважається закінченим з моменту відправлення посилки, багажу, листа тощо із зазначеними предметами, незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Ввезення в Україну таких предметів – це їх переміщення через державний кордон України на її територію будь-якими транспортними засобами. Якщо такі предмети переміщені особою на територію України без використання транспортних засобів, то її дії не можна кваліфікувати як їх ввезення в Україну.

Під *збутом* зазначених предметів треба розуміти будь-яке їх умисне відчуження: використання як засобу платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передачу в борг і в рахунок боргу, програш в азартних іграх тощо.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Із *суб'єктивної сторони* злочин характеризується лише умисною виною, вид умислу – прямий. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну предметів злочину є мета їх збуту. Мотиви вчинення зазначених дій можуть бути різними і на їх кваліфікацію не впливають.

Кваліфікованими видами складу злочину (ч. 2 ст. 199 КК) є вчинення передбачених ч. 1 ст. 199 КК дій:

- 1) повторно або
 - 2) за попередньою змовою групою осіб, або
 - 3) у великому розмірі,
- а особливо кваліфікованими (ч. 3 ст. 199 КК) – вчинення передбачених ч. 1 ст. 199 КК дій:

- 1) організованою групою чи
- 2) в особливо великих розмірах.

Повторним вважається вчинення будь-якої із передбачених ч. 1 ст. 199 КК дій особою, яка раніше вчинила такі ж дії, в тому числі і за наявності обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 чи 3 цієї статті.

За попередньою змовою групою осіб (див. ч. 2 ст. 28 КК).

Організованою групою (див. ч. 3 ст. 28 КК).

Згідно з приміткою до ст. 199 КК, вчиненими *у великому розмірі*

дії, передбачені ст. 199 КК, вважаються за умови, якщо сума підробки у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а *в особливо великому розмірі* – якщо сума підробки у чотириста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 199 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів».

2.48. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201² КК)

Родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є встановлений законом порядок використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги.

Предметом кримінального правопорушення є:

- 1) гуманітарна допомога;
- 2) благодійна жертва;
- 3) безоплатна допомога.

Гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Благодійна жертва – це безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності.

Безоплатна допомога (пересилка, виконання робіт, надання послуг) - надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам гуманітарної допомоги.

З **об'єктивної сторони** кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 201² КК, виражається у вчиненні будь-якої із перерахованих у її диспозиції дій:

- 1) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги;
- 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги з метою отримання прибутку;
- 3) укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном.

Під *продажем товарів (предметів) гуманітарної допомоги* розуміється будь-яка їх оплатна передача.

Використанням благодійних пожертв, безоплатної допомоги з метою отримання прибутку є розпорядження ними у будь-який спосіб, але всупереч їх фактичному цільовому призначенню.

Укладанням інших правочинів щодо розпорядження таким майном може бути, зокрема, їх здавання в оренду.

Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 201² КК є те, що вищезазначені дії з гуманітарною допомогою, благодійними жертвами та безоплатною допомогою мають бути вчинені у *значному розмірі*, який, згідно з приміткою до 201² КК, повинен у триста п'ятдесят і більше разів перевищувати неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

Із **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується лише умисною виною, вид умислу – прямий. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є мета *отримання прибутку*. Мотиви вчинення незаконних діянь з гуманітарною допомогою, благодійними жертвами або безоплатною допомогою можуть бути різними і на їх кваліфікацію не впливають.

Кваліфікованими видами складу кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 201⁻² КК) є вчинення передбачених ч. 1 ст. 201⁻² КК дій:

- 1) повторно або
- 2) за попередньою змовою групою осіб, або
- 3) службовою особою з використанням службового становища, або

4) у великому розмірі,
а особливо кваліфікованими (ч. 3 ст. 201⁻² КК) – вчинення передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 201⁻² КК дій:

- 1) організованою групою або
- 2) в особливо великому розмірі, або
- 3) під час надзвичайного або воєнного стану.

Повторним вважається вчинення будь-якої із передбачених ч. 1 ст. 201⁻² КК дій особою, яка раніше вчинила такі ж дії, в тому числі і за наявності обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 чи 3 цієї статті.

За попередньою змовою групою осіб (див. ч. 2 ст. 28 КК).

Організованою групою (див. ч. 3 ст. 28 КК).

Під час воєнного або надзвичайного стану (див. ст. 185 КК).

Згідно з приміткою до 201⁻² КК, вчиненими у великому розмірі дії, передбачені ст. 201⁻² КК, вважаються за умови, якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а *в особливо великому розмірі* – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2.49. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК)

Родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є запровадження з метою захисту системи оподаткування порядок виробництва та обігу підакцизних товарів. *Додатковим об'єктом* виступають засади добросовісної конкуренції, а злочин, передбачений ч. 3 ст. 204 КК, належить до двооб'єктних, оскільки посягає не лише на встановлений порядок акцизного оподаткування, а й на життя і здоров'я людей як споживачів недоброякісної підакцизної продукції.

Предметом злочину є:

- 1) спирт етиловий;
- 2) спиртові дистиляти;
- 3) алкогольні напої;
- 4) пиво;
- 5) тютюнові вироби;

- б) тютюн;
- 7) промислові замінники тютюну;
- 8) пальне;
- 9) інші підакцизні товари.

Для застосування ч. 1 ст. 204 КК необхідно встановити, що підакцизні товари як предмет передбаченого цією нормою злочину були виготовлені незаконно, тобто без належного дозволу.

Спирт етиловий – це спирт, що класифікується в товарних позиціях 2207 і 2208 згідно з УКТЗЕД та виготовлений із сільськогосподарської продукції або з нехарчових видів сировини за спеціальними технологіями.

Спиртовий дистилат – це спирт, отриманий шляхом дистиляції (перегонки) після спиртового бродіння сільськогосподарської продукції, який не має характеристик спирту етилового, зберігає аромат і смак використаної сировини та відповідає товарній позиції 2208 згідно з УКТЗЕД (віскі, ром, джин, текіла, коньяк тощо).

Алкогільні напої – це продукти, одержані шляхом спиртового бродіння цукровмісних матеріалів або виготовлені на основі харчових спиртів з вмістом спирту етилового понад 0,5 відсотка об'ємних одиниць, які зазначені у товарних позиціях 2203, 2204, 2205, 2206 (крім квасу «живого» бродіння), 2208 згідно з УКТЗЕД, а також з вмістом спирту етилового 8,5 відсотка об'ємних одиниць та більше, які зазначені у товарних позиціях 2103 90 30 00, 2106 90 згідно з УКТЗЕД.

Самогон та інші міцні спиртні напої домашнього вироблення (чача, арака, тутова горілка, кумишка тощо) як такі, що не є підакцизним товаром, предметом розглядуваного злочину не визнаються. Виготовлення або зберігання самогону чи інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення без мети збуту розглядається як адміністративне правопорушення (ст. 176 КУпАП). Чинне законодавство дозволяє громадянам у домашніх умовах виготовляти для власного споживання виноградні і плодово-ягідні вина, наливки і настоянки.

Пиво – це насичений діоксидом вуглецю пінистий алкогольний напій із вмістом спирту етилового від 0,5 відсотка об'ємних одиниць, отриманий під час бродіння охмеленого суслу пивними дріжджами, що відноситься до товарної групи УКТЗЕД за кодом 2203.

Тютюновими виробами визнаються сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, які впливають на фізіологічний стан людини під час вживання.

Тютюн – це люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний

тютюн, махорка.

Промислові замінники тютюну – це замінники тютюну (наприклад, гвоздика) для куріння, нюхання, смоктання, жування чи вдихання без горіння шляхом нагрівання, які впливають на фізіологічний стан людини під час вживання.

Пальне – це нафтопродукти, скраплений газ, паливо моторне альтернативне, паливо моторне сумішеве, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, інші товари, зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 статті 215 Податкового кодексу України.

До *інших підакцизних товарів* належать: деякі транспортні засоби (автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів); нафтопродукти (легкі, середні і важкі дистилати, спеціальні і моторні бензини, гас (керосин)), електрична енергія.

Акцизним збором визнається непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених цим Податковим кодексом як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).

Акциз є одним із стабільних і суттєвих джерел поповнення бюджету держави, встановлюється, як правило, на високоліквідну, високорентабельну чи монопольну продукцію, виконує не лише фіскальну, а й регулюючу, а інколи і природоохоронну функцію. Переліки підакцизних товарів затверджуються і періодично переглядаються ВР.

У разі потреби питання про віднесення того чи іншого товару до категорії підакцизних предметів треба вирішувати шляхом проведення товарознавчої експертизи.

Об'єктивна сторона злочину полягає у таких діях:

- придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів;
- зберігання таких товарів;
- їх транспортування;
- збут незаконно виготовлених підакцизних товарів (ч. 1 ст. 204 КК);
- незаконне виготовлення підакцизних товарів;
- особою, яка раніше була засуджена за ст. 204 КК (ч. 2 ст. 204 КК).

Придбання підакцизних товарів означає, що особа у будь-який спосіб (купівля, обмін тощо) дістає фактичну можливість володіти,

користуватись і розпоряджатись відповідними предметами.

Під *зберіганням* потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов'язані з перебуванням підакцизних товарів у володінні винного (при собі, у будь-якому приміщенні, транспортному засобі, спеціальній схованці тощо). Зберігання – триваючий злочин, який має визнаватись закінченим з моменту, коли особа за власною ініціативою (знищила, викинула або збула товар) або всупереч своїй волі (наприклад, підакцизні товари вилучені працівниками міліції) фактично припинила володіти відповідними предметами.

Збут означає будь-які оплатні чи безоплатні форми реалізації підакцизних товарів, внаслідок чого вони переходять у володіння і розпорядження іншої особи (наприклад, дарування, обмін, передача в рахунок погашення боргу, відшкодування завданих збитків або як оплата виконаної роботи чи наданих послуг). Поняттям збуту охоплюється оптова і роздрібна торгівля підакцизними товарами, зокрема на розлив.

Транспортування – це переміщення підакцизних товарів транспортом (наземним, водним, повітряним) з одного місця в інше в межах України. Незаконне переміщення зазначених товарів через митний кордон України за наявності до цього підстав може розглядатись як контрабанда (ст. 201 КК). Поняттям транспортування охоплюється також пересилання.

Придбання, зберігання, збут чи транспортування утворюють склад цього злочину за умови, що вони вчинюються незаконно, тобто з порушенням вимог законодавства, що регулює питання обігу підакцизних товарів. Наприклад, законодавство забороняє роздрібну торгівлю спиртом етиловим, коньячним і плодовим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим, а також продаж алкогольних напоїв або тютюнових виробів з рук та у не визначених для цього місцях торгівлі, у приміщеннях та на території дошкільних, навчальних закладів і закладів охорони здоров'я, у місцях проведення спортивних змагань, в інших місцях, визначених місцевими органами влади, з торгових автоматів тощо. Незаконними потрібно також вважати дії, вчинювані щодо алкогольних напоїв і тютюнових виробів особами, які не мають ліцензій на оптову або роздрібну торгівлю ними, а також дії, вчинювані щодо вказаних різновидів підакцизних товарів, на яких відсутні марки акцизного збору, маркування або на які немає необхідної супровідної документації, сертифікатів відповідності (якості). Склад злочину, описаний у ч. 1 ст. 204 КК, потрібно вбачати і в разі зберігання таких підакцизних

товарів як спирт, алкогольні напої та тютюнові вироби у місцях, які не внесені до Єдиного державного реєстру місць зберігання.

За своєю конструкцією склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204, є *формальним*. Злочин вважається *закінченим* з моменту вчинення хоча б однієї з дій, які альтернативно становлять його об'єктивну сторону.

Дії особи, яка спочатку незаконно виготовила підакцизні товари, а потім з метою збуту зберігає чи транспортує їх або здійснює збут незаконно виготовлених предметів, потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 204 КК.

Виготовлення підакцизних товарів – це діяльність, пов'язана з випуском відповідної продукції і включає всі стадії технологічного процесу. Характер і механізм злочинних дій, спрямованих на отримання готової до реалізації підакцизної продукції, визначається її видом. Скажімо, виготовлення фальсифікованих алкогольних напоїв може здійснюватись шляхом розведення харчових або технічних спиртів водою та додавання різних компонентів для поліпшення смакових властивостей продукту.

З огляду на те, що поняттям виготовлення у ч. 2 ст. 204 охоплюється саме технологічний процес створення товарів, на кваліфікацію за цією нормою не впливає кількість фактично виробленої продукції.

Виготовлення підакцизних товарів має кваліфікуватись за ч. 2 ст. 204 лише за умови його незаконності (без державної реєстрації особи як суб'єкта підприємництва, без ліцензії, у разі фальсифікації таких товарів).

Якщо підакцизні товари (алкогольні напої, тютюнові вироби) виготовляються шляхом незаконного використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, дії винного за наявності для цього підстав треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 204 і 229 КК.

Якщо підакцизні товари виготовляються з дотриманням умов ліцензування зареєстрованим суб'єктом господарської діяльності, однак при цьому у той чи інший спосіб занижується об'єкт оподаткування (наприклад, шляхом невідображення у звітній документації частини готової продукції), вчинене потрібно кваліфікувати не за ч. 2 ст. 204 КК, а за відповідною частиною ст. 212 КК.

У разі незаконного виготовлення підакцизних товарів особою, яка раніше була засуджена за цією статтею, спосіб їх виготовлення (домашні умови, кустарне виробництво, відкриття підпільного цеху тощо) на кваліфікацію за ч. 2 ст. 204 не впливає.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку. Протиправні дії з підакцизними товарами, вчинені службовою особою з використанням службового становища, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 204 і 364 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК, є *мета збуту*. Встановлюючи її, потрібно враховувати, зокрема, кількість підакцизних товарів, їх пакування, характер, масштаб та інтенсивність протиправних дій. Придбання, зберігання або транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів без мети збуту, а наприклад для власного споживання, розглядуваного складу злочину не утворює. За наявності до цього підстав зазначені дії можуть кваліфікуватись за ст. 198 КК.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 3 ст. 204) є:

1) незаконне виготовлення товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей;

2) незаконний збут таких товарів, що призвело до отруєння чи спричинило смерть особи.

Товарами, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, визнаються предмети злочину, передбаченого ст. 204 КК, які не відповідають встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам та створюють відповідну загрозу у разі вживання чи використання таких предметів.

Створення загрози для життя та здоров'я людей означає, що внаслідок використання в процесі виготовлення підакцизних товарів недоброякісної або невідповідної сировини чи матеріалів виникає загроза серйозного розладу здоров'я або смерті хоча б однієї людини у разі споживання або іншого використання вказаної продукції. Ця загроза має бути реальною, а негативні наслідки не настають лише завдяки своєчасно вжитим заходам (наприклад, правоохоронцям вдалося попередити спробу реалізації споживачам партії недоброякісної продукції) або внаслідок інших обставин, які не залежать від волі винної особи.

Поняття отруєння означає захворювання, пов'язане з порушенням функцій або ушкодженням органів хоча б в однієї людини, викликане вживанням недоброякісних підакцизних товарів. Смерть особи також має бути викликана саме внаслідок вживання або використання

недоброякісних підакцизних товарів.

Суспільно небезпечні наслідки у вигляді отруєння або смерті осіб, які вживали або використовували недоброякісні підакцизні товари за умови психічного ставлення до цих наслідків у формі необережності, охоплюються ч. 3 ст. 204 КК і не потребують додаткової кваліфікації за статтями 119, 128 КК. У разі встановлення умислу на заподіяння шкоди життю або здоров'ю людей, дії того, хто збуває відповідні підакцизні товари, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 204 КК і відповідною статтею розділу II Особливої частини КК (зокрема, статтями 115 або 121 КК).

2.50. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК)

Родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері господарської діяльності.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлений чинним законодавством порядок запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, метою якого є недопущення надання правомірного вигляду джерелам походження, володінню, використанню або розпорядженню такими доходами. *Додатковими об'єктами* злочину можуть бути порядок здійснення фінансової діяльності і нормальне функціонування фінансової системи, інтереси правосуддя.

Предмет цього злочину – майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом.

Грошові кошти у цьому разі можуть бути як у готівковій, так і в безготівковій формі (наявні на банківському рахунку і їх обіг регулюється зобов'язальним правом), бути як національною, так і іноземною валютою.

Предметом розглядуваного злочину не можуть бути ті різновиди майна, вільний обіг яких згідно з чинним законодавством заборонений або істотно обмежений, незаконні дії з якими утворюють самостійні склади злочинів і які через це відмиванню не піддаються (наприклад, зброя, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, отруйні і сильнодіючі речовини).

Ст. 209 КК не вказує на мінімальний розмір грошових коштів та іншого майна, легалізація якого має тягнути за собою кримінальну

відповідальність, у зв'язку з чим під час застосування цієї статті має враховуватись положення ч. 2 ст. 11 про відсутність суспільної небезпеки діяння через його малозначність (наприклад, у разі вчинення дрібного побутового правочину).

Стосовно ж вчинених в Україні суспільно небезпечних протиправних діянь, що передували легалізації (відмиванню) доходів, то у ст. 209 КК реалізовано ідею обмеження кола діянь як джерела «брудних» доходів:

1) з кола предикатних виключені діяння, за які згідно з КК передбачено менш суворе покарання, ніж три роки позбавлення волі;

2) суспільно небезпечними протиправними діяннями, що передують легалізації доходів, не визнаються ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст. 207 КК) та ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК).

Об'єктивна сторона злочину може альтернативно виражатись в одній з чотирьох форм:

1) набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом;

2) здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном;

3) переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна;

4) вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження.

Під *набуттям* майна, одержаного внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів, треба розуміти отримання такого майна винною особою, яка усвідомлює його відповідне походження, тим чи іншим оплатним або безоплатним способом (купівля, отримання в обмін на інші предмети, прийняття як оплати за надані послуги або виконану роботу, одержання як подарунку або як оплати боргу тощо).

Володіння «брудним» майном означає фактичне перебування такого майна в особи, яка має можливість впливати на нього. Володіти майном може як його власник, так і інші особи, наприклад, ті, хто дістає таку можливість у силу певних договірних відносин (договори найму, комісії, схову тощо).

Використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів – це вилучення у тій чи іншій формі корисних

властивостей такого майна для задоволення потреб власника або інших осіб. Відповідне майно може використовувати для здійснення будь-якої, у тому числі підприємницької та іншої господарської діяльності. Йдеться, наприклад, про внесення коштів як внеску у статутний фонд підприємства, створення фіктивних господарюючих суб'єктів або придбання підприємств-банкрутів, коли злочинні кошти видаються за їх легальний прибуток, купівлю підприємств з великими обсягами готівкових надходжень, де складно встановити фактичний обсяг проданих товарів, наданих послуг, виконаних робіт (роздрібна торгівля, сфера обслуговування, громадське харчування, гральні і розважальні заклади тощо), придбання підприємств за кордоном з використанням громадянина іноземної держави як фіктивного власника, фінансування виробництва товарів (наприклад, придбання за грошові кошти потрібних матеріалів, обладнання), виплату дивідендів і заробітної плати.

Під *фінансовою операцією* треба розуміти будь-які дії щодо активів клієнта, вчинені за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу або про які стало відомо суб'єктам первинного фінансового моніторингу, зазначеним у підпунктах а–д пункту 7 частини другої статті 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», у рамках ділових відносин з клієнтом, суб'єктам державного фінансового моніторингу, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, державним органам, що провадять діяльність у сфері запобігання та протидії, правоохоронним та розвідувальним органам України в рамках виконання цього Закону.

Поняття *вчинення правочину* доповнює описання об'єктивної сторони злочину і охоплює відмінні від фінансових операцій правочини – дії фізичних і юридичних осіб, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочини можуть бути як односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність), так і дво- або багатосторонніми. Це різноманітні договори – купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення, про сумісну діяльність тощо. Момент, з якого правочин вважається вчиненим, визначається ЦК в залежності від того, до якого виду належить правочин (є він реальним чи консенсуальним) та інших моментів (наприклад, дотримання обов'язкової нотаріальної форми). Якщо правочин у цивільно-правовому розумінні не вчинено з причин, які не залежали від волі винного, дії останнього за спрямованістю умислу

мають розцінюватись як замах на злочин і кваліфікуватись із посиланням на відповідну частину ст. 15 КК.

За ст. 209 КК можуть кваліфікуватись, наприклад, такі дії: придбання рухомого і нерухомого майна, зокрема для його наступного оплатного чи безоплатного відчуження; купівля акцій, векселів, облігацій та інших цінних паперів; інвестування та отримання доходів від інвестицій; укладення фіктивних договорів про надання кредитів або різноманітних послуг (наприклад, аудиторських, юридичних, маркетингових).

Легалізацією треба визнавати переміщення «брудних» коштів у так звані «куточки податкового раю», в яких відсутні юридичні норми, що:

- а) зобов'язують фінансові установи зберігати інформацію про своїх клієнтів та здійснювані ними операції;
- б) дозволяють владі отримати доступ до такої інформації;
- в) регулюють передачу однією країною іншій країні такої інформації.

Вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження – це активна поведінка винної особи, яка може полягати, наприклад, у зміні зовнішнього вигляду або правового статусу майна, одержаного внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів, підробленні документів, які засвідчують право власності або опосередковують рух майна, тощо.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. При чому винна особа *знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом*. Обізнаність особи про відповідне походження «брудного» майна встановлюється у кожному конкретному випадку. Сумлінна помилка щодо походження зазначеного у ч. 1 ст. 209 КК майна виключає кримінальну відповідальність за цією статтею.

Кваліфікуючими ознаками злочину є:

- 1) повторність;
- 2) вчинення його за попередньою змовою групою осіб або
- 3) у великому розмірі.

Про поняття повторності див. ст. 32 КК.

Про поняття вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб див. ст. 28 КК.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину було майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Особливо кваліфікуючими ознаками злочину є:

- 1) вчинення його організованою групою;
- 2) в особливо великому розмірі.

Про поняття вчинення злочину організованою групою див. ст. 28 КК.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом злочину було майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відмежування ст. 209 КК від ст. 198 КК

Предметом легалізації є майно, яке не лише прямо, а й опосередковано отримано злочинним шляхом. Тож якщо особа на грошові кошти, отримані внаслідок вчинення злочину, придбає цінні папери, які згодом обмінює на інше майно, то це не перешкоджає застосуванню ст. 209 КК (за умови усвідомлення винним злочинного характеру первісного походження видозміненого надалі майна). До предмета ж злочину, передбаченого ст. 198 КК, відносять тільки те майно, яке отримано внаслідок вчинення кримінального правопорушення безпосередньо.

Відрізняються злочини, описані у ст. 198 і ст. 209 КК, також за ознаками об'єктивної сторони. Дії, вказані у ст. 198 КК, тягнуть кримінальну відповідальність за цією статтею КК лише за умови, що у вчиненому не вбачається ознак легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто ознак складу злочину, передбаченого ст. 209 КК. Наприклад, згадане у ст. 198 КК зберігання майна, завідомо одержаного кримінально протиправним шляхом, треба відмежовувати від такого передбаченого ст. 209 КК різновиду відмивання, як володіння майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів.

Із суб'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 209 КК, характеризується прагненням винної особи надати правомірний вигляд процесові залучення майна у побутовий чи господарський обіг. Така спрямованість дій не притаманна складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК, – придбаваючи,

отримуючи, зберігаючи або збуваючи майно, одержане кримінально протиправним шляхом, винна у цьому кримінальному правопорушенні особа не прагне надати майну легальний статус, не бажає використовувати його під виглядом законного в операціях, угодах і правомірній господарській діяльності. Вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК, має своїм наслідком фактичне втягнення кримінально протиправних доходів у побутовий і економічний оборот без приховування справжнього джерела походження такого майна, без надання володінню, користуванню або розпорядженню таким майном правомірного вигляду.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 209 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом».

2.51. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК)

Родовий об'єкт – нормальна господарська діяльність держави.

Безпосередній об'єкт – встановлений законодавством порядок оподаткування юридичних і фізичних осіб, що забезпечує за рахунок надходження податків, зборів (обов'язкових платежів) формування прибуткової частини державного та місцевих бюджетів, а також державних цільових фондів.

Предмет – податки, збори (обов'язкові платежі), що входять в систему оподаткування і введені у встановленому законом порядку.

До загальнодержавних податків та зборів (ст. 9 Податкового кодексу України) належать:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

До місцевих податків (ст. 10 Податкового кодексу України) належать:

- 1) податок на майно;

2) єдиний податок.

До місцевих зборів (ст. 10 Податкового кодексу України) належать:

- 1) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 2) туристичний збір.

Об'єктивна сторона злочину характеризується :

1) суспільно небезпечним діянням – ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять до системи оподаткування;

2) суспільно небезпечними наслідками у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (ч. 1 ст. 212 КК), великих (ч. 2 ст. 212 КК), або особливо великих (ч. 3 ст. 212 КК) розмірах;

3) причинним зв'язком між діянням і наслідками.

Злочин вважається закінченим з моменту ненадходження коштів до бюджетів чи державних цільових фондів, а саме з наступного дня після настання строку, до якого мав бути сплачений податок, збір, інший обов'язковий платіж, а коли закон пов'язує цей строк із виконанням певної дії, – з моменту фактичного ухилення від їх сплати.

Суб'єкт злочину – спеціальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та додатково характеризується однією з наступних ознак:

1) є службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності;

2) є особою, яка займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;

3) є будь-якою іншою особою, яка зобов'язана сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Необхідно розмежовувати ухилення від сплати обов'язкових платежів і несвоєчасну їх сплату за відсутності умислу на несплату. Особа, яка не мала наміру ухилитися від сплати зазначених платежів, а не сплатила їх з інших причин, може бути притягнута лише до встановленої законом відповідальності за порушення податкового законодавства, пов'язані з обчисленням і сплатою цих платежів.

Кваліфікуючі ознаки: вчинення злочину:

– ч. 2 ст. 212 КК за попередньою змовою групою осіб (див. ст. 28 КК);

– особою, раніше судимою за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ч. 3 ст. 212 КК).

Також у ст. 212 КК наведені кваліфікуючі ознаки, що передбачають фактичне ненадходження певної суми коштів до бюджетів та державних цільових фондів від несплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

<i>Значні розміри (ч. 1 ст. 212 КК)</i>	<i>Великі розміри (ч. 2 ст. 212 КК)</i>	<i>Особливо великі розміри (ч. 3 ст. 212 КК)</i>
<i>в 3000 разів і більше перевищують НМДГ</i>	<i>в 5000 разів і більше перевищують НМДГ</i>	<i>в 7000 разів і більше перевищують НМДГ</i>

Неоподаткований мінімум доходів громадян (НМДГ) – (див. ст. 185 КК).

У ч. 4 ст. 212 КК встановлено *спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності*, згідно з яким особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою ст. 212 КК, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) ст. 212 КК, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст.212 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» та Постанові Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 р. № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів».

2.52. Забруднення або псування земель (ст. 239 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони довкілля.

Безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля в частині раціонального використання та ефективного захисту і відтворення земель, як ключової та невід'ємної складової

екосистеми.

До **додаткових обов'язкових об'єктів** основного та кваліфікованого складів забруднення або псування земель входять такі охоронювані кримінальним законом блага людей як *життя та здоров'я*. Крім того, законодавець визнає як відповідний об'єкт і *довкілля*. **Додатковими факультативними об'єктами** є, зокрема, суспільні відносини у сфері охорони *права власності та/або права на здійснення господарської діяльності*.

Предмет – *землі*, тобто верхній шар земної поверхні у межах зони аерації, під якою треба розуміти верхню товщу земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод.

До земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Такими категоріями, за основним цільовим призначенням земель, згідно зі ст. 19 Земельного кодексу України є: а) землі сільськогосподарського призначення; б) землі житлової та громадської забудови; в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; г) землі оздоровчого призначення; ґ) землі рекреаційного призначення; д) землі історико-культурного призначення; е) землі лісогосподарського призначення; є) землі водного фонду; ж) землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення. Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

До земель треба відносити не лише *ґрунт*, але й *пісок, щєбінь, каміння* тощо. Головним для кваліфікації за ст. 239 КК є те, що вони становлять верхній шар земної поверхні, крім поверхні водних об'єктів (моря, річки, канали та інші водогосподарські гідроспоруди, озера, ставки, болота).

Об'єктивна сторона злочину полягає у таких діях:

- забруднення земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил;
- псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил.

Забруднення земель тобто накопиченні в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок діяльності людини пестицидів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких значно перевищує природний фон на даних землях, що призводить до їх кількісних або якісних змін (ст. 1

Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»).

Види забруднення земель можуть бути різними – хімічне, радіоактивне, бактеріальне тощо. Поняттям забруднення земель треба охоплювати їх отруєння, тобто насичення ґрунтів токсичними речовинами, внаслідок чого земля перетворюється на фактор небезпеки для людини, флори і фауни.

Псування земель полягає у порушенні природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, **засмічення** промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість (ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»).

Під *засміченням земель*, як однією з форм їх *псування*, розуміється наявність на території земельних ділянок сторонніх предметів і матеріалів. Землі вважаються засміченими, якщо на відкритому ґрунті наявні сторонні предмети і матеріали, сміття без відповідних дозволів, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища. Землі вважаються засміченими, якщо на земельній ділянці наявні сторонні предмети, матеріали, відходи та/або інші речовини без відповідних дозволів, які з'явилися на цій земельній ділянці внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій.

Порушення спеціальних правил – це дія або бездіяльність, що полягала у невиконанні вимог тих нормативно-правових актів із питань екологічної безпеки, що регулюють питання охорони земель від забруднення та/або псування (Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р., Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. тощо).

Речовини, відходи чи інші матеріали, шкідливі для життя, здоров'я людей або довкілля є засобом вчинення аналізованого кримінального правопорушення. До *речовин та матеріалів, шкідливих для життя, здоров'я людей або довкілля* потрібно відносити, зокрема, неочищені і незнешкоджені стічні води, нафту і нафтопродукти, солі важких металів та інші небезпечні хімічні речовини, штампипродуценти і продукти біотехнології. Унаслідок порушення спеціальних правил землі

можуть бути забруднені понад встановлені норми пестицидами (токсичні речовини, їх сполуки або суміші хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, а також гризунів, бур'янів тощо) або агрохімікатами (органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів та урожайності культур тощо).

Відходами є будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися. Поняття «шкідливі відходи» відповідає поняттю «небезпечні відходи» у Законі України «Про управління відходами», а саме: відходи, що мають одну чи більше властивостей, що роблять їх небезпечними, наведених у Переліку властивостей, що роблять відходи небезпечними (додаток 3 до цього Закону): вибухонебезпечність, окисна здатність, легкозаймистість, подразнювальна здатність, вибіркова токсичність для окремих органів-мішеней (ВОМ) /токсичність при аспірації, гостра токсичність, канцерогенність, корозивність, інфекційність, токсичність для репродуктивної системи, мутагенність, здатність виділяти гостротоксичний газ, сенсibiliзуюча здатність, екотоксичність. Небезпечними можуть також визнаватись відходи, здатні виявляти небезпечні властивості, зазначені вище, але не класифіковані за такими властивостями.

Діяння, передбачене у ч. 1 ст. 239 КК, визнається закінченим з моменту, коли забруднення або псування земель *створило небезпеку для життя, здоров'я людей або для довкілля*. Загроза заподіяння шкоди має бути реальною, очевидною, а негативні наслідки (загибель хоча б однієї людини або зараження її епідемічним чи інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя або імунного захисту людей, відхилення у розвитку людей тощо) не настають лише завдяки своєчасно вжитим заходам або в силу інших обставин, які не залежать від волі винної особи.

Під *небезпекою для життя людей* треба розуміти створення реальної можливості настання смерті хоча би однієї людини внаслідок контакту із забрудненою або зіпсованою земельною ділянкою.

Небезпека для здоров'я людей являє собою створення реальної можливості: зараження епідемічним чи інфекційним захворюванням, або спричиненням каліцтва хоча б однієї людини, народження дітей з відхиленнями у розвитку, зниження середньої тривалості життя у забрудненій місцевості тощо.

Небезпека для довкілля – загроза настання таких наслідків, як: загибель тварин (диких, домашніх), рослин; деградація земель; зменшення земельного покриву, що впливає на забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами; зміна клімату й настання інших змін біологічного, хімічного і фізичного складу ґрунту; забруднення водних об'єктів і загибель водних біоресурсів у результаті зливу шкідливих речовин, відходів чи інших матеріалів, привнесених у землю тощо.

Суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого ст. 239 КК може бути будь-яка фізична осудна особа яка досягла віку 16 років та вчинила забруднення або псування земель, тобто загальний суб'єкт кримінального правопорушення.

Зміст *суб'єктивної сторони* забруднення або псування земель характеризується наявністю складної структури вини. Так, психічне ставлення до діяння – порушення спеціальних правил – може бути як формі прямого умислу чи непрямого умислу, так і у формі кримінально протиправної самовпевненості чи кримінально протиправної недбалості. Ставлення до наслідків, передбачених у ч. 1 ст. 239 КК, а саме створення небезпеки для життя, здоров'я, вина лише у формі необережності: допускається як кримінально протиправна самовпевненість, так і кримінально протиправна недбалість. Щодо створення небезпеки для довкілля, то поряд з вищезазначеною формою вини, можливий і прямиий чи непрямиий умисел.

Кваліфікованим видом забруднення або псування земель є «ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки».

Під *загибеллю людей* треба розуміти загибель хоча б однієї людини, що настала внаслідок забруднення або псування земель.

Масове захворювання людей – порушення нормальної життєдіяльності організму, що розвилися серед населення (трьох і більше людей) якої-небудь території під впливом шкідливих факторів середовища проживання (хімічних, бактеріологічних речовин або фізичних факторів) та проявляються характерними для дії цього причинного фактора симптомами і синдромами або іншими неспецифічними відхиленнями. Такими захворюваннями можуть, зокрема, бути: хвороби ендокринної системи та обміну речовин, ураження органів дихання і травлення, зниження імунітету, бронхіальна астма, алергійний риніт, холецистит, жовчнокам'яна хвороба, холангіт, камені в нирках і сечоводах, онкологічні захворювання, уроджені аномалії тощо.

Під *тяжкими наслідками*, відповідно до абз. 2–3 п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 № 17, разом із загибеллю та масовим захворюванням людей треба розуміти: істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах; тощо. З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, необхідно досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці.

2.53. Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ст. 240 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони довкілля.

Безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують охорону та раціональне використання надр і корисних копалин, що в них перебувають, як складових довкілля.

Додатковими обов'язковими об'єктами є охоронювані кримінальним законом такі блага людини як *життя* та *здоров'я*. Крім того, таким об'єктом виступає *довкілля*.

Додатковими факультативними об'єктами є суспільні відносини у сфері охорони *права на здійснення господарської діяльності* (див. ст. 239 КК) чи *безпеки виробництва*.

Предмет – *надра* та *корисні копалини*.

Надра – частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння. Глибина надр до 45–75 км на континентах, до 25 км під океанами. Надра включають в себе корисні копалини, ділянки підземного простору (природні або техногенні порожнини), палеонтологічні утворення, родовища корисних копалин, що знаходяться на поверхні землі, тощо. При цьому якщо корисні копалини мають предметно-речовий характер, то цього не можна сказати про підземний простір, який також є невід'ємною частиною

надр.

Корисні копалини – це природні мінеральні речовини органічного та неорганічного походження, які можуть використовуватися безпосередньо або після їх обробки. За своїм призначенням вони поділяються на *корисні копалини загальнодержавного значення* та *корисні копалини місцевого значення*.

Предметом діяння, передбаченого у ч. 1 ст. 240 КК, є *корисні копалини місцевого значення*, що перебувають у природному стані. Такими копалинами є сировина, що внесена до «Переліку корисних копалин місцевого значення», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827. Це зокрема: сировина для хімічних меліорантів ґрунтів (вапняк, гіпс, сапропель та ін.), сировина для будівельного вапна та гіпсу (крейда, вапняк та ін.), сировина піщано-гравійна (пісок), сировина цегельно-черепична (суглинок, супісок) тощо.

Предметом діяння, передбаченого у ч. 2 ст. 240 КК, є *корисні копалини загальнодержавного значення*, що перебувають у природному стані. Згідно з «Переліком корисних копалин загальнодержавного значення», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827 такими копалинами, зокрема, є: газ природний, бітум нафтовий, нафта, антрацит, буре вугілля, кам'яне вугілля, залізні та марганцеві руди, руди кольорових металів (алюмінієві, вольфрамові, вісмутові, мідні тощо), благородні метали (золото, платина, срібло), сировина вогнетривка (глина, пісок, циркон тощо), сировина ювелірна (аквамарин, рубін, топаз тощо), сировина виробна (кварцит кольоровий, мрамур кольоровий, обсидіан та ін.), сировина для облицювальних матеріалів (мрамур, граніт, туф тощо), сировина піщано-гравійна (галька, гравій та ін.), сировина цегельно-черепична (глина легкоплавка, лес, сланець), підземні води (мінеральні, промислові тощо), поверхневі води (лікувальна та промислова ропа), лікувальні грязі тощо.

Пісок, крейда, гіпс, вапняк і сапропель можуть визнаватися корисною копалиною як загальнодержавного, так і місцевого значення. Тож будучи неметалічною корисною копалиною, що належать до сировини вогнетривкої, а також сировини формувальної та для грудкування залізородних концентратів, пісок є корисною копалиною загальнодержавного значення. Водночас як сировина піщано-гравійна пісок визнається корисною копалиною місцевого значення. Тобто все залежить від того, яке рішення ухвалить уповноважений державний орган (Державна служба геології та надр України) щодо віднесення того чи іншого родовища корисних копалин до категорії загальнодержавного

чи місцевого значення.

Об'єктивна сторона може проявлятися у таких формах:

1) порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ч. 1 ст. 240 КК);

2) незаконне видобування корисних копалин місцевого значення у значному розмірі (ч. 1 ст. 240 КК);

3) порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ч. 2 ст. 240 КК);

4) незаконне видобування корисних копалин місцевого значення у великому розмірі (ч. 2 ст. 240 КК);

5) незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК).

Порушення встановлених правил охорони надр може бути вчинено шляхом дії або бездіяльності на стадії отримання дозволів, під час безпосереднього використання надр, а також після завершення користування ними.

До таких правил, зокрема, належать:

– забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр;

– додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами;

– раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів;

– недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд тощо.

Порушення встановлених правил використання надр може бути вчинено шляхом дії або бездіяльності на стадії отримання дозволів, під час безпосереднього використання надр, а також після завершення користування ними.

До таких правил, зокрема, належать:

– застосування раціональних, екологічно безпечних технологій видобування корисних копалин і вилучення наявних у них компонентів, що мають промислове значення, недопущення наднормативних втрат і погіршення якості корисних копалин, а також вибіркового відпрацювання багатих ділянок родовищ, що призводить до втрат

запасів корисних копалин;

– здійснення дорозвідки родовищ корисних копалин та інших геологічних робіт, проведення маркшейдерських робіт, ведення технічної документації;

– облік стану і руху запасів, втрат і погіршення якості корисних копалин, а також подання до статистичних та інших державних органів встановленої законодавством звітності;

– безпечно для людей, майна і навколишнього природного середовища ведення робіт.

Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля (див. ст. 239 КК).

За своєю суттю *незаконне видобування корисних копалин місцевого значення* та *незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення* не відрізняються, вони можуть розрізнятися за способом, залежно від виду корисної копалини, що незаконно видобувається.

Видобування корисних копалин означає дії, які полягають у вилученні з родовищ корисних копалин будь-яким способом (викачування, фонтанування, викопування, побудова шахт, кар'єрів тощо). При чому способи видобування можуть бути відкритими та підземними (шляхом виїмки, відбійки, фонтанування, відкачування, випаровування, розчинення, сублимації, вилуговування, електролізу, газифікації тощо).

Незаконність видобування означає, що видобування корисних копалин здійснюється без належним чином оформленого дозволу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі (наприклад, видобування за межами відведеної ділянки надр, не тих корисних копалин, які зазначені у дозволі, або з використанням недозволених для певного родовища методів і засобів видобування корисних копалин або здійснення промислової розробки нафтогазоносних надр під виглядом їх геологічного вивчення). Видобування корисних копалин бути незаконним і тоді, коли порушуються інші нормативно-правові вимоги, які безпосередньо не пов'язані з одержанням спеціального дозволу (наприклад, вимоги щодо забезпечення умов технічної експлуатації родовищ корисних копалин).

Незаконне видобування корисних копалин місцевого значення підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 240 КК, якщо воно відбулося у значному розмірі, а за ч. 2 ст. 240 КК – якщо воно здійснено у великому розмірі. Згідно з Приміткою до ст. 240 КК незаконне видобування корисних копалин місцевого значення вважається вчиненим у значному розмірі,

якщо їх вартість у тридцять і більше разів перевищує НМДГ. Незаконне видобування корисних копалин місцевого значення вважається вчиненим у великому розмірі, якщо їх вартість у сто і більше разів перевищує НМДГ.

Для незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення мінімального розміру, з якого може наставати кримінальна відповідальність, не встановлено, тобто діяння вважається закінченим з моменту початку незаконного видобування однієї з таких копалин.

Суб'єкт – загальний, тобто фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла віку 16 років. Це можуть бути особи як пов'язані, так і не пов'язані за родом своїх професійних занять із експлуатацією надр та видобуванням корисних копалин (окремі громадяни, приватні підприємці, рядові працівники гірничодобувних та інших підприємств тощо). Коли порушення правил охорони або використання надр вчиняється з порушенням правил вже отриманого дозволу на надрокористування, то спеціальні властивості суб'єкта такого різновиду аналізованого кримінального правопорушення треба брати до уваги у межах такої загальної засади призначення покарання, як врахування особи винного.

Зміст **суб'єктивної сторони** порушення правил охорони або використання надр, незаконного видобування корисних копалин є складним і залежить від форми вчинення діяння.

В частині незаконного видобування корисних копалин вина характеризується прямим умислом: особа усвідомлює незаконний характер своїх дій і бажає незаконно видобувати відповідні корисні копалини. Вина при цьому знаходить прояв: а) в усвідомленні винуватим того факту, що здійснювані ним дії є способом вилучення із природного і антропогенного середовища (стану) тих мінеральних утворень, які віднесені до числа корисних копалин місцевого або загальнодержавного значення; б) в усвідомленні винуватим того факту, що, незаконно видобуваючи ці мінеральні утворення, він завдає шкоду суспільним відносинам, що забезпечують реалізацію права власності Українського народу на корисні копалини місцевого або загальнодержавного значення; в) бажанні за допомогою своїх дій вилучати із вказаного середовища (стану) ті мінеральні утворення, які віднесені до числа корисних копалин місцевого або загальнодержавного значення. Мотиви та мета такого видобування значення не має, вони можуть бути обумовлені не лише користю, але й будь-якими іншими прагненнями.

В частині порушення правил використання або охорони надр вина характеризується необережністю: особа передбачає можливість створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля внаслідок порушення правил охорони або використання надр, але легковажно розраховує на її відвернення (кримінально протиправна самовпевненість), або не передбачає можливості створення такої небезпеки, хоча повинна була і могла її передбачити (кримінально протиправна недбалість). Психічне ставлення до тяжких наслідків (ч. 4 ст. 240 КК) також може характеризуватися тільки необережністю.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 240 КК) є вчинення діянь, передбачених у ч. 1–2 ст. 240 КК:

– *на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду*. До територій чи об'єктів природно-заповідного фонду, відповідно до ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», належать: *природні території та об'єкти* – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; *штучно створені об'єкти* – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва;

– *за попередньою змовою групою осіб* (див. ч. 3 ст. 28 КК);

– *особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею*. Поняттям *судимості за злочин, передбачений ст. 240 КК*, охоплюється наявність незнятої або непогашеної, відповідно до ст. 89–91 КК, судимості за вчинення як тотожних, так і однорідних злочинів передбачених у диспозиціях ч. 1–2 ст. 240 КК (наприклад, особа, яка вчинила порушення правил використання надр має незняту та непогашену судимість за вчинення незаконного видобування корисних копалин місцевого значення у значному розмірі);

– *службовою особою з використанням службового становища* (див. ст. 368 КК). Під поняттям «*використання службового становища*» треба розуміти використання службовою особою своїх повноважень і можливостей, що впливають з її посади, для вчинення діянь, передбачених у ч. 1–2 ст. 240 КК.

Особливо кваліфікуючими ознаками (ч. 4 ст. 240 КК) є вчинення діянь, передбачених у ч. 1–3 ст. 240 КК:

– *організованою групою* (див. ч. 3 ст. 28 КК);

– *шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом*. *Підпал* – загальнонебезпечний спосіб незаконного видобування корисних копалин, за якого спричиняється пожежа шляхом застосування джерел вогню. *Вибух* – загальнонебезпечний спосіб

незаконного видобування корисних копалин, при якому застосовується процес вивільнення великої кількості енергії в обмеженому об'ємі за короткий проміжок часу. Іншими загальнонебезпечними способами можуть бути способи, під час застосування яких створюється реальна загроза заподіяння істотної шкоди (чи фактично заподіюється) життю чи здоров'ю людей, праву власності або іншим конституційним правам і свободам значної кількості фізичних чи юридичних осіб, законній господарській діяльності індивідуально невизначеній кількості суб'єктів господарювання, громадській безпеці, безпеці руху транспорту, миру чи безпеці людства тощо;

– якщо вони спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки (див. ст. 239 КК). Під час вирішення питання, чи є спричинені внаслідок порушення правил охорони або використання надр, незаконного видобування корисних копалин наслідки *тяжкими*, потрібно також враховувати кількість, вартість та екологічну значущість видобутих, пошкоджених або втрачених корисних копалин, час, на який родовище виведено з експлуатації, розмір коштів, необхідний для оновлення порушених природних властивостей ділянок надр, об'єктів рослинного і тваринного світу.

2.54. Порушення правил охорони вод (ст. 242 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони довкілля.

Безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують охорону вод в частині раціонального використання та ефективного захисту водних об'єктів, як ключової та невід'ємної складової екосистеми, від забруднення, зміни їх природних властивостей та/або виснаження.

Додатковими обов'язковими об'єктами є охоронювані кримінальним законом такі блага людини як *життя* та *здоров'я*. Крім того, таким об'єктом виступає *довкілля*.

Додатковими факультативними об'єктами є суспільні відносини у сфері охорони *права на здійснення господарської діяльності* (див. ст. 242 КК) чи *безпеки виробництва*.

Предмет – водні об'єкти: поверхневі води, підземні води, водоносні горизонти, джерела питних вод, джерела лікувальних вод.

Водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, лиман, річка, струмок, озеро, водосховище, ставок, канал (крім каналу на зрошувальних і

осушувальних системах), а також водоносний горизонт). Вони належать до материкових вод, тобто є водними об'єктами суші, а не морів, пов'язані з біосферою, а їхні води беруть участь у природному кругообігу вод. Для визнання водного об'єкта предметом аналізованого кримінального правопорушення не має значення, чи включений він офіційно до складу водного фонду України, чи має він власну назву та господарське значення, в якому стані і чи постійно перебуває у ньому вода, тощо. Це можуть бути і неправомірно створені водні об'єкти, а так само водні об'єкти, що виникли випадково внаслідок антропогенного впливу на довкілля (наприклад, кар'єри, затоплені підземними водами).

Не визнаються предметом порушення правил охорони вод технічні місткості і накопичувачі води, які безпосередньо включені у технічне або споживче використання, вилучені з природного кругообігу і процес обміну водних мас в яких повністю контролюється людиною (цистерни, системи оборотного водопостачання, опалювальні та охолоджувальні прилади, ставки для нагромадження стічних вод, свердловини, басейни тощо); природні або штучні западини, в яких води немає постійно (наприклад, осушені болота, давні гирла рік, солончаки на місці висохлих озер).

Поверхневі води – це води, що знаходяться на земній поверхні та зосереджуються в різних водних об'єктах: річках, озерах, водосховищах, ставках, струмках, болотах тощо.

Підземні води – це водні об'єкти, що розташовані під поверхнею землі у верхній частині земної кори. А *водоносні горизонти* – це «однорідна пластова товща гірських порід, де постійно знаходяться води».

Джерелом питних вод є водний об'єкт, вода якого використовується для питного водопостачання після відповідної обробки або без неї.

Джерела лікувальних вод – це зосереджені виходи (наприклад, ключі, гейзери, джерела) підземних вод, які використовуються або можуть використовуватись для забору лікувальної води з різною технологією її обробки.

Об'єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення являє собою сукупністю трьох таких ознак:

- 1) діяння – порушення правил охорони вод;
- 2) наслідки у вигляді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля;

3) причинний зв'язок між діянням та його наслідками.

Порушення правил охорони вод – діяння (дія або бездіяльність), що полягає у невиконанні або неналежному виконанні передбачених у законах та підзаконних нормативних актах (Водному кодексі України від 6 червня 1995 р.; законах України: «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» від 10 січня 2002 р. тощо) правил, спрямованих на охорону водних об'єктів від забруднення, їх раціональне використання, з тим щоб вони не втрачали своїх природних властивостей та/або не зазнавали виснаження чи повного зникнення.

Порушеннями правил охорони вод можуть, зокрема, визнаватись: невиконання водокористувачем обов'язку забезпечувати дотримання відповідного санітарного стану на території, де розташовані його об'єкти, і не допускати винесення через дощові каналізаційні мережі сміття, продуктів ерозії ґрунтів, сировини та відходів виробництва; скидання у водні об'єкти, на поверхню льодового покриву та водозабору, а також у каналізаційні мережі шламів, інших технологічних і побутових твердих відходів; відключення очисних споруд або недостатній контроль за їх роботою; скидання забруднюючих речовин у поверхневі водні об'єкти з перевищенням лімітів, встановлених у дозволі на спеціальне водокористування; порушення технології транспортування нафти, що має своїм наслідком її вилив у водний об'єкт; самовільне захоплення водних об'єктів, порушення режимів роботи водогосподарських споруд і пристроїв; руйнування русел річок, струмків і водотоків; порушення ліміту забору води з водних об'єктів; використання на територіях водоохоронних зон стійких та сильнодіючих пестицидів, розміщення у цих зонах кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації, скидання неочищених стічних вод із використанням рельєфу місцевості; самовільне проведення гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин).

Забруднення вод – це надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин, тобто речовин, які привносяться у водний об'єкт внаслідок господарської діяльності людини (ст. 1 Водного кодексу України).

Різновидом забруднення є *засмічення вод*, тобто привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод (ст. 1 Водного кодексу України).

Зміна природних властивостей вод – зміна природних характеристик відповідних водних об'єктів внаслідок діяльності

людини, що має негативний характер. Такі зміни можуть полягати у зміні біологічних (наприклад, зникнення у водному об'єкті притаманних видів риб або ракоподібних, поява невластивих водних рослин або шкідливих мікроорганізмів тощо), радіаційних (наприклад, збільшення кількості природних радіонуклідів), фізичних (наприклад, зміна температурного режиму), хімічних (наприклад, втрата лікувальних здібностей) та інших характеристик.

Виснаження водних джерел – це стійке, тобто таке, що не може бути подолане природним шляхом, скорочення запасів і погіршення якості вод, втрата ними здатності до самоочищення. Виснаження характеризується незворотним зменшенням мінімально допустимого стоку вод, що має наслідком їх повну або часткову непридатність для певних видів водокористування. До виснаження водних об'єктів можуть призводити, наприклад, такі діяння, як розорювання поверхні водоскиду, вирубування водоохоронних лісів, надмірне знищення боліт, забори води у розмірах, що перевищують природне поновлення, безсистемне розташування водозабірних свердловин, гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво.

Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля (див. ст. 239 КК).

Особливість *причинного зв'язку* у складі розглядуваного кримінального правопорушення полягає в тому, що порушення правил охорони водних об'єктів зумовлює зміну стану і природних властивостей вод, що у свою чергу здатне призвести до смерті людини або викликати негативні зміни у здоров'ї людей або у стані довкілля.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років. Це можуть бути як працівники підприємств, організацій, у зв'язку з виробничою діяльністю яких відбувається забруднення чи інша негативна зміна водних об'єктів, так і приватні особи, які допускають забруднення вод не під час своєї службової чи професійної діяльності (наприклад, особа виливає в річку залишки отрутохімікатів, які вона використовувала на своїй присадибній ділянці).

Суб'єктивна сторона характеризується наявністю складної структури вини. Тож психічне ставлення до діяння – порушення правил охорони вод – може бути як у формі прямого умислу чи непрямого умислу, так і у формі кримінально протиправної самовпевненості чи кримінально протиправної недбалості. Ставлення до наслідків, передбачених у ч. 1 ст. 242 КК, а саме створення небезпеки для життя, здоров'я, вина лише у формі необережності: допускається як

кримінально протиправна самовпевненість, так і кримінально протиправна недбалість. У разі створення небезпеки для довкілля разом з вищезазначеною формою вини, можливий і прямий чи непрямий умисел. Щодо наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 242 КК, то вина лише необережна.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного складу кримінального правопорушення є діяння, передбачені ч. 1 ст. 242 КК, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки:

– загибель людей та інші тяжкі наслідки (див. ст. 239 КК);

– захворювання людей охоплює: а) заподіяння шкоди здоров'ю двох або більше людей, що відповідає тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням; б) заподіяння шкоди здоров'ю населення (поява спадкової патології, потворності або інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення рівня захворюваності населення тощо);

– загибель об'єктів тваринного і рослинного світу: смерть великої кількості диких звірів і птахів, бджолосімей, риби та інших представників водної фауни, зокрема ікри та мальків, знищення або приведення у непридатний стан (значне обміління, заболочення, висихання) місць їх розмноження і проживання, кормових угідь, приведення у непридатний стан посівів або врожаю сільськогосподарських культур, знищення або пошкодження до ступеня припинення росту лісу, інших насаджень тощо;

– інші тяжкі наслідки – заподіяння великих матеріальних збитків сільськогосподарським підприємствам, іншим юридичним або фізичним особам, масове залишення мешканцями територій, на яких розташовані забруднені чи виснажені водні об'єкти, тощо. При цьому треба використовувати положення *Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів*, затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 р.

2.55. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері охорони довкілля.

Безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують охорону від знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, як ключової та невід'ємної складової екосистеми.

Додатковими обов'язковими об'єктами є громадська безпека, встановлений порядок охорони земель та атмосферного повітря (так, випалювання стерні і соломи призводить до забруднення повітря продуктами горіння і негативно впливає на стан ґрунту, здатне призвести до виникнення чорних бур та опустелювання територій), а додатковими об'єктами кваліфікованого знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу виступають, зокрема, життя і здоров'я людини, порядок охорони тваринного світу.

Предмет – об'єкти рослинного світу: 1) лісові масиви; 2) зелені насадження навколо населених пунктів та вздовж залізниць; 3) стерня, сухі дикорослі трави, рослинність або її залишки на землях сільськогосподарського призначення.

Лісовий масив – це ділянка землі покрита лісом, що має більш-менш значну площу, природні межі та належить до земель лісового фонду. До лісового фонду України належать усі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, у тому числі лісові ділянки, захисні насадження лінійного типу площею не менше 0,1 гектара, інші лісовкриті землі.

Зелені насадження – це деревна, чагарникова, квіткова і трав'яна рослинність переважно штучного походження.

Зелені насадження навколо населених пунктів – це у першу чергу ліси, а також лісопарки та захисні насадження лінійного типу площею менше 0,1 гектара, що розташовані за міською (селищною, сільською) межею навколо населених пунктів або поблизу них, які виконують важливі захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі функції і є місцем відпочинку населення. Допускається визнання такими об'єктами рослинного світу і насадження, що складаються переважно з дерев та кущів і розташовані вздовж автомобільних доріг та залізниць, каналів, водосховищ, озер, ставків, річок та інших водних об'єктів, зважаючи на відсутність чіткого визначення поняття «навколо», а також досить високу щільність розташування населених пунктів в нашій країні.

Землі сільськогосподарського призначення – це землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей (ч. 1 ст. 22 Земельного кодексу України). Для того щоб бути визнаними предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 245 КК, на зазначених землях мають бути в природному стані стерня, сухі дикорослі трави, рослинність або її залишки.

Об'єктивна сторона передбачає вчинення суспільно небезпечних дій в наступних формах:

- 1) знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем;
- 2) знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу іншим загальнонебезпечним способом.

Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем охоплює: 1) підпал – свідоме спричинення пожежі шляхом застосування джерел вогню; 2) порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (розведення багаття у невстановлених місцях, недотримання заходів безпеки при випалюванні сухої рослинності, заправка в лісах транспортних засобів паливом під час роботи двигуна тощо).

Інший загальнонебезпечний спосіб – це такий спосіб знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, який за силою свого руйнуючого впливу на флору та негативними для неї наслідками можна прирівняти до пожежі (наприклад, вибух, затоплення, обвал, забруднення значної площі, покритої об'єктами рослинного світу, викидами або відходами, використання хімічних речовин).

Знищення лісового масиву – повна втрата лісом свого екологічного, господарського та культурно-естетичного значення. За таких обставин лісовий масив перестає бути об'єктом природи.

Пошкодження лісового масиву – заподіяння лісу такої шкоди, яка значно погіршує його якість, зменшує його цінність (припиняється ріст дерев і чагарників, вони засихають, трухлявіють або хворіють, ліс стає непридатним для проживання в ньому диких тварин тощо).

Знищення зелених насаджень – це заподіяння ним такої шкоди, коли повністю виключається можливість використання таких насаджень за цільовим призначенням, внаслідок приведення їх до повної непридатності щодо самовідтворення.

Пошкодження зелених насаджень – це заподіяння шкоди

кореневій системі, стовбуру, кроні, гілкам дерево-чагарникових порід, що не припинило їх росту.

Знищення або пошкодження стерні, сухих дикорослих трав, рослинності або її залишків вогнем – приведення до стану повного або часткового вигорання до попелу зазначених об'єктів рослинного світу на певній земельній ділянці сільськогосподарського призначення.

Знищення або пошкодження стерні, сухих дикорослих трав, рослинності або її залишків іншим загальнонебезпечним способом – видозміна верхнього ґрунтового покриву земельної ділянки сільськогосподарського призначення до такого стану, за якого у ґрунті кореневі системи зазначених об'єктів рослинного світу можуть бути приведені до стану повної або часткової неможливості їх відростання. Тобто ті рослини, що раніше постійно виростили на цій ділянці, у наступний вегетаційний період рости на ній не будуть. Шкода, заподіяна при цьому, може бути не істотною, у розумінні ч. 2 ст. 11 КК, якщо такі рослини є поширеними. Кримінально протиправним таке діяння робить саме загальнонебезпечний спосіб знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: вибух, затоплення, застосування хімічних речовин тощо. Водночас, істотно підвищується рівень суспільної небезпеки аналізованого виду наслідків, якщо об'єкти рослинного світу були занесені до Червоної книги України, наприклад, ковила. Крім того, за наявності необхідних ознак, заподіяння таких наслідків може бути визнано і забрудненням або псуванням земель.

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, якій виповнилось 16 років.

Суб'єктивна сторона – умисна або необережна формою вини. Психічне ставлення до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 245 КК), як правило, є необережним. Якщо винна особа передбачає і бажає або свідомо допускає настання наслідків у вигляді позбавлення життя іншої людини або тяжких тілесних ушкоджень, її дії треба додатково кваліфікувати за ст. 115 або ст. 121 КК.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного складу кримінального правопорушення є: ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки.

Загибель людей, масова загибель тварин та інші тяжкі наслідки (див. ст. 239, 242 КК).

2.56. Терористичний акт (ст. 258 КК)

Родовий об'єкт – громадська безпека. Громадська безпека – це такий стан суспільства, за якого його члени не відчують небезпеку.

Безпосередній об'єкт основний – громадська безпека в частині боротьби з тероризмом

Безпосередній об'єкт додатковий – життя та здоров'я, власність тощо

Об'єктивна сторона злочину полягає у вчиненні таких дій:

1) застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків;

2) погроза вчинення зазначених дій.

Застосування зброї означає її використання за цільовим призначенням.

Вчинення вибуху – це дія, за якої використовується процес, що відбувається із значним виділенням енергії за короткий проміжок в обмеженому об'ємі.

Підпал – застосування відкритого вогню для знищення або пошкодження певного об'єкта.

Під іншими діями, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків треба розуміти дії, які не підпадають під вищевказані, зокрема це може бути застосування отруйних або сильнодіючих речовин, розповсюдження збудників небезпечних інфекційних хвороб тощо.

Склад злочину матеріальний, тобто вважається закінченим з моменту вчинення дій вказаних в диспозиції статті.

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу та хоча б однією з обов'язкових цілей:

1) порушення громадської безпеки;

2) залякування населення;

3) провокації воєнного конфлікту;

4) міжнародного ускладнення;

5) впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування;

службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями;

б) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

Кваліфікуючі ознаки – вчинення повторно, за попередньою змовою групою осіб, заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 258 КК), **особливо кваліфікуючі** – загибель людини (ч. 3 ст. 258 КК).

Частина 6 ст. 258 КК передбачає звільнення від кримінальної відповідальності за таких умов:

- 1) вчинено діяння, передбачене частиною першою ст. 258 КК, в частині погрози вчинення терористичного акта;
- 2) до повідомлення про підозру у вчиненні злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин;
- 3) сприяла припиненню або розкриттю цього злочину;
- 4) внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків;
- 5) в діях винного немає складу іншого злочину.

2.57. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК)

Безпосередній об'єкт – громадська безпека в частині достовірної інформації про існуючі загрози у вигляді вибухів, підпалів тощо.

Безпосереднім додатковим об'єктом можуть бути життя та здоров'я осіб.

З **об'єктивної сторони** вказаний злочин полягає у вчиненні дії, а саме в неправдивому повідомленні:

- а) про підготовку вибуху;
- б) про підготовку підпалу;
- в) про вчинення інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками.

Фактично законодавець, хоча прямо і не вказує про це, але веде мову про неправдиве повідомлення про вчинення терористичного акту.

За особливостями конструкції це формальний склад. Він вважається закінченим з моменту повідомлення хоча б одній особі про неіснуючі загрози (з метою подальшого поширення цього

повідомлення). Спосіб доведення повідомлення на кваліфікацію не впливає.

Суб'єктом злочину передбаченого ст. 259 КК є фізична осудна особа, яка на момент вчинення цього злочину досягла шістнадцятирічного віку.

З **суб'єктивної сторони** злочин передбачений ст. 259 КК вчиняється з прямим умислом, винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює, що вона поширює завідомо неправдиве повідомлення про вчинення вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками і бажає так діяти. Мотив та мета на кваліфікацію не впливають.

Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ст. 259 КК, є:

- 1) якщо об'єктами завідомого неправдивого повідомлення стали критично важливі об'єкти інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, або заклади охорони здоров'я, або заклади освіти;
- 2) тяжкі наслідки;
- 3) повторно.

Під критично важливими об'єктами інфраструктури відповідно до п. 13 ч.1 ст.1 Закону України «Про критичну інфраструктуру» треба розуміти об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам.

Поняття тяжких наслідків в кримінальному кодексі України не наводиться. За загальним правилом це оціночне поняття, під яким зазвичай розуміють:

- смерть або тяжкі тілесні ушкодження хоча б однієї особи;
- середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам;
- інші тяжкі наслідки.

Іншим тяжким наслідком завідомого неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці є майнова шкода у великих розмірах. Майновою шкодою у великих розмірах треба вважати прямі збитки на суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (с. 64).

Під повторністю треба розуміти вчинення двох або більше злочинів, передбачених ст. 259 КК. При цьому перше діяння кваліфікується за ч. 1 ст. 259 КК (за відсутності кваліфікуючих ознак), а друге – за ч. 2 ст. 259 КК.

2.58. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК)

Безпосередній об'єкт – порядок обігу в Україні вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та холодної зброї.

Предмет:

1. Вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) – усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей).

Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочину, відповідальність за який настає за статтею 263 КК.

2. Бойові припаси – патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, не є предметом злочину, передбаченого статтею 263 КК.

3. Вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

4. Вибухові пристрої – саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів,

радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин.

5. Холодна зброя (ч. 2 ст. 263 КК) – предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою.

Об'єктивна сторона – вчинення хоча б однієї із альтернативних дій:

ч. 1 ст. 263 КК	ч. 2 ст. 263 КК
носіння	носіння
зберігання	виготовлення
придбання	ремонт
передача	
збут	збут

Необхідно звернути увагу, що ці дії повинні обов'язково вчинятися без передбаченого законом дозволу. Поняття «закон» має розширене тлумачення і містить у собі законодавство в цілому, в тому числі нормативні акти, що регулюють відповідні правовідносини, порушення яких утворює об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 263 КК України.

Незаконне носіння – умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

Незаконне зберігання – умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених в ч. 1 ст. 263 КК предметів, що знаходиться не при особі, а у вибраному нею місці.

Незаконне придбання – умисні дії, пов'язані з набуттям предметів передбачених ч. 1 ст. 263 КК (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – внаслідок купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо.

Незаконна передача – надання предметів, передбачених ч. 1

ст. 263 КК, іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

Незаконний збут – умисна передача предметів, передбачених ст. 263 КК іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

Незаконне виготовлення холодної зброї – умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей.

Незаконний ремонт холодної зброї – це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

Злочин з формальним складом, тобто вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із вказаних альтернативних дій.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 263 КК, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Частина 3 ст. 263 КК передбачає, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за таких умов:

- 1) вчинення дій, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 263 КК,
- 2) добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв.

Основні питання кваліфікації та тлумачення ст. 263 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від від 26.04.2002 № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами».

2.59. Хуліганство (ст. 296 КК)

Родовий об'єкт – громадський порядок та моральні основи життя суспільства. Громадський порядок – стан, що виникає, відбувається в суспільстві коли все робиться, виконується так, як треба, відповідно до певних вимог, правил тощо.

Безпосередній об'єкт основний – громадський порядок в сфері суспільно корисної діяльності, спокійних умов роботи, побуту та відпочинку людей.

Безпосередній об'єкт факультативний – здоров'я особи, громадська безпека, авторитет органів влади, власність тощо.

Об'єктивна сторона хуліганства характеризується діями, що грубо порушують громадський порядок і супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Вона в Кримінальному кодексі України не конкретизована і характеризується активними зухвалими діями цинічного характеру, що грубо порушують громадський порядок. Прояви хуліганства можуть бути різними, зокрема: у застосуванні насильства до потерпілого (побої, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості), знищенні або пошкодженні майна, безладній стрілянині, використанні сильнодіючих речовин з метою зірвати проведення масового заходу, проявах безсоромності, знущанні над безпорадними людьми та інші дії, що грубо порушують громадський порядок, які спричинили істотну шкоду особистим чи суспільним інтересам і які відрізняються особливою зухвалістю або винятковим цинізмом.

Зазначений у ч. 1 ст. 296 КК України термін «*грубе порушення*» є оціночною категорією. Його предметний зміст залежить від конкретних обставин вчинення винним діянь, характеру хуліганських дій, їх наслідків, місця і тривалості їх вчинення, кількості потерпілих, їх віку. Стану здоров'я, суттєвості порушення їхніх інтересів або інтересів підприємств, установ, організацій. *Під грубим порушенням громадського порядку треба розуміти* явну, очевидну для всіх шкоду упорядкованому функціонуванню суспільних відносин, коли стає неможливим або дуже утрудненим нормальне виконання виробничих операцій, задоволення побутових, культурних та інших потреб, відпочинок людей, виховання дітей тощо (створення ненормальних умов для праці, відпочинку, шум, нецензурна лайка, тривале співання непристойних пісень, спричинення шкоди здоров'ю, знищення чи пошкодження майна, тощо).

Все це повинно знаходити чітке своє фіксування і закріплення в первинних матеріалах, що збираються за фактами порушень громадського порядку з тим, щоб в подальшому належним чином вирішити питання про кваліфікацію діянь винної особи та її відповідальності.

Отже, *грубе порушення громадського порядку* – дії, які заподіюють значну шкоду, що утруднює впорядковане функціонування суспільних

відносин, які забезпечують спокійні умови суспільно корисної діяльності, побуту та відпочинку людей та відрізняються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Обов'язковою ознакою кримінально-караного хуліганства (ст. 296 КК України) є вчинення таких умисних дій, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Під зухвалістю в загальноприйнятому значенні розуміється «дуже грубо, нахабно», «виражає неповагу».

Під особливою зухвалістю хуліганських дій, як якісною ознакою їх характеру і ступеня тяжкості, розуміється найбільш груба, нагла поведінка особи, яка суттєво порушує інтереси багатьох осіб, що зумовлено застосуванням фізичного та психічного насильства. Зухвалість проявляється в кримінально протиправному грубому порушенні громадського порядку, що супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіяння тілесних ушкоджень, знуцанням над нею (див. абз. 1, п. 5 постанови № 10 пленуму Верховного Суду «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 р.).

Посягання на особу в процесі хуліганських дій, фізичне насильство у виді нанесення удару, побоїв чи заподіяння легких тілесних ушкоджень охоплюється поняттям особлива зухвалість і дії винної особи кваліфікується за відповідною частиною ст. 296 КК України, і додаткової кваліфікації за ст. 125 та ч. 1 ст. 126 КК України не потребує.

В той же час заподіяння більш тяжких наслідків (тілесні ушкодження середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження як умисні, так і необережні, а також заподіяння смерті як умисного так і необережного) *потребує окремої кваліфікації*.

Проте особлива зухвалість – не тільки за наявності фізичного чи психічного насильства в процесі хуліганства, а й у випадках, як зазначає далі Пленум Верховного Суду України у п. 5 Постанови, знищення чи пошкодження майна, зриві масового заходу, тимчасового припинення діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо або таке, яке особа тривалий час не припиняла.

За ознакою особлива зухвалість кваліфікуються дії винної особи, яка застосувала вогнепальну зброю, але не прагнула нею заподіяти тілесні ушкодження і не створювалась реальна загроза життю чи здоров'ю громадян (*стрільба з хуліганських спонукань*), і такі хуліганські дії належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 296 КК України, а не за ч. 4 ст. 296 КК України.

Отже, особлива зухвалість – порушення громадського порядку, що виражає явну неповагу до суспільства, супроводжується, наприклад, насильством з заподіянням тілесних ушкоджень або знуцанням над особою, яке тривалий час і вперто не припинялось або було пов'язане із знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установ, підприємств чи громадського транспорту та ін.

Другою ознакою основного складу кримінального правопорушення хуліганства є винятковий цинізм.

Як зазначено в абз. 2, п. 5 Постанови Пленум Верховного Суду України – хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знуцанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані та ін.

Це така поведінка винної особи, яка свідчить про усвідомлення особою своєї поведінки та прагнення проявити глумливе, викликаючи, презирливе ставлення до громадян, знуцання над ними, глибока образа моральних почуттів і потрясіння моральних підвалин, благопристойності.

Така поведінка може проявлятися в непристойних тілорухах, публічному демонстративному оголені, в непристойних діях в присутності жінок і дітей, у демонстративному відправленні природних потреб або вчиненні статевого акту на очах обурених цими діями громадян тощо.

Як винятковий цинізм належить вважати і такі хуліганські дії, які спрямовані на приниження честі й гідності окремих громадян у зв'язку з їх національною приналежністю, приставання до незнайомих жінок з пропозицією вступити з ними у статеві стосунки, наруга над звичаями і традиціями.

Отож під винятковим цинізмом треба розуміти грубе, відкрите порушення норм суспільної моралі, усвідомлена образа моральних почуттів громадян, що виражає явну і демонстративну зневагу особи до найбільш важливих і охоронюваних суспільством норм моралі.

У процесі збору матеріалів необхідно повно і чітко відображати, фіксувати і закріплювати всі обставини конкретної дії особи в їх сукупності, зважаючи на її характер, місце, час, спосіб, мотиви та умови вчинення, щоб вирішити правильно питання про наявність виняткового цинізму чи особливої зухвалості.

Не можуть, наприклад, бути кваліфіковані дії особи, як

хуліганство за ознакою винятковий цинізм, яка задовольняє свої природні фізіологічні потреби хоча і в громадському місці, але вживає можливі для неї у цих конкретних обставинах заходи для того, щоб сховатися, не викликати почуття сорому у сторонніх осіб та інше.

Хуліганські дії також характеризуються ознакою *публічності діяння*. Через те, що форми хуліганських проявів можуть бути різноманітними: образа, приставання до громадян, нанесення ударів, побоїв, знищення чи пошкодження майна, публічне співання непристойних пісень, спричинення неспокою громадянам по телефону, зрив або пошкодження афіш, написання непристойних написів на будинках, парканах, неправдиві повідомлення про пожежу, вчинене кримінальне правопорушення, безпідставний виклик швидкої медичної допомоги, вчинення дебошу в громадському місці тощо. Вказані хуліганські прояви, за наявності в кожному конкретному випадку ознак особливої зухвалості або виняткового цинізму, належить кваліфікувати як просте хуліганство за ч. 1, ст. 296 КК України. Здебільшого хуліганство вчиняється *публічно*, тобто в присутності громадян, в парках, скверах, в кафе, в барах, дискотеках, в місцях проведення публічних заходів та інших громадських місцях.

Громадське місце – частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна чи відкрита для населення вільно або за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, у тому числі під'їзди будівель і споруд, а також підземні переходи, стадіони, паркінги.

Проте, зважаючи на зміст закону, судову практику та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, для хуліганства ця ознака не є обов'язковою.

Публічність треба розглядати не як ознаку, що характеризує *обстановку* в момент вчинення хуліганства, а як *властивість* самої хуліганської дії, яка знаходить своє *відображення* в спричиненні шкоди суспільним відносинам. *Сутність публічності* хуліганських дій в їхній *суб'єктивній спрямованості* на спричинення шкоди публічним інтересам.

Так, в ряді випадків, винна особа, вчиняючи хуліганські дії у відсутності людей (таємно, щоб уникнути відповідальності), усвідомлює, що прагне задовольнити свої низькі, нерідко зовсім незначні побажання, ігноруючи правила пристойності, моралі, що порушує громадський порядок, бажаючи напакостити, показати свою грубу силу, хвацькість, вчинити знущання чи наругу, тим самим протиставляє свою особистість суспільству і при цьому бажає щоб наслідки таких її дій стали відомі людям.

Наприклад, хуліган в нічний час знищує зелені насадження, пошкоджує лавку чи таксофон, спалює поштову кореспонденцію в поштових скриньках або пошкоджує замки на дверях квартир тощо.

Незважаючи на те що під час вчинення таких дій свідки відсутні і самі дії ні в кого в цей момент не викликають почуття тривоги (неспокою, занепокоєння, хвилювання), обурення, проте через певний час їх вчинення стане відомо потерпілим чи іншим громадянам і викличе у них осуд і обурення.

Подібні дії визнаються хуліганськими незалежно від того, вчинені вони публічно чи у відсутності людей, оскільки ними вже грубо порушується громадський порядок і проявляється явна неповага до суспільства.

Щодо *місця* вчинення хуліганства, в ст. 296 КК України відсутні будь-які обмеження щодо цього, а тому воно може бути вчинено в будь-якому місці: на вулицях, в парках, на підприємствах, в місцях позбавлення волі, в лісі, в квартирі (квартирне хуліганство) тощо.

Отже, хуліганство *не обов'язково може вчинятись в громадських місцях*, це може бути і в квартирі, і в безлюдному місці тощо. Спрямованість умислу та особливий мотив є основним критерієм відмежування хуліганства та кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи.

Склад кримінального правопорушення – формальний, оскільки він вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечних дій, передбачених диспозицією статті, незалежно від наслідків.

Суб'єкт – фізична осудна особа якій виповнилось 14 років.

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Винна особа усвідомлює суспільно-небезпечний характер своїх дій, усвідомлює, що своїми діями грубо порушує громадський порядок, які при цьому супроводжуються особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом і бажає так діяти.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мотив – явна неповага до суспільства, тобто усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок. За своїм змістом хуліганський мотив має яскраво виражений індивідуалістичний характер, в ньому проявляється нехтування суспільними інтересами, а також інтересами окремих громадян.

Він може характеризуватися комплексом низьких спонукань у виді прагнення особи протиставити себе суспільству, проявити грубу

силу, п'яну хвацькість, пустощі тощо.

При цьому *явною* (очевидною як для винної особи, так і для потерпілих чи оточуючих) *неповагою* до суспільства є саме прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутверджуватися через приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству. Відсутність у вчиненому мотиву явної неповаги до суспільства свідчать і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного тією чи іншою мірою порушували громадський порядок.

Отже, можна зазначити, що мотив вчинення передбачених ст. 296 КК України дій має свою специфічну природу і визначається як хуліганський – це зухвале, цинічне самовираження винної особи, емоційним підґрунтям якого є жорстокий егоїзм, невдоволеність і озлобленість.

Саме за ознаками усвідомлених активних дій агресивного характеру, змістом яких є хуліганський мотив, а сутнісною ознакою є особлива зухвалість або винятковий цинізм, хуліганство і відмежовується від кримінальних правопорушень проти особи, громадської безпеки, власності тощо. Зокрема, якщо хуліганське порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його належить кваліфікувати як дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП).

Кваліфікуючі ознаки:

– ***ч. 2 ст. 296 КК*** хуліганство вчинене *групою осіб* (див. ***ч. 1 ст. 28 КК***);

– ***ч. 3 ст. 296 КК*** дії, передбачені частинами першою або другою ст. 296 КК, вчинені:

а) особою, раніше судимою за хуліганство – тобто особою, яка має не зняту чи непогашену судимість за хуліганство;

б) пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку чи іншим громадянам, які припиняють хуліганські дії.

Опір – активна фізична протидія здійсненню відповідними працівниками своїх обов'язків. Від опору як активної протидії треба відрізнити непокору, яка не є кваліфікуючою ознакою хуліганства і полягає у невиконанні вимог представника влади, громадськості або пересічного громадянина. Опір, який мав місце після припинення хуліганських дій також не є кваліфікуючою ознакою цього кримінального правопорушення;

– ***ч. 4 ст. 296 КК із застосуванням вогнепальної або холодної***

зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень.

Застосування зброї – це її фактичне використання, коли за допомогою вогнепальної чи холодної зброї винний заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цієї зброї під час вчинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян. Це стосується і інших предметів, спеціально пристосованих або заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень.

Вогнепальна зброя – будь-які пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда (кулі, дробу тощо), що приводиться в рух внаслідок енергії порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей, – усі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя (пристосована для стрільби кулями іншого калібру), в тому числі обрізи з гладкоствольної мисливської зброї.

Холодна зброя – зброя та пристрої, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що мають колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект і призначені для ураження живої цілі.

Спеціально пристосованими для заподіяння тілесних ушкоджень треба визнавати такі предмети, які були пристосовані винним для згаданої цілі заздалегідь або під час вчинення хуліганських дій, а так само предмети, які хоч і не піддавались будь-якому попередньому обробленню, але були спеціально підготовлені винним для цієї цілі.

Основні питання кваліфікації та тлумачення ст. 296 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство».

2.60. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК)

Родовий об'єкт – здоров'я населення.

Безпосередній об'єкт основний – порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Безпосередній об'єкт додатковий – здоров'я особи.

Предмет:

1) наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 року № 770;

2) психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

3) аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Об'єктивна сторона – виражається у формі активних дій, а саме:

1) незаконне виробництво наркотичних засобів та (або) психотропних речовин – всі дії, пов'язані із серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин із хімічних речовин та (або) рослин, включно з відокремленням частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку.

Серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин треба розуміти виробничий процес, спрямований на отримання партій наркотичних засобів, психотропних речовин за відповідною технологією, стандартом, зразком;

2) незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин – всі дії (включно з рафінуванням, підвищенням в препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи з їх переробкою), здійснені всупереч встановленого законом порядку, внаслідок яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються

готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини;

3) незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів – купівля, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях;

4) незаконне зберігання – будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Тривалість зберігання не має значення;

5) незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів – умисне переміщення предмета злочину будь-яким видом транспорту з однієї території на іншу в межах України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Не має значення: є особа власником цих засобів або речовин чи тільки кур'єром. Від перевезення необхідно відрізнити перенесення з одного місця в інше – без використання транспорту. Такі дії утворюють зберігання;

б) незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України (злочин закінчений з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі незалежно від того, отримав їх адресат чи ні);

7) незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч законам «Про наркотичні засоби...» та «Про заходи протидії незаконному обігу...» (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо).

Склад злочину – формальний, оскільки він вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечних дій, передбачених диспозицією статті 307 КК.

Суб'єкт злочину – загальний: фізична осудна особа з 16 років. При

вчиненні злочину із залученням неповнолітнього або малолітнього (ч. 2 і 3 ст. 307 КК) та щодо малолітнього (ч. 3 ст. 307 КК) суб'єктом є виключно повнолітня особа (з 18 років).

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу.

Спеціальна мета – при вчиненні цього злочину в перших 6 формах обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета збуту.

Кваліфікуючі ознаки вчинення цього злочину:

– **ч. 2 ст. 307 КК:**

а) повторно (див. ст. 32 КК);
б) за попередньою змовою групою осіб (див. ст. 28 КК);
в) особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 308–310, 312, 314, 315, 317 КК (спеціальна повторність);

г) із залученням неповнолітнього – фактичне втягнення його у вчинення будь-яких дій, передбачених ч. 1 ст. 307 КК як шляхом фізичного, так і психічного впливу на неповнолітнього;

д) збут цих речовин у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів та в інших місцях масового перебування громадян – школи, училища, вищі навчальні заклади, кінотеатри, вокзали, парки, клуби, концертні зали, стадіони тощо;

е) збут чи передача таких речовин в місця позбавлення волі – установи виконання покарань;

є) у великих розмірах, який визначається (згідно з приміткою до ст. 305 КК) центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу (Див. наказ МОЗ від 01.08.2000 № 188 «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу»);

ж) такі дії з особливо небезпечними наркотичними засобами чи психотропними речовинами (див. список 1 та 2 таблиці 1 Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770).

Особливо кваліфікуючі ознаки злочину:

– ч. 3 ст. 307 КК:

- а) вчинення злочину організованою групою (див. ст. 28 ч. 3 КК);
- б) якщо предметом кримінально протиправних дій були наркотичні засоби, психотропні речовини, або їх аналоги в особливо великих розмірах (визначається аналогічно до великого розміру);
- в) вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього.

Частина 4 ст. 307 КК містить заохочувальну кримінально-правову норму і передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, за умов:

- особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги – тобто вона і надалі мала можливість володіти ними, але з власної волі здала їх представникам влади, крім випадків вчинення таких дій під час затримання або обшуку;
- вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст.307 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

2.61. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК)

Безпосередній об'єкт основний – порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Безпосередній об'єкт факультативний – власність та здоров'я особи.

Предмет:

- 1) наркотичні засоби;
- 2) психотропні речовини;
- 3) аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин.

Об'єктивна сторона злочину полягає в умисному незаконному вилученні будь-яким способом з підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності чи в окремих громадян, у тому числі вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин із земельних ділянок

господарств чи громадян до закінчення збирання врожаю. При цьому немає значення, правомірно чи незаконно особа володіла наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом чи прекурсором або вирощувала наркотиковмісні рослини, які стали предметом незаконного вилучення.

Способи вчинення:

- 1) викрадення (крадіжка, грабіж);
- 2) привласнення;
- 3) вимагання;
- 4) заволодіння шляхом шахрайства;
- 5) заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 208 КК);
- б) розбій (ч. 3 ст. 308 КК).

Злочин вчинений шляхом крадіжки, грабежу або шахрайства вважається закінченим з моменту заволодіння предметами злочину і отримання реальної можливості ними розпорядитися. Привласнення або заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем вважається закінченим з моменту протиправного утримання чи неповернення предмету злочину володільцю особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншій особі, котра протиправно ними володіла, тощо. Вимагання є закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством. Розбій вважається закінченим з моменту нападу.

Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем не потребує додаткової кваліфікації за кримінальні правопорушення проти власності (ст. 185–191 КК).

Суб'єкт злочину вчиненого шляхом крадіжки, грабежу, розбою чи вимагання є ізична, осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку, а шляхом шахрайства – 16 років.

Спеціальний суб'єкт – службова особа (заволодіння шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем), особа якій предмет злочину було ввірено чи перебував у його віданні (заволодіння шляхом привласнення).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді прямого умислу. При вчиненні розбою обов'язковою ознакою злочину є спеціальна мета - викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Кваліфікуючі ознаки:

- повторно;
- за попередньою змовою групою осіб;
- із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- з погрозою застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306, 307, 310–312, 314, 317 КК;
- у великих розмірах;
- заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем.

Особливо кваліфікуючі ознаки:

- в особливо великих розмірах;
- організованою групою;
- розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 308 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

2.62. Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують охорону державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

Безпосередній об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту під час мобілізації, на особливий період.

Об'єктивна сторона характеризується діянням у формі дії або бездіяльності.

Злочин належить до числа кримінальних правопорушень із формальним складом.

Дефініції категорій «мобілізація» та «особливий період» закріплені у Законі України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», зокрема:

мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано;

особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення воєнних дій.

Організація і порядок проведення мобілізаційної підготовки та мобілізації детально розкривається у ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Інші ознаки суб'єктивної сторони (мотив, мета, психоемоційний стан) є факультативними та не впливають на кваліфікацію делікту.

Суб'єкт кримінального правопорушення відноситься до числа спеціальних. Відповідно до ст. 39 Закону України від 25.03.1992 № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» на військову службу під час мобілізації призиваються резервісти та військовозобов'язані, які перебувають у запасі і не заброньовані в установленому порядку на період мобілізації, незалежно від місця їх перебування на військовому обліку.

Дефініції понять «резервісти» та «призовники» закріплені у ч. 9 ст. 1 названого вище нормативно-правового акта.

Виконання військового обов'язку в запасі полягає в дотриманні військовозобов'язаними порядку і правил військового обліку, проходженні зборів для збереження та вдосконалення знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби в особливий період.

2.63. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також безперешкодне здійснення журналістами своєї професійної діяльності.

Основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність правоохоронних органів та інших органів державної влади, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань на території України, приватних виконавців, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Додатковий об'єкт (ч. 2 ст. 342 КК) – суспільні відносини у сфері забезпечення правосуддя (у випадку, коли потерпілим є державний або приватний виконавець, працівник правоохоронного органу, який виконує певне рішення суду (наприклад, про примусовий привід для проведення експертизи). *Додатковий об'єкт* (ч. 3 ст. 342 КК) – особиста недоторканість та здоров'я потерпілих.

Потерпілими від кримінального правопорушення є:

- 1) представник влади (ч. 1 ст. 342);
- 2) працівник правоохоронного органу (ч. 2 ст. 342);
- 3) державний виконавець (ч. 2 ст. 342);
- 4) приватний виконавець (ч. 2 ст. 342);
- 5) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону (ч. 2 ст. 342);
- 6) військовослужбовець (ч. 2 ст. 342);
- 7) уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних

осіб (ч. 2 ст. 342).

Про поняття *представника влади* див. ст. 364 КК.

Посягання підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 342, якщо воно вчинене щодо потерпілого, який є представником влади, але не є державним чи приватним виконавцем, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем або уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

До *працівників правоохоронних органів* треба відносити працівників органів: прокуратури; внутрішніх справ; служби безпеки; митної служби; охорони державного кордону; державної податкової служби; виконання покарань; державної контрольно-ревізійної служби; рибоохорони; державної лісової охорони; Антимонопольного комітету та інших органів, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Відмітною ознакою вказаних працівників як працівників саме правоохоронних органів є те, що вони беруть безпосередню участь у:

- а) розгляді судових справ у всіх інстанціях;
- б) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення;
- в) оперативно-розшуковій діяльності;
- г) охороні громадського порядку і громадської безпеки;
- д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства;
- е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони України;
- ж) нагляді і контролі за виконанням законів.

Особи, які уклали трудовий договір із правоохоронними органами і не є атестованими службовими особами цих органів, а становлять їх технічний, допоміжний персонал, не визнаються потерпілими від цього кримінального правопорушення. Так само не є потерпілими у складі кримінального правопорушення, передбаченому ч. 2 ст. 342, особи, які здійснюють функції з охорони і захисту лісів і є працівниками недержавних органів чи організацій. Адже органи лісової охорони недержавних постійних лісокористувачів хоч і наділені повноваженнями з охорони і захисту лісів на території України, але не названі в переліку правоохоронних органів, що закріпленій у законі.

Представники влади та працівники правоохоронних органів можуть визнаватись потерпілими не тільки тоді, коли вони виконували

свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, діючи за наказом чи розпорядженням, а й тоді, коли вони діяли в межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, припиняли правопорушення у неробочий час).

Державні виконавці – представники влади, діють від імені держави і перебувають під її захистом та уповноважені державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом.

Приватні виконавці – суб'єкти незалежної професійної діяльності, уповноважені державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом.

Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону – громадянин України, який відповідно до закону є членом зареєстрованого у встановленому порядку громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону. Такими формуваннями виступають зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння поліції та Прикордонним військам України, асоціації громадських формувань тощо, має посвідчення члена такого формування і відповідну нарукану пов'язку. Член громадського формування може виступати потерпілим від цього кримінального правопорушення лише під час здійснення ним функцій по забезпеченню охорони громадського порядку чи державного кордону.

Військовослужбовці є потерпілими від цього кримінального правопорушення лише під час виконання обов'язків по охороні громадського порядку.

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку.

Об'єктивна сторона характеризується:

1) діянням – опором представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному/приватному виконавцю, члену відповідного громадського формування, військовослужбовцю або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

2) часом вчинення кримінального правопорушення – під час виконання представником влади, у т. ч. працівником правоохоронного органу, службових обов'язків; під час примусового виконання рішень

державним чи приватним виконавцем; під час виконання членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем обов'язків щодо охорони громадського порядку.

Опір – це активна фізична протидія виконанню зазначеними вище працівниками покладених на них обов'язків, коло яких залежить від виду потерпілого, якому чиниться опір.

Опір потрібно відрізнити від злісної непокори. Злісною непокорою (ст. 185 КУпАП) є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника поліції при виконанні ним службових обов'язків, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку або відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок. Адміністративна відповідальність за вказані дії настає за відсутності застосування фізичної сили з боку винної особи. Опір, на відміну від злісної непокори, може полягати в таких, наприклад, діях, як спроба вирватися при затриманні, перешкоджання законному застосуванню сили. Ознаками опору є такі:

- а) він полягає в активних діях;
- б) дії винного полягають у застосуванні до потерпілого фізичної сили;
- в) дії винного перешкоджають (протидіють) виконанню потерпілим своїх функцій, реалізації повноважень;
- г) дії винного вчинено під час виконання потерпілим своїх службових або громадських обов'язків.

Вчинення кримінального правопорушення під час виконання представником влади, у т. ч. працівником правоохоронного органу, службових обов'язків означає, що посягання має місце під час реалізації ним наданих йому прав та виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність представника влади або органу, в якому він працює.

Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовець можуть виступати потерпілими у складі кримінального правопорушення, що аналізується, лише під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку. Кримінальне правопорушення матиме місце у разі опору цим особам як при виконанні покладених на них обов'язків, так і при реалізації прав, наданих їм у зв'язку з виконанням їх завдань.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел. Винний усвідомлює, що вчиняє незаконні дії щодо представника влади, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону і бажає так вчинити. Якщо ж особа не усвідомлює, кому саме вона вчиняє опір, то склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 342 КК, відсутній.

Кваліфікований вид складу кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 342 КК) має місце при поєднанні опору з примушенням потерпілого шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Під *насильством* у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 342 КК, розуміється будь-яке фізичне насильство (тілесні ушкодження, незаконне позбавлення волі, зв'язування або інші насильницькі дії). Заподіяння потерпілому при вчиненні опору тяжкого тілесного ушкодження або смерті за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації залежно від виду потерпілого та тяжкості наслідків, що настали, відповідно, за ч. 3 ст. 345, ч. 3 ст. 350, ст. 348 чи п. 8 ч. 2 ст. 115 КК. Поняттям *погрози* охоплюється залякування потерпілого будь-яким фізичним насильством.

2.64. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК)

Родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також безперешкодне здійснення журналістами своєї професійної діяльності.

Безпосередній об'єкт основний – нормальна службова діяльність працівників правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та законних військових формувань на території України.

Безпосередній об'єкт додатковий обов'язковий – життя особи.

Потерпілий: 1) працівник правоохоронного органу чи його близькі родичі; 2) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону; 3) військовослужбовець.

Об'єктивна сторона полягає у посяганні на життя зазначених

осіб чи їх близьких родичів, тобто в умисному вбивстві або замаху на нього. Форми і способи посягання на життя потерпілих для кваліфікації значення немає. Водночас погрозу вбивством щодо працівника правоохоронного органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків належить кваліфікувати за ст. 345 КК, а щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону чи військовослужбовця, – за ст. 129 КК.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є те, що посягання на зазначених осіб вчинено у зв'язку з їх службовою діяльністю або громадською діяльністю щодо охорони громадського порядку. Для складу кримінального правопорушення не має значення, чи знаходився потерпілий в цей момент при виконанні обов'язків чи він вже виконав свої обов'язки чи буде в майбутньому їх виконувати.

Треба мати на увазі, що для цього складу кримінального правопорушення *не вимагається*, щоб потерпілий вживав будь-яких заходів до винного. Достатньо встановити, що посягання на життя працівника правоохоронного органу або члена громадського формування, або військовослужбовця було вчинено у зв'язку з їх діяльністю щодо виконання службових обов'язків чи охорони громадського порядку.

Для кваліфікації посягання на життя працівника правоохоронного органу за ст. 348 КК немає значення, чи перебував потерпілий у цей момент при виконанні обов'язків, чи ні (наприклад, був у відпустці).

За особливостями конструкції розглядуваний склад кримінального правопорушення є формально-матеріальним, зокрема, якщо має місце вбивство – матеріальний склад, а якщо замах на вбивство – усічений, оскільки вважається закінченим з моменту замаху на вбивство.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. При цьому зміст умислу включає усвідомлення винним специфічних ознак потерпілого та зв'язку посягання з певною службовою чи громадською діяльністю. Замах на вбивство може бути вчинений лише з прямим умислом.

Відповідно до абз. 5 п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника

правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за ст. 348 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті.

Основні питання кваліфікації, призначення покарання та тлумачення ст. 348 КК викладено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів».

2.65. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК)

Родовим об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують нормальну, тобто таку, що відповідає вимогам законодавства, діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують правильну (нормальну) діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форми власності), зміст якої визначається законодавством України.

З *об'єктивної сторони* це кримінальне правопорушення може мати такі форми:

- 1) зловживання владою або
- 2) зловживання службовим становищем, які заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Під зловживанням владою треба розуміти умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам

служби своїх прав щодо пред'явлення вимог, а також прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними чи юридичними особами. Зловживати владою може як представник влади, так і службова особа, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, оскільки остання також має владні повноваження, що розповсюджуються на підпорядкованих їй осіб.

Зловживання службовим становищем – будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з її посадою. У цілому зловживання службовим становищем – це більш широке поняття, воно охоплює зловживання владою, оскільки використовувати всупереч інтересам служби службова особа може і владні права та можливості, якщо вона ними наділена.

Зловживання владою або службовим становищем передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винного і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності. Службова особа при зловживанні у будь-якій формі прагне скористатися своїм службовим становищем, яке передбачає як наявність передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами повноважень (прав і обов'язків), так і наявність фактичних можливостей, які надає їй сама посада (її загально визнана вага, важливість, впливовість). Так, службова особа може використати свою посадову впливовість для дачі відповідних розпоряджень, вказівок підпорядкованим організаціям, їх службовим особам і вжиття заходів для їх виконання.

Словосполучення «всупереч інтересам служби» передбачає, що службова особа не бажає рахуватися з покладеними на неї законом чи іншим нормативно-правовим актом обов'язками, діє всупереч їм, не звертає увагу на службові інтереси.

Під інтересами служби треба розуміти, насамперед, інтереси суспільства та держави взагалі, і крім того, інтереси певного органу, підприємства, установи або організації, що не суперечать, не протиставляються інтересам суспільства та держави. Тому дії службової особи, вчинені у вузьковідомчих інтересах на шкоду загальнодержавним інтересам чи інтересам інших підприємств, установ та організацій, також можуть визнаватися вчиненими всупереч інтересам служби.

Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК (якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків) вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів

громадян. Фактичне настання істотної шкоди необхідне для визнання цього кримінального правопорушення закінченим, адже склад його за своєю конструкцією є матеріальним. Необхідною ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК, є наявність причинного зв'язку між зловживанням владою або службовим становищем і істотною шкодою.

Для відмежування зловживання від перевищення необхідно враховувати, що:

✓ злочинний характер дій службової особи при перевищенні влади або службових повноважень виражається у тому, що службова особа вчиняє те чи інше діяння по службі, яке не входить до її компетенції (вона виходить за межі наданих їй повноважень, діє у незаконний спосіб (незаконними методами)). Саме в цьому полягає принципова відмінність цього кримінального правопорушення від зловживання владою або службовими повноваженнями, при якому службова особа в межах її повноважень, визначених законом, використовує їх всупереч інтересам служби;

✓ на відміну від загального складу зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) перевищення влади або службових повноважень не може проявлятися у бездіяльності. Його об'єктивну сторону характеризує лише вчинення службовою особою дії.

Суб'єктом зловживання владою або службовим становищем може бути лише спеціальний суб'єкт, а саме службова особа.

Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом (див. примітку до ст. 364 КК та ст. 18 КК).

Представники влади – це, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої

належності чи підлеглості. До представників влади належать, зокрема, народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад СБУ, працівники поліції, інспектори державних інспекцій, лісничі, військові коменданти та ін.

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції, зокрема, виконують керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ та організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження у тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

Особа є службовою не тільки тоді, коли вона виконує відповідні функції чи обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї у встановленому законом порядку правомочним органом або правомочною службовою особою.

Обіймання певної посади або доручення тимчасово виконувати відповідні обов'язки повинно бути оформлено відповідним рішенням (наказом, розпорядженням, постановою тощо).

Суб'єктивна сторона характеризується умисним ставленням винного до діяння і умисним або необережним ставленням до його наслідків, тобто вина при вчиненні цього кримінального правопорушення може мати змішаний (складний) характер.

Одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи є обов'язковою ознакою зловживання владою або службовим становищем і підкреслюють той факт, що це кримінальне правопорушення може бути вчинено під впливом саме таких спонукань.

Під неправомірною вигодою треба розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав (див. примітку до ст. 364-1 КК).

Кваліфікуючою ознакою розглядуваного складу кримінального правопорушення є спричинення тяжких наслідків (ч. 2 ст. 364), під якими треба розуміти заподіяння матеріальних збитків. Ними вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2.66. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК)

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – встановлений порядок службової діяльності в правоохоронних органах. **Додатковим обов'язковим об'єктом** (ч. 2 ст. 365 КК) є здоров'я і гідність особи.

Об'єктивну сторону перевищення влади або службових повноважень складає сукупність трьох ознак: 1) вчинення дій, які явно виходять за межі наданих працівнику правоохоронного органу прав чи повноважень; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді істотної шкоди зазначеним у законі правоохоронюваним правам або інтересам (ч. 1 ст. 365 КК) або тяжких наслідків (ч. 3 ст. 365 КК); 3) причинний зв'язок між дією і наслідками. Характер, зміст та обсяг повноважень, а також порядок (умови, способи) їхньої реалізації визначаються службовою компетенцією особи, яка закріплюється у відповідних нормативних актах. Тому для вирішення питання про те, чи виходять вчинені працівником правоохоронного органу дії за межі його повноважень, обов'язково з'ясовується, які нормативні положення їх регламентують і яке з них було порушено винним у конкретній ситуації.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 365 КК є наслідок у виді заподіяння зазначеними вище діями істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб. Поняття «істотна шкода» для застосування цієї правової норми є легально визначеним і наведено у примітці до статті 364 КК. Зокрема, істотною шкодою вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує

неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Проте визначені в ч. 1 ст. 365КК наслідки можуть становити не тільки майнову шкоду, а і включати прояв немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть утримати майнове відшкодування (як істотна шкода може вийти будь-яка за характером шкоди, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру). Наприклад, спричинення фізичної шкоди витрат на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян витрат на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно вільному від роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди від повідомлення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів та заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи). Верховний Суд України акцентував увагу на тому, що обчислення розміру таких витрат має бути належним чином підтверджено (в тому числі цивільним позовом як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди).

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України вичерпується діями, які явно виходять за межі наданих працівнику правоохоронного органу прав чи повноважень і містять принаймні одну з ознак: супроводжуються насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування. Заподіяння наслідків у виді істотної шкоди в розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України не є обов'язковою для кваліфікації дій за ч. 2 ст. 365 КК України.

Частиною 3 ст. 365 КК України передбачено відповідальність за дії, що спричинили тяжкі наслідки, під якими треба розуміти заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, спричинення матеріальних збитків, які у 250 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян (п. 4 примітки до ст. 364 КК), розвал діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство, створення аварійної ситуації, що потягла людські жертви, тощо.

Суб'єктом перевищення влади або службових повноважень може бути лише спеціальний суб'єкт, а саме працівник правоохоронного органу.

У чинному КК України не надано визначення понять

«правоохоронний орган» та «працівник правоохоронного органу» і немає посилань на інші нормативно-правові акти, у яких би визначалося коло правоохоронних органів. Фактично єдиним джерелом визначення переліку правоохоронних органів на законодавчому рівні є ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. Суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, не можуть бути технічні працівники органів, зазначених в абз. 1 п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

2.67. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК)

Безпосередній об'єкт – встановлений законодавством або уповноваженим органом порядок оплати праці, згідно з яким діяльність по службі стосовно фізичних і юридичних осіб з боку службових осіб повинна здійснюватись непідкупно і фінансуватись за рахунок коштів держави, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, організацій.

Предмет – неправомірна вигода, під якою треба розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав (примітка до ст. 364-1 КК).

Об'єктивна сторона – прийняття пропозиції та/або обіцянки надання неправомірної вигоди; одержання неправомірної вигоди; прохання (вимоги) надати неправомірну вигоду. Визначення даних правових категорій міститься в примітці до ст. 354 КК України. Склад кримінального правопорушення є формальним.

Для встановлення в діях особи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК, не мають значення такі обставини: 1) чи була неправомірна вигода одержана до або після вчинення (невчинення) службовою особою обумовлених такою вигодою дій із використанням службового становища; 2) чи було заздалегідь обумовлено одержання неправомірної вигоди; 3) чи вчинила службова особа дії (бездіяльність) в інтересах того, хто пропонує, обіцяє, надає неправомірну вигоду, або в інтересах третьої особи.

У разі, якщо службова особа заради досягнення бажаного для себе

результату використовує не свою владу або службове становище, а особисті зв'язки, дружні чи родинні стосунки з іншими, у тому числі й службовими особами, склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК, відсутній. Випадки, коли службова особа за відсутності відповідних повноважень прагне протиправно заволодіти чужим майном шляхом обману, повинні кваліфікуватися за ст. 190 КК.

Суб'єкт спеціальний, – службова особа (див. ч. 2–4 ст. 18 та примітку до ст. 364 КК України).

Встановлення в особи статусу службової особи, як керівника структурного підрозділу державної установи, із відповідними посадовими обов'язками, проте це не свідчить, що вона відноситься до осіб, які займають відповідальне становище, з урахуванням положень п. 2 примітки ст. 368 КК України, у випадку коли: а) вона не є керівником структурного підрозділу органу державної влади та б) у неї відсутні додаткові функції, притаманні службовій особі. Отримання службовою особою неправомірної вигоди після її звільнення з посади, за умови встановлення того, що вона вчинила дії (обумовлені домовленістю з особою, яка надала неправомірну вигоду) з використанням службового становища в інтересах третьої особи під час перебування на займаній посаді, містить підстави для притягнення такої особи до кримінальної відповідальності за ст. 368 КК України (в редакції, чинній на момент вчинення інкримінованого злочину). Крім того, на кваліфікацію дій особи за вказаною статтею не впливає те, чи є неправомірна вигода підкупом, що передуює вчиненню дій з використанням службового становища, чи вона є подякою (вдячністю) за вже вчинені дії службовою особою.

Дії особи, яка є членом колегіального органу, можуть кваліфікуватися за ст. 368 КК України і в тих випадках, якщо вирішення питання, за яке передавалася неправомірна вигода, ухвалюється цим колегіальним органом спільним рішенням за результатами голосування. До того ж немає значення, яке рішення було ухвалене таким колегіальним органом (таке, що цікавило надавача неправомірної вигоди, або ж навпаки, тобто позитивне чи негативне).

Суб'єктивна сторона – прямий умисел та крисливий мотив.

Кваліфікованими видами складу кримінального правопорушення є:

ч. 2 ст. 368 КК України

– неправомірна вигода у значному розмірі (*в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян*);

ч. 3 ст. 368 КК України

– неправомірною вигодою у великому розмірі (у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян);

– вчинення службовою особою, яка займає відповідальне становище (особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори, слідчі і дізнавачі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць);

– за попередньою змовою групою осіб (якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення);

– повторно (повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених зазначеними статтями 354, 368, 368-3, 368-4 і 369 КК);

– поєднане з вимаганням неправомірної вигоди (під вимаганням неправомірної вигоди треба розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів);

ч. 4 ст. 368 КК України

– неправомірною вигодою в особливо великому розмірі (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян);

– вчинене службовою особою, яка має особливо відповідальне становище (див. п. 3 примітки до ст. 368 КК).

2.68. Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК)

Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність суду та інших правоохоронних органів по реалізації мети та завдань правосуддя (у його широкому розумінні) у частині забезпечення законного затримання, приводу, арешту або тримання під вартою.

Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя

і здоров'я особи, її свобода і особиста недоторканність, а також майнові та інші права й законні інтереси.

Потерпілим можуть бути: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, свідок і потерпілий (їх поняття див. КПК України).

Об'єктивна сторона може проявлятися у вчиненні незаконних альтернативних дій:

- 1) затримання (ч. 1 ст. 371);
- 2) привід (ч. 1 ст. 371);
- 3) домашній арешт (ч. 2 ст. 371);
- 4) тримання під вартою (ч. 2 ст. 371).

Як правило, кримінальне правопорушення вчиняється шляхом дії, проте воно може бути вчинене і шляхом бездіяльності, коли, наприклад, саме затримання, арешт чи взяття під варту (дія) запроваджені на законних підставах, але після закінчення встановлених у законі строків винний свідомо не звільняє (бездіяльність) затриманого чи заарештованого. У таких випадках саме з моменту невиконання обов'язку звільнити особу, затримання, арешт чи утримання під вартою стають незаконними та тягнуть за собою відповідальність за ст. 371 КК.

Затримання у кримінально-процесуальному порядку застосовується до особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. Воно полягає у примусовому і короткочасному (на строк не більше 72 годин) позбавленні волі особи (ч. 1. ст. 211 КПК) і здійснюється на підставах, в порядку та на строки, встановленими ст.ст. 208-213 КПК України.

Привід – це захід забезпечення кримінального провадження, який передбачає примусове супроводження підозрюваного, обвинуваченого чи свідка (ч. 2 ст. 139 КПК, ч. 3. ст. 140 КПК) особою, яка виконує ухвалу слідчого судді або суду (ч. 2 ст. 140 КПК) про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час (ч. 1 ст. 140 КПК). Підстави та порядок здійснення приводу встановленні ст. 139–143, 323 КПК України.

Затримання і привід є незаконними, якщо вони здійснюються за відсутності вказаних у законі підстав, або з порушенням умов, які визначають порядок їх застосування.

Домашній арешт (ст. 176 КПК) полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується за ухвалою слідчого судді чи суду до тих підозрюваних чи обвинувачених у вчиненні злочину осіб, вичерпний перелік яких наведений у ч. 2 ст. 183 КПК, і виключно у разі якщо жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК. Підстави, порядок та строки застосування тримання під вартою регламентовані в статтях 183–206 КПК.

За особливостями конструкції кримінальне правопорушення, передбачене частинами 1 і 2 ст. 371 КК, з формальним складом і вважається закінченим з моменту вчинення зазначених у них дій і саме з цього моменту набуває триваючого характеру. Щодо ч. 3 ст. 371 КК, то за фактичної наявності кваліфікуючої ознаки – спричинення тяжких наслідків – матиме місце *матеріальний склад*, а за наявності лише таких кваліфікуючих ознак – корисливі мотиви або інші особисті інтереси – *формальний склад*.

Суб'єкт – фізична осудна особа – спеціальний суб'єкт, а саме ним може бути службова особа органу дізнання, слідчий, прокурор, а у випадку завідомо незаконного тримання під вартою – також установи, де утримується потерпілий.

Суб'єктивна сторона – характеризується умисною формою вини і *тільки у виді прямого умислу* щодо діяння, оскільки ці діяння є незаконними і це охоплюється свідомістю винного. За відсутності прямого умислу дії винного являють собою дисциплінарний проступок або містять (за інших умов) ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 367 КК. Мотив і мета можуть бути різними для ч. 1 і ч. 2, за винятком таких як: вчинення з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, що є кваліфікуючими ознаками в ч. 3 ст. 371 КК. Щодо тяжких наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 371 КК, вини може бути у формі як умислу, так і необережності.

Поняття тяжких наслідків є оціночним і їх визначення здійснюється судом у кожному конкретному випадку залежно від обставин справи. Такими наслідками можуть визнаватися: самогубство особи чи замах на нього, тяжке захворювання, втрата майна, що сталася внаслідок домашнього арешту, смерть важко хворих близьких, які залишилися без нагляду внаслідок взяття потерпілого під варту, втрата ним роботи, позбавлення життя підозрюваного чи обвинуваченого іншими затриманими або ув'язненими тощо. Зазначені наслідки мають перебувати у причинному зв'язку з незаконними діями винного.

2.69. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК)

Безпосереднім об'єктом є інтереси правосуддя в частині забезпечення доведеності вини і гарантій захищеності прав особи від незаконного обвинувачення.

Потерпілим є завідомо невинний у вчиненні кримінального правопорушення, коли особа, взагалі, не вчиняла кримінальне правопорушення або коли цією особою вчинено інше кримінальне правопорушення, а не те, за вчинення якого її притягають до кримінальної відповідальності.

Об'єктивна сторона полягає у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності, яка включає до себе дві обов'язкові дії: а) складання письмового повідомлення про підозру (ст. 277 КПК); б) вручення цього повідомлення особі, що підозрюється у вчиненні певного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 42, ст. 278 КПК).

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вручення письмового повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Підстави і порядок притягнення до кримінальної відповідальності регламентуються кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідні дві підстави: кримінально-правова – вчинення суб'єктом діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, і кримінально-процесуальна – наявність достатніх доказів, які вказують на вчинення цього діяння саме цією особою. Тож притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності полягає у тому, що використовуючи свої владні повноваження, слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особа складає письмове повідомлення про підозру і вручає її особі, завідомо знаючи, що ця особа не вчиняла кримінальне правопорушення, в якому її підозрюють.

За особливостями конструкції цей склад кримінального правопорушення є формальним, тобто визнається закінченим з моменту вручення письмового повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Суб'єкт складу кримінального правопорушення є спеціальним, адже згідно із ст. ст. 276-278 КПК право здійснювати повідомлення про підозру має прокурор, слідчий або інша уповноважена службова особа.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення

характеризується умисною формою вини і тільки у виді прямого умислу, оскільки суб'єкт діє *завідомо* і тим самим усвідомлює очевидність того, що притягує до відповідальності невинного. Таким чином умислом винного охоплюється те, що насправді відсутні докази, які вказують на вчинення даного кримінального правопорушення саме цією особою, або взагалі відсутня подія кримінального правопорушення, за яке особа притягується до кримінальної відповідальності. Мотиви кримінального правопорушення значення для його кваліфікації не мають. Особа, яка притягнула до кримінальної відповідальності невинного через неправильну оцінку зібраних доказів, несе дисциплінарну відповідальність.

Кваліфікованими видами складу кримінального правопорушення є вчинення його у поєднанні з:

- 1) обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 2) штучним створенням доказів обвинувачення;
- 3) або іншою фальсифікацією (ч. 2 ст. 372).

Про поняття тяжкого і особливо тяжкого злочину див. ст. 12 КК.

Штучне створення доказів обвинувачення може полягати у всіляких діях винного: підроблення або використання підроблених документів, умисне неправильне тлумачення фактів та подій, знищення чи вилучення зі справи документів, схиляння свідків та потерпілого до давання *завідомо неправдивих показань*, примушування експерта до давання неправдивого висновку тощо.

Інша фальсифікація обвинувачення може полягати у вилученні з кримінального провадження речових доказів, документів і протоколів, що свідчать про невинність потерпілого, невідображенні у справі тих фактів і обставин, що спростовують підозру, приписках у протоколах слідчих дій тощо.

2.70. Примушування давати показання (ст. 373 КК)

Основним безпосереднім об'єктом злочину є інтереси правосуддя в частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів, які встановлюються шляхом давання показань, а також конституційне право людини на те, що її обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення не буде ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом.

Додатковим факультативним об'єктом кримінального

правопорушення може бути здоров'я, воля, честь і гідність особи.

Потерпілим є особа, яка згідно з КПК може давати показання при допиті під час дізнання або досудового слідства (підозрюваний, свідок, потерпілий, експерт).

Об'єктивна сторона полягає у примушуванні давати показання *під час допиту*, тобто у вчиненні незаконних дій, які: а) здійснюються *під час допиту* і б) є способом примушування особи до давання показань. Примушування до давання показань може бути вчинене *лише у відповідній обстановці – під час допиту*.

Під примушуванням у ч. 1 ст. 373 КК розуміється здійснення в тій чи іншій формі незаконного психічного впливу на особу, яку допитують, в результаті якого порушуються її права й обмежується волевиявлення, з метою отримати *потрібні* для особи, яка провадить допит, показання (правдиві чи неправдиві). Цей психічний вплив (тиск) може знаходити свій прояв у вчиненні таких незаконних дій, як підкуп, шантаж, застосування гіпнозу, пред'явлення неправдивих доказів, обіцянки звільнити від відповідальності чи з-під варти, погрози різноманітного характеру (за винятком застосування насильства – такі дії належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 373 КК) тощо.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони розглядуваного складу кримінального правопорушення є спосіб – незаконні дії. Допит шляхом незаконних дій має місце, коли він провадиться з використанням шантажу, обману, гіпнозу, з незаконним обмеженням прав потерпілого, його підкупом тощо. Для кваліфікації злочину не має значення, отримав винний таким шляхом правдиві або неправдиві показання.

Вчинення особою, яка провадить допит, дій, що ґрунтуються на чинному законодавстві (наприклад, багаторазове попередження про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання, правомірне використання тактичних прийомів проведення допиту) не містить складу цього кримінального правопорушення. Не можуть кваліфікуватись за ст. 373 КК і дії, пов'язані з порушенням процесуального порядку проведення допиту, якщо вони не були спрямовані на примушування давати показання при допиті.

За особливостями конструкції цей склад кримінального правопорушення є формальним і вважається закінченим з моменту вчинення незаконних дій при допиті.

Суб'єкт кримінального правопорушення спеціальний – особа, яка провадить дізнання (начальник органу дізнання, дізнавач), або досудове слідство (слідчий, начальник слідчого підрозділу, прокурор), а

також працівник підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність і особа, яка тимчасово призначена виконувати ці функції уповноваженою на те службовою особою у встановленому законом порядку. У випадках, коли примушування до давання показань під час судового розгляду здійснюється суддею з метою створення умов для постановлення неправосудного судового акта, його дії треба кваліфікувати за статтями 365, ч. 1 ст. 14 та 375 КК.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини і тільки з прямим умислом. Мотиви на кваліфікацію не впливають.

Кваліфікуючими ознаками складу кримінального правопорушення є вчинення його або із застосуванням до потерпілої особи насильства, або із знущанням над нею, за відсутності ознак катування (ч. 2 ст. 373).

Під насильством треба розуміти як спосіб примушування до давання показань і може бути як психічним, так і фізичним. Застосування насильства являє собою або погрозу заподіяння (реальне) шкоди життю, здоров'ю чи тілесній недоторканості потерпілого. При цьому психічне насильство може виявлятися в погрозі заподіяння будь-якої за тяжкістю фізичної шкоди: побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, мордувань, катувань, позбавлення життя. Такі дії повністю охоплюються ч. 2 ст. 373 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують.

При застосуванні фізичного насильств, що полягає у фізичному впливі на особу, яку допитують, що завдало їй фізичного болю або спричинило тілесні ушкодження. Умисне заподіяння легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень охоплюються ч. 2 ст. 373 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями не потребується. Умисне заподіяння потерпілому смерті або тяжких тілесних ушкоджень потребує кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 373 КК і відповідною частиною статей 115 КК або 121 КК.

Знущання над особою припускає приниження людської гідності особи, вчинення цинічних дій та різні форми глузу над потерпілим. Прикладами знущання, передбаченого ч. 2 ст. 373, можуть бути: багатогодинні допити, позбавлення їжі або води, вплив шумом або світлом, насміхання над фізичними вадами потерпілого, образа його релігійних або національних почуттів тощо.

2.71. Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК)

Родовий об'єкт – встановлений чинним законодавством порядок несення військової служби.

Безпосередній об'єкт – порядок проходження військової служби у складі Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Об'єктивна сторона характеризується діянням у формі дії або бездіяльності. Самовільне залишення військової частини або місця несення служби належить до числа злочинів із матеріальним складом.

Діяння може виражатись у:

ч. 1:

– самовільному залишенні військової частини або місця несення служби;

– нез'явленні у встановлені строки без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу.

Діяння кваліфікується за ч. 1 ст. 407, якщо тривалість відповідного самовільного залишення (нез'явлення) становить понад три доби, але не більше місяця.

ч. 2–5:

– самовільному залишенні військової частини або місця несення служби;

– нез'явленні у встановлені строки без поважних причин на службу.

Діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 407 КК України, якщо:

– тривалість самовільного залишення військової частини або місця несення служби (нез'явлення на службу) складає понад десять діб, але не більше місяця, або

– понад три доби за умови повторності вчинення зазначеного делікту протягом року.

Для складу злочину, передбаченого ст. 407 КК, необхідно, щоб залишення військової частини або місця служби мало самовільний характер, тобто було вчинене без дозволу начальника. Залишення частини не є самовільним, якщо воно було з дозволу начальника, який не мав права надавати такий дозвіл. Наприклад, командир взводу надав

звільнення військовослужбовцю.

Кваліфікуючими (особливо кваліфікуючими) ознаками злочину у вигляді самовільного залишення військової частини або місця несення служби є:

– тривалість понад 1 місяць самовільного залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення на службу без поважних причин – ч. 3 ст. 407 КК України;

– вчинення зазначених дій тривалістю понад три доби в умовах особливого періоду (крім воєнного стану) – ч. 4 ст. 407 КК України;

– вчинення зазначених дій тривалістю понад три доби в умовах воєнного стану або вчинення відповідних дій в бойовій обстановці.

Категорія «особливий період» розкривається у абзаці п'ятому статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а категорія «воєнний стан» – у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Суб'єкт кримінального правопорушення належить до числа спеціальних:

ч. 1 ст. 407 КК України – військовослужбовець строкової служби.

До набрання чинності 18.05.2024 Закону України від 11.04.2024 № 3633-ІХ в Україні був передбачений такий вид військової служби, як строкова, на яку призивались чоловіки призовного віку (до дня відправлення у військову частину перебували у віковому діапазоні від 18 до 27 років), які не мали права на звільнення або відстрочку від призову на цей вид військової служби.

Станом на сьогодні відповідний вид військової служби не передбачений чинним законодавством.

ч. 2–5 ст. 407 КК України – особи, які проходять один із видів військової служби, закріплений у ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Суб'єктивна сторона:

1) суб'єктивна сторона злочину у вигляді самовільного залишення військової частини або місця служби характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Інші ознаки суб'єктивної сторони (мотив, мета, психоемоційний стан) є факультативними та не впливають на кваліфікацію делікту;

2) суб'єктивна сторона злочину у вигляді нез'явлення вчасно на службу без поважних причин характеризується виною у формі умислу або необережності.

Інші ознаки суб'єктивної сторони (мотив, мета, психоемоційний стан) є факультативними та не впливають на кваліфікацію делікту.

2.72. Мародерство (ст. 432 КК)

Родовий об'єкт – встановлений чинним законодавством порядок несення військової служби.

Безпосередній об'єкт:

основний – порядок несення військової служби на полі бою;

додатковий обов'язковий – суспільні відносини у сфері охорони власності.

Предмет – речі матеріального світу, що були при вбитих чи поранених. Під речами розуміють предмети обмундирування та особисті речі вбитого або пораненого (годинник, гроші тощо). До них не належать озброєння і боєприпаси, документи, засоби ведення бою та інші предмети, що збираються з метою подальшого бойового застосування. Викрадення має відбуватися на полі бою, тобто на ділянці, де ведуться або велися бойові дії, а також ділянці, що є в тилу, але піддається обстрілу ворогом. Злочин вважається закінченим із моменту появи реальної можливості розпорядитися викраденою річчю.

Об'єктивна сторона характеризується суспільно небезпечною дією що полягає у незаконному заволодінні (у будь-який спосіб) чужими речами, що знаходяться при вбитих або поранених на полі бою.

Місце вчинення кримінального правопорушення – поле бою.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Суб'єкт кримінального правопорушення належить до числа спеціальних – військовослужбовці; поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі в бойових діях.

2.73. Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435-1 КК)

Безпосередній об'єкт:

основний – нормальна робота та авторитет військовослужбовців;

додаткові об'єкти (залежно від складу кримінального правопорушення) – честь і гідність; життя і здоров'я; власність.

Потерпілий: особа, яка належить до однієї із вказаних категорій:

1) особа, яка проходить один із видів військової служби, закріплений у ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і

військову службу», та здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації;

2) близькі родичі особи, зазначеної у п. 1;

3) члени сім'ї особи, зазначеної у п. 1.

Відповідно до п. 1 ст. 3 КПК України, близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Об'єктивна сторона характеризується вчиненням одного з наступних альтернативних діянь:

ч. 1 ст. 435-1 КК України:

– образа честі і гідності військовослужбовця;

– погроза вбивством, насильством або знищенням майна потерпілому (перелік потерпілих наведений вище);

ч. 2 ст. 435-1 КК України:

– виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності військовослужбовця;

– виготовлення та поширення матеріалів, які містять погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна потерпілому (перелік потерпілих наведений вище).

Відповідно до постанови ППВСУ від 27.02.2009 № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», під гідністю треба розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточення, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло.

Поняття погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна розкривається у коментарі до ст. 345 КК України.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Суб'єкт кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 2 ст. 401 КК України суб'єктами кримінальних правопорушень, включених законодавцем до розділу XIX Особливої частини КК України, можуть бути військовослужбовці Збройних Сил України,

Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, *а також інші особи, визначені законом*. Крім того, у випадках, передбачених абзацом другим цієї норми, суб'єктом військових кримінальних правопорушень можуть бути поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях.

Вказівка законодавця на «інших осіб, визначених законом» робить коло таких суб'єктів невичерпним, а конструкція складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435¹ КК України, та матеріали судової практики (див. вироки Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.07.2022 по справі № 308/8031/22, Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.07.2022 по справі № 712/4108/22, Берегівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023 по справі № 297/3163/22, Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023 по справі № 718/418/23) дозволяють дійти висновку про те, що суб'єкт названого злочину відноситься до числа загальних.

Станом на 01.09.2024 лише у єдиному випадку суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України, є військовослужбовець (див. вирок Шаргородського районного суду Вінницької області від 30.11.2023 по справі № 152/1500/23).

На підставі викладеного можна зробити висновок, що *суб'єкт злочину* у вигляді образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю належить до числа загальних – ним може бути *фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку*.

2.74. Пропаганда війни (ст. 436 КК)

Стаття 436 включена до КК відповідно до Резолюції 110 (II) Генеральної Асамблеї ООН від 3 листопада 1947 р. «Заходи, що повинні вживатися проти пропаганди та розпалювачів нової війни», якою засуджується будь-яка форма пропаганди, яка ведеться у будь-якій державі, що має на меті або здатна створити чи посилити загрозу миру, порушення миру або акт агресії.

Безпосереднім об'єктом досліджуваного кримінального

правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення міжнародного миру, тобто такий стан міжнародних відносин, за якого між державами (або народами) юридично відсутній стан війни чи воєнного конфлікту.

Предметом кримінального правопорушення є матеріали, які містять заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту (друковані чи рукописні матеріали, носії візуальної або аудіальної інформації).

За особливостями конструкції – це формальний склад кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується такими діями: публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту; виготовлення матеріалів, що містять заклики до вчинення зазначених дій; розповсюдження цих матеріалів.

1. *Під публічними закликами до агресивної війни* або до розв'язування воєнного конфлікту треба розуміти активний відкритий вплив (усно, письмово або з використанням будь-яких технічних засобів) на невизначену кількість людей.

Агресивна війна і воєнний конфлікт є видами агресії.

Агресивна війна – це один з різновидів актів агресії, що передбачає застосування державою (або від її імені) збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації) (пункті а принципу VI Статуту Міжнародного військового трибуналу у Нюрнберзі).

Воєнний конфлікт – форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт (ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»).

2. *Виготовлення матеріалів, що містять заклики до вчинення зазначених дій* – це первинне створення матеріалів, внесення в них змін і відтворення для поширення.

3. *Розповсюдження цих матеріалів* – це будь-яке їх відчуження іншим особам або розміщення для самостійного ознайомлення з ними (наприклад, розклеювання листівок і плакатів, розміщення відповідної інформації в мережі «Інтернет»).

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – прямий умисел. Водночас особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, повинна усвідомлювати суспільну небезпеку пропаганди агресивної

війни та воєнного конфлікту, передбачити наслідки своїх дій і бажати їх настання. Мотив вчинення суб'єкту кримінального правопорушення на кваліфікацію його дій не впливають.

2.75. Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК)

Безпосереднім об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони безпеки людства, щодо забезпечення недопущення дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками.

Обов'язковий додатковий об'єкт – історична та національна пам'ять щодо подій, пов'язаних з комуністичним та націонал-соціалістичним (нацистським) тоталітарними режимами.

Предмет кримінального правопорушення – символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

Визначення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів містить ст. 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

До символіки комуністичного тоталітарного режиму належить:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, що входили до складу СРСР, держав так званої народної демократії: Народної Республіки Албанії (Соціалістичні Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднаних серпа та молота, серпа, молота і п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота і п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

е) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, зі встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

ж) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), вищих союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

з) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включно з партійними з'їздами), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 р., встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних

одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

и) найменування комуністичної партії.

До символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму належить:

а) символіка Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

б) державний прапор нацистської Німеччини 1939–1945 років;

в) державний герб нацистської Німеччини 1939–1945 років;

г) найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

д) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

е) зображення гасел Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), цитат осіб, які обіймали керівні посади в Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП), вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935–1945 роках.

Згідно із ст. 2 «Засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»:

Комуністичний тоталітарний режим 1917–1991 років в Україні визнається, як режим поширення державного терору, що характеризується численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

Націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим – режим здійснення політики державного терору, що характеризується численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та

масових вбивств, страт, смертей, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з расових, етнічних мотивів, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим, спираючись на встановлені Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом 1945–1946 років факти, засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

За особливостями конструкції – це формальний склад кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується такими трьома альтернативними діями: виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки».

Виготовлення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) та тоталітарних режимів – це первинне створення таких матеріалів (продукції), внесення до них змін, а також їх розмноження для поширення.

Поширення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів – це будь-які дії, спрямовані на розповсюдження для доведення до відома інших осіб або розміщення для самостійного ознайомлення з ними, наприклад, через мережу «Інтернет», розклеювання плакатів/листівок тощо.

Публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів – це будь-які дії, що відбуваються у присутності багатьох осіб шляхом застосування технічних засобів масового інформування, наприклад за допомогою телебачення.

Водночас під *публічним виконанням гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України* треба розуміти відкрите виконання гімну у присутності невизначеного, але значного кола осіб або із застосуванням технічних засобів інформування.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. У разі вчинення кримінального правопорушення представником влади – суб'єкт є спеціальним.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння.

Щодо **кваліфікуючих ознак** кримінального правопорушення, то згідно з ч. 2 ст. 436¹ КК його утворюють ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або організованою групою, або з використанням ЗМІ.

До *представників влади* належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

Під вчиненням *повторно* кримінального правопорушення треба розуміти вчинення суб'єктом кримінального правопорушення, яка раніше вчинила таке саме кримінальне правопорушення.

Кримінальне правопорушення є *вчиненим організованою групою*, якщо в його підготовці або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), попередньо організованих у стійке об'єднання для вчинення аналізованого кримінального правопорушення, об'єднані єдиним умислом з розподілом функцій учасників, спрямованих на реалізацію кримінально-протиправного наміру, відомого всім учасникам групи.

Засоби масової інформації – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою (п. 30, ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про медіа»).

2.76. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК)

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є міжнародний правопорядок, який повинен ґрунтуватися на низці принципів, до яких належать недоторканність кордонів, територіальна цілісність, невтручання у внутрішні справи суверенних держав тощо.

За особливостями конструкції – це формальний склад

кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436² КК, характеризується вчиненням таких альтернативних дій:

1) виправдання, заперечення, визнання правомірною збройної агресії росії проти України, розпочатої у 2014 році:

– *виправдання* – доведення нібито своєї правоти, визнання когонебудь невинним, правим;

– *заперечення* – повне невизнання наявності збройної агресії рф проти України;

– *визнання правомірною* – доведення того, ніби дії країни-агресора обумовлені нормами чинного законодавства та не суперечать основним принципам права;

2) виправдання, заперечення, визнання правомірною тимчасової окупації частини території України:

– *тимчасово окупована російською федерацією територія України* є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»);

3) глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році; представників збройних формувань російської федерації; іррегулярних незаконних збройних формувань; озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією; представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України; представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Глорифікація – схвалення дій та звеличення осіб, які вчиняють вищезазначені дії передбачених в диспозиції.

Збройні формування рф – збройні сили, прикордонні війська, війська цивільної оборони, внутрішні війська («росгвардія»), федеральна служба безпеки, служба зовнішньої розвідки, органи державної охорони, військова прокуратура, військові слідчі органи слідчого комітету рф, федеральний орган забезпечення мобілізаційної

підготовки органів державної влади рф, військові підрозділи федеральної протипожежної служби, спеціальні формування, створювані у воєнний час.

Іррегулярні незаконні збройні формування – формування осіб-комбатантів, що входять до складу озброєних сил сторони в збройному конфлікті (міжнародному чи внутрішньому), але не належать до її регулярних сил, діють всередині або за межами власної території.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 436² КК, сформульована діями, які полягають у виготовленні, поширенні матеріалів, в яких містяться діяння, вказані в частині 1 зазначеної статті (*тлумачення понять «виготовлення» та «поширення» див. у ст. 436 КК України*).

Кваліфікований склад кримінального правопорушення в ч. 3 передбачений у разі вчинення кримінального правопорушення:

– *службовою особою* – (відповідно до ст. 18 ККУ). До службових осіб належать керівники установ, міністерств, відомств та особи, які користуються правом наймати і звільняти працівників, а також особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків в установах і організаціях.

– *повторно* (тлумачення понять «повторно» див. у ст. 436¹ КК);

– *організованою групою* (тлумачення понять «організованою групою» див. у ст. 436¹ КК);

– *з використанням засобів масової інформації* (тлумачення понять «засоби масової» див. у ст. 436¹ КК).

Суб'єкт кримінального правопорушення – осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку. Водночас згідно з ч. 3 суб'єкт є спеціальним – службова особа.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і бажає діяти саме так.

2.77. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК)

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері забезпечення міжнародного миру як однієї із складових міжнародного правопорядку.

За особливостями конструкції – це формальний склад

кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК, характеризується такими діями: планування агресивної війни чи воєнного конфлікту; підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту; розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту; участь у змові, що спрямована на вчинення планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту; кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї статті, діями, що полягають у веденні агресивної війни або агресивних воєнних дій (*тлумачення понять «агресивна війна» та «воєнний конфлікт» див. у ст. 436 КК України*):

1) *планування агресивної війни чи воєнного конфлікту* – це діяльність що пов'язана з: постановкою мети, якої суб'єкт бажає досягти, і завдань, які він хоче вирішити внаслідок такої війни чи конфлікту, тобто розробка стратегічних дій, як наслідок, розроблення тактики, виявлення джерел, визначення безпосередніх виконавців і доведення до них планів, фіксації результатів планування, що може бути у таких формах: проект, мапи бойових дій, письмовий наказ тощо;

2) *підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту* – дії, спрямовані на забезпечення реалізації відповідних планів;

3) *розв'язування війни чи конфлікту* – це діяння дипломатичного або воєнного характеру, що обумовлюють створення приводу для початку війни або конфлікту. Тут потрібні різноманітні дії агресивно-провокаційного характеру на кордоні тощо;

4) *участь у змові, що спрямована на вищезазначені дії* – наявність умисної спільної участі кількох осіб у вчиненні зазначених дій; ч. 2 ст. 437 КК України;

5) *ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій* – це продовження вже розв'язаної агресивної війни (воєнного конфлікту), що охоплюються поняттям акту агресії.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Зазвичай, такі кримінальні правопорушення вчиняються главами держав, членами уряду, особами, які обіймають керівні посади у воєнній ієрархії тощо.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Щодо засуджених за кримінальне правопорушення, передбачені ст. 437 КК, не застосовуються звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 49 КК), а також звільнення від відбування покарання у зв'язку із

закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ч. 6 ст. 80 КК).

2.78. **Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК)**

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є порушення встановленого порядку ведення війни, що визначено відповідними міжнародними нормативно-правовими актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

З урахуванням низки обставин **додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом** може бути здоров'я військовополоненого або цивільної особи, відносини щодо охорони трудових прав цивільного населення, відносини власності за ч. 1 ст. 438 КК, а в разі вчинення діяння, передбаченого ч. 2 ст. 438 КК, життя потерпілого від кримінального правопорушення.

Потерпілими від кримінального правопорушення можуть бути військовополонені (ст. 4 Женевської конвенції «Про поводження з військовополоненими») та цивільні особи (мирні жителі воюючої сторони, які не беруть участі у воєнних діях і опинилися під владою противника на окупованій ним території).

Предметом кримінального правопорушення є національні цінності об'єкти цивільного призначення (нерухоме і рухоме майно), зокрема національне майно, яке є матеріальним носієм культурних цінностей. *Застосування зброї масового знищення треба кваліфікувати за ст. 439 КК.*

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражена в таких діяннях: за ч. 1 – жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; вигнання цивільного населення для примусових робіт; розграбування національних цінностей на окупованій території; застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; віддання наказу про вчинення таких дій; за ч. 2 – ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством.

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням – будь-який протиправний акт або бездіяльність щодо військовополоненого чи цивільної особи, що супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності (зокрема, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, катування,

біологічні експерименти, вилучення органів і тканин людини, гвалтування, примушування до вступу в статевий зв'язок (до проституції), вимушена вагітність, вимушена стерилізація та інші види сексуального насильства тощо).

Примусові роботи – ті дії, які цивільні особи виконують за межами окупованих територій (тобто за межами району проживання) без добровільної згоди, які не були оплачені або були оплачені несправедливо, не відповідає фізичним або інтелектуальним здібностям працівника, до яких залучаються особи, котрі не досягли 18-річного віку, які пов'язані з мобілізацією працівників до організацій, що має військовий чи напіввійськовий характер. При цьому вжите у цій статті слово «*вигнання*» треба розуміти як направлення (видання наказу про залучення) цивільного населення для примусових робіт.

Розграбування національних цінностей на окупованій території – привласнення окупантами цінностей та переміщення їх за межі державного кордону з метою привласнення іншою державною або особою.

Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом – використання у збройному конфлікті зброї та інших засобів, що здатні заподіяти надмірні ушкодження, страждання людині чи серйозну шкоду природному середовищу.

Інші порушення законів та звичаїв війни вчинюються на порушення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВРУ – застосування заборонених методів ведення війни, тобто певних способів застосування зброї, проведення воєнної операції чи окремих воєнних дій, вирішення воєнних завдань (напади невибіркового характеру, наслідками яких можуть бути ураження не тільки військових, а й цивільних об'єктів, примус, використання природних умов і явищ для досягнення переваги над противником за допомогою ведення геофізичної та метеорологічної війни, використання будь-яких засобів впливу на природне середовище, порушення договору про перемир'я тощо).

Віддання наказу про вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 438 КК – є формою керування начальником своїми підлеглими по службі під час збройного конфлікту для вирішення певних завдань, сутністю якої є вимога вчинити зазначені дії.

Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством. Вбивство – це передбачене кримінальним законом винне суспільно небезпечне діяння, яке посягає на життя іншої людини і спричиняє її смерть.

Суб'єкт є спеціальним, якщо вони вчиняються після видання наказу про вчинення дій (наприклад, це може зробити військове командування чи політичні керівники держави), передбачених ч. 1 ст. 438 КК України, однак, у разі вчинення інших суспільно-небезпечних дій, передбачених у цій статті, суб'єкт є загальним.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини.

Кваліфікованим складом кримінального правопорушення є вчинення дій, передбачених у ч. 1 ст. 438 КК України, якщо вони поєднані з умисним вбивством.

Щодо засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 438 КК України, не застосовуються звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 49 КК), а також звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ч. 6 ст. 80 КК).

2.79. Екоцид (ст. 441 КК)

У міжнародному праві екоцид визнається умисним заподіянням шкоди навколишньому природному середовищу і характеризується широким спектром довгострокових і серйозних наслідків. Відповідальність за такі дії передбачено Конвенцією про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 р. та іншими міжнародно-правовими актами.

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення становить екологічна безпека людства – такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 ЗУ від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Предметом кримінального правопорушення є рослинний, тваринний світ, атмосфера, водні ресурси, а також можуть бути земля, надра, інші компоненти екосистеми.

Рослинний світ – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території (ст. 3 ЗУ від 09.04.1999 № 591-ХІV «Про рослинний світ»).

Тваринний світ – це компонент навколишнього природного

середовища, який являє собою сукупність всіх диких тварин, які постійно перебувають у стані природної волі та мешкають на території України або тимчасово її населяють, в тому числі дикі тварини, які утримуються у напіввільних умовах чи в неволі на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Атмосферні ресурси – це не тільки кисень, азот, вуглекислий газ і фітонциди, але й енергетичні ресурси явищ та процесів, що відбуваються в повітряній оболонці Землі, та ресурси, що впливають на розвиток і спеціалізацію сільського господарства.

Водні ресурси – це придатні для використання води Землі: річкові, озерні, морські, підземні, ґрунтові води, водосховища, лід гірських і полярних льодовиків, або всі води гідросфери.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення виражена в таких діяннях: масове знищення рослинного або тваринного світу; отруєння атмосфери або водних ресурсів; вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

За особливостями конструкції – перших трьох діяннях, сформульований як *матеріальний*, тобто кримінальне правопорушення є закінченим з моменту настання відповідних суспільно небезпечних наслідків спричинення екологічної катастрофи, конкретними різновидами якої є масове знищення рослинного або тваринного світу та отруєння атмосфери або водних ресурсів:

1) дії, спрямовані на масове знищення рослинного світу – це руйнування екосистеми певної території, пов'язане зі знищенням рослинного покриву або принаймні видів, або різновидів і форм рослинних співтовариств;

2) дії, спрямовані на масове знищення тваринного світу – це дії, які призвели до загибелі великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в певній місцевості або водоймі;

3) дії, спрямовані на отруєння атмосфери або водних ресурсів – насичення цих ресурсів масою шкідливих для людини, тваринного або рослинного світу речовин (передусім хімічних), здатних викликати їх захворювання чи смерть (загибель).

У разі, якщо кримінальне правопорушення вчиняється шляхом інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, його склад є *формальним*, тобто кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-яких дій, якими створюється

загроза спричинення такої катастрофи. Масове знищення тваринного світу – дії, які спричинили загибель великої кількості представників дикої фауни, знищення популяції або певного виду тваринного світу в тій чи іншій місцевості або водоймі;

4) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу – дії, пов'язані з використанням засобів, які впливають на навколишнє середовище за допомогою цілеспрямованого управління природними процесами, динамікою, складом або структурою Землі, включно з біосферою, літосферою, гідросферою, атмосферою.

Екологічна катастрофа – це масштабна аварія або інша подія, що має серйозний вплив на природне середовище (наприклад, надзвичайно великі лісові пожежі, катастрофічне затоплення місцевості, виснаження або знищення окремих природних комплексів і ресурсів через надмірне забруднення навколишнього середовища, що обмежує або унеможливорює людську та господарську діяльність в цих умовах).

Результатом таких дій є *суспільно небезпечні наслідки* у вигляді:

- а) фактичного масового знищення рослинного світу;
- б) фактичного масового знищення тваринного світу;
- в) фактичного отруєння атмосфери або водних ресурсів;
- г) загрози спричинення екологічної катастрофи.

Водночас якщо вищезазначені наслідки спричинені застосуванням зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вчинене діяння треба кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 439 і ст. 441 КК.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона аналізованого кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини (на відміну від кримінальних правопорушень проти довкілля) як щодо екологічної катастрофи, яка фактично настала, так і щодо можливості її настання.

Від кримінальних правопорушень *проти довкілля* (розд. VIII Особливої частини КК) *екоцид* відрізняється, насамперед, змістом вини (тобто їх ідеальна сукупність неможлива), від *диверсії* (ст. 113 КК) відсутністю спеціальної мети, а від порушення *законів та звичаїв війни* (ст. 438 КК) – конкретним змістом діяння.

2.80. Геноцид (ст. 442 КК)

Геноцид належить до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, оскільки є одним з найтяжчих злочинів у світовому досвіді. Тлумачення поняття «геноцид» здійснюють як міжнародні правові акти, так і вітчизняне законодавство. Визначення поняття геноциду також зазначено в різних міжнародно-правових актах. Наприклад, в ст. 2 Конвенції ООН «Про запобігання злочинів геноцид та покарання за нього» від 09.12.1948 р., яка була ратифікована Україною 15.11.1954 р., геноцид тлумачиться як такі діяння, вчинені з наміром знищення, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу:

1. Вбивство членів таких груп.
2. Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам таких груп.
3. Навмисне створення для вищезазначених груп таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове їх фізичне знищення.
4. Діяння, розраховані на скорочення дітонародження у середовищі такої групи.
5. Насильницька передача дітей з однієї такої групи до іншої.

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері безпеки існування національних, етнічних, расових та релігійних груп як складова безпеки людства.

Додатковим обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення, залежно від вчиненого суспільно небезпечного діяння, можуть бути життя, здоров'я, свобода, честь і гідність людини.

Потерпілий – члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Національна група (нація) – історично сформована спільнота людей, що утворилася, як наслідок спільної території, економічних зв'язків, літературної мови, деяких особливостей культури тощо, які становлять її ознаки.

Етнічна група (етнос) – група людей, об'єднаних спільними об'єктивними і суб'єктивними ознаками (походження, мова, культура, територія проживання тощо).

Расова група (раса) – група людей, що характеризується основною сукупністю спадкових прикмет, які відрізняють її від іншої класифікаційної та приналежної до того самого роду одиниць.

Релігійна група – група громадян-вір'ян одного й того ж культу,

віросповідання, на пряму, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

Склад досліджуваного кримінального правопорушення є формально-матеріальним: (ч. 1 ст. 442 КК України) *матеріальний склад кримінального правопорушення* (суспільно небезпечне діяння): позбавлення життя членів вищезазначених груп; заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; *формальний склад кримінального правопорушення:* створення для певної групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому, насильницька передача дітей з однієї групи в іншу; (ч. 2 ст. 442 КК України); публічні заклики до вчинення зазначених дій, розповсюдження матеріалів з такими закликами, виготовлення матеріалів із закликами до геноциду.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК, характеризується вчиненням таких суспільно небезпечних дій або бездіяльності: позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи; заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень; створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення; скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі; шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу (ч. 1); публічні заклики до геноциду; виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження; розповсюдження таких матеріалів (ч. 2).

Позбавлення життя – дії або бездіяльність, що спричинили смерть фізичної особи з порушенням норм законодавства.

Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень – це протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин тіла людини.

Створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення – вчинення заходів, що спрямовані на неминучу загибель людей (заборона займатися діяльністю, що є основним джерелом їх існування, зараження навколишнього середовища небезпечними для життя речовинами тощо).

Скорочення дітонародження чи запобігання йому – характеризується проведенням незаконної стерилізації осіб репродуктивного віку, примусова контрацепція, примус жінок до абортів, створення умов для роздільного проживання чоловіків і жінок, представників однієї раси, етнічної або національної групи.

Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу – відбирання

дітей у батьків, що належать до однієї групи, проти їх волі і їх передавання іншим особам, що належать до іншої групи.

Публічні заклики – активний відкритий вплив (усно, письмово або з використанням будь-яких технічних засобів) на невизначену кількість людей.

Виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження – первинне створення таких матеріалів або продукції з подальшим їх розмноженням для поширення.

Розповсюдження таких матеріалів – дії, спрямовані на доведення до відома невизначеної кількості осіб, або їх розміщення для самостійного ознайомлення, наприклад через мережу «Інтернет», розклеювання плакатів/листівок тощо.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу. За ч. 1 ст. 442 КК, характеризується наявністю *мети* – повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи, виготовлення матеріалів із закликами до геноциду, а за ч. 2 ст. 442 КК метою є їх розповсюдження.

Водночас дії, що позбавляють громадян певної групи можливості повністю використовувати свої права і свободи, але не спрямовані на знищення цієї групи, кваліфікуються за ст. 161 КК.

Стосовно засуджених за ч. 1 ст. 442 КК, то до них не застосовуються давність звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 49 КК), а також звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ч. 6 ст. 50 КК).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЇ З КУРСУ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО»

Загальна частина

1. Амністія та помилування. Їх поняття, види та відмінність.
2. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.
3. Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією (ст. 28 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23.12.2005 р «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».
4. Загальні засади призначення покарання. Обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання».
5. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, та умови правомірності. Застосування зброї поліцейськими при затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення.
6. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.
7. Звільнення від відбування покарання з випробуванням Умови і підстави застосування та правові наслідки. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності».
8. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям або примирення винного з потерпілим. Умови, підстави їх застосування. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності».
9. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності».
10. Крайня необхідність, умови її правомірності та її відмінність від необхідної оборони. Постанова Пленуму Верховного Суду України

від 26 квітня 2002 р. № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону».

11. Множинність кримінальних правопорушень, поняття, її види та їх характеристика. Правові наслідки та значення для кваліфікації кримінального правопорушення. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки».

12. Необхідна оборона та умови її правомірності (ст. 36 КК). Перевищення меж необхідної оборони та його правові наслідки. Відмінність від крайньої необхідності. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону».

13. Об'єкт кримінального правопорушення: Поняття, структура, види та їх характеристика. Відмінність від предмета кримінального правопорушення.

14. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення: поняття, ознаки та їх характеристика. Значення ознак об'єктивної сторони для кваліфікації.

15. Підстави та межі відповідальності співучасників кримінального правопорушення. Спеціальні питання відповідальності за співучасть. Екссес виконавця, його види.

16. Поняття вини, її зміст, форми та види (ст. 23–25 КК).

17. Поняття добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, її об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Правові наслідки добровільної відмови при вчиненні кримінального правопорушення як одноособово так і у співучасті.

18. Поняття і ознаки кримінального правопорушення. Класифікація кримінальних правопорушень та її практичне значення (ст. 11–12 КК). Відмінність кримінального правопорушення від інших правопорушень.

19. Поняття кримінально-правової норми, її структура та види. Види диспозицій і санкцій.

20. Поняття необережної форми вини та її зміст і види. Відмінність кримінально протиправної самовпевненості від непрямого умислу.

21. Поняття співучасті у кримінальному правопорушенні, її об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Види співучасників і форми співучасті та їх характеристика.

22. Поняття суб'єктивної сторони складу кримінального

правопорушення, ознаки та їх характеристика.

23. Поняття та види помилок у кримінальному праві. Їх вплив на кримінальну відповідальність.

24. Поняття та види причетності до кримінального правопорушення.

25. Поняття та види причинного зв'язку, значення для кримінальної відповідальності.

26. Поняття та види стадій вчинення кримінального правопорушення та їх характеристика. Кримінальна відповідальність за незакінчене кримінальне правопорушення.

27. Поняття умислу, його зміст та види. Різновиди умислу, які вироблені кримінально-правовою теорією та судовою практикою.

28. Поняття, види тлумачення закону про кримінальну відповідальність. Аналогія закону.

29. Поняття, ознаки суб'єкта кримінального правопорушення та їх характеристика. Види суб'єкта кримінального правопорушення.

30. Поняття, ознаки та мета кримінального покарання. Система та види покарань, їх характеристика.

31. Поняття, система, принципи та функції кримінального права України. Наука кримінального права України.

32. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень і сукупністю вироків. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» із змінами від 10 грудня 2004 р., від 12 червня 2009 р., від 06 листопада 2009 р.

33. Склад кримінального правопорушення, його структура, види та їх значення. Кваліфікація кримінальних правопорушень.

34. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі. Екстрадиція (ст. 4–10 КК).

Особлива частина

1. Бандитизм (ст. 257 КК). Відмінність від розбою. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

2. Вбивство через необережність. Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 119, ст. 128 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

3. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 6 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів».

4. Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436¹ КК).

5. Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188¹ КК).

6. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, чи радіоактивними матеріалами».

7. Вимагання (ст. 189 КК). Відмінність від розбою і насильницького грабежу. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

8. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436² КК).

9. Грабіж (ст. 186 КК). Відмінність від крадіжки, розбою та вимагання. Постанова Пленуму Верховного Суду від 06 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

10. Домашнє насильство (ст. 126¹ КК).

11. Зґвалтування (ст. 152 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

12. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК). Відмінність від перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень».

13. Колабораційна діяльність (ст. 111¹ КК).
14. Крадіжка (ст. 185 КК). Відмінність від грабежу і шахрайства. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».
15. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності».
16. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201⁻² КК).
17. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» із змінами від 18 грудня 2009 р.
18. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті».
19. Незаконне поводження із зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, чи радіоактивними матеріалами».
20. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203¹ КК).
21. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114² КК).
22. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і

державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» (зі змінами від 3 грудня 1997 р. № 12).

23. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» (зі змінами від 3 грудня 1997 р. № 12).

24. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК).

25. Порушення недоторканності житла або таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 162, 163 КК).

26. Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК).

27. Пособництво державі-агресору (ст. 111² КК).

28. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» (зі змінами від 3 грудня 1997 р. № 12).

29. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК). Відмінність від легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК).

30. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво».

31. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Примушування давати показання (ст. 372, 373 КК).

32. Розбій (ст. 187 КК). Відмінність від насильницького грабежу, вимагання та бандитизму. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

33. Середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 122, 128 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

34. Статеві зносини з особою, яка не досягла 16-річного віку. Розбещення неповнолітніх (ст. 155, 156 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

35. Терористичний акт (ст. 258 КК).

36. Торгівля людьми (ст. 149 КК).

37. Умисне вбивство (ст. 115 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

38. Умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК). Види та їх характеристика, відмінність від вбивства. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003р. № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

39. Хуліганство (ст. 296 КК України). Відмежування від групового порушення громадського порядку та масових заворушень (ст. 293, 294 КК). Постанова Пленуму Верховного Суду від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику в справах про хуліганство».

40. Шахрайство (ст. 190 КК). Відмінність від заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

ПРИКЛАДИ ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ

Задача. Вербенко у себе вдома після розпиття спиртних напоїв з сусідом Гуліним п'ять разів ударив свого друга Гуліна кухонним ножом у живіт, грудну клітину й ліву руку. Як з'ясувалося в процесі розслідування, причиною став образливий вислів Гуліна. За висновком судово-медичної експертизи спричинено проникаюче поранення черевної порожнини глибиною 7 см та порізи шкіряного покриву. На лікуванні Гулін перебував у стаціонарі 28 днів.

Вирішення

Дії Вербенка належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 101 КК.

Р.О. – життя і здоров'я особи.

Б.О. – здоров'я особи. За умовами завдання здоров'я Гуліна.

О.С. – полягає у заподіянні тяжкого тілесного ушкодження небезпечного для життя в момент заподіяння.

За умовами завдання, Вербенко, будучи в нетверезому стані, у відповідь на образливий вислів свого сусіда Гуліна, з яким спільно у себе вдома розпивав спиртні напої, кухонним ножом наніс останньому 5 ударів у живіт, грудну клітину і ліву руку. Внаслідок чого заподіяв йому проникаюче поранення черевної порожнини глибиною 7 см та порізи шкіряного покриву. На лікуванні Гулін перебував у стаціонарі 28 днів.

Згідно з пунктом 2.1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17.01.1995р. № 6 – небезпечними для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозливі для життя явища і які без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що зумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги під час оцінювання загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув після його заподіяння, повинен бути з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку.

У пункті 2.1.3. цих Правил визначено перелік ушкоджень, що є небезпечними для життя в момент їх заподіяння, і зокрема в підпункті к зазначено – ушкодження живота, які проникли в черевну порожнину, в тому числі і без ушкодження внутрішніх органів.

Вербенко вчинив злочин шляхом дії, тобто активної поведінки із застосуванням знаряддя – кухонний ніж. Також спосіб, час, місце

значення для кваліфікації не мають. Обстановка – спільне вживання спиртних напоїв, сварка.

Між діями Вербенка та суспільно-небезпечними наслідками наявний прямий необхідний причинний зв'язок, оскільки вони настали саме від дій Вербенка, а не з інших причин.

За особливостями конструкції це матеріальний склад, тобто вважається закінченим з моменту настання суспільно-небезпечних наслідків.

Вербенко вчинив закінчений злочин.

С.С. – характеризується умисною формою вини у виді як прямого, так і непрямого умислу.

Відповідно до п. 22 ППВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Із обставин, зазначених в завданні (кількість ударів, локалізація і характер тілесних ушкоджень), можна зробити висновок, що Вербунко мав умисел на заподіяння шкоди здоров'ю Гуміну невизначеного характеру, тобто він не бажав настання конкретних суспільно-небезпечних наслідків. Отже, суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини у виді непрямого умислу. Мотив – особисті неприязнені стосунки.

Суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, таким за умовами задачі є Вербенко.

Те, що Гуміну були заподіяні різної тяжкості тілесні ушкодження, крім тяжкого (порізи та тривалий розлад здоров'я – перебував на лікуванні 28 днів), а також надання своєчасної медичної допомоги не впливає на кваліфікацію вчиненого Вербенком.

Остаточна кваліфікація – ч. 1 ст. 121 КК.

Задача. Тарабанов вночі прийшов до фермерського господарства Зінченка, де його дружина працювала дояркою, і вивів одну свиню, але був затриманий охоронцем за воротами господарства. На допиті пояснив, що хотів продати свиню і купити холодильник. Як з'ясувалося в процесі розслідування, викрадена свиня могла бути продана за 4 тис. грн.

Вирішення

Б.О. осн. – власність Зінченка.

Предмет – одна свиня (вартістю 4000 грн).

Потерпілий – фізична особа, Зінченко – власник майна.

О.С. – діяння у формі активних дій: незаконне заволодіння чужим майном.

Спосіб – таємний, оскільки дії відбуваються вночі, і Тарабанов розраховував на те, що ніхто його не побачить, коли він проникне до ферми.

Час – значення для кваліфікації не має.

Місце – приміщення ферми Зінченка, що має охорону.

Наслідки – матеріальна шкода Зінченку. Фактично заподіяна матеріальна шкода не була, оскільки охоронець затримав Тарабанова за воротами ферми, і він не зміг розпорядитися викраденою свинею.

Причинний зв'язок – прямий.

С. – фізична осудна особа з 14 років, Тарабанов.

С.С. – умисна форма вини у виді прямого умислу.

Мета – незаконно заволодіти чужою власністю і розпорядитися нею на власний розсуд.

Мотив – корисливий.

Дії Тарабанова можна кваліфікувати за ст.185 КК «Крадіжка», оскільки спосіб вчиненого діяння характеризується таємністю. Таємність характеризується тим, що:

- вчиняється у відсутності власника чи інших осіб;
- вчиняється у присутності осіб, але непомітно для них;
- здійснюється у їхній присутності, але винна особа не знає про це чи вважає, що робить це непомітно для них;
- потерпілий чи інші особи внаслідок малолітства, сп'яніння не усвідомлюють факту протиправного вилучення майна;
- винний діє з урахуванням сприятливої для нього обстановки, яка, на його переконання, виключає втручання сторонніх осіб, які усвідомлюють протиправність заволодіння майном.

Те, що Тарабанов був затриманий з викраденою свинею, на кваліфікацію не впливає, оскільки охоронець затримав його за воротами фермерського господарства, тобто винний отримав початкову можливість розпорядитися викраденою свинею. Крадіжка вважається закінченим злочином з моменту, коли винна особа вилучила майно і має реальну в цей момент можливість розпорядитися чи користуватися ним (наприклад, передати іншій особі). Визначення моменту закінчення злочину в кожному випадку залежить від характеру майна, обстановки вчинення крадіжки, наявності реальної можливості використати майно на розсуд крадія.

Зважаючи на те, що Тарабанов вночі проник на охоронювану

територію ферми, в його діях наявна ознака проникнення, передбачена частиною 3 статті 185 КК. Відповідно до положень Постанови Пленуму Верховного Суду України, термін «проникнення» має два критерії: юридичний (психологічний) і фізичний (технічний). Юридичний означає, що особа з усвідомленням і спонуканням нелегально вторгається у чуже житло чи інше приміщення з метою збагатитися шляхом викрадення не належного їй майна. А фізичний полягає у тому, що особа фізично проникає у чуже житло чи інше приміщення, одержуючи можливість безпосереднього доступу до майна шляхом недозволеного входу через відкриті двері, із застосуванням технічних засобів, пошкодженням сховища або охоронних пристроїв (використання відмичок та підібраних ключів, пролом стіни, стелі, огорожі, підкоп під приміщення тощо). Або особа застосовує пристосування, які дозволяють вилучити майно із приміщення, не входячи до нього.

Під приміщенням треба розуміти внутрішню, не призначену для житла частину будівлі або споруди, які належать певним власникам і у яких знаходиться, зберігається або охороняється майно. До інших приміщень у цьому сенсі також можуть належати завод, цех, корабель, магазин, театр, поштова філія, ощадний банк, музей, навчальний заклад, церква та інші господарські, службові та виробничі приміщення.

Говорячи про розмір викраденого, ми повинні з'ясувати вартість викраденої свині. Вона становить 4 000 грн. Відповідно до пунктів 2–4 примітки до ст. 185 КК ми можемо визначити такі види розміру викраденого майна:

- значний – від 100 до 250 НМДГ;
- великий – від 250 до 600 НМДГ;
- особливо великий – більше 600 НМДГ.

Оскільки вартість свині – 4 000 грн, то визнати розмір заподіяної шкоди значним немає підстав.

Остаточна кваліфікація дій Тарабанова – ст. 185 ч. 3 КК за ознакою проникнення у приміщення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні акти

Закони України та міжнародно-правові акти:

1. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
4. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n391>.
7. Лісовий кодекс України від 21.01.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
9. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#top>.
10. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>.
11. Про депозитарну систему України : Закон України від 06.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17#Text>.
12. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 19.12.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
14. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.

15. Про державні лотереї в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5204-17#Text>.

16. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014. URL: http://zib.com.ua/ua/print/83105zakon_pro_okupovani_teritorii_ukraini__1207-vii_tekst.html.

17. Про запобігання корупції : Закон України» від 14 жовтня 2014 року.

18. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

19. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

20. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

21. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон України від 29.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>.

22. Про медіа : Закон України від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

23. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

24. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

25. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст. 241.

26. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 2.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

27. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

28. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

29. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.

30. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480->

15/print1491296480899025#Text.

31. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>.

32. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>.

33. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-19#Text>.

34. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>.

35. Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 27.07.1929. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

36. Конвенція ООН про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text.

37. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/documents/konvencziya-oon-pro-zarobigannyazlochynu-genocydu-i-pokarannya-zanogo>.

38. Резолюція 110 (II) Генеральної Асамблеї ООН від 03.11.1947. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140896___140896.

Акти органів виконавчої влади України:

1. Звід відомостей, що становлять державну таємницю : затв. наказом Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>

2. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : затв. наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 27.10.1997 № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>.

3. Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : затв. наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 № 167. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re37742?an=1>.

4. Перелік корисних копалин загальнодержавного значення : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text>.

5. Положення про порядок голографічного захисту документів і товарів : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2001 № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171-2001-%D0%BF#Text>.

6. Правила визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України : затв. Постановою

Правління Національного банку України від 03.12.2018 № 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0134500-18#Text>.

7. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>.

8. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>.

9. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

Акти органів судової следи України та міжнародних судових установ:

1. Вереша Р. В., Карпунцов В. В. Постанови Пленуму Верховного Суду в кримінальному судочинстві. 6-те вид., допов. і перероб. Київ : Алерта, 2023. 336 с.

2. Вирок Березівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023 у справі № 297/3163/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109165415>.

3. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023 по справі № 718/418/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109076815>.

4. Вирок Малинського районного суду Житомирської області від 03.02.2023 у справі № 283/1119/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/108762644>.

5. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.07.2022 у справі № 712/4108/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105237696>.

6. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.07.2022 по справі № 308/8031/22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/105252796>.

7. Вирок Шаргородського районного суду Вінницької області від 30.11.2023 по справі № 152/1500/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115300445>.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 у справі № 633/195/17 (провадження № 13-39кц23). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/113396900>.

9. Постанова Верховного Суду у справі № 146/1086/16-к від 06.07.2022. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/43226>.

10. Постанова Верховного Суду у справі № 712/48/15-к від 21.04.2021. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96545086>.

11. Постанова Верховного Суду у справі № 726/776/17 від 23.04.2024 (провадження № 51-8212км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118689047>.

12. Постанова Верховного Суду України від 05.12.2018 № 301/2178/13-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78426368>.

13. Постанова Верховного Суду України від 27.10.2016 у справі № 5-99кc16. URL: https://zakon.cc/court/document/read/62692636_1d6fcb31.

14. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74475834>.

15. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 21.09.2022 у справі № 516/32/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106454487>.

16. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.10.2022 у справі № 686/13801/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469>.

17. Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

18. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

19. Про судову практику в справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

20. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text.

21. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.10.2009 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

22. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>.

23. Про судову практику у справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.07.1976 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-76#Text>.

24. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

25. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

26. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text>.

27. Рішення Європейського суду з прав людини від 02.10.2018 у справі «Криволапов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d94#Text.

28. Рішення Європейського суду з прав людини від 23.10.2018 у справі «Саган проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d29#Text.

29. Рішення Європейського суду з прав людини від 04.11.2018 у справі у справі «Дудка проти України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01103>

30. Рішення Європейського суду з прав людини від 13.11.2018 у справі «Чжан проти України». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/370298__370363.

31. Рішення Європейського суду з прав людини від 06.12.2018 у справі «Карельський та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d43#Text.

32. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2018 у справі «Бургас проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d34#Text.

33. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2018 у справі у справі «Кін проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d90#Text.

34. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.01.2019 у справі «Маріянчук та інші проти України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01112>.

35. Рішення Європейського суду з прав людини від 29.01.2019 у справі «Андреєва проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d04#Text.

36. Рішення Європейського суду з прав людини від 06.02.2019 у справі «Бурля та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text.

37. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.02.2019 у справі «Якуба проти України». URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-yakuba-proti-ukra%D1%97ni-tekst-rishennya/>.

38. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.2019 у справі

«Скляр та Єкушенко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d99#Text.

39. Рішення Європейського суду з прав людини від 11.04.2019 у справі «Малий проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d91#Text.

40. Рішення Європейського суду з прав людини від 16.04.2019 у справі «Алахвердян проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e26#Text.

41. Рішення Європейського суду з прав людини від 04.07.2019 у справі «Корбан проти України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01225>.

42. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.10.2019 у справі «Самойленко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e66#Text.

43. Рішення Європейського суду з прав людини від 17.12.2020 у справі «Юхимович проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g01#Text.

44. Рішення Європейського суду з прав людини від 04.02.2021 у справі «Каплатий проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f62#Text.

45. Рішення Європейського суду з прав людини від 11.02.2021 у справі «Куроченко та Золотухін проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g12#Text.

46. Рішення Європейського суду з прав людини від 04.03.2021 у справі «Берега проти України». URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/rishen_court/2021/res_beresa.pdf

47. Рішення Європейського суду з прав людини від 11.03.2021 у справі «Осадча та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g13#Text.

48. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби) від 18 квітня 2012 року. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/649>.

49. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

50. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710->

19#Text.

51. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text>.

52. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/13-r2020>.

Спеціалізована література

Підручники:

1. Ахмедов М. Б. огли, Бабенко А. М. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. Я. Конопельського, В. О. Меркулової. Одеса : ОДУВС, 2021. 452 с.

2. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

3. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2021. 768 с.

4. Берзін П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 3 т. Київ : Дакор, 2018. Т. 1 : Загальні засади. 562 с.

5. Васильєв А. А., Гладкова Є. О., Житний О. О. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джузи. Київ : Дакор, 2018. 386 с.

7. Лісіцина Ю. О., Серкевич І. Р., Яремко Г. З. Організаційно-правові основи запобігання тероризму : підручник / за заг. ред. В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 432 с.

8. Сухонос В. В., Білокінь Р. М., Сухонос В. В. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.

9. Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Борисов В. І. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Харків : Право, 2020. 584 с.

10. Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Борисов В. І. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. Харків : Право. 2020. 768 с.

11. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Вид. 3-тє, допов. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 394 с.

**Навчальні посібники, інші дидактичні
та методичні матеріали:**

1. Cassese A. Affirmation of the Principles of International Law recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal. General Assembly resolution 95 (I) New York, 11 December 1946. С. 4. URL: https://legal.un.org/avl/ha/ga_95-I/ga_95-I.html.

2. Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту : навч. посіб. у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 36 с.

3. Азаров Д. С., Грищук В. К., Савченко А. В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

4. Актуальні проблеми злочинів проти власності та у сфері господарської діяльності : лекція з навчальної дисципліни «Кримінальне право». Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2015. 42 с.

5. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред В. В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 862.

6. Аналіз правозастосування судами норм закону про кримінальну відповідальність щодо незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (деякі проблемні питання (ст. 204 КК)). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00130>.

7. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 784 с.

8. Березняк В. С., Бурлака В. В., Людвік В. Д. Кваліфікація окремих кримінальних правопорушень проти критично важливих об'єктів інфраструктури (ст. 259, 360 КК України) : метод. рек. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 38.

9. Берзін П. С. Поведінка людини в кримінальному праві, кримінальне правопорушення та склад кримінального правопорушення : навч. посіб. Київ : Алерта, 2023. 558 с.

10. Борисов І. В. Актуальні проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України : монографія / ред.: В. Я. Тацій, Л. М. Демидова, В. І. Борисов; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2021. 632 с.

11. Бурда С. Я., Гарасим П. С., Кісілюк Е. М., Созанський Т. І. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : посіб. для підрозділів Нац. поліції у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 48 с.

12. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : монографія / за заг. ред. Н. С. Юзікової. Дніпро : Т. К. Середняк, 2018. 249 с.

13. В'юник М. В. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.

14. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину : монографія. Київ : Алерта, 2018. 1106 с.

15. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, перероб. та допов. Київ : Алерта, 2023. 576 с.

16. Вереша Р. В. Мотив, мета та емоційний стан у кримінальному праві : монографія. Київ : Алерта, 2023. 238 с.

17. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Алерта, 2018. 432 с.

18. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Використання_малолітньої_дитини_для_заняття_жебрацтвом.

19. Винник А. О., Мармура О. З., Пасека О. Ф. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (в схемах) : навч. посіб. / за ред. О. Ф. Пасеки. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 160 с.

20. Відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Юридична компанія Турій та Партнери*. URL: <https://turii.com.ua/publikatsii/vidpovidalnist-za-nenadannya-dopomogi-osobi-yaqa-perebuvaie-v-nebezpechnomu-dlya-zhittya-stani/>.

21. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

22. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Чернявський С. С. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : науково-практ. комент. / за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

23. Газдайка-Василишин І. Б., Йосипів А. О., Самарчук М. В. Кримінально-правова охорона особи та власності в Україні : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 240 с.

24. Газдайка-Василишин І. Б., Луцький Т. М., Сабанюк Т. Р. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями : посіб. для підрозділів Нац. поліції у схемах. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 20 с.

25. Газдайка-Василишин І. Б., Молотов С. О., Созанський Т. І. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми : посіб. для підрозділів Нац. поліції у схемах. Львів : Львів. держ. ун-

т внутр. справ, 2019. 32 с.

26. Гаркуша А. Г., Ткач Ю. О. Особливості кваліфікації порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК України) : метод. рек. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 36 с.

27. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 340 с.

28. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів закладів вищої освіти. Вид. 2-ге, змін. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 666 с.

29. Грищук В. К., Луцький Т. М., Пасека О. Ф., Самарчук М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти особи : навч. посіб. у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 64 с.

30. Гузоватий О. І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2018. 260 с.

31. Денисовський М. Д. Сутність та профілактика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх і малолітніх : посібник. Львів, Тернопіль : ЛьвДУВС, 2018. 132 с.

32. Дідківська Г. В., Мудряк Т. О., Гмирін А. А., Нікітін Ю. В., Топчій В. В. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. (схематичний збірник лекцій). Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 864 с.

33. Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В., Мірошніченко С. С. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. ; за заг. ред. В. В. Топчія. Ірпінь ; Вінниця : Твори, 2021. 412 с.

34. Доведення до самогубства. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Доведення_до_самогубства.

35. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

36. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 948 с.

37. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

38. Заподіяння побоїв, мук і мордувань. Встановлення факту вчинення відповідних дій. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Заподіяння_побоїв,_мук_і_мордувань._Встановлення_факту_вчинення_відповідних_дій#google_vignette.

39. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. посіб. / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В.М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р.О. Мовчан / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 616 с.

40. Калініченко Ю. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Харків : Право, 2018. 251 с.

41. Каторкін Р. А. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 268 с.

42. Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 234 с.

43. Колесник М. О. Кримінальні правопорушення проти власності : лекція з навчальної дисципліни «Кримінальне право». Харків, 2022. 18 с.

44. Коментар до статті 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. *Юридичні послуги Online*. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/201.php>

45. Конопельський В. Я. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів (у схемах) : посіб. для підрозділів Нац. поліції. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 72 с.

46. Крамаренко Ю. М. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та за кордоном. Дніпро : ДДУВС, 2022. 216 с.

47. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / кол. авт.; ред. С. А. Шалгунова. Дніпро : ДДУВС, 2020. 364 с.

48. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Кримінальна_відповідальність_за_погрозу_вбивством.

49. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Конспект лекцій / за заг. ред. Топчія В. В.; Ірпінь : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 411с.

50. Кудлак А. Б., Пасека О. Ф. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері господарської діяльності : посіб. для підрозділів Нац. поліції у схемах. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 120 с.

51. Литвинов О. М., Орлов Ю. В., Ємельянов В. П. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Орлова. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.

52. Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монограф. Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2011. 256 с.

53. Мармура О. З., Пасека О. Ф., Примаченко В. Ф., Сабанюк Т. Р. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності : навч. посіб. у схемах. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 44 с.

54. Мармура О. З., Письменський Є. О., Ткачик А. Б. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки : посіб. для підрозділів Нац. поліції у схемах. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 44 с.

55. Мигур В. О., Лисько Т. Д. Кримінально-правова характеристика катування (ст. 127 КК України) : кваліф. робота випускника освітнього ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Правоохоронна діяльність». URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53468/1/Мигур_262М_ЮФ.pdf.

56. Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019. 220 с.

57. Мовчан А. В. Міжнародне співробітництво у сфері протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 156 с.

58. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

59. Навроцький В. О. Наскрізнні кримінально-правові поняття : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 376 с.

60. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному та кримінально-виконавчому праві України та Польщі : монографія. Київ : Дакор, 2018. 212 с.

61. Нанесення тяжких тілесних ушкоджень. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Нанесення_тяжких_тілесних_ушкоджень.

62. Науково-практичний коментар до статті 123 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004626>.

63. Науково-практичний коментар до статті 142 Кримінального кодексу України. *Liga360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004645>.

64. Науково-практичний коментар до статті 143 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004646>.

65. Науково-практичний коментар до статті 162 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004667>.

66. Науково-практичний коментар до статті 204 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004713>.

67. Науково-практичний коментар до статті 209 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004718>.

68. Науково-практичний коментар до статті 212 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004722>.

69. Науково-практичний коментар до статті 365 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004888>.

70. Науково-практичний коментар до статті 368 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004891>.

71. Науково-практичний коментар до статті 372 Кримінального кодексу України. *Liga 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004895>.

72. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. і допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

73. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-е вид., перероб. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

74. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Станом на 20 січня 2018 року / за заг.ред. В. В. Глуцька. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 784 с.

75. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-е вид., перероб. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

76. Нетеса Н. В. Поняття та ознаки предмета порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК). *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 307-311.

77. Новікова К. А. Обмеження свободи як вид покарання : монографія / наук. ред. Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2019. 288 с.

78. Оксаніченко А. С. Поняття злісності за кримінальним правом України / ред. В. В. Шаблюстий. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 184 с.

79. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія. Харків : Право, 2019. 624 с.

80. Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 744 с.

81. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибр. наук. пр. / передм. О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків : Право, 2018. 472 с.

82. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків : Юрайт, 2018. 446 с.

83. Політова А. С., Акімов М. О. Каліцтво статевих органів як один із наслідків умисного тяжкого тілесного ушкодження. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1 (70). С. 151–160.

84. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

85. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Чернівці, 2022. 319 с.

86. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. 234 с.

87. Созанський Т. І., Бурда С. Я., Скиба А. Я. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних

машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку у схемах : посіб. для підрозділів Нац. поліції. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 20 с.

88. Созанський Т. І., Газдайка-Василишин І. Б., Захарова О. В. Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та незаконною міграцією : навч. посіб. Львів : ОБСЄ, ЛьвДУВС, 2019. 252 с.

89. Стаття 118. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Кримінальний кодекс України*. URL: <https://kku.com.ua/st-118/>.

90. Стаття 123. Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання. *Кримінальний кодекс України*. URL : <https://kku.com.ua/st-123/>.

91. Стаття 124. Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Кримінальний кодекс України*. URL: <https://kku.com.ua/st-124/>.

92. Топузьян А. Р. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / ХНУВС. Харків, 2018. 249 с.

93. Топчий В. В., Дідківська Г. В., Мудряк Т. О. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. у схемах. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 344 с.

94. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини. *WikiLegalAid*. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Торгівля_людьми_або_інша_незаконна_угода_щодо_передачі_людини.

95. Туркот М. С., Столітній А. В., Шмаленя С. В. Військові кримінальні правопорушення: Розділ XIX Особливої частини Кримінального кодексу України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини, Верховного Суду України, Верховного Суду, апеляційних і місцевих судів. Станом на 15 червня 2022 р. : науково-практ. посіб. Вид. 2-ге / за ред. канд. юрид. наук, доц. М. С. Туркота. Київ : Норма права, 2022. 512 с.

96. Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Умисне_вбивство,_вчинене_у_стані_сильного_душевного_хвилювання.

97. Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання: Верховний Суд визначив, що окрім фізіологічного афекту, мають значення інші емоційні стани. *Жидачівський районний суд Львівської області*. URL: <https://gd.lv.court.gov.ua/sud1307/pres-centr/news/1464594/>.

98. Умисне вбивство. Склад злочину та кваліфікуючі ознаки. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Умисне_вбивство:_склад_злочину_та_кваліфікуючі_ознаки.

99. Умисне легке тілесне ушкодження. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Умисне_легке_тілесне_ушкодження.

100. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження. *WikiLegalAid* : вебсайт. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Умисне_середньої_тяжкості_тілесне_ушкодження.

101. Фоменко А. Є., Юнін О. С., Березняк В. С., Шаблистий В. В. Кваліфікація окремих кримінальних правопорушень проти воєнної безпеки України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2023. 532 с.

102. Франчук В. В. Кримінально-правова характеристика правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (у схемах) : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 64 с.

103. Хавронюк М. І., Дудоров О. О., Луцик В. В., Задоя К. П., Карчевський М. В. Злочини проти власності: правова кваліфікація і методика розслідування. Київ : Дакор, 2019. 448 с.

104. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові кримінальні правопорушення за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.

105. Чернявський С. С., Вознюк А. А., Жук І. В., Таран О. В., Осуховський Р. В., Арешонков В. В., Атаманчук В. М., Малиш І. Г. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : практич. посіб. Київ : ТОВ «Вид-во «Норма права», 2023. 322 с.

106. Чорний Р. Л. Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. і права, 2018. 525 с.

107. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні : монографія / ред. В. В. Шаблистий. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.

108. Шаблистий В. В. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України : монографія / ред. В. В. Шаблистий. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.

109. Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія / за заг. ред. В. В. Шаблистого. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 136 с.

110. Шалгунова, С. А. Скок О. С., Шевченко Т. В. Кримінальне право (Загальна частина) : навч. посіб. / за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. С. А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. 296 с.

111. Шепітько М. В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії : монографія. Харків : Право, 2018. 408 с.

112. Янко В. М. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ суверенітету українського народу : монографія. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 235 с.

ДОДАТКИ

ОСНОВНІ ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ, ПРИЙНЯТІ ПІСЛЯ 2001 РОКУ

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 26.04.2002 № 1

«Про судову практику у справах про необхідну оборону»

Закріплене ст.36 Кримінального кодексу України (далі – КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід’ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про необхідну оборону Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. При розгляді справ даної категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч.3 ст.27 Конституції України і ст.36 КК, враховуючи те, що відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

2. Згідно з ч.1 ст.36 КК необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з’ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ даної категорії суди повинні з’ясовувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення

чи припинення посягання.

3. Суспільно небезпечне посягання на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, сильне душевне хвилювання. Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обставинці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

За змістом ст.38 КК до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.

4. Згідно з ч.3 ст.36 КК перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту, а згідно з ч.2 ст.38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, – умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК.

Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, заподіяно тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст.124 КК.

5. Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знярядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вирoku слід зазначити, в чому саме воно полягає.

6. Потрібно мати на увазі, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і

затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

7. Слід відрізнити необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо ж особа в обстановці, що склалася, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за статтями 118 і 124 КК. Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

8. Призначаючи покарання за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог статей 50, 65 КК.

9. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, повинно вирішуватись відповідно до вимог статей 440, 454 ЦК. Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

10. Оскільки відповідно до ст.11 КК злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), не утворюють стану необхідної оборони дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить періодично вивчати й узагальнювати практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

12. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4 "Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань".

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 26.04.2002 № 3

«Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами»

Обговоривши практику розгляду судами справ про злочини, предметом яких є вогнепальна, холодна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої чи радіоактивні матеріали, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди в основному забезпечують правильне застосування закону при розгляді справ даної категорії. Разом з тим у їх діяльності ще мають місце певні недоліки.

В окремих справах не завжди встановлюються джерела придбання та виготовлення зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів, допускаються помилки при кваліфікації дій винних осіб. Суди не реагують належним чином на обставини, які сприяли незаконному заволодінню цими предметами, у тому числі на виявлені недоліки в їх обліку, зберіганні, користуванні та перевезенні.

Виникають труднощі у визначенні предмета цих злочинів, правильному розумінні добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, у відмежуванні закінченого злочину від замаху на його вчинення тощо.

З метою поліпшення судового розгляду справ даної категорії Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Звернути увагу судів на те, що забезпечення своєчасного та правильного розгляду справ про злочини, пов'язані з протиправними діями з вогнепальною чи холодною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, має важливе значення для охорони громадської безпеки і запобігання іншим більш тяжким злочинам.

При розгляді цих справ необхідно вживати передбачених законом заходів до всебічного, повного й об'єктивного з'ясування всіх обставин злочину, звертаючи особливу увагу на виявлення джерел викрадення, придбання, виготовлення зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів, встановлення мотиву та мети винних осіб.

2. При вирішенні питання, чи є незаконними носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), а також носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, судам необхідно керуватися Положенням про дозвільну систему (затверджене постановою

Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 з наступними змінами), Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів (затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 р. № 622; зі змінами, внесеними наказом від 13 квітня 1999 р. № 292 та іншими нормативними актами.

Питання про відповідальність за незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, радіоактивними матеріалами осіб, які ними користуються у зв'язку зі службовою діяльністю, вирішуються з урахуванням нормативних актів (інструкцій, правил, наказів тощо), що регулюють порядок поводження з цими предметами.

3. Судам слід мати на увазі, що основною характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їх призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. Вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом.

4. Відповідно до названої Інструкції та інших нормативних актів до вогнепальної зброї, яка є предметом злочинів, передбачених статтями 262-264, 410 КК, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Предметом злочину, передбаченого ст.264 КК, крім зазначених вище видів вогнепальної зброї може бути також гладкоствольна мисливська зброя.

Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за статтями 262, 263 КК.

5. Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених статтями 262, 263 КК.

6. До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

7. Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин.

8. До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою.

9. Згідно з п.1.8 Правил забезпечення збереження ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання (затверджені наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 14 грудня 2000 р. № 241 радіоактивні матеріали – це будь-які матеріали, які містять радіонукліди і для яких питома активність та сумарна активність вантажу перевищують межі, установлені нормами, правилами й стандартами з ядерної та радіаційної безпеки.

10. У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі слід призначати експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста.

11. Під незаконним зберіганням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв розуміються умисні дії, які полягають у володінні (незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або із простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному нею місці.

Незаконне носіння холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу діями по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо).

12. Незаконним придбанням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної

мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід вважати умисні дії, пов'язані з їх набуттям (за винятком викрадення, привласнення, вимагання або заволодіння шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем) всупереч передбаченому законом порядку – в результаті купівлі, обміну, привласнення знайденого, одержання як подарунок, на відшкодування боргу тощо.

13. Під незаконним виготовленням холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей.

Такими діями, зокрема, є перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолета, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, у зброю, придатну до стрільби, або мисливської (у тому числі гладкоствольної) рушниці – в обріз, виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боєприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо.

14. Ремонт холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових пристроїв – це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням.

15. Під незаконною передачею вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв слід розуміти надання цих предметів іншій особі у володіння, для тимчасового зберігання чи використання за цільовим призначенням без передбаченого законом дозволу.

16. Незаконний збут холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо.

17. Відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем за ст.262 КК настає незалежно від місця вилучення цих предметів.

Під викраденням вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів слід розуміти протиправне таємне чи відкрите, в тому числі із

застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, їх вилучення у юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно ті ними володіли.

18. Розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів утворює склад злочину, передбаченого ч.3 ст.262 КК. Цей злочин вважається закінченим з моменту вчинення нападу, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

19. Привласнення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів має місце при їх утриманні, неповерненні володільцю особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якій опинились випадково чи якою були вилучені в іншій особі, котра володіла ними незаконно.

20. Вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

За частинами 1, 2 ст.262 КК кваліфікується вимагання зазначених предметів, поєднане з погрозою обмеження прав і свобод або законних інтересів щодо особи чи її близьких родичів, пошкодження чи знищення їхнього майна, розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці.

Відповідальність за ч.3 ст.262 КК настає за вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я.

Вимагання вважається закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством.

21. Заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами шляхом шахрайства здійснюється за допомогою обману чи зловживання довірою, а шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем – внаслідок протиправного використання нею своїх владних повноважень.

22. У разі викрадення складових частин, деталей чи вузлів, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю, дії винної особи слід розцінювати як закінчений злочин і кваліфікувати за ст.262 КК.

Викрадення складових частин і деталей бойових припасів, що містять вибухові речовини (запали, детонатори, підричники, гранати без підричників

тощо), теж потрібно кваліфікувати за ст.262 КК як закінчене розкрадання таких речовин.

23. Якщо винна особа незаконно заволоділа не придатними до використання вогнепальною зброєю, бойовими припасами або їх частинами чи деталями, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене належить розцінювати як замах на заволодіння цими предметами і кваліфікувати за ст.15 та відповідною частиною ст.262 КК.

Незаконне заволодіння завідомо несправною вогнепальною зброєю (наприклад, учбовою) і приведення її в придатний до використання за призначенням стан необхідно кваліфікувати як заволодіння чужим майном та незаконне виготовлення вогнепальної зброї. Так само мають кваліфікуватися дії винного й у тому разі, коли для виготовлення придатної до використання зброї частина деталей була ним викрадена, а решта виготовлена самостійно чи придбана будь-яким іншим чином.

24. Незаконне заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами визнається повторним у разі вчинення його особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений ст.262 КК, незалежно від того, чи було її за це засуджено, а також була вона виконавцем чи іншим співучасником такого злочину.

За ознакою повторності за ч.2 ст.262 КК слід кваліфікувати також передбачені ч.1 цієї статті дії, вчинені після розбійного нападу або вимагання, поєднаного з насильством.

25. Оскільки незаконне заволодіння вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями є самостійним складом злочину, подальші їх носіння, зберігання, ремонт, передача чи збут утворюють реальну сукупність злочинів, передбачених ст.262 та ч.1 ст.263 КК.

Незаконне заволодіння радіоактивними матеріалами та подальше їх носіння, зберігання, використання тощо слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч.1 ст.262 КК і залежно від наслідків – ч.1 чи ч.2 ст.265 КК.

26. Якщо викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів та їх незаконне носіння, зберігання, передача чи збут здійснені для вчинення іншого злочину, такі дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст.262 і ч.1 ст.263 або ст.265 КК, а також як готування чи замах до вчинення іншого злочину.

За сукупністю злочинів, передбачених ст.257 і ст.262 або ч.1 ст.263 КК, належить кваліфікувати незаконне заволодіння чи незаконне придбання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв або радіоактивних матеріалів, вчинені з метою організації банди чи

використання цих предметів членами вже існуючої банди.

27. Відповідальність за ст.264 КК настає у випадках зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів без додержання встановлених нормативними актами та загальноприйнятими правилами застережних заходів, які виключають можливість вільного доступу сторонніх осіб до цих предметів, а також незаконної передачі зазначених предметів іншій особі, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Кримінальну відповідальність тягне недбале зберігання будь-якої вогнепальної зброї та будь-яких бойових припасів (у тому числі гладкоствольної мисливської рушниці та бойових припасів до неї) незалежно від того, було воно законним чи незаконним.

Під загибеллю людей розуміється настання смерті хоча б однієї особи. Інші тяжкі наслідки – це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості – двом особам і більше, а також великої матеріальної шкоди будь-якій юридичній чи фізичній особі.

28. Звернути увагу судів на те, що під добровільною здачею органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, яка згідно з ч.3 ст.263 КК є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, необхідно розуміти такі дії, коли особа, маючи можливість і надалі зберігати будь-який із зазначених предметів, незалежно від мотивів за власним бажанням передає його відповідному державному органу.

29. Вирішуючи питання про речові докази у справах про злочини, пов'язані з незаконними діями зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями або радіоактивними матеріалами, суди мають керуватись вимогами ст.81 КПК.

30. При розгляді справ даної категорії судам необхідно посилити увагу до виявлення причин вчинення зазначених злочинів та умов, які цьому сприяли, і належним чином на них реагувати. Зокрема, не повинні лишатися поза увагою випадки недбалого ставлення відповідних працівників до зберігання зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів, залишення таких предметів без нагляду чи охорони, неналежного обладнання місць їх зберігання, порушення порядку їх обліку, видачі, транспортування та використання.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 8 липня 1994 року № 6 “Про судову практику у справах про розкрадання, виготовлення, зберігання та інші незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”.

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
від 26.04.2002 № 4

«Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»

(Із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму
Верховного Суду України від 18.12.2009 № 16)

У зв'язку з тим, що поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей, важливе значення має правильне застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за вчинення таких злочинів.

З метою забезпечення однакового і правильного застосування судами чинного законодавства у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та роз'яснення питань, які виникають у судовій практиці, Пленум Верховного Суду України постановляє:

1. При розгляді справ про злочини, предметом яких є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, обладнання, призначене для виготовлення цих засобів, речовин, їх аналогів, або прекурсори (статті 305–320 Кримінального кодексу України (далі – КК), суди мають керуватися законами України від 15 лютого 1995 року № 60/95-ВР “Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори” (в редакції Закону від 22 грудня 2006 року № 530-V; далі – Закон “Про наркотичні засоби...”), від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” (далі – Закон “Про заходи протидії незаконному обігу...”), Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), який затверджується та змінюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, а також Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться в незаконному обігу (далі – Таблиці), що затверджуються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

(Абзац перший пункту 1 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

Оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах

даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань.

2. Звернути увагу судів на те, що Законом “Про наркотичні засоби...” регулюються суспільні відносини у сфері обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, визначаються порядок, умови та особливості здійснення діяльності, пов'язаної з таким обігом. При цьому слід мати на увазі, що згідно з частиною 3 статті 3 зазначеного Закону в разі, коли міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж передбачені законодавством про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, застосовуються правила міжнародного договору.

Законом “Про заходи протидії незаконному обігу...” передбачено систему заходів, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, повноваження відповідних державних органів щодо протидії такому обігу, в тому числі і щодо контрольованої поставки та оперативної закупівлі наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів”.

(Абзаци перший та другий пункту 2 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

Статтями 305–320 КК встановлено кримінальну відповідальність за діяння, що вчиняються всупереч вимогам названих законів, і зокрема за незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, посів і вирощування наркотиковмісних рослин.

3. За змістом Закону “Про наркотичні засоби...” під незаконним виробництвом наркотичних засобів та (або) психотропних речовин слід розуміти всі дії, пов'язані з серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують, здійснені всупереч установленому законом порядку.

Серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин слід розуміти виробничий процес, спрямований на отримання партій наркотичних засобів, психотропних речовин за відповідною технологією, стандартом, зразком.

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин — це всі дії (включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів і психотропних речовин чи їх переробку), здійснені всупереч встановленого законом порядку, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини.

Під незаконним виготовленням прекурсорів слід розуміти процес їх

одержання з відповідної вихідної сировини будь-яким способом, у будь-якому вигляді (порошку, рідини, суміші тощо), приготування шляхом змішування різних хімічних препаратів або хімічного синтезу (реакції).

Незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин утворює закінчений склад злочину з моменту, коли почали вчинятися дії, спрямовані на одержання таких засобів чи речовин, готових до вживання, або на рафінування чи підвищення у препаратах їх концентрації.

Незаконним придбанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів необхідно вважати їх купівлю, обмін на інші товари або речі, прийняття як плати за виконану роботу чи надані послуги, позики, подарунка або сплати боргу, привласнення знайденого. Під незаконним придбанням розуміється також збирання залишків наркотиковмісних рослин на пожнивних земельних площах після зняття з них охорони, на земельних ділянках громадян, а також збирання таких дикорослих рослин чи їх частин на пустирях. Не визнається незаконним придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, якщо воно здійснено відповідно до вимог статті 27 Закону “Про наркотичні засоби...”, а також згідно зі статтею 5 Закону “Про заходи протидії незаконному обігу...” (під час оперативної закупівлі). У таких випадках у діях осіб, які придбали ці засоби й речовини, складу злочину немає.

Під незаконним зберіганням потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов’язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів чи прекурсорів у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів настає незалежно від його тривалості.

Незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством.

Від перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів слід відрізнити їх перенесення з одного місця в інше, під час якого транспорт не використовується. Такі дії мають розглядатись як зберігання цих засобів і речовин.

Незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів – це незаконне переміщення їх у просторі шляхом відправлення поштою, багажем, посильним або в інший спосіб з одного місця в інше в межах території України. При цьому злочин вважається закінченим з моменту оформлення і відправлення посилки, багажу, листа, бандеролі з цими засобами або речовинами незалежно від того, отримав їх адресат чи ні. Якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи (наприклад, у зв’язку із затриманням під час оформлення

квитанції на відправлення посилки, бандеролі чи вантажного контейнера або при їх огляді в момент здачі для пересилання), дії останньої належить кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину.

Злочини, передбачені статтями 307, 309 або 311 КК, визнаються закінченими з моменту вчинення однієї із зазначених у диспозиціях цих статей альтернативних дій. У випадках, коли винна особа вчинила одну або декілька зазначених дій, але не встигла вчинити іншу дію із тих, які охоплювались її умислом, скоєне слід розглядати як закінчений злочин за виконаними діями, а незавершена дія окремої кваліфікації як готування до злочину або як замах на злочин не потребує.

Здійснення суб'єктом підприємницької діяльності діянь, пов'язаних з обігом наркотичних засобів та (або) психотропних речовин, без отримання ліцензії охоплюється складом злочину, передбаченого статтею 307 або 309 КК, і додаткової кваліфікації за статтею 203 або 202 КК не потребує.

(Пункт 3 у редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

4. Під незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 307 КК), а також прекурсорів (частина 2 статті 311 КК) потрібно розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч законам “Про наркотичні засоби...” та “Про заходи протидії незаконному обігу...” (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо). Обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогу особами, які їх придбали за спільні кошти, збуту не утворюють.

Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх; тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

Дії особи, яка під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини з метою заволодіння грошима чи майном, потрібно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності до того підстав – і як підбурювання до замаху на незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, дії ж покупця – як замах на вчинення злочинів, передбачених статтею 307, або статтею 309, або статтею 311 КК.

У випадках, коли наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналоги було одночасно виготовлено і для особистого вживання, і для збуту, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 307 і

309 КК. При цьому слід мати на увазі, що за статтею 309 КК повинні кваліфікуватися дії винного лише в частині виробництва, виготовлення і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити.

Гроші або інші речі, одержані особою за реалізовані наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори, передаються в доход держави на підставі пункту 4 частини 1 статті 81 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), за винятком отриманих під час оперативної закупівлі, які згідно з пунктом 5 частини 1 зазначеної статті належить повертати їх законному володільцеві.

5. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 307 чи статтею 309 і як контрабанду за статтею 305 КК.

6. Відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для виготовлення цих засобів, речовин та їх аналогів, а також прекурсорів, за заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службової особи своїм службовим становищем настає відповідно за статтями 308, 313, 312 КК у разі умисного незаконного їх вилучення будь-яким із цих способів з підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності чи в окремих громадян, у тому числі вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин із земельних ділянок господарств чи громадян до закінчення збирання врожаю. При цьому не має значення, правомірно чи незаконно особа володіла наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом чи прекурсором або вирощувала наркотиковмісні рослини, які стали предметом незаконного вилучення.

7. За змістом частин 1 і 2 статті 308, частини першої статті 313, частин 1 і 2 статті 312 КК відповідальність за викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів настає у випадках протиправного таємного чи відкритого, у тому числі із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства (за винятком викрадення в такий спосіб обладнання), вилучення їх у юридичних чи фізичних осіб, які володіють ними як законно, так і незаконно (крадіжка, грабіж).

Розбій з метою викрадення таких засобів, речовин, їх аналогів, обладнання або прекурсорів утворює склад злочинів, передбачених частиною 3 статті 308, частиною 3 статті 313, частиною 3 статті 312 КК.

8. Під привласненням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів слід розуміти дії, пов'язані з їх протиправним утриманням чи неповерненням

володільцю особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншої особи, котра протиправно ними володіла, тощо.

9. За частиною 1 статті 308, частиною 1 статті 313, частиною 1 статті 312 КК кваліфікується відповідно вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів, поєднане з погрозою застосування насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці.

Вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, поєднане із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, утворює склад злочину, передбаченого частиною 2 статті 308 або частиною 2 статті 312 КК.

Якщо такі дії, а також вимагання обладнання поєднані з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, вони кваліфікуються за частиною 3 статті 308, або частиною 3 статті 312, або частиною 3 статті 313 КК.

Вимагання є закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством.

10. Незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, передбачених статтею 308 і статтею 307 чи статтею 309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої частиною 2 статті 307 або частиною 2 статті 309 КК.

Сукупність має місце й тоді, коли з викрадених наркотиковмісних рослин виготовляється наркотичний засіб нового виду (з коноплі – гашиш, анаша, настойка та екстракт, марихуана; з макової соломи – екстракційний або ацетильований опій тощо). Повторності в цьому разі також немає.

11. За статтею 312 КК кваліфікуються дії особи, яка вчинила викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволоділа ними шляхом шахрайства чи зловживання своїм службовим становищем з метою подальшого збуту. Незаконне заволодіння цими речовинами без такої мети має кваліфікуватися за відповідними статтями розд. VI Особливої частини КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти власності.

Коли особа заволоділа прекурсорами без мети їх збуту, а через певний проміжок часу збула їх іншим особам для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів за статтями, якими передбачено відповідальність за викрадення або інше незаконне посягання на чуже майно, та за статтею 312 КК за ознакою збуту.

За статтею 312 КК несуть відповідальність також особи, які збули прекурсор для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

12. Відповідно до статті 313 КК під обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, потрібно розуміти апарати, пристрої, прилади, за допомогою яких ці засоби й речовини виготовляються (наприклад, конденсаційна труба, випарник, генератор пари, прес, необхідні для виготовлення гашишу), чи окремі вузли, деталі відповідного агрегата (наприклад, насос для відсмоктування фільтра при перегонці опію). Використані для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для цієї мети, за змістом закону не визнаються. Не належать до зазначеного обладнання і такі предмети медичного призначення, як шприци, стандартні флакони для розфасування ліків, скляні відвідні трубки та ін.

Якщо заволодіння обладнанням було здійснено без мети використання для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, дії винного мають кваліфікуватися тільки за відповідною статтею розд. VI Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за злочини проти власності.

13. Відповідальність за статтею 314 КК настає, коли в організм іншої особи проти її волі будь-яким способом було введено наркотичний засіб, психотропну речовину чи їх аналог. Злочин вважається закінченим з моменту введення зазначених засобу або речовини.

За змістом частини 2 статті 314 КК і статті 1 Закону “Про заходи протидії незаконному обігу...” під наркотичною залежністю слід розуміти стан особи, який характеризується хворобливою пристрастю до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що виникла внаслідок їх незаконного введення в її організм. Вирішуючи питання про те, чи призвело до наркотичної залежності потерпілого незаконне введення в його організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, суди мають виходити як з обставин справи, так і з висновку експерта.

При кваліфікації цього злочину за ознакою незаконного введення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в організм двох і більше осіб (частина 2 статті 314 КК) потрібно враховувати, що такі дії повинні охоплюватись єдиним злочинним наміром винного і вчинятись, як правило, в одному й тому ж місці та без значного розриву в часі. У випадках, коли зазначені засоби (речовини) було незаконно введено в організм двох і більше осіб у різні проміжки часу і це не охоплювалось єдиним умислом, має місце повторність даного злочину.

Використання безпорадного стану потерпілого як кваліфікуюча ознака незаконного введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (частина 3 статті 314 КК) наявна в тих випадках, коли

особа за своїм фізичним або психічним станом була неспроможна розуміти характер та наслідки вчинюваних щодо неї дій або чинити опір (через малолітній вік, фізичні вади, розлад психічної діяльності, хворобливий або непритомний стан тощо). Для визнання незаконного введення таким, що вчинене з використанням безпорадного стану, не має значення, винний сам довів потерпілого до такого стану чи останній виник незалежно від його дій.

Кваліфікація за частиною 3 статті 314 КК за ознакою настання смерті потерпілого можлива тоді, коли встановлено, що це сталося саме внаслідок незаконного введення в його організм проти його волі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. При цьому дії винного мають характеризуватися прямим умислом щодо насильницького введення в організм людини зазначених засобів чи речовин і необережністю щодо настання смерті. Вони повністю охоплюються частиною 3 статті 314 і додаткової кваліфікації за статтею 119 КК не потребують.

Якщо ж умисел винного був спрямований на позбавлення потерпілого життя, злочинні дії підлягають кваліфікації за частиною 1 або відповідними пунктами частини 2 статті 115 та частини 2 чи частини 3 статті 314 КК.

14. Під схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (стаття 315 КК) потрібно розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за даний злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити.

Дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше, кваліфікуються за частиною 2 статті 315 КК тоді, коли вони охоплювались єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі.

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неповнолітнього утворює склад злочину, передбаченого частиною 2 статті 315 КК. Дії особи, яка поряд зі схилянням неповнолітнього до вживання таких засобів чи речовин залучала його до участі в організації або утриманні місця для їх вживання, виробництва чи виготовлення, мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених частиною 2 статті 317 і частиною 2 статті 315 КК.

Якщо особа, яка схиляла когось до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, збувала ці засоби, речовини споживачеві або брала участь у їх викраденні, незаконному виробництві, виготовленні, придбанні, зберіганні, перевезенні, пересиланні з метою збуту або без такої мети, її дії належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 315 і відповідно статтею 307, або статтею 308, або статтею 309 КК.

15. Під незаконним публічним вживанням наркотичних засобів (стаття 316 КК) слід розуміти вживання їх відкритим (очевидним для інших осіб) способом. Це можуть бути ін'єкція наркотичної рідини, куріння гашишу, крепу, опію, вживання макової соломи тощо. Відповідальність настає незалежно від того, вживає наркотики публічно одна особа чи група осіб.

Для відповідальності за вживання наркотичних засобів групою осіб не має значення, вживали її учасники наркотики при інших особах чи в їх відсутності. Важливим є те, що групове вживання наркотичних засобів здійснюється в таких місцях, як школи, училища, технікуми, коледжі, вищі навчальні заклади, стадіони, кінотеатри, театри, дискотеки та інші подібні заклади. Під іншими місцями масового перебування громадян маються на увазі вокзали, пристані, пляжі, парки, дитячі майданчики, підземні переходи, вулиці, площі тощо.

16. За змістом статті 317 КК під місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розуміються будь-які жилі або нежилі приміщення (будинки, квартири, казино, більярдна, лазня, гараж, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони визначені для використання із зазначеною метою.

Організація такого місця полягає у вчиненні однією чи кількома особами дій, що фактично призвели до його створення або були на це спрямовані (підшукання приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо). Злочин вважається закінченим з моменту створення такого місця незалежно від того, почало воно функціонувати чи ні.

Утримання зазначеного місця – це сукупність дій по підтриманню його функціонування (матеріальне забезпечення, охорона, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо). Особа, яка утримує таке місце, може як володіти ним, так і розпоряджатися на інших підставах.

Під наданням приміщення для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти забезпечення можливості одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 317 КК, характеризується виною у виді прямого умислу. Обов'язковою ознакою діяння є спеціальна мета — забезпечити незаконне вживання, виробництво чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Якщо особа поряд з організацією (утриманням) місця чи наданням приміщення для незаконного вживання, виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів викрадала ці засоби чи речовини або займалася їх незаконним виробництвом, виготовленням,

придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою чи без мети збуту, збувала їх або схиляла інших осіб до їх вживання, її дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 317 і відповідно статтею 307, або статтею 308, або статтею 309, або статтею 315 КК.

Утримання місця, надання приміщення одночасно для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та для розпусти кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 317 та 302 КК.

17. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 318 КК, полягає в незаконному виготовленні, підробленні, використанні або збуті підроблених чи незаконно одержаних документів, які дають право на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення, виготовлення цих засобів чи речовин.

Збутом таких документів є будь-яка оплатна чи безоплатна форма їх реалізації (продаж, обмін, сплата боргу тощо) особою, що виготовила, підробила чи незаконно одержала такий документ, а так само іншою особою, яка усвідомлює, що документ підроблений або незаконно одержаний.

Використання зазначених документів має місце при їх поданні або пред'явленні на підприємства, в установи чи організації з метою отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Злочин вважається закінченим з моменту подання або пред'явлення цих документів незалежно від того, чи змогла особа отримати зазначені засоби (речовини). Факт одержання таких засобів або речовин має розглядатись як незаконне їх придбання і за наявності до того підстав додатково кваліфікуватися залежно від мети за статтею 307, або статтею 309, або статтею 311 КК. Якщо ж дії винної особи було перепинено в момент подання чи пред'явлення фальшивих документів, вчинене треба додатково кваліфікувати як замах на незаконне придбання цих засобів (речовин).

18. Відповідно до статті 15 Закону “Закон “Про наркотичні засоби...”” видача лікарем рецепта на право придбання наркотичних засобів і психотропних речовин здійснюється за правилами, встановленими МОЗ. Умисна видача таких рецептів у супереччя цим правилам із корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах тягне відповідальність за статтею 319 КК. Злочин вважається закінченим з моменту незаконної видачі рецепта.

19. Вирішуючи питання про відповідальність за статтею 320 КК за порушення встановлених правил посіву або вирощування маку снотворного чи конопель, а також за порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів (речовин), суди повинні з'ясувати, які конкретно правила були порушені. При цьому потрібно мати на увазі, що загальні правила обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів встановлено Законом “Закон

“Про наркотичні засоби...”, а також Положенням про порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 січня 1996 р. № 6) та іншими нормативними актами Кабінету Міністрів, міністерств і відомств.

Від складу злочинів, передбачених статтями 307 і 310 КК, склад злочину, відповідальність за який настає за статтею 320 КК, відрізняється тим, що в даному разі виготовлення, зберігання, розподіл, реалізація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, посів або вирощування маку снотворного чи конопель здійснюються на законних підставах, але з порушенням правил обігу цих засобів, речовин або наркотиковмісних рослин.

Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може бути вчинено як умисно, так і з необережності.

Відповідальність за статтею 320 КК несуть як службові, так і інші особи, які у зв'язку з виконанням своїх службових або фахових обов'язків повинні додержувати зазначених правил (зокрема, працівники аптек, а також баз і складів, де зберігаються лікарські препарати, лікувальних закладів, науково-дослідних установ, лабораторій, підприємств, які вирощують наркотиковмісні рослини або виготовляють наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори).

20. Однією з кваліфікуючих ознак злочинів даного виду є розмір наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: значний, великий або особливо великий. При його визначенні судам слід керуватися Таблицями 1–3.

З урахуванням того, що статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах, відповідальність за частиною 1 статті 309 КК настає в разі вчинення зазначених у цій частині незаконних дій з наркотичними засобами або психотропними речовинами у розмірах, які становлять величину між верхньою межею невеликих розмірів і нижньою межею великих розмірів, зазначених у Таблицях 1 і 2.

(Пункт 20 доповнено абзацом другим згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16)

21. Вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного, суд повинен мати на увазі, що в тих випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину був ще й прекурсор, неприпустимо об'єднувати їх кількість із кількістю останнього. Можна скласти лише кількість прекурсорів різних видів.

22. Незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах тягнуть відповідальність за статтею 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

23. Звернути увагу судів на те, що за чинним законодавством звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом. У зв'язку з цим слід мати на увазі, що звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі частини 4 статті 307 КК за злочини, передбачені частиною 1 цієї статті та частиною 1 статті 309 КК, допускається лише за умови, що винна особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги і вказала джерело придбання цих засобів (речовин) або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із їх незаконним обігом.

Здача наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів визнається добровільною, якщо відбулася за обставин, коли особа мала й усвідомлювала можливість продовжувати протиправну діяльність, але не побажала цим скористатися. Звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи із зазначених підстав має здійснюватися за правилами, передбаченими статтями 7, 71, 72 КПК.

За такими ж правилами звільняється від кримінальної відповідальності на підставі частини 4 статті 309 КК за дії, передбачені частиною 1 цієї статті, винна особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії.

Вирішуючи питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з цієї підстави, суду необхідно з'ясувати, чи дійсно особа страждала на наркоманію і потребувала лікування від неї, чи дійсно вона звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування добровільно, а не вимушено і чи дійсно ставить за метувилікуватися від наркоманії, а не ухилитись у такий спосіб від кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

24. За змістом норм, передбачених частиною 4 статті 307 та частиною 4 статті 309 КК, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності незалежно від того, коли вона вчинила дії, які дають для цього підстави, але до закінчення судового слідства.

25. Звернути увагу судів на те, що при постановленні вироків обов'язково має визначатися доля речових доказів – наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання для їх виготовлення, а також прекурсорів. При цьому треба керуватись Інструкцією про порядок знищення вилучених із незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, використання яких у законному обігу визнано недоцільним, а також обладнання для їх виготовлення (затверджена спільним наказом МВС, СБУ, Генеральної прокуратури, МОЗ, Міністерства юстиції та Верховного Суду України від 27 червня 1995 р. № 437; зареєстрована Міністерством юстиції України 10 липня 1995 р. за № 210/746).

26. При розгляді судами справ даної категорії треба приділяти увагу з'ясуванню причин вчинення злочинів та умов, які цьому сприяли, і вживати належних заходів до їх усунення. У разі встановлення місця вирощування наркотиковмісних рослин, а також фактів відсутності належного контролю за використанням присадибних та інших земельних ділянок громадян, внаслідок чого на них висіваються й вирощуються мак снотворний чи коноплі, суди з додержанням правил, передбачених КПК, повинні повідомляти про це органи державної влади для відповідного реагування.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 1998 р. № 3 «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами».

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
від 07.02.2003 № 2
«Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»

Відповідно до статей 3 і 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Право на життя є невід'ємним правом людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Суди України в цілому додержуються вимог законодавства, яке регулює відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

Разом з тим є випадки, коли під час судового розгляду справ цієї категорії допускаються порушення як матеріального, так і процесуального закону.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини проти життя та здоров'я особи Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Звернути увагу судів на необхідність суворого додержання вимог законодавства, що передбачає відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

Однією з важливих гарантій здійснення проголошеного статтями 3 і 27 Конституції права людини на життя і здоров'я є беззастережне виконання судами вимог кримінально-процесуального закону щодо забезпечення прав потерпілих від зазначених злочинів.

У справах про злочини даного виду суди зобов'язані як установлювати вину підсудних та призначати їм необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів покарання, так і вживати всіх необхідних заходів до повного відшкодування заподіяної потерпілим матеріальної та

моральної шкоди.

2. При призначенні покарання відповідно до статей 65-69 Кримінального кодексу України (далі – КК) суди мають урахувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, сукупність усіх обставин, що його характеризують (форма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків тощо), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Відповідно до ч.1 ст.64 КК довічне позбавлення волі призначається лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, і за умови, що суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Призначення цього покарання повинне мотивуватись у вироку з обов'язковим наведенням обставин, які, на думку суду, перешкоджають застосуванню позбавлення волі на певний строк. Якщо винуватими у вчиненні злочину визнано кількох осіб, яким призначається довічне позбавлення волі, у вироку мають бути окремо наведені відповідні мотиви щодо кожної з них.

3. У разі, коли до кримінальної відповідальності притягнуто кількох осіб, які діяли спільно з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров'ю, належить з'ясувати і зазначати у вироку характер їхніх дій, ступінь участі у вчиненні злочину кожної з них. Дії осіб, які безпосередньо брали участь у позбавленні життя потерпілого або заподіянні шкоди його здоров'ю, потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне вбивство чи умисне заподіяння шкоди здоров'ю, а дії організаторів, підбурювачів і пособників, які не були співвиконавцями злочинів, – за тими ж статтями з посиланням на відповідну частину ст.27 КК.

При ексцесі виконавця, тобто коли один із співучасників вийшов за межі домовленості щодо обсягу злочинних дій і вчинив більш тяжкий або інший злочин (наприклад, при домовленості заподіяти потерпілому тілесні ушкодження позбавив його життя), за цей злочин повинен відповідати лише його виконавець, а інші особи – за злочини, вчинені ними в межах домовленості.

4. Особа, яка добровільно відмовилась від убивства потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. У цьому разі інші співучасники злочину відповідно до ч.1 ст.31 КК несуть відповідальність за готування до того злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець.

Якщо ж відмова мала місце вже після вчинення дій, які особа вважала за необхідне виконати для доведення злочину до кінця, але його не було закінчено з причин, що не залежали від її волі, діяння належить кваліфікувати відповідно до ч.2 ст.15 КК як закінчений замах на злочин, який особа бажала вчинити. При цьому треба мати на увазі, що замах на злочин може бути вчинено лише з

прямим умислом (коли особа усвідомлює суспільне небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання).

5. Умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п.1 ч.2 ст.115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч.2 ст.115 КК.

Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п.1 ч.2 ст.115 КК не має.

6. Під убивством малолітньої дитини (п.2 ч.2 ст.115 КК розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати.

Умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності, за п.2 ч.2 ст.115 КК кваліфікується за умови, що винний завідомо знав про такий стан потерпілої.

7. Відповідальність за умисне вбивство заручника (п.3 ч.2 ст. 115 КК) настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала.

Дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення злочину, передбаченого ст.147 КК. Разом з тим мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даним злочином (це можуть бути бажання спонукати зазначених у ст.147 КК осіб, установу, підприємство, організацію до вчинення чи утримання від вчинення певних дій, помста за невиконання висунутих вимог, прагнення приховати захоплення чи тримання заручника або інший злочин, вчинений під час їх здійснення, тощо).

Дії особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 147 КК і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч.2 цієї статті за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п.3 ч.2 ст.115 КК.

8. Умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю (п.4 ч.2 ст.115 КК, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім

особливих психічних чи моральних страждань.

Не можна кваліфікувати умисне вбивство за п.4 ч.2 ст.115 КК на тій підставі, що винна особа в подальшому з метою приховання цього злочину знищила або розчленувала труп.

Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст.116 КК, або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст.117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст.118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості.

9. Як учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п.5 ч.2 ст.115 КК, умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

У разі, коли винний, позбавляючи життя особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечним для життя потерпілого та інших людей, в той час як той фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину, передбаченого п.5 ч.2 ст.115 КК.

Якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч.2 ст.115 КК, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, – за п.5 ч.2 ст.115 КК та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень.

10. За п.6 ч.2 ст.115 КК як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину.

Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо).

У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом дії винного кваліфікуються за п.6 ч.2 ст.115 КК і статтею, якою передбачено відповідальність за злочинне заволодіння майном (ч.4 ст.187, ч.4 ст.189, ч.3 ст.262, ч.3 ст.308, ч.3 ст.312, ч.3 ст.313, ч.3 ст.289 КК).

Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК

виключається.

11. Як умисне вбивство з хуліганських мотивів за п.7 ч.2 ст.115 КК дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнонародськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу.

Якщо крім убивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п.7 ч.2 ст.115 і за відповідною частиною ст.296 КК.

Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

12. Відповідальність за п.8 ч.2 ст.115 КК за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього).

Близькі родичі в розумінні п.8 ч.2 ст.115 КК – це батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п.11 ст.32 Кримінально-процесуального кодексу України; далі – КПК).

Хуліганство й наступне вбивство особи, яка перепиняла ці дії, належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.296 і п.8 ч.2 ст.115 КК.

Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч.4 ст.404, ст.443 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч.2 ст.115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті.

13. За п.9 ч.2 ст.115 КК настає відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення.

Для кваліфікації умисного вбивства як такого, що вчинене з метою приховати інший злочин, не має значення, чи був винний причетним до злочину, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним злочин, його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуваний злочин, та за п.9 ч.2 ст.115 КК.

Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст.396 КК не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання злочину, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п.9 ч.2 ст.115 КК і за пособництво в тому злочині, який приховувався.

Дії винного кваліфікуються як умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину незалежно від того, був цей злочин вчинений чи ні.

14. Умисне вбивство тягне відповідальність за п.10 ч.2 ст.115 КК, якщо воно було поєднане зі звалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч.4 ст.152 чи ч.3 ст.153 КК або ще й за відповідною частиною ст.15 КК.

Умисне вбивство з метою задовольнити статево пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п.10 ч.2 ст.115 КК.

У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її звалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст.152 або ст.153 та п.9 ч.2 ст.115 КК.

15. Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п.11 ч.2 ст.115 КК), – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх.

Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п.11 ч.2 ст.115 КК настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцеві дії – до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це робити чи ні.

До дій матеріального характеру, зокрема, належать сплата виконавцеві винагороди за вчинення вбивства, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо. Під діями нематеріального характеру розуміються будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства.

У випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою

одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч.2 ст.115 КК.

Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Його дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст.27, п.11 ч.2 ст.115 КК, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п.6 – якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру, за п.12 – коли вбивство було замовлено групі осіб).

Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього злочину, кваліфікуються за пунктами 11 і 12 ч.2 ст.115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті.

Якщо замовник, який не є співвиконавцем убивства, керувався корисливими, а виконавець – іншими мотивами, дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст.27, пунктами 6 і 11 ч.2 ст.115 КК.

Відповідальність за п.11 ч.2 ст.115 КК настає лише у випадках, коли замовляється саме умисне вбивство особи, а не якийсь інший насильницький злочин щодо неї. Якщо замовник доручив заподіяти потерпілому тілесні ушкодження, а виконавець умисно вбив його, замовник несе відповідальність за співучасть у тому злочині, який він організував чи до вчинення якого схилив виконавця, а останній – за той злочин, який він фактично вчинив.

У разі, коли виконавець погодився позбавити потерпілого життя, але з причин, що не залежали від його волі, умисел на вбивство до кінця не довів, дії замовника залежно від конкретних обставин справи кваліфікуються як співучасть у готуванні до умисного вбивства на замовлення чи в замаху на вчинення цього злочину.

16. Вчиненим за попередньою змовою групою осіб (п.12 ч.2 ст.115 КК) умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання.

За цей злочин несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу. З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким станом, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору

потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником; усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це; надання особі, яка згідно з домовленістю заподієє смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (у вигляді порад, передачі зброї тощо); ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу тощо.

Якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою, і кваліфікується за пунктами 1 і 12 ч.2 ст.115 КК.

Умисне вбивство, вчинене організованою групою, також кваліфікується за п.12 ч.2 ст.115 КК. У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, являла собою злочинну організацію, озброєну банду, терористичну групу чи терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, організовану групу, створену з метою тероризування у виправних установах засуджених чи нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п.12 ч.2 ст.115 та відповідно за ч.1 ст.255, ст.257, ч.3 або ч.4 ст.258, ч.5 ст.260, ст.392 КК.

17. За п.13 ч.2 ст.115 КК кваліфікуються дії особи, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком убивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу. Відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину.

Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п.13 ч.2 ст.115 КК. Окремо кваліфікуються діяння й у випадках, коли спочатку було вчинено закінчене умисне вбивство, а потім – готування до такого ж злочину чи замах на нього.

При вчиненні декількох умисних убивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч.2 ст.115 КК, дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п.13 ч.2 зазначеної статті з урахуванням повторності.

Вбивство не може кваліфікуватися за п.13 ч.2 ст.115 КК, коли судимість за раніше вчинене вбивство знята чи погашена в установленому законом порядку, коли на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за перший злочин, а у випадку, передбаченому ч.4 ст.49 КК, – коли особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Під раніше вчиненим умисним вбивством розуміються не тільки вбивства, кваліфіковані за ст.115 КК 2001 р. чи статтями 94 і 93 КК 1960 р., а й убивства, відповідальність за які передбачена іншими статтями КК (статті 112, 348, 379, 400,

ч.4 ст.404, ст. 443 КК 2001 р. чи відповідні статті КК 1960 р.).

Судам слід мати на увазі, що при співучасті в убивстві така кваліфікуюча ознака цього злочину, як вчинення його особою, що раніше вчинила умисне вбивство, повинна враховуватися при кваліфікації дій тільки тих співучасників, яких ця ознака стосується.

18. При засудженні особи за декількома пунктами ч.2 ст.115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину.

19. У випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч.2 ст.115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч.2 ст.115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство.

20. Умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2 ст.115 КК, а також без ознак, передбачених статтями 116-118 КК, зокрема в обопільній сварці чи бійці або з помсти, ревнощів, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим, підлягає кваліфікації за ч.1 ст.115 КК.

21. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст.117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч.2 ст.115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті.

22. Для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч.2 ст.121 КК), суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: (при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

23. Потрібно мати на увазі, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння

тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого.

Насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень аби побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). До тяжкої образи слід підносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб.

У випадках, коли вбивство вчинено або тяжке тілесне ушкодження заподіяно після того, як стан сильного душевного хвилювання минув, дії винного потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за вчинення зазначених злочинів без пом'якшуючих обставин. Неправомірною поведінкою потерпілого в такому разі може бути визнана обставиною, що зменшує суспільну небезпечність злочину і пом'якшує покарання винного.

24. Відповідальність за ст.118 або ст.124 КК за вбивство чи заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони або перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, настає лише за умови, що здійснений винним захист явно не відповідав небезпечності посягання чи обставовці, яка склалася.

25. За заподіяння (умисно або через необережність) середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірною поведінкою потерпілого, або в разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, кримінальної відповідальності чинним КК не встановлено.

26. У випадках, коли особа, яка позбавила потерпілого життя чи заподіяла йому тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своїх дій чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або ж не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (злочинна недбалість), її дії слід розглядати як убивство через необережність чи заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження і кваліфікувати відповідно за ст.119 чи ст.128 КК.

Не можна, зокрема, розглядати як умисне вбивство випадки, коли смерть потерпілого настала від ушкодження, одержаного при падінні від поштовху чи удару, якщо винний не бажав або свідомо не припускав настання таких наслідків. Такі дії, залежно від змісту суб'єктивної сторони злочину, можуть кваліфікуватись як убивство через необережність чи як умисне тяжке тілесне

ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

Якщо при звалтуванні чи замаху на цей злочин винний заподіяв потерпілій особі смерть через необережність (наприклад, якщо потерпіла вистрибнула з вікна будинку або із транспортного засобу під час руху останнього й одержала смертельні ушкодження), його дії охоплюються ч.4 ст.152 КК (як звалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки) і додаткової кваліфікації за ст.119 КК не потребують.

Вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень, внаслідок злочинної самовпевненості необхідно відмежовувати від учинення цих діянь із непрямим умислом (коли винна особа передбачала і свідомо припускала настання відповідних наслідків, не розраховуючи при ньому на якість, конкретні обставини, які могли б його відвернути), а вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень внаслідок злочинної недбалості – від невинного заподіяння шкоди (коли особа не передбачала настання відповідних наслідків, не повинна була і (або) не могла його передбачати).

27. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст.76 КПК для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень призначення експертизи є обов'язковим. При цьому слід враховувати, що визначення наявності ознак особливої жорстокості, мучення, мордування, катування, знівечення обличчя є компетенцією суду. Встановлювати ж, чи є знівечення обличчя непоправним, необхідно за допомогою судово-медичної експертизи.

Водночас треба мати на увазі, що висновки судово-медичних експертиз містять лише медичну оцінку наслідків злочинного діяння і саме в такому розумінні вони повинні оцінюватися судами при вирішенні питання про доведеність винуватості особи у злочині, обставин його вчинення та про його кримінально-правову кваліфікацію.

Для з'ясування, чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу.

28. Відповідальність за ч.1 ст.120 КК за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним.

Під жорстоким поводженням слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо). Систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо).

29. Вирішуючи цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної внаслідок смерті, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я потерпілого (витрат на лікування, посилене харчування, протезування, сторонній догляд, поховання тощо), суди повинні

керуватися відповідним цивільним законодавством і виходити з роз'яснень із цих питань, які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 “Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди” та від 31 березня 1995 р. № 4 “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” з наступними змінами.

30. Відповідно до вимог статей 23 і 23-2 КПК судам необхідно з'ясовувати причини й умови, що сприяли вчиненню вбивств чи заподіяння тілесних ушкоджень, реагувати окремими ухвалами (постановами) на недоліки в запобіганні протиправній поведінці осіб та невжиття передбачених законом заходів за заявами громадян про факти посягання на їх життя та здоров'я.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. № 1 “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини” з наступними змінами.

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 25.04.2003 № 3

«Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності»

Обговоривши практику розгляду судами справ про окремі злочини у сфері господарської діяльності, Пленум Верховного Суду України зазначає, що суди в основному вірно застосовують чинне законодавство, проте іноді припускаються помилок, що зумовлено відсутністю єдиних підходів до відмежування злочинів даного виду від суміжних злочинів та аналогічних за змістом адміністративних правопорушень.

З метою однакового і правильного застосування законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності Пленум Верховного Суду України постановляє:

1. Звернути увагу судів на те, що можливість настання кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 202–205, 222 Кримінального кодексу України (далі – КК), є додатковою гарантією діяльності держави у сфері правового регулювання економічних відносин і захисту конституційних прав осіб, які займаються господарською діяльністю, та засобом сприяння стабілізації національної економіки.

2. Суди під час розгляду справ про господарські злочини повинні ретельно з'ясовувати, в якому значенні у відповідних статтях КК вжиті терміни “господарська діяльність” і “підприємницька діяльність” та похідні від них – “суб'єкт господарської діяльності” і “суб'єкт підприємницької діяльності”, “громадянин”, “громадянин-підприємець” і “засновник”, “власник” чи “службова особа” суб'єкта господарської або підприємницької

діяльності тощо, оскільки від правильного розуміння значення цих термінів у конкретних статтях КК залежить вирішення питання щодо наявності чи відсутності ознак складу злочину.

При цьому треба мати на увазі, що господарська діяльність – це діяльність фізичних і юридичних осіб, пов'язана з виробництвом чи реалізацією продукції (товарів), виконанням робіт чи наданням послуг з метою одержання прибутку (комерційна господарська діяльність) або без такої мети (некомерційна господарська діяльність). Підприємницька діяльність є одним із видів господарської діяльності, обов'язкові ознаки якої – безпосередність, систематичність її здійснення з метою отримання прибутку.

3. Частиною 1 ст. 202 КК передбачено кримінальну відповідальність за такі порушення порядку зайняття господарською діяльністю:

1) здійснення без державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності такої діяльності, що містить ознаки підприємницької та яка підлягає ліцензуванню;

2) здійснення без одержання ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до законодавства;

3) здійснення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, з порушенням умов останнього.

Відповідальність за ці діяння настає за умови, що від них отримано доход у великих розмірах.

Здійснення фізичною особою, не зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, чи зареєстрованими юридичними особами та суб'єктами підприємництва–фізичними особами діяльності, що містить ознаки підприємницької та яка підлягає ліцензуванню, або здійснення без ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, за умови, що отриманий доход не становить великого розміру, складу злочину, передбаченого ст. 202 КК, не утворює, а є адміністративним правопорушенням, передбаченим відповідно ст. 164 чи статтями 160, 160-2, 164-3, 177-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення або Декретом Кабінету Міністрів України “Про податок на промисел”.

4. Під здійсненням особою, не зареєстрованою як суб'єкт підприємництва, будь-якого виду підприємницької діяльності з числа тих, що підлягають ліцензуванню, слід розуміти діяльність фізичної особи, пов'язану із виробництвом чи реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг з метою отримання прибутку, яка містить ознаки підприємницької, тобто провадиться зазначеною особою безпосередньо самостійно, систематично (не менше ніж три рази протягом одного календарного року) і на власний ризик.

5. Під здійсненням без одержання ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню згідно зі статтями 2, 9 Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” та ст. 4 Закону України

“Про підприємництво”, треба розуміти здійснення без ліцензії таких видів господарської діяльності фізичними особами, зареєстрованими як суб’єкти підприємництва, та юридичними особами.

Здійснення без ліцензії певного виду діяльності, що потребує ліцензування, не може вважатися злочином, відповідальність за який передбачено ст. 202 КК, якщо особа, котра займалася такою діяльністю, не могла одержати ліцензію в установленому порядку (не було створено орган ліцензування, не були визначені ліцензійні умови тощо).

6. Під здійсненням господарської діяльності з порушенням умов ліцензування треба розуміти здійснення зареєстрованими як суб’єкти підприємницької діяльності фізичними чи юридичними особами видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, з порушенням як порядку одержання ліцензії, так і ліцензійних умов.

7. Кримінальна відповідальність за діяльність та операції, зазначені в диспозиції ч. 2 ст. 202 КК, настає за умови, що вони здійснюються без державної реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії) чи з порушенням умов ліцензування, якщо внаслідок такої діяльності та операцій отримано доход у великих розмірах.

Відповідальність за цей злочин несуть службові особи суб’єкта господарської діяльності. Таку відповідальність можуть нести і громадяни-підприємці (наприклад, у випадках, коли особа здійснює відповідну діяльність чи операції без державної реєстрації).

До банківських належать операції, перелік яких наведено у ст. 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність”.

Банківська діяльність – це діяльність із залучення у вклади коштів у грошовому вираженні фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб, що може здійснюватися банками–юридичними особами, які мають виключне право на проведення таких операцій на підставі ліцензії Національного банку України.

При цьому потрібно враховувати, що операції, визначені в пунктах 1–3 ч. 1 ст. 47 названого Закону, є виключно банківськими операціями, здійснювати які в сукупності можуть лише юридичні особи, котрі мають банківську ліцензію.

Згідно зі статтями 1, 4 Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” професійною діяльністю на ринку цінних паперів, у тому числі посередницькою, визнається діяльність з випуску та обігу цінних паперів, яку можуть здійснювати юридичні та фізичні особи виключно на підставі ліцензій, що видаються в порядку, встановленому чинним законодавством.

Небанківською фінансовою установою є юридична особа, яка відповідно до законодавства надає одну чи декілька фінансових послуг та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. Зокрема, до таких

установ належать ті, що названі в п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”. Під операціями таких установ слід розуміти ті з них, що здійснюються під час надання фінансових послуг, перелік яких міститься в ст. 4 зазначеного Закону.

8. Під видами господарської діяльності, щодо яких є спеціальна заборона і за зайняття якими передбачено кримінальну відповідальність за ст. 203 КК, необхідно розуміти, зокрема, такі:

1) якими громадяни, навіть зареєстровані як суб’єкти підприємництва, та юридичні особи–суб’єкти господарської діяльності певної форми власності чи організаційно-правової форми займатися не вправі без зміни свого правового статусу (відсутність необхідної освіти, кваліфікації тощо), а тому не можуть одержати ліцензії на їх здійснення, тобто види діяльності, які можуть здійснюватися лише спеціальними суб’єктами;

2) якими ні фізичні, ні юридичні особи не вправі займатися взагалі (внаслідок заборони законом такої діяльності);

3) які можуть здійснюватися лише державними підприємствами, підприємствами певних організаційно-правових форм або підприємствами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України (згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України “Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів” виробництво спирту етилового (у тому числі як лікарського засобу), спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового може здійснюватися лише на державних підприємствах за наявності в них ліцензій);

4) якими не можуть займатися певні суб’єкти господарської діяльності через те, що види діяльності, якими вони вже займаються, виключають таку можливість (наприклад, аудиторам заборонено безпосередньо займатися торговельною, посередницькою та виробничою діяльністю);

5) якими громадяни згідно із законом не мають права займатись у зв’язку з наявністю в них непогашеної або незнятої судимості за окремі злочини.

Треба також мати на увазі, що чинним законодавством для окремих категорій громадян, названих у ст. 2 Закону України “Про підприємництво”, ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України “Про впорядкування діяльності суб’єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств” та ст. 5 Закону України “Про боротьбу з корупцією”, встановлено заборону безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю. Оскільки заборона поширюється на зайняття підприємницькою діяльністю взагалі, то зайняття цими громадянами будь-якими її окремими видами, що підлягають ліцензуванню, без державної реєстрації як суб’єкта підприємництва тягне відповідальність за ст. 202 КК.

Якщо такі особи займатимуться видами діяльності, щодо яких є спеціальна встановлена законом заборона, то їх відповідальність настає за ст.

203 КК (за наявності в їх діях ознак цього злочину).

9. Злочин, відповідальність за який передбачена ч. 1 ст. 203 КК, вважається закінченим з початку здійснення виду діяльності, щодо якого є спеціальна заборона, а за ч. 2 цієї статті – з моменту отримання доходу у великих розмірах.

10. Судам треба мати на увазі, що фактичні дані на підтвердження розміру отриманого доходу від вчинення діянь, передбачених ст. 202, ч. 2 ст. 203 КК, можуть установлюватись як висновком експерта, так і за допомогою актів документальної перевірки виконання податкового законодавства та ревізії фінансово-господарської діяльності з вирахуванням витрат, безпосередньо пов'язаних з отриманням такого доходу, а в разі потреби – із застосуванням непрямих методів згідно із Законом України “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”.

11. Предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 204 КК, є незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби та інші підакцизні товари, тобто товари, до ціни яких згідно з чинним законодавством включається акцизний збір. Перелік підакцизних товарів визначено законами України “Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів”, “Про ставки акцизного збору та ввізного мита на тютюнові вироби”, “Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі транспортні засоби” та “Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі товари (продукцію)”.

До інших підакцизних товарів (крім алкогольних напоїв і тютюнових виробів), про які йдеться у диспозиції ст. 204 КК, належать: спирт етиловий, транспортні засоби, дистиляти, спеціальні та моторні бензини, гас, пиво солодове.

Перелік підакцизних товарів, визначених названими законами, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

12. Незаконно виготовленими слід вважати зазначені в ст. 204 КК товари, що виготовлені: 1) особою, яка не зареєстрована як суб'єкт підприємництва, незалежно від того, чи підлягає діяльність з їх виготовлення ліцензуванню; 2) суб'єктом підприємницької чи господарської діяльності без одержання ліцензії, якщо їх виготовлення підлягає ліцензуванню.

13. Придбання, зберігання, транспортування незаконно виготовлених алкогольних напоїв чи тютюнових виробів з метою їх збуту та сам збут особою, яка не має ліцензії на оптову чи роздрібну торгівлю ними, належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 204 КК.

Ті самі дії, вчинені без ліцензії, щодо алкогольних напоїв, виготовлених на основі етилового спирту шляхом його розбавлення водою, тягнуть відповідальність за ст. 204 КК.

Виготовлення, придбання, зберігання, транспортування з метою збуту і збут самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення

потрібно кваліфікувати як злочин, передбачений ст. 203 КК.

14. Злочин, передбачений ч. 2 ст. 204 КК, є закінченим з моменту незаконного виготовлення будь-якої кількості підакцизних товарів. Дії особи, спрямовані на відкриття (створення) підпільного цеху для незаконного виготовлення таких товарів, а так само придбання для їх виготовлення обладнання, за допомогою якого можливо забезпечити їх масове виробництво, повинні кваліфікуватись як готування до вчинення зазначеного злочину.

15. Під недоброякісною сировиною (матеріалами), про яку йдеться в ч. 3 ст. 204 КК, потрібно розуміти предмети праці та природні компоненти, що підлягають переробці при виготовленні (виробництві) підакцизних товарів, але не відповідають установленим для них стандартам, нормам і технічним умовам.

Незаконно виготовленими з недоброякісної сировини (матеріалів) підакцизними товарами, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, слід вважати такі, вживання, користування чи використання яких створює реальну загрозу для життя і здоров'я споживачів (можливість отруєння, радіоактивного опромінення тощо).

Під іншими тяжкими наслідками (ч. 3 ст. 204 КК) треба розуміти знищення чи пошкодження майна, тварин, флори, фауни, повітря, ґрунту, вод, чим заподіяно шкоду у великих чи особливо великих розмірах.

16. Звернути увагу судів на те, що кожною частиною ст. 204 КК передбачено самостійний склад злочину, тому за наявності підстав дії винної особи мають кваліфікуватись за сукупністю цих злочинів.

Вчинення передбачених ст. 204 КК дій під прикриттям легально створеного чи придбаного суб'єкта підприємницької діяльності—юридичної особи потребує додаткової кваліфікації за ст. 205 КК (за наявності в діях особи складу цього злочину).

Дії, передбачені ст. 204 КК, поєднані з легалізацією (відмиванням) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, за наявності підстав мають кваліфікуватись за відповідними частинами статей 204 та 209 КК.

Незаконне виготовлення алкогольних напоїв або тютюнових виробів, поєднане з використанням незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору або незаконним використанням чужого знака для товарів чи послуг, фірмового (зареєстрованого) найменування, маркування товару, додатково кваліфікується за ст. 216 чи ст. 229 КК.

Виготовлення із доброякісної сировини (матеріалів) недоброякісних (фальсифікованих) підакцизних товарів (продукції) та їх реалізація, в тому числі випуск на товарний ринок, кваліфікуються за ст. 227 КК за умови, що при цьому було одержано дохід у великому розмірі. Якщо ж вживання або використання таких товарів (продукції) спричинило шкоду здоров'ю споживачів чи їх смерть, дії винних необхідно додатково кваліфікувати як

злочин проти здоров'я або життя (умисний чи необережний).

17. Під незаконною діяльністю, про яку йдеться у ст. 205 КК, слід розуміти такі види діяльності, які особа або не має права здійснювати взагалі, або ж, маючи право на це за певних умов чи з дотриманням певного порядку, здійснює з їх порушенням.

На наявність мети — прикриття незаконної підприємницької діяльності або здійснення її видів, щодо яких є заборона (фіктивного підприємництва), — може вказувати використання викрадених, знайдених, підроблених, позичених паспортів або тих, що належали померлим громадянам, а також документів осіб, які дали згоду зареєструвати юридичну особу на своє ім'я. Використання при цьому підроблених документів або їх підробка мають додатково кваліфікуватися за ст. 358 чи ст. 366 КК.

Такий злочин вважається закінченим з моменту державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) або набуття права власності на нього.

Суб'єктами цього злочину є громадяни України, особи без громадянства, іноземці (як службові особи, так і неслужбові), які з визначеною в цій статті метою вчинили дії, спрямовані на створення (заснування чи реєстрацію) або придбання суб'єкта підприємницької діяльності.

18. Дії осіб, на ім'я яких за їхньою згодою зареєстровано суб'єкт підприємництва з метою, зазначеною в ст. 205 КК, мають кваліфікуватись як пособництво фіктивному підприємству, а в разі, коли їх діями здійснено легалізацію (державну реєстрацію) суб'єкта підприємництва (підписання та нотаріальне посвідчення установчих документів, призначення на посаду керівника підприємства тощо), — як виконавство цього злочину.

19. Треба мати на увазі, що відповідальність за ч. 2 ст. 205 КК за ознакою заподіяння великої матеріальної шкоди настає лише в разі заподіяння такої шкоди внаслідок створення чи придбання суб'єкта підприємницької діяльності.

20. У разі, коли створений чи придбаний суб'єкт підприємницької діяльності розпочав незаконну діяльність, що містить ознаки ще й іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів — за ст. 205 КК і тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за здійснення незаконної діяльності.

Якщо при створенні чи придбанні такого суб'єкта винна особа мала на меті не тільки прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, а й незаконне одержання кредитів і привласнення одержаних коштів чи їх використання не за цільовим призначенням, її дії слід додатково кваліфікувати і як готування до вчинення злочину, передбаченого відповідними частинами ст. 190 чи ст. 222 КК.

Коли такі дії поєднані з наступним фіктивним банкрутством чи доведенням до банкрутства, їх також необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 КК та ст. 218 чи

ст. 219 КК.

21. Статтею 222 КК передбачено кримінальну відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами, які можуть бути надані чи надані як субсидії, субвенції, дотації, кредити чи пільги щодо податків за відсутності ознак злочину проти власності.

Злочин, передбачений ч. 1 цієї статті, вважається закінченим з моменту надання винною особою завідомо неправдивої інформації незалежно від того, чи вдалося їй у такий спосіб одержати субсидії, субвенції, дотації, кредити або пільги щодо податків.

Завідомо неправдива інформація, надана відповідним органам влади, банкам або іншим кредиторам, — це така інформація, яка могла бути або стала підставою для прийняття рішення про надання відповідному суб'єкту субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків (коли не зазначено в документах, наданих банку для одержання кредиту, що є інший неповернений кредит, або завідомо неправдиво вказано мету використання коштів, які особа має намір одержати як дотацію, субсидію, субвенцію тощо).

У разі, коли шахрайство з фінансовими ресурсами одночасно містить ознаки злочинів, передбачених ст. 218 чи ст. 220 КК, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів.

22. Звернути увагу судів на те, що відповідальність за ст. 222 КК можуть нести лише ті суб'єкти, коло яких визначено у ч. 1 цієї статті. Якщо завідомо неправдива інформація надана юридичною особою — засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності, відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами несе та службова особа, яка надала таку інформацію. Це стосується і тих випадків, коли засновником чи власником суб'єкта господарської діяльності є ті юридичні особи, на яких не поширюється дія Закону “Про підприємства в Україні” (об'єднання громадян, благодійні фонди тощо).

Не можуть визнаватися суб'єктами злочину, передбаченого ст. 222 КК, не зареєстровані як суб'єкти підприємництва фізичні особи, які для одержання субсидій, кредитів (у тому числі споживчого) та пільг щодо податків надали зазначеним у диспозиції ч. 1 ст. 222 КК органам завідомо неправдиву інформацію. За наявності підстав вони можуть нести відповідальність за злочини проти власності.

23. При відмежуванні шахрайства з фінансовими ресурсами від злочинів проти власності, зокрема від шахрайства та заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою своїм службовим становищем, слід виходити зі змісту і спрямованості умислу особи, мотиву, мети та моменту їх виникнення.

Якщо винна особа надавала завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді субсидії, субвенції, дотації чи кредиту, її дії потрібно кваліфікувати як готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину, а в разі фактичного

обернення одержаних коштів на свою користь чи на користь інших осіб – як закінчене шахрайство за відповідною частиною ст. 190 КК.

Кошти чи майно, правомірно одержані суб'єктом господарської діяльності як субсидії, субвенції, дотації, кредити, переходять у його власність з моменту їх фактичного одержання. В разі, коли після одержання цих коштів чи майна в службової особи такого суб'єкта виникає умисел на їх привласнення, її дії належить кваліфікувати за ст. 191 КК. Якщо зазначені кошти були одержані з цією метою неправомірно, то такі дії треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 222 та 190 КК. Так само кваліфікуються дії особи, яка мала умисел на привласнення лише частини одержаних коштів.

24. Ухилення від сплати податків у зв'язку з одержанням пільг щодо них шляхом шахрайства з фінансовими ресурсами, якщо розмір несплачених податків дорівнює чи перевищує п'ятсот, але менше п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, має кваліфікуватися лише за ч. 2 ст. 222 КК, а якщо він у п'ять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (тобто утворює особливо великі розміри коштів, які фактично не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів), – за ч. 1 ст. 222 і ч. 3 ст. 212 КК.

25. Злочин, передбачений ч. 2 ст. 222 КК, вважається закінченим з моменту фактичного заподіяння великої матеріальної шкоди державі або органам місцевого самоврядування, банку чи іншому кредиторіві. Зокрема, ухилення від сплати податків в результаті одержання пільг щодо них вважається закінченим злочином з моменту ненадходження коштів до відповідних бюджетів чи державних цільових фондів, а саме – з наступного дня після настання строку, до якого мав бути сплачений податок, збір чи інший обов'язковий платіж, а коли закон пов'язує цей строк із виконанням певної дії, – з моменту фактичного ухилення від їх сплати.

26. Роз'яснити судам, що матеріальна шкода державі, органам місцевого самоврядування, банку чи іншому кредиторіві може бути заподіяна внаслідок використання субсидій, субвенцій, дотацій чи кредитів не за їх цільовим призначенням, неповернення одержаного кредиту чи несплати відсотків по них, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

27. Враховуючи специфіку злочинів у сфері господарської діяльності, в тому числі підприємницької, судам під час розгляду справ необхідно ретельно з'ясувати, які законодавчі акти регулюють відповідні відносини, і залежно від цього вирішувати питання про наявність у діях особи порушення встановленого законом порядку зайняття такою діяльністю.

28. Судовій палаті у кримінальних справах Верховного Суду України, апеляційним судам регулярно вивчати й узагальнювати практику розгляду справ у сфері господарської діяльності та своєчасно вживати необхідних заходів до однакового і правильного застосування законодавства.

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 8 жовтня 2004 р. № 15

**«Про деякі питання застосування законодавства
про відповідальність за ухилення від сплати податків,
зборів, інших обов'язкових платежів»**

З метою однакового і правильного застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів Пленум Верховного Суду України

постановляє:

1. Судам необхідно виходити з того, що кримінальна відповідальність за ст. 212 Кримінального кодексу України (далі – КК) настає за умисне ухилення від сплати лише тих податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які встановлені Законом від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування» (далі – Закон № 1251-ХІІ) і введені в установленому законом порядку.

Оскільки Законом № 1251-ХІІ передбачено загальнодержавні та місцеві податки, збори й інші обов'язкові платежі, які підлягають сплаті до відповідних бюджетів та державних цільових фондів, кримінально караним визнається ухилення від сплати як загальнодержавних, так і місцевих податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Звернути увагу судів на те, що згідно із Законом № 1251-ХІІ ставки, механізм справляння податків, зборів (обов'язкових платежів) і пільги щодо оподаткування не можуть установлюватись або змінюватись іншими законами, крім тих, які стосуються оподаткування. Також слід враховувати й те, що ч. 2 ст. 1 цього Закону органам місцевої влади та самоврядування надано право встановлювати додаткові пільги щодо оподаткування у межах сум, що надходять до їх бюджетів. Зміни щодо пільг, ставок податків і зборів (обов'язкових платежів) та механізму їх сплати, внесені до законів про оподаткування в установленому порядку, тобто не пізніше ніж за шість місяців до нового бюджетного року, набирають чинності з його початку.

2. Відповідальність за ст. 212 КК може наставати лише за сукупності обов'язкових умов, коли:

не сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі входять у систему оподаткування і введені в установленому законом порядку;

об'єкт оподаткування передбачений відповідним законом;

платник податку, збору, іншого обов'язкового платежу визначений як такий відповідним законом;

механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), їх ставки та пільги щодо оподаткування визначені законами про оподаткування.

3. За змістом ст. 212 КК відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять у систему оподаткування, введені в установленому законом порядку і зараховуються до бюджетів чи

державних цільових фондів, настає лише в разі, коли це діяння вчинено умисно. Мотив для кваліфікації останнього значення не має.

Зазначеною статтею передбачено кримінальну відповідальність не за сам факт несплати в установлений строк податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а за умисне ухилення від їх сплати. У зв'язку з цим суд має встановити, що особа мала намір не сплачувати належні до сплати податки, збори, інші обов'язкові платежі в повному обсязі чи певну їх частину.

Про наявність умислу на ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів можуть свідчити, наприклад: відсутність податкового обліку чи ведення його з порушенням встановленого порядку; перекручування в обліковій або звітній документації; неопритукування готівкових коштів, одержаних за виконання робіт чи надання послуг; ведення подвійного (офіційного та неофіційного) обліку; використання банківських рахунків, про які не повідомлено органи державної податкової служби; завищення фактичних затрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції, тощо.

4. Необхідно розмежовувати ухилення від сплати обов'язкових платежів і несвоєчасну їх сплату за відсутності умислу на несплату. Особа, яка не мала наміру ухилитися від сплати зазначених платежів, а не сплатила їх з інших причин, може бути притягнута лише до встановленої законом відповідальності за порушення податкового законодавства, пов'язані з обчисленням і сплатою цих платежів. Відповідно до законодавства з питань оподаткування зазначене діяння є фінансовим (податковим) правопорушенням, відповідальність за яке може наставати, зокрема, за підпунктом 17.1.1 п. 17.1 ст. 17 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" (далі – Закон № 2181-III) – у разі, коли несплата пов'язана з неподанням платником податкової декларації у визначені законом строки, або ж за п. 11 ч. 1 ст. 11 Закону від 4 грудня 1990 р. № 509-XII "Про державну податкову службу в Україні" (далі – Закон № 509-XII), – якщо несплата зумовлена відсутністю податкового обліку, веденням його з порушенням встановленого порядку, неподанням чи несвоєчасним поданням платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та іншими порушеннями податкового законодавства, відповідальність за які передбачена цим пунктом зазначеної статті Закону № 509-XII.

Якщо податкова декларація була подана, а податки не сплачені своєчасно через відсутність коштів на рахунку платника, то ці обов'язкові платежі вважаються податковим боргом (недоїмкою) і стягуються з нарахуванням штрафних санкцій (штрафу) та пені згідно із Законом № 2181-III.

Судам потрібно мати на увазі, що платник податку, активи якого не перебувають у податковій заставі, не несе кримінальної відповідальності за умисне несвоєчасне виконання податкових зобов'язань за відсутності умислу

на ухилення від сплати податку, оскільки згідно з підпунктом 3.1.1 п. 3.1 ст. 3 Закону № 2181-III платники податків самостійно визначають черговість і форми задоволення претензій кредиторів за рахунок активів, вільних від заставних зобов'язань забезпечення боргу. При цьому слід враховувати, що активи платника податків можуть бути примусово стягнені в рахунок погашення його податкового боргу виключно за рішенням суду.

5. Не є ухиленням від сплати податків і не може кваліфікуватися за ст. 212 КК здійснення платником податків–службовою особою операцій, зазначених у підпунктах 8.6.1–8.6.3 п. 8.6 ст. 8 Закону № 2181-III, з активами, які перебувають у податковій заставі, без письмової згоди податкового органу, оскільки згідно з п. 1.17 ст. 1 цього ж Закону податкова застава – це спосіб забезпечення не погашеного в строк податкового зобов'язання платника податків, вона не включена до переліків видів обов'язкових платежів, що містяться у статтях 14, 15 Закону № 1251-XII, і не введена як такий в установленому законодавством порядку. Такі дії службової особи за наявності передбачених законом підстав можуть кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 364 КК як зловживання владою або службовим становищем.

Підприємець–фізична особа, який зареєстрований відповідно до закону і здійснює господарську діяльність, не може визнаватися таким, що виконує постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням обов'язки (організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські) службової особи, а тому в разі здійснення операцій з активами, які перебувають у податковій заставі, без письмової згоди податкового органу не повинен притягатися до відповідальності за вчинення злочину у сфері службової діяльності.

6. Звернути увагу судів на те, що згідно з підпунктом “д” підпункту 4.4.2 п. 4.4 ст. 4 Закону № 2181-III не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів особа, яка діяла відповідно до наданого в установленому порядку (за її запитом) податкового роз'яснення контролюючого органу (за відсутності на той час відповідних норм закону чи податкових роз'яснень, що мають пріоритет), або узагальнюючого податкового роз'яснення.

У разі, коли норма закону чи виданого на його підставі іншого нормативно-правового акта або норми різних законів чи нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав і обов'язків платників податків або контролюючих органів, тобто має місце “конфлікт інтересів”, рішення приймається згідно з підпунктом 4.4.1 п. 4.4 ст. 4 Закону № 2181-III на користь платника податків.

7. Суб'єктами злочину, який кваліфікується як “ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів”, зокрема, можуть бути:

1) службові особи підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, їх філій, відділень, інших відокремлених підрозділів, що не

мають статусу юридичної особи, на яких покладені обов'язки з ведення бухгалтерського обліку, подання податкових декларацій, бухгалтерських звітів, балансів, розрахунків та інших документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою обов'язкових платежів до бюджетів і державних цільових фондів (керівники; особи, котрі виконують їхні обов'язки; інші службові особи, яким у встановленому законом порядку надане право підпису фінансових документів);

2) особи, що займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;

3) будь-які особи, котрі зобов'язані утримувати та/або сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі, що входять у систему оподаткування і введені в установленому законом порядку, в тому числі податкові агенти—фізичні особи та службові особи податкових агентів—юридичних осіб при несплаті ними податку з доходів фізичних осіб.

Суб'єктом ухилення від сплати податку з доходів фізичних осіб, справляння якого з 1 січня 2004 р. передбачено Законом від 22 травня 2003 р. № 889-IV “Про податок з доходів фізичних осіб” (далі – Закон № 889-IV), має визнаватися згідно з п. 1.15 ст. 1 цього Закону податковий агент—фізична особа або працівник податкового агента—юридичної особи чи її філії, відділення або іншого відокремленого підрозділу, які незалежно від організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати цей податок до бюджету від імені та за рахунок платника.

Згідно з п. 2.1 ст. 2 Закону № 889-IV платником такого податку також є фізична особа—резидент, що отримує як доходи з джерелом походження з території України, так і іноземні доходи, або ж фізична особа—нерезидент, яка отримує доходи з джерелом походження з території України. Відповідно до цього Закону зазначені особи зобов'язані включати одержаний дохід з об'єктів, визначених у його ст. 4, до складу загального річного оподатковуваного доходу, подавати річну декларацію з цього податку і самостійно сплачувати його в порядку, встановленому статтями 8, 9, 18 того ж Закону. Тому при неподанні такої декларації чи заниженні у поданій декларації об'єкта оподаткування і за наявності умислу на ухилення від сплати податку із зазначених доходів ці особи, за наявності інших відповідних підстав, можуть притягатися до відповідальності за ст. 212 КК.

8. Умисне неутримання чи неперерахування до бюджету до 1 січня 2004 р. службовою особою підприємства, установи, організації – джерела виплати доходу – сум прибуткового податку з громадян, справляння якого передбачалося Декретом Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 13-92 “Про прибутковий податок з громадян”, має кваліфікуватись як зловживання владою або службовим становищем за ст. 364 КК.

9. Дії керівників підприємств, установ, організацій, які віддали підлеглим службовим особам наказ, вказівку, розпорядження підписати чи подати до

податкових органів недостовірні (фальсифіковані) звіти, баланси, декларації, розрахунки або не сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі взагалі чи сплатити їх не в повному обсязі, а також дії службових осіб, які виконали такі незаконні наказ, вказівку чи розпорядження, мають кваліфікуватися за ст. 212 КК як дії виконавців цього злочину, вчиненого за попередньою змовою групою осіб.

Дії працівників підприємств, установ, організацій, які не є службовими особами і за наказами, вказівками, розпорядженнями службових осіб, відповідальних за правильність обчислення і своєчасність сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, внесли завідомо неправдиві відомості в документи первинного обліку чи у звіти, баланси, декларації, розрахунки, мають кваліфікуватися як пособництво умисному ухиленню від сплати цих платежів за ч. 5 ст. 27 КК і за тією частиною ст. 212 КК, за якою кваліфіковано дії службової особи, що віддала незаконні наказ, вказівку, розпорядження. При цьому необхідно враховувати положення ст. 41 КК щодо юридичних наслідків виконання наказу або розпорядження.

10. Особи, які своїми діями сприяли платникам податків (виконавцям злочину) в ухиленні від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, несуть відповідальність як співучасники за ст. 27 КК і тією частиною ст. 212 КК, за якою кваліфіковано дії виконавця. Зокрема, співучасниками ухилення від сплати обов'язкових платежів мають визнаватися працівники податкових органів, які за попередньою змовою з платником податку дали йому завідомо незаконне податкове роз'яснення про відсутність об'єкта оподаткування або про наявність пільг щодо нього.

Дії службових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування, які сприяли ухиленню громадянина чи юридичної особи–платника податків від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, також належить кваліфікувати як співучасть у конкретному злочині, а якщо вони діяли при цьому з корисливої або іншої особистої заінтересованості чи в інтересах інших осіб, — і (за наявності передбачених законом підстав) як відповідний службовий злочин.

11. Кримінальна відповідальність за ст. 212 КК за умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів настає в разі, коли ці діяння призвели до ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних, великих чи особливо великих розмірах (які відповідно в 1000, 3000, 5000 і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, вчинене у зв'язку з одержанням пільг щодо них шляхом надання державним органам завідомо неправдивої інформації, якщо розмір несплачених податків дорівнює чи перевищує 500, але менше 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, має кваліфікуватися лише за ч. 2 ст. 222 КК, а якщо він у 5000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, дії

винного мають кваліфікуватися за ч. 3 ст. 212 КК та ч. 1 ст. 222 КК (якщо пільги щодо податків одержані шляхом надання податковим органам зазначеними у ст. 222 КК особами завідомо недостовірної інформації).

Потрібно мати на увазі, що передбачений ст. 212 КК злочин слід кваліфікувати як вчинений у значних, великих чи особливо великих розмірах, коли сума, що фактично не надійшла до бюджетів чи державних цільових фондів, утворилася внаслідок несплати як одного податку, збору, іншого обов'язкового платежу, так і різних їх видів у розмірах, передбачених приміткою до зазначеної статті. При кваліфікації такого злочину, вчиненого починаючи з 1 січня 2004 р., необхідно виходити з того, що сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян згідно з п. 22.5 ст. 22 Закону № 889-IV дорівнює розміру податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 п. 6.1 ст. 6 цього Закону для відповідного року з урахуванням положень п. 22.4 ст. 22 того ж Закону.

При визначенні розміру коштів, що не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів внаслідок ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, не потрібно враховувати нараховані чи сплачені у зв'язку з цим штрафи й пеню.

12. Вчинені в різний час діяння, що полягали в ухиленні від сплати різних видів податків, зборів, інших обов'язкових платежів або сплаті їх у неповному обсязі, необхідно кваліфікувати залежно від наявності чи відсутності в них ознак єдиного продовжуваного злочину.

Якщо ці діяння охоплювались єдиним умислом – не сплачувати певні види податків, зборів, інших обов'язкових платежів, розмір коштів, що не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів, потрібно обчислювати виходячи із загальної несплаченої суми і залежно від її розміру кваліфікувати вчинене за відповідною частиною ст. 212 КК.

13. За змістом ст. 212 КК передбачений нею злочин може бути вчинений різними способами, які безпосередньо в диспозиції статті не названі. При розгляді справи в суді спосіб вчинення злочину відповідно до ст. 64 КПК підлягає доказуванню, тому в мотивувальній частині вироку має бути зазначено, яким саме способом було вчинено злочин.

Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів може бути вчинене, наприклад, шляхом:

неподання документів, пов'язаних із їх обчисленням та сплатою до бюджетів чи державних цільових фондів (податкових декларацій, розрахунків, бухгалтерських звітів і балансів тощо);

приховування об'єктів оподаткування;

заниження цих об'єктів;

заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів;

приховування факту втрати підстав для одержання пільг з оподаткування;

подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідчують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу.

Неподання документів, пов'язаних із обчисленням і сплатою податків, зборів, інших обов'язкових платежів, полягає в умисному неподанні до органів державної податкової служби в установлений строк декларацій про прибуток суб'єктів господарської діяльності чи фізичних осіб, про сплату інших обов'язкових платежів тощо. Неподання податкової декларації, як правило, є одночасно і приховуванням об'єктів оподаткування.

Під приховуванням об'єктів оподаткування треба розуміти невідображення у звітних документах, які подаються до податкових органів, будь-яких із цих об'єктів – доходу (прибутку), доданої вартості робіт, продукції, послуг тощо.

Заниженням об'єктів оподаткування є умисне неправильне обчислення бази оподаткування, зменшення його бази шляхом невідображення у поданих до податкових органів деклараціях чи інших звітних документах повного обсягу об'єктів оподаткування тощо, внаслідок чого податки, збори, інші обов'язкові платежі сплачуються платником не в повному обсязі. Зокрема, заниження оподатковуваного прибутку може полягати в частковому чи повному невключенні до нього коштів, одержаних від виконання певних робіт, надання послуг.

Під заниженням сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів слід розуміти умисне неправильне обчислення (у тому числі шляхом умисного заниження податкової ставки) тих їх сум, що підлягають сплаті до бюджетів чи державних цільових фондів при правильному відображенні об'єктів оподаткування (без заниження чи приховування останніх).

Звернути увагу судів на те, що згідно з підпунктом 7.1.1 п. 7.1 ст. 1 Закону № 2181-III погашення податкових зобов'язань платника може бути здійснено і шляхом проведення взаєморозрахунків непогашених зустрічних грошових зобов'язань відповідного бюджету перед таким платником (які виникли згідно з нормами податкового або бюджетного законодавства чи цивільно-правових угод і строк погашення яких настав до моменту виникнення податкових зобов'язань платника) в передбаченому цим Законом порядку – на підставі заяви платника за спільним рішенням податкового органу та органу Державного казначейства України. Тому суми заборгованості бюджету перед платником податку та суми наявної в останнього переплати за окремими видами податків, зборів, інших обов'язкових платежів не повинні враховуватися при визначенні розміру коштів, що не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів внаслідок ухилення такого платника від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, у тому числі й тих, за якими має місце заборгованість або переплата. У зв'язку з цим судам слід враховувати, що при кваліфікації дій винного зменшення розміру коштів, що не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів внаслідок ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, на суму коштів, що підлягають поверненню платнику податку з бюджету чи зарахуванню до платежів майбутніх періодів,

не допускається.

14. У разі, коли ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів або його приховання вчинено шляхом службового підроблення чи підроблення документів, дії винної особи додатково кваліфікуються за ст. 366 чи ст. 358 КК. При цьому підроблення, вчинене службовою особою, може кваліфікуватися за ст. 366 КК незалежно від того, до якої відповідальності (кримінальної чи адміністративної) її буде притягнуто за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

15. Злочин, передбачений ст. 212 КК, є закінченим з моменту фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів які мали бути сплачені у строки та в розмірах, передбачених законодавством з питань оподаткування (тобто сум узгоджених податкових зобов'язань, визначених згідно із Законом № 2181-III), а саме – з наступного дня після настання строку, до якого мав бути сплачений податок, збір чи інший обов'язковий платіж, що відповідно до визначеного ст. 5 вказаного Закону порядку вважається узгодженим і підлягає сплаті. Якщо закон пов'язує строк сплати з виконанням певної дії, то злочин вважається закінченим з моменту фактичного ухилення від сплати.

Умисне ухилення від сплати чи сплата у неповному обсязі сум податкових зобов'язань (податку, збору, іншого обов'язкового платежу, нарахованих контролюючими органами в порядку і на підставах, визначених п. 4.2 ст. 4 Закону № 2181-III) утворює закінчений склад злочину з моменту закінчення граничного строку, в який мали бути сплачені нараховані (донараховані) такими органами суми зазначених зобов'язань.

Звернути увагу судів на те, що в разі оскарження до суду платником податків рішення податкового органу обвинувачення особи в ухиленні від сплати податків не може ґрунтуватися на такому рішенні до остаточного вирішення справи судом, за винятком випадків, коли обвинувачення не тільки базується на оскаржуваному рішенні, а й доведено на підставі додатково зібраних доказів відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства України.

16. Чинним законодавством передбачена можливість надання платникам податків ряду пільг.

Надання платником податків завідомо неправдивої інформації про наявність пільг з оподаткування чи з метою їх одержання за відсутності відповідних підстав слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 222 КК.

У тому ж разі, коли такі пільги були надані платнику на законних підставах, але на час подання декларації право на них було втрачено, дії особи, яка це приховала, необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 212 КК як ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

17. Відповідно до законів № 1251-XII і № 889-IV об'єктом оподаткування є передбачені ними доходи, одержані з легальних джерел, а також згідно з

підпунктом 4.2.16 п. 4.2 ст. 4 Закону № 889-IV кошти або майно (немайнові активи), отримані платником як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, підтверджених обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, незалежно від призначеної ним міри покарання.

У зв'язку з цим дії громадянина, який одержав доходи від незаконної торговельної або іншої діяльності, що містить ознаки підприємницької, яку він здійснював без державної реєстрації або щодо якої законом встановлено спеціальну заборону, а також від іншої незаконної діяльності і не сплатив із них податки, мають кваліфікуватися за відповідними статтями КК і додаткової кваліфікації за ст. 212 цього Кодексу не потребують.

Суб'єкти господарської, в тому числі підприємницької діяльності – юридичні та фізичні особи – зобов'язані вести облік усіх здійснюваних ними видів такої діяльності, відображати їх у відповідній звітності і сплачувати з них встановлені законом податки, збори, інші обов'язкові платежі незалежно від того, чи передбачено ту або іншу діяльність їх установчими документами (статутом, установчим договором). Тому службові особи таких суб'єктів, а також громадяни-підприємці підлягають кримінальній відповідальності за ухилення від сплати обов'язкових платежів із доходів як від легальної, так і від незаконної діяльності, відповідальність за яку передбачена, наприклад, статтями 202–204 КК. За наявності визначених законодавством підстав їхні дії необхідно кваліфікувати за ст. 212 КК й тими статтями цього Кодексу, якими передбачено відповідальність за ці злочини.

За сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 212 та 201 КК, потрібно кваліфікувати і контрабанду, якщо метою незаконного переміщення товарів було ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, необхідної при їх переміщенні через митний кордон України в установленому законом порядку.

18. Така кваліфікуюча ознака умисного ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, як вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб, застосовується лише в разі, коли в ньому брали участь як співвиконавці дві особи чи більше, які попередньо, до вчинення діяння, домовилися не сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі до бюджетів чи державних цільових фондів або ж сплатити їх не в повному обсязі.

За цією ознакою можуть бути кваліфіковані, зокрема, дії службових осіб одного й того ж підприємства, установи, організації, на яких покладено відповідальність за правильність обчислення і сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів та за достовірність відповідної звітності (наприклад, керівник і головний бухгалтер юридичної особи–платника податку, які підписують документи, що подаються до органів державної податкової служби).

Дії службових осіб різних суб'єктів господарської діяльності чи

громадян-підприємців потрібно кваліфікувати як вчинені за попередньою змовою групою осіб у випадках укладення ними цивільно-правових і господарських договорів, згідно з якими кожна зі сторін ухиляється від сплати належних із неї податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів чи державних цільових фондів. Якщо ж згідно з укладеним договором це має зробити лише одна зі сторін, то дії службової особи іншої сторони чи громадянина-підприємця, що підписали такий договір, необхідно кваліфікувати як пособництво ухиленню від сплати податків, виконавцем якого є службова особа суб'єкта підприємництва чи громадянин-підприємець, які не сплатили обов'язкових платежів.

Умисну несплату декількома громадянами—фізичними особами податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які повинні сплачувати їх сумісно, необхідно кваліфікувати за ознакою вчинення за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 212 КК).

Обов'язок сумісної сплати податку, збору, іншого обов'язкового платежу двома фізичними особами і більше може бути передбачений законом чи договором, зокрема, у таких випадках:

— при сплаті державного мита за посвідчення цивільно-правової угоди, якщо її стороною, яка повинна його сплатити, є дві особи або більше (наприклад, коли вони продають квартиру, що належить їм на праві спільної сумісної чи часткової власності, або ж тоді, коли вони спільно купують її);
— при сплаті державного мита за двосторонніми цивільно-правовими угодами, згідно з якими воно має бути сплачене обома сторонами (наприклад, за договором купівлі-продажу покупець і продавець за домовленістю сплачують кожен певну частину державного мита);
— якщо об'єкт оподаткування (нерухоме майно, транспортні засоби та інші самохідні машини й механізми, земля тощо) належить на праві спільної сумісної чи часткової власності декільком особам.

19. Відповідно до диспозиції ч. 4 ст. 212 КК особа, яка вперше вчинила діяння, відповідальність за які передбачена частинами 1 і 2 цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення сплатила в повному обсязі податки, збори, інші обов'язкові платежі, а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

20. Передбачені нормативними актами списання чи реструктуризація податкової заборгованості не звільняють від відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, не відображених (не продекларованих) у відповідній звітності на момент набрання чинності такими актами, оскільки списанню чи реструктуризації підлягають суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що виникли на визначену цими актами дату і відображені в поданих до податкових органів податковій декларації чи розрахунку. Звільнення від кримінальної відповідальності за

ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, не продекларованих на момент набрання чинності зазначеними актами, можливе лише за умови, що таке звільнення передбачене відповідними законодавчими актами, і на визначених ними підставах.

21. При розгляді справ про злочини, пов'язані з ухиленням від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, судам слід мати на увазі, що фактичні дані, які підтверджують наявність чи відсутність у діяч підсудного складу такого злочину, можуть бути встановлені висновком експерта або за допомогою актів документальної перевірки виконання податкового законодавства і ревізії фінансово-господарської діяльності.

Враховуючи специфіку справ про податкові злочини, суди можуть з метою найбільш повного й усебічного з'ясування обставин, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, залучати до участі в судовому розгляді фахівця з питань оподаткування.

22. Судовій палаті у кримінальних справах Верховного Суду України, апеляційним судам потрібно регулярно вивчати й узагальнювати практику розгляду справ зазначеної категорії і своєчасно вживати необхідних заходів до усунення виявлених недоліків у діяльності судів.

23. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1999 р. № 5 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів».

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ від 15.04.2005 № 5

«Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»

З метою правильного й однакового застосування судами законодавства про відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та у зв'язку з питаннями, що виникають у судовій практиці під час розгляду цієї категорії справ, Пленум Верховного Суду України постановляє:

1. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ч. 1 ст. 209 Кримінального кодексу України (далі - КК) обов'язковою умовою, за якої настає відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є одержання таких доходів унаслідок вчинення визначеного у п. 1 примітки до ст. 209 КК суспільно небезпечного протиправного діяння (далі - предикатне діяння).

За змістом п. 1 примітки до ст. 209 КК предикатним діянням може бути:

- діяння, яке згідно з КК є злочином і за яке відповідною статтею

(частиною статті) цього Кодексу передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не менше трьох років;

- діяння, яке визнається злочином згідно з кримінальним законодавством іншої держави, якщо й КК України за таке саме діяння передбачена кримінальна відповідальність у виді позбавлення волі на строк не менше трьох років.

Кримінальна відповідальність за ст. 209 КК не виключена й у тих випадках, коли особа, котра вчинила предикатне діяння, була звільнена від кримінальної відповідальності в установленому законом порядку (у зв'язку із закінченням строків давності, застосуванням амністії тощо) або не притягувалася до такої відповідальності (наприклад, у зв'язку зі смертю), а одержані внаслідок зазначеного діяння кошти або інше майно стали предметом легалізації.

Не можуть визнаватися предикатними діяннями злочини, відповідальність за які передбачена статтями 207 і 212 КК, незалежно від того, за якою частиною цих статей вони кваліфіковані та яке покарання встановлено за їх вчинення.

2. Кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 209 КК настає у разі вчинення хоча б однієї з таких дій, що передували легалізації (відмиванню) доходів:

1) фінансової операції з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння чи укладення угоди щодо них;

2) дій, спрямованих на приховання чи маскуванню: а) незаконного походження таких коштів або іншого майна; б) володіння ними; в) прав на такі кошти або майно; г) джерела їх походження; д) місцезнаходження; е) переміщення;

3) набуття, володіння або використання таких коштів чи іншого майна.

Відповідальність за зазначені дії настає лише у разі, коли кошти або інше майно, що є предметом легалізації, були одержані внаслідок вчинення предикатного діяння (передбаченого п. 1 примітки до ст. 209 КК, яке передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом) і ці дії були вчинені умисно з метою надання правомірного вигляду володінню, використанню, розпорядженню такими коштами або майном, їх набуттю чи для приховання джерел їх походження.

3. Звернути увагу судів на те, що місце одержання коштів або іншого майна внаслідок вчинення предикатного діяння (злочину) - на території України чи за її межами - значення не має, оскільки вони можуть бути легалізовані як на Україні, так і за кордоном. Тому при кримінально-правовій оцінці як предикатного діяння, так і легалізації доходів мають ураховуватися положення статей 6-8 КК про дію кримінального закону в просторі.

4. Під доходами, зазначеними у ст. 209 КК, відповідно до абзацу другого ч. 1 ст. 1 Закону від 28 листопада 2002 р. № 249-IV «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (далі - Закон № 249-IV) слід розуміти будь-яку економічну вигоду, одержану

внаслідок вчинення предикатного діяння, яка може складатися з матеріальної власності або власності, що виражена в правах, а так само включає рухоме чи нерухоме майно та документи, які підтверджують право на таку власність або частку в ній.

5. Під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, відповідно до абзацу четвертого ст. 1, ст. 2 Закону № 249-IV та диспозиції ч. 1 ст. 209 КК належить розуміти вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна з метою надання правомірного вигляду володінню, їх використанню або розпорядженню ними чи дій, спрямованих на приховання джерел їх походження, а також вчинення з такими коштами або іншим майном фінансової операції чи укладення щодо них угоди за умови усвідомлення особою того, що вони були одержані злочинним шляхом.

6. Під вчиненням фінансової операції з коштами, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння, відповідно до абзацу п'ятого ст. 1 Закону № 249-IV слід розуміти вчинення будь-якої фінансової операції, пов'язаної зі здійсненням або забезпеченням здійснення платежу за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Однак наведений у зазначеному абзаці перелік основних видів фінансових операцій не є вичерпним, оскільки об'єктом такого моніторингу можуть бути й інші види фінансових операцій. Зокрема, фінансова операція може здійснюватися за допомогою як суб'єкта первинного фінансового моніторингу, так і будь-яких суб'єктів господарювання (ст. 55 Господарського кодексу України). Тому для максимального охоплення всіх видів фінансових операцій необхідно залежно від їх змісту звертатися також до інших нормативно-правових актів, що регламентують правовідносини у цій сфері, зокрема до законів: від 16 квітня 1991 р. № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність», від 18 червня 1991 р. № 1201-XII «Про цінні папери і фондову біржу», від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР «Про страхування» (в редакції Закону від 4 жовтня 2001 р. № 2745-III), від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність», від 12 липня 2001 р. № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

7. Укладення угоди щодо коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння, - це вчинення щодо них будь-яких правочинів, тобто дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202 Цивільного кодексу України), у визначеному цим Кодексом порядку незалежно від їх виду - як дво- або багатосторонніх (які іменуються договорами), так і односторонніх.

За змістом ст. 209 КК відповідальність настає й у тих випадках, коли винна особа вчиняє лише одну фінансову операцію з одержаними внаслідок

вчинення предикатного діяння коштами або майном чи укладає хоча б одну угоду щодо них.

8. Під діями, спрямованими на приховання чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна, одержаних унаслідок вчинення предикатного діяння, чи володіння ними, а так само прав на них, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, слід розуміти будь-які дії особи, за допомогою яких маскується чи приховується факт одержання таких коштів або іншого майна, що передував легалізації (відмиванню) цих доходів, вчинені як особою, котра одержала ці кошти або майно таким шляхом, так і будь-якою іншою особою.

Такі дії можуть бути спрямовані на: зміну правового статусу коштів або іншого майна шляхом підроблення документів, що засвідчують право власності; отримання фіктивних документів на придбання майна; вчинення цивільно-правових угод (удавана купівля у комісійному магазині, ломбарді тощо); оформлення права власності на підставних осіб; укладення фіктивних угод про надання кредитів або різноманітних послуг - юридичних, аудиторських та ін.; внесення коштів на банківські рахунки юридичних і фізичних осіб, у тому числі в офшорних зонах; переміщення коштів з одного рахунку на інший - за умови, що всі зазначені дії не були способом вчинення предикатного діяння.

9. Під набуттям коштів чи іншого майна, одержаних унаслідок вчинення предикатного діяння, та володінням ними потрібно розуміти відповідно одержання їх у фактичне володіння або перебування їх у господарському віданні за недійсними правочинами (якими одержанню таких коштів чи майна або володінню ними надано правомірний вигляд і тим самим - нібито легального статусу їм самим), тобто набуття особою права власності (володіння) на такі кошти чи майно при усвідомленні нею, що вони одержані іншими особами злочинним шляхом.

Використання коштів або іншого майна, одержаних унаслідок вчинення предикатного діяння, - це таке їх використання чи розпорядження ними, яке може бути й не пов'язане зі вчиненням фінансової операції чи укладенням угоди щодо них, оскільки такі дії названі в диспозиції ч. 1 ст. 209 КК як самостійні способи вчинення злочину. Зазначені кошти чи майно можуть бути використані, зокрема, при здійсненні господарської діяльності, в тому числі підприємницької.

Під використанням коштів або іншого майна, одержаних унаслідок вчинення предикатного діяння, для здійснення господарської діяльності слід розуміти їх використання у процесі легальних виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, торгівлі суб'єктами господарювання (підприємництва), зареєстрованими як такі в установленому законом порядку, а саме: 1) будь-яке інвестування зазначених коштів або іншого майна у господарську діяльність (внесення їх до статутного фонду такого суб'єкта або безоплатна передача йому, інвестування у спільну господарську

діяльність тощо); 2) придбання за такі кошти сировини, продукції, іншого майна для використання у господарській діяльності; 3) використання такого майна як напівфабрикатів, сировини тощо.

Використання зазначених коштів та майна може бути як пов'язане, так і не пов'язане з їх відчуженням, тобто з передачею іншим особам.

10. Не можуть вважатись одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння кошти або інше майно, якими особа не заволоділа (які не отримала) шляхом вчинення злочину, а які вона незаконно утримала, приховала, не передала державі за наявності обов'язку це зробити, а саме: кошти, не сплачені як податки, збори, інші обов'язкові платежі; не повернена чи прихована виручка в іноземній валюті від реалізації на експорт товарів (робіт, послуг) або приховані товари чи інші матеріальні цінності, отримані від такої виручки, оскільки в подібних випадках має місце не одержання коштів та іншого майна злочинним шляхом, а незаконне (злочинне) розпорядження ними (якщо право власності на них особа набула законно).

Не повинні визнаватися предметом легалізації також контрабандно ввезені в Україну товари та інші предмети, зазначені у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК, якщо вони були одержані (здобуті) за межами України не злочинним шляхом, а придбані законно, а також кошти, одержані не внаслідок вчинення предикатного діяння, а в результаті проведення фінансових операцій з використанням банківських рахунків підприємств, які мають ознаки фіктивності.

Не є предметом легалізації також кошти або інше майно, одержані внаслідок здійснення службовою особою без письмового узгодження з податковим органом операцій, зазначених у підпунктах 8.6.1-8.6.3 п. 8.6 ст. 8 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», з активами, що перебувають у податковій заставі і в подальшому використовуються суб'єктом господарювання-юридичною особою при здійсненні господарської діяльності, оскільки такі активи мають легальне походження.

Не є предметом легалізації кошти (незалежно від їх розміру), одержані як субсидії, субвенції, дотації чи кредити внаслідок надання неправдивої інформації суб'єктами, зазначеними в диспозиції ч. 1 ст. 222 КК, вказаним у цій нормі Закону кредиторам, хоча з такими коштами надалі і вчинюються діяння, перелічені у ст. 209 КК, оскільки ці кошти одержуються офіційно (легально) і злочин, склад якого передбачений ч. 1 ст. 222 КК, не містить усіх ознак предикатного діяння, визначеного у п. 1 примітки до ст. 209 КК.

11. Роз'яснити судам, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК можливе як за умови, що факт одержання нею коштів або іншого майна внаслідок вчинення предикатного діяння встановлено судом у відповідних процесуальних документах (вироку чи постанові, ухвалах про звільнення від кримінальної відповідальності, про

закриття справи з nereабілітуючих підстав тощо), так і в разі, коли вона не притягувалася до кримінальної відповідальності за предикатне діяння. В останньому випадку особа одночасно притягується до кримінальної відповідальності за предикатний злочин та за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних унаслідок його вчинення, тобто за сукупністю цих злочинів, оскільки вона усвідомлює, що вчиняє легалізацію таких коштів (майна).

12. Для вирішення питання про наявність складу злочину, передбаченого ст. 209 КК, необхідно встановити, що особа вчинила одну з дій, зазначених у ч. 1 цієї статті, з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння, з метою надання правомірного вигляду володінню, розпорядженню ними, їх використанню, набуттю або приховання чи маскуванню їх незаконного походження чи володіння ними, прав на них, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення або ж вчинила щодо них фінансову операцію чи уклала угоду.

При вирішенні питання про наявність ознак цього складу злочину в діях особи, яка не вчиняла предикатного діяння, судам необхідно з'ясувати, чи є у справі докази на підтвердження того, що особа, котра вчинила одну з дій, зазначених у ч. 1 ст. 209 КК, усвідомлювала, що кошти або майно одержані іншими особами злочинним шляхом.

13. Чинним законодавством не визначено мінімального розміру коштів чи вартості іншого майна як предмета легалізації, який дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК. Тому при кримінально-правовій оцінці дій, передбачених ч. 1 цієї статті, вчинених щодо коштів чи майна, розмір яких є незначним, необхідно виходити з положень ч. 2 ст. 11 КК (малозначність діяння) і передусім враховувати розмір доходів, одержаних злочинним шляхом.

14. Злочин, відповідальність за який передбачена ч. 1 ст. 209 КК, вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у цій статті дій, спрямованих на надання правомірного вигляду володінню, користуванню, розпорядженню, набуттю таких коштів чи іншого майна або на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а також вчинення з ними фінансової операції чи укладення щодо них угоди.

15. Суб'єктом злочину, склад якого передбачено в ст. 209 КК, може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, а стосовно вчинення тих чи інших правочинів - ще й набула повної дієздатності у випадках та порядку, передбачених законом, і не була обмежена у дієздатності або не позбавлена її судом.

Суб'єктом злочину при його вчиненні у формі будь-якої з дій, визначених ч. 1 ст. 209 КК, може бути лише особа, котра не вчиняла предикатного діяння, за умови, що вона усвідомлювала факт одержання коштів або майна

іншими особами злочинним шляхом. Особа, яка вчинила таке діяння, відповідає лише за вчинення фінансової операції з коштами або іншим майном чи укладення щодо них угоди, а також за вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на них, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а за використання таких коштів або майна - лише в разі, коли воно полягало у вчиненні фінансової операції чи укладенні угоди.

16. Дії особи, яка не є суб'єктом первинного фінансового моніторингу відповідно до ст. 4 Закону № 249-IV, що полягають у збуті майна, одержаного внаслідок вчинення злочину (наприклад, крадіжки) іншими особами, не утворюють складу легалізації (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК), якщо такому майну не надається вигляду правомірно здобутого. Залежно від конкретних обставин справи зазначені дії містять або ознаки крадіжки (у формі пособництва), або склад злочину, передбачений ст. 198 КК.

17. Роз'яснити судам, що при розмежуванні злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 198 і 209 КК, необхідно виходити насамперед із їх предмета. Предметом першого є будь-яке майно, одержане злочинним шляхом, другого - лише майно, одержане внаслідок вчинення предикатного діяння, за яке положеннями КК передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не менше трьох років, а також майно, одержане злочинним шляхом на території інших держав. Визначальним фактором у розмежуванні цих злочинів є мета. Згідно зі ст. 209 КК метою вчинення дій із коштами або іншим майном є надання їх походженню легального статусу, а для дій, передбачених ст. 198 КК, не вимагається надання такого статусу майну. Якщо дії, відповідальність за які встановлена цією статтею, вчиняються з метою надання майну легального статусу, вони підлягають кваліфікації за ст. 209 КК. Суб'єктом злочину, склад якого передбачено в ст. 198 КК, є лише особа, котра не одержувала майна злочинним шляхом, а за ст. 209 КК - як особа, яка одержала кошти чи інше майно злочинним шляхом, так і та, котра заздалегідь пообіцяла вчинити передбачені цією статтею дії для легалізації коштів чи майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння.

18. Використання коштів або іншого майна, одержаних унаслідок вчинення предикатного діяння, при здійсненні незаконної (у тому числі злочинної) діяльності не утворює складу злочину, передбаченого ст. 209 КК, оскільки в цьому разі їм не надається легального статусу. Виняток становить використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, відповідальність за яке передбачена ст. 306 КК.

19. За ознакою вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб має кваліфікуватися діяння, коли в ньому брали участь як співвиконавці дві чи більше особи, котрі до вчинення діяння домовилися легалізувати

(відмити) доходи, одержані внаслідок вчинення предикатного діяння. Для наявності цієї кваліфікуючої ознаки не обов'язково, щоб усі особи вчинювали одні й ті самі (тотожні) дії, передбачені ст. 209 КК. Зазначена ознака буде наявна й у тому разі, коли одна особа вчиняє будь-які з альтернативних дій, передбачених ч. 1 ст. 209 КК, а друга - інші.

20. Дії осіб, які взяли участь у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, як організатори, підбурювачі або пособники, якщо вони не є одночасно співвиконавцями цього злочину, належить кваліфікувати за відповідними частинами статей 27 і 209 КК.

21. Якщо при розгляді кримінальної справи за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, склад якого передбачено в ст. 209 КК, буде встановлено, що кошти або інше майно одержані внаслідок вчинення предикатного діяння, вони на підставі п. 5 ч. 1 ст. 81 Кримінально-процесуального кодексу України підлягатимуть поверненню законному володільцю або зверненню в дохід держави з обґрунтуванням у вирокі прийнятого рішення.

22. Судовій палаті у кримінальних справах Верховного Суду України, апеляційним судам необхідно регулярно вивчати й узагальнювати практику розгляду справ цієї категорії та своєчасно вживати необхідних заходів до усунення виявлених у діяльності судів помилок.

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 23.12.2005 № 13

«Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»

З метою однакового і правильного застосування судами законодавства при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Звернути увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, необхідно враховувати: норми Кримінального кодексу України (далі — КК), в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини у співучасті (статті 26—31); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28) або злочинною організацією (ч. 4 ст. 28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (статті 257, 258, 260).

Суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, — щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази,

кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

При розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення ряду злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються в злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

2. Суди мають ретельно з'ясовувати характер дій тих осіб, котрих органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. При цьому слід ураховувати, що відповідно до ч. 3 ст. 27 КК організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу або злочинну організацію чи керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності такої групи або організації.

3. При з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб.

Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться.

Керування підготовкою злочину (злочинів) виявляється у спрямуванні дій виконавця, пособника, підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів, а саме на: замовлення злочину; підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення; залучення співучасників, інструктування їх щодо виконання відповідних злочинних діянь; усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення злочину, зокрема розроблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу працівника такого органу, застосування насильства до нього або його

близьких, усунення з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити реалізації злочинних намірів); визначення місць переховування співучасників після вчинення злочину та його знарядь, а також предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Керування вчиненням злочину (злочинів) передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання діянь, що становлять об'єктивну сторону складу злочину (діяння виконавця), або на забезпечення такого виконання (діяння пособника та підбурювача). Воно може полягати в інструктуванні учасників злочину щодо виконання тих чи інших діянь, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, або щодо забезпечення їх виконання, у координації злочинних дій співучасників (розставлення останніх на місці злочину, визначення послідовності їх дій, налагодження зв'язку між ними), у забезпеченні прикриття цих дій тощо.

Дії організатора злочину (злочинів) при простій формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч. 3 ст. 27 КК, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу цього злочину, — без посилання на зазначену норму. Якщо ж особа брала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого — як виконавець, пособник чи підбурювач, її дії в кожному випадку мають кваліфікуватися самостійно.

4. Утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.

5. Керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійснення ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

6. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому його здійсненні. У такий спосіб кошти можуть спрямовуватись на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації (придбання автотехнічних засобів, зброї чи іншого майна, оренда приміщення, виплата коштів членам цих об'єднань за виконання ними відповідних функцій, а також винагороди виконавцям та іншим співучасникам злочинів, підкуп представників влади, здійснення розвідувальних заходів, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність тощо), так і зі вчиненням конкретного злочину.

При цьому слід мати на увазі, що здійснення іншого, крім фінансового (наприклад, матеріально-технічного, інформаційного), забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за змістом ч. 3 ст. 27 КК не є підставою для визнання особи організатором. Це можливо лише за умови вчинення нею й інших дій, відповідальність за які передбачено зазначеною нормою.

7. Організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати у координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; маскування слідів злочину; фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б виступити як свідки. Таке приховування є специфічною формою пособницької діяльності.

У разі, коли приховування, на організацію якого були спрямовані дії особи, саме по собі утворює склад окремого злочину (наприклад, убивство, знищення чи пошкодження майна, давання хабара, легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом) і це охоплювалось умислом такої особи, її дії необхідно додатково кваліфікувати ще й як організацію відповідного злочину.

8. Якщо конкретні дії організаційного характеру (організація відповідного стійкого злочинного об'єднання або керування ним) за своїми ознаками утворюють самостійний склад злочину, то особу, яка їх вчинила, треба визнавати виконавцем такого злочину, а її дії додатково кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК (зокрема, за ч. 1 ст. 255, ст. 257).

9. Під організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК) належить розуміти

внутрішньо стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

10. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК) — це внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання трьох і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Злочинну організацію слід вважати утвореною (створеною), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, ці злочини за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою.

11. Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо).

На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію.

12. Структура злочинного об'єднання — це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну єдність і стабільність останнього.

Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності.

13. Вступ особи до організованої групи чи злочинної організації (участь у ній) означає надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів.

14. Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК суб'єктом злочину, вчиненого організованою групою, може визнаватись лише особа, яка є учасником такого об'єднання, причому не тільки та, котра була одним із виконавців злочину, а й та, котра його готувала. Тому у випадках, коли діяльність організованої групи була припинена на стадії готування злочину чи ця група здійснила готування, а діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину, було виконане не всіма, а одним чи двома її учасниками, суди мають кваліфікувати злочин як учинений організованою групою.

15. При кваліфікації злочинів, учинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримувати положень ч. 1 ст. 30 КК про умови відповідальності організаторів та учасників таких об'єднань, враховуючи при цьому, що зазначені умови є неоднаковими і залежать від того, у складі якого об'єднання особа вчиняла злочини, — організованої групи чи злочинної організації. Якщо в першому випадку відповідальність настає тільки за злочинні дії осіб, які зорганізувалися, то в другому — і за саму організацію для злочинної діяльності, тобто злочинами визнаються і створення злочинної організації та (або) вступ до неї, безвідносно до того, чи розпочали її учасники вчинювати конкретні злочини. Тому злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 КК).

16. Бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі. Для притягнення особи до відповідальності за ст. 257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного з цих діянь (за умови, що організацію банди доведено). Суд має з'ясувати, в якій саме формі особа вчинила бандитизм, та зазначити це у вирокі з наведенням відповідних мотивів.

17. Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу була створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці злочини за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією.

Оскільки ст. 257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано. Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм.

18. Обов'язковими ознаками організації банди є мета цієї діяльності — вчинення нападів — та озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів). Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

19. Організацією озброєної банди належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військовослужбовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються.

20. У випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста.

Треба мати на увазі, що банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю.

21. Роз'яснити судам, що дії, які полягають у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, їх придбанні, виготовленні, ремонті, або в незаконному заволодінні радіоактивними матеріалами чи їх придбанні, або у виготовленні, ремонті холодної зброї, вчинені з метою організації банди, а також аналогічні дії учасників уже існуючої банди чи збут останніми зазначених предметів належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 257 і ст. 262 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 263 КК.

Дії ж учасників банди, пов'язані з незаконним носінням, зберіганням, ремонтом та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна, є

складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст. 263 КК не потребують.

22. Оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем злочину, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона в подальшому не брала участі в діяльності банди.

23. Участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, а й як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.

24. Нападом озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосовували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні.

25. Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом.

Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.

26. Суди мають ураховувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 "Про судову практику в справах про бандитизм".

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 22.12.2006 № 10

«Про судову практику у справах про хуліганство»

З метою забезпечення судового захисту фізичних і юридичних осіб від протиправних посягань, а також правильного й однакового застосування законодавства при розгляді кримінальних та адміністративних справ про хуліганство Пленум Верховного Суду України п о с т а н о в л я є дати судам такі роз'яснення:

1. Своєчасний і правильний розгляд кримінальних та адміністративних справ про хуліганство є дієвим засобом захисту нормальних умов життя людей, поновлення порушених прав потерпілих.

При розгляді кримінальних справ зазначеної категорії суди, пред'являючи високі вимоги щодо якості дізнання і досудового слідства, не повинні перебирати на себе функцію обвинувачення чи функцію захисту, а мають спрямовувати процес таким чином, щоб усі обставини справи були розглянуті всебічно, повно й об'єктивно, а вирок ґрунтувався лише на доказах, ретельно досліджених у судовому засіданні. Зокрема, необхідно встановлювати всі фактичні обставини справи, в тому числі спрямованість умислу, мотиви, мету, характер дій кожного з учасників хуліганства, з'ясовувати, чи порушив підсудний своїми діями громадський порядок, чи були вони вчинені з мотивів явної неповаги до суспільства, чи супроводжувалися особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Суди зобов'язані як установлювати вину підсудних та призначати їм справедливе покарання, так і вживати всіх необхідних заходів для повного відшкодування потерпілим заподіяної матеріальної та моральної шкоди, а також з'ясовувати причини й умови, що призвели до вчинення хуліганства.

2. Слід мати на увазі, що суд може визнати підсудного винним у вчиненні лише тих дій і за тими кваліфікуючими ознаками, які зазначені в постанові про притягнення як обвинуваченого або в постанові прокурора про зміну обвинувачення в суді.

Повернення справи на додаткове розслідування з метою перекваліфікації дій обвинуваченого на частину ст. 296 Кримінального кодексу України (далі – КК), яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, інкримінування обвинуваченому нових кваліфікуючих ознак хуліганства, збільшення обсягу обвинувачення можливе лише за клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника за умови, що ці недоліки досудового слідства не можуть бути виправлені шляхом зміни прокурором обвинувачення в суді.

Якщо справи про злочини, передбачені ч. 1 ст. 296 КК, надійшли до суду в порядку, визначеному гл. 35 Кримінально-процесуального кодексу України, прокурор не вправі змінити обвинувачення в суді з

перекваліфікацією дій підсудного на інші частини ст. 296 КК чи статті цього Кодексу, що передбачають відповідальність за злочини, у справах про які обов'язкове провадження досудового слідства. За наявності для цього підстав кримінальну справу потрібно повернути з дотриманням установленого законом порядку для провадження дізнання або досудового слідства.

3. При вирішенні питання про відмежування кримінально караного хуліганства від дрібного слід виходити з того, що відповідно до ч. 1 ст. 296 КК хуліганство – це умисне грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, яке супроводжується особливою зухвалістю або винятковим цинізмом.

Якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП).

4. Суди мають відрізнити хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій.

Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

5. За ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знуцанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла.

Хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знуцанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані, та ін.

6. Хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК у разі участі в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК).

7. За ознакою вчинення хуліганства особою, раніше судимою за нього, дії винного кваліфікують за ч. 3 ст. 296 КК тоді, коли він на час учинення злочину мав не зняту чи не погашену судимість хоча б за однією з частин зазначеної статті або за ч. 2 чи ч. 3 ст. 206 КК 1960 р. У разі кваліфікації дій винного за цією ознакою не можна визнавати обставинами, які обтяжують покарання, вчинення злочину повторно і рецидив злочинів (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК).

8. Як опір представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3 ст. 296 КК), слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку.

Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за частинами 2 і 3 ст. 342 цього Кодексу.

Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій — як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 296 і 342 КК.

У разі коли опір представникові влади чи громадськості мав місце під час учинення дрібного хуліганства, винна особа підлягає відповідно кримінальній (за ч. 2 чи ч. 3 ст. 342 КК) та адміністративній (за ст. 173 КпАП) відповідальності.

9. Вирішуючи питання щодо наявності в діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК), слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

10. Вогнепальною зброєю вважаються будь-які пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда (кулі, дроби тощо), що приводиться в рух за рахунок енергії порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей, — усі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя (пристосована для стрільби кулями іншого калібру), в тому числі обрізи з гладкоствольної мисливської зброї.

До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним

зразкам або історично виробленим її типам, а також інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблювальний чи ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою.

11. Спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими — предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети.

Використання при вчиненні хуліганства ножів, які не належать до холодної зброї, інших предметів господарсько-побутового призначення, спеціальних засобів (гумового кийка, газових пістолета, балончика, гранати, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії), пневматичної зброї, сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів, імітаційно-піротехнічних та освітлюваних засобів, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також інших спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень знарядь злочину є підставою для кваліфікації дій винної особи за ч. 4 ст. 296 КК не тільки в тих випадках, коли вона заподіює ними тілесні ушкодження, а й тоді, коли ця особа за допомогою зазначених предметів створює реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Застосування або спроба застосування предметів, підібраних на місці злочину, які не були спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, не дає підстав для кваліфікації дій винного за ч. 4 ст. 296 КК.

12. При вчиненні хуліганства групою осіб за ч. 4 ст. 296 КК можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший предмет, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, а також тих осіб, які хоча самі й не застосовували зазначених знарядь, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли їх застосуванню іншими виконавцями цього злочину. Якщо один з учасників злочину застосував такі знаряддя без відома інших, то відповідальність за ч. 4 ст. 296 КК має нести лише він.

13. При вирішенні питання про кваліфікацію дій винних осіб, які під час грубого порушення громадського порядку з мотиву явної неповаги до суспільства вчинили й інші злочини, передбачені різними статтями Особливої частини КК, судам належить виходити з положень ст. 33 цього Кодексу.

Так, поєднана з хуліганством погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя, має кваліфікуватися за сукупністю

злочинів, передбачених ч. 1 ст. 377 і відповідною частиною ст. 296 КК.

У разі коли хуліганські дії містять ознаки, передбачені різними частинами ст. 296 КК, одночасна їх кваліфікація за цими нормами закону можлива тільки за наявності реальної сукупності злочинів. Наприклад, хуліганство, що складалося з кількох епізодів, перший із яких характеризувався особливою зухвалістю, другий крім того — застосуванням зброї, а третій — опором представникові влади, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідно частинами 1, 3, 4 ст. 296 КК.

14. При призначенні покарання за хуліганство суди зобов'язані в кожному конкретному випадку і стосовно кожного підсудного неухильно додержувати вимог ст. 65 КК щодо загальних засад призначення покарання, оскільки саме через них реалізуються принципи його законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації.

Суди мають призначати, як правило, суворі міри покарання особам, які вчинили хуліганство із заподіянням потерпілим значної фізичної або матеріальної шкоди. Разом з тим доцільно застосовувати міри покарання, не пов'язані з позбавленням волі, а за наявності підстав, зазначених у ст. 69 КК, — і більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, щодо осіб, які вчинили менш небезпечні діяння та можуть бути виправлені без ізоляції від суспільства.

Призначаючи за ч. 1 ст. 296 КК покарання у виді штрафу і застосовуючи ст. 69 названого Кодексу, судам слід виходити з того, що в таких випадках розмір штрафу не може бути меншим від найнижчої межі, встановленої для цього виду покарання в ч. 2 ст. 53 КК.

15. Суди не повинні застосовувати заходи адміністративного стягнення, передбачені ст. 173 КпАП, щодо осіб, дії яких містять ознаки злочинів (самоправство, завдання побоїв, заподіяння легких тілесних ушкоджень та ін.) або проступків, що не є дрібним хуліганством.

16. Судам належить забезпечувати своєчасний і правильний розгляд адміністративних справ про дрібне хуліганство.

У протоколі про адміністративне правопорушення мають бути зазначені: дата і місце складення; посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка його склала; відомості про особу порушника; місце, час учинення і суть дрібного хуліганства; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирішення справи, у т.ч. про матеріальну шкоду, якщо її було заподіяно (ч. 1 ст. 256 КпАП). За відсутності таких даних і неможливості їх доповнити суддя повертає матеріали органу внутрішніх справ для додаткового оформлення.

Суддям слід забезпечувати розгляд справ про дрібне хуліганство в присутності особи, яка його вчинила. Якщо порушник заперечує факт проступку або оспорує обставини його вчинення, необхідно допитати потерпілого, свідків, витребувати додаткові матеріали. У таких випадках доцільно вести протокол судового засідання.

При накладенні адміністративних стягнень, передбачених ст. 173 КпАП, на осіб, які вчинили дрібне хуліганство, суддя повинен у кожному конкретному випадку враховувати характер учиненого правопорушення, дані про особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Щодо осіб, які займаються суспільно корисною працею і позитивно характеризуються за місцем роботи, навчання та проживання, необхідно застосовувати, як правило, не арешт, а інші адміністративні стягнення, а також заходи громадського впливу.

17. Установивши при розгляді матеріалів про дрібне хуліганство в діях особи ознаки злочину, суддя має закрити провадження за ст. 173 КпАП і направити ці матеріали прокурору для вирішення питання про порушення кримінальної справи та організації її розслідування.

Якщо ж при розгляді матеріалів про дрібне хуліганство суддя встановить у діях порушника ознаки іншого адміністративного проступку, він повинен своєю вмотивованою постановою повернути зазначені матеріали органу внутрішніх справ для вирішення питання про відповідальність цієї особи згідно з чинним законодавством України.

18. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 3 (зі змінами, внесеними постановами від 4 червня 1993 р. № 3 та від 3 грудня 1997 р. № 12) "Про судову практику в справах про хуліганство".

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ⁰⁰⁰
від 30.05.2008 № 5

**«Про судову практику у справах про злочини
статевої свободи та статевої недоторканості особи»**

Узагальнення судової практики у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи свідчить, що при розгляді справ цієї категорії суди в основному правильно застосовують чинне законодавство, проте ще мають місце й недоліки.

З метою однакового та правильного застосування судами законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, запобігання виникненню судових помилок при розгляді таких справ Пленум Верховного Суду України

п о с т а н о в л я є дати судам такі роз'яснення:

1. За змістом статті 152 Кримінального кодексу України (далі — КК) згвалтуванням слід розуміти природні статеві зносини між особами різної статі всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Перелік неправомірних дій, якими обумовлюється факт згвалтування, є

вичерпним. Тому дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини в інший спосіб, наприклад, шляхом настирливих пропозицій вступити у статеві зносини або шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) не можуть кваліфікуватись за статтею 152 КК.

Потерпілою особою від зґвалтування може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, незалежно від її поведінки до вчинення злочину, способу життя, попередніх стосунків із суб'єктом злочину, зокрема перебування з ним у зареєстрованому шлюбі, проживання однією сім'єю тощо.

2. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153 КК) виключає природний статевий акт і може полягати у вчиненні акту мужолозтва, лесбійства, а також в інших діях сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті суб'єкта злочину (чоловіка або жінки) неприродним способом, із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Насильницьке уведення в отвори тіла потерпілої особи різних предметів (палиці, пляшки тощо) може кваліфікуватися за відповідною частиною статті 153 КК тільки за умови, якщо умисел винної особи був направлений на задоволення у такий спосіб статевої пристрасті неприродним способом. У разі відсутності такого умислу ці дії за наявності передбачених кримінальним законом ознак мають кваліфікуватися за відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, або ж як хуліганство тощо.

3. Фізичним насильством, передбаченим диспозиціями статей 152, 153 КК, слід вважати умисний зовнішній негативний вплив на організм потерпілої особи або на її фізичну свободу, вчинений з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи або приведення її у безпорадний стан. Такий вплив може виражатись у нанесенні ударів, побоїв, заподіянні тілесних ушкоджень, здавлюванні дихальних шляхів, триманні рук або ніг, обмеженні або позбавленні особистої волі, уведенні в організм потерпілої особи проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин тощо.

Заподіяння потерпілій особі при зґвалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом чи замаху на ці злочини умисного легкого тілесного ушкодження охоплюється відповідною частиною статті 152 або статті 153 КК і додаткової кваліфікації за статтею 125 КК не потребує, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у таких межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. У разі поєднання насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом із заподіянням потерпілій особі умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження дії винної особи необхідно кваліфікувати за

сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною статті 122 КК та відповідною частиною статті 152 або статті 153 КК.

Зґвалтування (стаття 152 КК) та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153 КК) слід визнавати вчиненим із застосуванням фізичного насильства і тоді, коли таке насильство застосовувалося не до самої потерпілої особи, а з метою подолання чи попередження її опору до іншої людини, доля якої їй не байдужа (родича, близької особи).

Заподіяння в ході зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи тілесних ушкоджень її родичам чи близьким їй особам, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 152 або статтею 153 КК та відповідними статтями КК, які передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я особи, оскільки у такому разі умисел суб'єкта злочину направлений не тільки на вчинення зґвалтування потерпілої особи або насильницького задоволення щодо неї статевої пристрасті неприродним способом, а й на заподіяння шкоди здоров'ю іншій особі (іншим особам).

4. Погрозою застосування фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід вважати залякування її застосуванням такого насильства до неї і (або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), яке може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, що можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діях.

Погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто у неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано. Судам слід мати на увазі, що така погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна, виходячи з часу, місця та обстановки, що склалася (оточення групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе і настирливе домагання вступити в статеві зносини чи задовольнити статеву пристрасть неприродним способом тощо).

Інші види погроз, зміст яких не передбачав застосування фізичного насильства до потерпілої особи чи іншої людини (наприклад, погроза знищити або пошкодити майно потерпілої особи чи її родичів, розголосити відомості, що ганьблять їх честь і гідність), не дають підстав розглядати вчинені з використанням таких погроз статеві зносини чи дії сексуального характеру як зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Погроза вчинити вбивство, висловлена з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи при зґвалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом охоплюється

диспозиціями статей 152, 153 КК і не вимагає додаткової кваліфікації за статтею 129 КК.

Якщо погроза вбивством була висловлена після зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, наприклад, з метою, щоб потерпіла особа не повідомила про вчинене щодо неї, дії винної особи за умови, зазначеної у диспозиції частини першої статті 129 КК, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною цієї статті та відповідною частиною статті 152 або статті 153 КК.

5. Стан потерпілої особи слід визнавати безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір. При цьому необхідно, щоб винна особа, яка вчиняє зґвалтування чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа перебуває саме у такому стані.

Вирішуючи питання про те, чи є стан потерпілої особи безпорадним внаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння або дії на її організм отруйних, токсичних та інших сильнодіючих речовин, судам слід виходити з того, що безпорадним у цих випадках можна визнати лише такий стан, який позбавляв потерпілу особу можливості розуміти характер і значення вчинюваних з нею дій або чинити винній особі опір. При цьому не має значення, чи винна особа привела потерпілу особу у такий стан (наприклад, дала наркотик, снодійне, напоїла алкогольними напоями тощо), чи остання перебувала у безпорадному стані незалежно від дій винної особи. Якщо потерпілу особу доведено до безпорадного стану з метою зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом шляхом уведення проти її волі в її організм алкоголю, наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин, слід вважати ці злочини вчиненими із застосуванням фізичного насильства та з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Визначення характеру впливу на організм потерпілої особи лікарських препаратів, наркотичних засобів, отруйних, токсичних чи інших сильнодіючих речовин, вживання яких могло привести її до безпорадного стану, потребує спеціальних знань. Тому у таких та в інших подібних випадках слід призначати відповідну експертизу.

6. Повторним є зґвалтування чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, якщо кожному з них відповідно передувало вчинення цією ж особою такого ж злочину. Зґвалтування, вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК, а так само насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене особою, яка раніше вчинила

будь-який із злочинів, передбачених статтею 152 або статтею 154 цього Кодексу, є спеціальним видом повторності та окремою кваліфікуючою ознакою цих злочинів. Для визнання злочину повторним не мають значення стадії вчинених винною особою злочинів, вчинення їх одноособово чи у співучасті, наявність чи відсутність факту засудження винної особи за раніше вчинений злочин (злочини).

Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності, або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято у встановленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин.

Відповідно до вимог статті 33 КК при вчиненні двох або більше зґвалтувань чи насильницьких задоволень статевої пристрасті неприродним способом, відповідальність за які передбачена різними частинами статті 152 або статті 153 цього Кодексу, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю вчинених злочинів. Це правило застосовується і тоді, коли перший злочин було вчинено без обтяжуючих обставин, а другий кваліфікується за частиною другою статті 152 чи частиною другою статті 153 КК лише за ознакою його повторності. Таким же чином слід кваліфікувати і дії винної особи, якщо вчинені нею злочини мали різні стадії, а також коли один із злочинів вона вчинила одноособово чи як виконавець (співвиконавець), а при вчиненні іншого була організатором, підбурювачем або пособником.

Зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене без обтяжуючих обставин, а потім повторне їх вчинення за наявності ознак частини третьої чи частини четвертої статті 152 або частини третьої статті 153 КК повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених частиною першою статті 152 чи частиною першою статті 153 КК та відповідно частиною третьою чи частиною четвертою статті 152 або частиною третьою статті 153 цього Кодексу. У таких випадках кваліфікація дій винної особи за частиною другою цих статей за кваліфікуючою ознакою повторності не потрібна. Проте ця ознака має бути зазначена у постанові про притягнення особи як обвинуваченого, обвинувальному висновку та у вирокі.

7. Зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом не може вважатися вчиненим повторно, якщо винна особа, діючи з єдиним злочинним наміром, без перерви або без значної перерви у часі, вчинила два чи більше насильницьких природних статеви́х актів або два чи більше актів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом з однією й тією ж потерпілою особою, тобто за наявності ознак продовжуваного злочину.

У разі вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім зґвалтування чи навпаки щодо однієї й тієї ж

потерпілої особи, ці злочини кваліфікуються самостійно, причому останній злочин кваліфікується з урахуванням спеціальної повторності.

8. Згідно з частиною другою статті 27 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) справи про злочини, передбачені частиною першою статті 152 КК, порушуються не інакше як за скаргою потерпілої особи. Тому при вчиненні двох згвалтувань без кваліфікуючих ознак приводом до порушення справи за частиною другою статті 152 КК є подача скарги особою, потерпілою від першого злочину, або подача скарг обома потерпілими особами. Якщо особа, потерпіла від першого злочину, не порушувала питання про притягнення винної особи до кримінальної відповідальності і справу на підставі частини третьої статті 27 КПК не порушено прокурором, то наступне вчинення цією ж особою згвалтування іншої особи не може розцінюватись як повторний злочин. У такому випадку за наявності скарги про порушення справи лише потерпілої особи від другого згвалтування дії винної особи мають кваліфікуватися за частиною першою статті 152 КК.

Вирішуючи питання про перекваліфікацію дій винної особи з частин другої, третьої або четвертої на частину першу статті 152 КК при відсутності у справі скарги потерпілої особи, суд повинен з'ясувати у неї або її законного представника, чи вимагають вони притягнення підсудного до кримінальної відповідальності за згвалтування. Якщо таке питання виникне при оцінці обставин справи у нарадчій кімнаті, суд повинен поновити судове слідство. Скарга потерпілої особи або її законного представника подається письмово або усно, але усна їх скарга обов'язково заноситься до протоколу судового засідання. Якщо від цих осіб не надійде письмової чи усної скарги про притягнення підсудного до кримінальної відповідальності, у відповідних випадках суд закриває справу або постановляє виправдувальний вирок.

9. Злочин, передбачений статтею 152 чи статтею 153 КК, визнається вчиненим групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців (співвиконавців), тобто співучасників, ознаки яких зазначені у частині другій статті 27 КК. При цьому виконавці (співвиконавці) діють узгоджено, з єдиним умислом і кожен з них безпосередньо виконує діяння, що утворюють повністю чи частково об'єктивну сторону складу злочину. Для визнання згвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчиненими групою осіб не вимагається попередньої змови між виконавцями (співвиконавцями) цих злочинів. Злочинна діяльність одного виконавця може приєднуватися до діяльності іншого (інших) і в ході вчинення злочину, але до його закінчення або припинення.

Дії особи, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт чи задоволення статевої пристрасті неприродним способом, але безпосередньо застосовувала фізичне насильство, погрожувала його застосуванням чи довела потерпілу особу до безпорадного стану шляхом уведення в її організм

проти її волі наркотичних засобів, психотропних, отруйних, сильнодіючих речовин з метою зґвалтування її чи вчинення щодо неї насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом іншою особою, повинні розглядатися як співвиконавство у цьому злочині. Дії таких співвиконавців визнаються вчиненими групою осіб і кваліфікуються без посилання на статтю 27 КК.

Дії особи, яка, сприяючи виконавцю (виконавцям) злочину у вчиненні насильницького статевого зносин чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, застосовувала насильство до особи, яка намагалася перешкодити вчиненню злочину, надала приміщення для вчинення злочину тощо, необхідно кваліфікувати як пособництво в зґвалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом за частиною п'ятою статті 27 КК і відповідною частиною статті 152 КК чи статті 153 КК.

Якщо винні особи діяли узгоджено та одночасно щодо кількох потерпілих осіб, хоча кожна з них мала на меті і зґвалтувала одну потерпілу особу, дії кожної із таких осіб належить розглядати як зґвалтування, вчинене групою осіб. Такий підхід має застосовуватись і у разі вчинення узгоджених дій, направлених на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо декількох потерпілих осіб.

Згідно зі статтею 26 КК співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому у разі, коли із групи осіб, які вчинили зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб внаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення злочину групою осіб.

10. Неповнолітніми потерпілими від зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом слід вважати осіб віком від 14 до 18 років, малолітніми — осіб, яким на момент злочину не виповнилося 14 років.

Кримінальна відповідальність за вчинення зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо такої особи настає лише за умови, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що вчиняє такі дії щодо неповнолітньої або малолітньої особи, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати. При цьому суд повинен враховувати не тільки показання підсудного, а й потерпілої особи, ретельно перевіряти їх відповідність усім конкретним обставинам справи. При вирішенні цього питання враховується вся сукупність обставин справи, зокрема, зовнішні фізичні дані потерпілої особи, її поведінка, знайомство винної особи з нею,

володіння винною особою відповідною інформацією. Неповнолітній або малолітній вік потерпілої особи не може бути підставою для кваліфікації вказаних дій за частиною третьою чи четвертою статті 152 КК або частиною другою чи третьою статті 153 КК, якщо буде доведено, що винна особа сумлінно помилялася щодо фактичного віку потерпілої особи.

11. Особливо тяжкими наслідками, передбаченими частиною четвертою статті 152 та частиною третьою статті 153 КК можуть бути визнані, зокрема, смерть або самогубство потерпілої особи, втрата нею будь-якого органу чи втрата органом його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, які сталися внаслідок зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Відповідальність за спричинення особливо тяжких наслідків настає як тоді, коли винна особа передбачала можливість їх настання, так і тоді, коли вона хоча і не передбачала, але повинна була і могла передбачити настання таких наслідків.

У разі, коли при зґвалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом чи замаху на ці злочини смерть потерпілої особи настала внаслідок її власних дій (наприклад, вона вистрибнула з транспортного засобу під час руху й отримала ушкодження, від яких настала смерть), дії винного охоплюються частиною четвертою статті 152 або частиною третьою статті 153 КК і додаткової кваліфікації за статтею 119 цього Кодексу не потребують.

Зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом чи замах на ці злочини, поєднані з умисним заподіянням потерпілій особі тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння, не можуть вважатися такими, що спричинили особливо тяжкі наслідки. Такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 152 або 153 і відповідними частинами статті 121 КК.

Не є особливо тяжкими наслідками при зґвалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом свідоме поставлення потерпілої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, якщо зараження не настало. Такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статті 152 або статті 153 КК та частиною першою статті 130 КК.

Не становить особливо тяжких наслідків зґвалтування вагітність потерпілої, а також втрата нею незайманості (дефлорація).

12. Заподіяння при вчиненні зґвалтування або насильницького задоволенні статевої пристрасті неприродним способом тяжкого тілесного

ушкодження, що спричинило смерть потерпілої особи, необхідно вважати діянням, яке спричинило особливо тяжкі наслідки. Таке діяння кваліфікується за частиною четвертою статті 152 або частиною третьою статті 153 КК за цією кваліфікуючою ознакою і додаткової кваліфікації за частиною другою статті 121 КК не потребує.

У разі, коли зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом було поєднано з умисним вбивством потерпілої особи, яке мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після них, такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених пунктом 10 частини другої статті 115 та частиною четвертою статті 152 чи частиною третьою статті 153 КК, як такі, що спричинили особливо тяжкі наслідки.

Якщо умисне вбивство потерпілої особи було вчинено через деякий час після її зґвалтування чи насильницького задоволення щодо неї статевої пристрасті неприродним способом з метою приховати ці злочини, дії винної особи кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статті 152 або статті 153 та пунктом 9 частини другої статті 115 КК.

13. Зґвалтування вважається закінченим злочином з моменту початку статевого зносин, при цьому не має значення, чи закінчила винна особа статевий акт у фізіологічному розумінні. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом вважається закінченим злочином з початку здійснення дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Дії, спрямовані на вчинення зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, але не доведені до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи, слід розглядати як замах на зґвалтування чи замах на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом і кваліфікувати із посиланням на відповідні частини статті 15 КК. При цьому суди повинні встановлювати, чи діяв підсудний з метою вчинення злочину, передбаченого статтею 152 або статтею 153 КК, і чи було застосовано фізичне насильство або висловлена погроза його застосування з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи та з яких причин злочин не було доведено до кінця.

Засуджуючи особу за замах на зґвалтування чи на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, суд повинен вказати у вирокі конкретні причини, що не залежали від волі винної особи і перешкоджали їй довести злочин до кінця.

14. Судам слід розмежовувати готування до зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом або замах на ці злочини від добровільної відмови від доведення їх до кінця, що відповідно до статті 17 КК виключає відповідальність за готування до цих злочинів або замах на них. Для визнання відмови від доведення цих злочинів

до кінця добровільною слід виходити з того, що особа, маючи реальну можливість довести їх до кінця, відмовилась від цього і з власної волі припинила злочинні дії. У таких випадках особа підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинені нею дії містять склад іншого злочину.

Разом з тим суди повинні мати на увазі, що не може визнаватися добровільною відмова від згвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, що викликана неможливістю подальшого продовження злочинних дій з причин, незалежних від волі винної особи (наприклад, коли цьому перешкодили інші особи, або винна особа не змогла подолати опору потерпілої особи, закінчити злочин з фізіологічних причин тощо).

15. Судам слід враховувати, що склад злочину, передбаченого частиною першою статті 154 КК, може мати місце лише за умови доведеності, що на потерпілу особу чоловічої чи жіночої статі здійснювався вплив із використанням її матеріальної або службової залежності від винної особи з метою примусити її вступити в статевий зв'язок природним або неприродним способом всупереч її волі. При цьому за змістом частини першої статті 154 КК під статевим зв'язком природним або неприродним способом слід розуміти природний статевий акт, акт мужолозтва або лесбійства, на який відповідно до умислу винної особи, має погодитись потерпіла особа внаслідок її примушування.

Матеріальна залежність потерпілої особи має місце зокрема тоді, коли вона перебуває на повному або частковому утриманні винної особи, проживає на її житловій площі, а також тоді, коли винна особа своїми діями чи бездіяльністю спроможна викликати істотне погіршення матеріального становища потерпілої особи. Службова залежність має місце, коли жінка або чоловік обіймає посаду, згідно з якою вона підлегла особі, яка застосовує примушування, або підпадає під контрольні дії такої особи, або інтереси потерпілої особи залежать від службового становища винної особи.

Сама лише пропозиція особі, яка матеріально або службово залежна від особи, яка висловлює таку пропозицію, до вступу у статевий зв'язок за відсутності примушування не утворює складу злочину, передбаченого частиною першою статті 154 КК. Не можна вважати примушуванням обіцянку іншій особі поліпшити її матеріальне або службове становище, якщо жінка або чоловік дадуть згоду вступити у статевий зв'язок.

Дії, зазначені у частині першій статті 154 КК, поєднані з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів або розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів, кваліфікуються за частиною другою статті 154 КК. Погроза має бути адресована потерпілій особі та сприйматися нею як реальна.

Погрозою знищення майна є погроза доведення майна, яке належить

потерпілій особі або її близьким родичам, до повної непридатності щодо використання його за призначенням. Погроза пошкодження майна — це погроза приведення майна у часткову непридатність. Погроза вилучення майна означає погрозу протиправним шляхом із застосуванням насильства або без такого позбавити власника його майна.

Відомостями, що ганьблять потерпілу особу чи її близьких родичів, слід вважати такі відомості, які, як на думку зазначених осіб, так і об'єктивно здатні принизити честь та гідність особи. При цьому не має значення, відповідають ці відомості дійсності чи є вигаданими. Розголошення — це повідомлення таких відомостей будь-яким способом хоча б одній особі, котрій вони не були відомі, які потерпіла особа бажала зберегти у таємниці.

Суб'єктом злочинів, передбачених частиною першою та частиною другою статті 154 КК, є особа, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна.

16. Добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, утворюють склад злочину, передбаченого статтею 155 КК, у разі, якщо винна особа усвідомлювала (достовірно знала або припускала), що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати. Добровільними статевими зносинами слід визнавати такі, що здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози його застосування і використання безпорадного стану потерпілої особи. Якщо потерпіла особа внаслідок свого розумового відставання або малолітнього віку не могла розуміти характеру та значення здійснюваних з нею дій, статеві зносини з такою особою необхідно розцінювати як згвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Судам слід мати на увазі, що статева зрілість — це такий фізіологічний стан організму людини, який характеризується здатністю до повного виконання статевих функцій. За змістом Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, особи як жіночої, так і чоловічої статі віком до 14 років вважаються такими, що не досягли статевої зрілості. Встановлення статевої зрілості проводиться щодо осіб віком з 14 до 18 років. Питання про досягнення потерпілою особою статевої зрілості вирішується на підставі висновку судово-медичної експертизи, призначення якої у таких випадках є обов'язковим.

Батьком або матір'ю, зазначеними у частині другій статті 155 КК, слід вважати як рідних батьків, так і тих, які усиновили (удочерили) потерпілу особу згідно з положеннями глави 18 Сімейного кодексу України. Особами, що їх замінюють, є вітчим, мачуха, а також опікуни і піклувальники, призначені за правилами глави 19 зазначеного Кодексу.

Безплідністю, яка визначена як кваліфікуюча ознака частиною другою статті 155 КК, є втрата потерпілою особою репродуктивної здатності.

Іншими тяжкими наслідками, що настали внаслідок статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, є, зокрема, зараження вірусом імунодефіцита людини чи іншою невіліковною інфекційною хворобою, захворювання тяжкою хворобою, у тому числі і психічною, самогубство потерпілої особи. Безплідність та інші тяжкі наслідки повинні перебувати у причинному зв'язку із статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості.

17. Розпусні дії, відповідальність за які передбачено статтею 156 КК, повинні мати сексуальний характер і можуть бути у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення. Такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

Під фізичними розпусними діями слід розуміти оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо. Інтелектуальними розпусними діями є, зокрема, ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо.

Використання в ході вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статті 156 і статті 301 КК.

Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть відбуватися як за її згодою, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру. Якщо розпусним діям передували або вони супроводжувалися нанесенням побоїв чи мордуванням, тілесними ушкодженнями або погрозою вбивством, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 156 і статтями 125, 126, 121, 122 чи 129 КК.

Розпусні дії можуть бути вчинені особою чоловічої статі щодо особи жіночої статі і навпаки, а також між особами однієї статі, але у всіх випадках потерпілою є особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Попередня поведінка потерпілої особи (зокрема, її попереднє статеве життя) на кваліфікацію дій винної особи за статтею 156 КК не впливає.

18. Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені безпосередньо перед її зґвалтуванням, насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом або статевими зносинами з особою, яка не досягла статевої зрілості, з урахуванням спрямованості умислу винної особи повністю охоплюються диспозиціями відповідних частин статті 152 або статті 153, або статті 155 КК і додаткової кваліфікації за статтею 156 КК не потребують.

19. Судам необхідно вимагати від органів досудового слідства

правильного викладення обставин вчиненого злочину проти статевої свободи або статевої недоторканності особи у постанові про притягнення особи як обвинуваченого та в обвинувальному висновку, а також неухильно додержуватись вимог статті 334 КПК при формулюванні у вирокі обвинувачення, визнаного судом доведеним. У цих документах, зокрема, має бути зазначено, за якою кваліфікуючою ознакою відповідно до диспозиції статей, що передбачають відповідальність за такі злочини, особу притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено судом.

20. У випадку недопустимої натуралізації опису в обвинувальному висновку обставин вчиненого злочину проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, що унеможливило його публічне оголошення, судам необхідно повертати справу прокурору для складання нового обвинувального висновку. Вирок, в якому допущена така натуралізація, підлягає скасуванню як такий, що принижує гідність потерпілої особи.

21. Звернути увагу судів на те, що відповідно до вимог статті 22 КК за згвалтування (стаття 152 цього Кодексу) та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153 КК) підлягають кримінальній відповідальності особи віком від чотирнадцяти років. За вчинення інших злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а саме, передбачених статтями 154—156 цього Кодексу, відповідальність можуть нести особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

22. При вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди за позовами потерпілих осіб судам необхідно керуватися відповідними положеннями Цивільного кодексу України та роз'ясненнями, які містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” зі змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 2001 року № 5.

23. Призначаючи покарання особам, винним у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, суди мають неухильно дотримуватись вимог ст. 65 КК щодо індивідуалізації покарання, а саме: враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Визначаючи ступінь тяжкості злочину, суди повинні враховувати стадію його вчинення, кількість епізодів, тяжкість наслідків, що настали тощо.

24. Відповідно до статей 20, 253 КПК розгляд кримінальних справ про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи допускається в закритому судовому засіданні за мотивованою постановою судді чи ухвалою суду.

Суди повинні мати на увазі, що необхідно чітко вирішувати питання щодо слухання справ про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи у закритому судовому засіданні, що має важливе

значення для запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у цих справах. При цьому суд може прийняти рішення про закритий розгляд справи як у повному обсязі, так і частково (наприклад, при проведенні судового слідства). Із урахуванням вимог статті 20 і статті 307 КПК суд при розгляді справ цієї категорії повинен вживати необхідні заходи для того, щоб особи молодше шістнадцяти років, крім підсудних та потерпілих, не знаходились у залі судового засідання.

Головуючим у судових засіданнях потрібно стежити за змістом і формою запитань до підсудних, потерпілих і свідків, а також за виступами учасників розгляду справи в судових дебатах для того, щоб не принижувалася честь і гідність цих осіб. Вважати неприпустимим надсилання вироків у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи для обговорення в колективах за місцем проживання, роботи чи навчання засуджених або потерпілих осіб.

25. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 4 “Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини” зі змінами та доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 1993 року № 3 та від 3 грудня 1997 року № 12.

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

від 6.11.2009 № 10

«Про судову практику у справах про злочини проти власності»

З метою реалізації конституційних гарантій захисту всіх форм власності від злочинних посягань, однакового та правильного застосування судами законодавства про відповідальність за злочини проти власності, запобігання судових помилок при розгляді справ цієї категорії Пленум Верховного Суду України постановляє дати судам такі роз’яснення:

1. Звернути увагу, що у справах про злочини проти власності суди зобов’язані як установлювати вину підсудних і призначати їм необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів покарання, так і вживати передбачені законом заходи для реалізації прав потерпілих на відшкодування заподіяної шкоди.

2. Предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія.

Якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів (наприклад, вогнепальна зброя, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, радіоактивні матеріали тощо) відповідальність передбачено за

статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини Кримінального кодексу України (далі — КК), то такі діяння мають кваліфікуватися за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК не потребують.

3. Крадіжка (таємне викрадення чужого майна) — це викрадення, здійснюючи яке, винна особа вважає, що робить це непомітно для потерпілого чи інших осіб.

Грабіж — це відкрите викрадення чужого майна у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винної особи, яка у свою чергу усвідомлює, що її дії помічені і оцінюються як викрадення.

Розрізняючи крадіжку і грабіж, слід виходити зі спрямованості умислу винної особи та даних про те, чи усвідомлював потерпілий характер вчинюваних винною особою дій. У зв'язку з цим викрадення належить кваліфікувати як крадіжку не лише тоді, коли воно здійснюється за відсутності потерпілого, але й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні). Викрадення є таємним і в тому разі, коли воно відбувається у присутності потерпілої особи за умови, що винна особа не знає про це чи вважає, що робить це непомітно для неї, а також тоді, коли викрадення вчиняється у присутності особи, якій доручено майно, але вона перебуває в такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, стан сп'яніння).

4. Крадіжку і грабіж потрібно вважати закінченими з моменту, коли винна особа вилучила майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним.

Якщо особа, котра протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати залежно від обставин справи як закінчений чи незакінчений замах на вчинення відповідного злочину. Закінченим замахом на крадіжку є дії особи, яка викрала майно, але одразу була викрита.

Дії, розпочаті як крадіжка, але виявлені потерпілим чи іншими особами і, незважаючи на це, продовжені винною особою з метою заволодіння майном, належить кваліфікувати як грабіж, а в разі застосування насильства чи висловлювання погрози його застосування — залежно від характеру насильства чи погрози — як грабіж чи розбій.

Коли винна особа вже отримала реальну можливість розпорядитися чи користуватися протиправно вилученим майном, але застосовує насильство лише з метою уникнення затримання, її дії не можуть визнаватися грабежем, поєднаним з насильством. Залежно від способу вилучення майна вони можуть розцінюватися як крадіжка або грабіж. Застосування насильства в такому випадку утворює окремий склад злочину і потребує окремої кваліфікації залежно від тяжкості наслідків та заподіяної потерпілому

фізичної шкоди.

5. Під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого при грабежі, слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені під час грабежу, повністю охоплюються частиною другою статті 186 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують.

6. Розбій як злочин проти власності (стаття 187 КК) — це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства.

Під нападом за статтею 187 КК слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного або психічного насильства, зазначеного в частині першій цієї статті.

Розбій вважається закінченим з моменту нападу, поєднаного із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, незалежно від того, заволоділа винна особа майном потерпілого чи ні.

7. Крадіжка, грабіж або розбій, поєднані з незаконним проникненням до житла, іншого приміщення чи сховища, кваліфікуються відповідно за частиною третьою статті 185, частиною третьою статті 186, частиною третьою статті 187 КК. Додатково за статтею 162 КК такі дії кваліфікувати не потрібно.

Якщо незаконне проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища поєднане зі вчиненням крадіжки, кримінальну відповідальність за яку з огляду на вартість викраденого законом не передбачено, вчинене належить кваліфікувати за статтею 162 КК.

8. Відповідно до статті 189 КК вимагання полягає у незаконній вимозі передати чуже майно чи право на майно або вчинити будь-які дії майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмежити права, свободи або законні інтереси цих осіб, пошкодити чи знищити їхнє майно або майно, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Погроза при вимаганні може стосуватись як самого потерпілого, так і його близьких родичів. Близькими родичами відповідно до пункту 11 статті 32 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) є батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.

Вимагання є закінченим злочином з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з вказаними погрозами, насильством, пошкодженням чи

знищенням майна незалежно від досягнення поставленої винною особою мети.

9. Небезпечне для життя чи здоров'я насильство (стаття 187, частина третя статті 189 КК) – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо.

10. Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння його майном потрібно розглядати як насильство і залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати такі дії за частиною другою статті 186 КК або за відповідною частиною статті 187 КК. Якщо застосування таких засобів було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, але не призвело до заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, вчинене належить кваліфікувати як розбій лише за умови, що винна особа усвідомлювала можливість заподіяння будь-якого із цих наслідків.

Вказане стосується і випадків застосування наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) під час вимагання.

11. Умисне заподіяння у процесі розбою чи вимагання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, незаконне позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюються статтею 187 або 189 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я, не потребують.

Умисне або необережне заподіяння у процесі розбою чи вимагання тяжкого тілесного ушкодження охоплюється статтею 187 та частиною четвертою статті 189 КК і додаткової кваліфікації за статтею 121 чи за статтею 128 КК не потребує.

Якщо під час розбою чи вимагання було умисно заподіяно тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів — за частиною четвертою статті 187 чи статтею 189 КК і частиною другою статті 121 або пунктом 6 частини другої статті 115 КК.

Заподіяння потерпілому смерті під час розбою чи вимагання з

необережності слід кваліфікувати за сукупністю злочинів — за відповідною частиною статті 187 чи 189 та статтею 119 КК.

У разі вчинення розбою бандою при кваліфікації дій членів банди судам слід керуватися роз'ясненнями, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

12. Погроза застосування насильства при розбої полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки), а при грабежі — насильства, що не є небезпечним для його життя чи здоров'я.

Погроза при вимаганні має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Така погроза може стосуватись як потерпілого, так і його близьких родичів і завжди містить у собі вимогу майнового характеру щодо передачі майна в майбутньому.

Якщо винна особа при вимаганні погрожувала потерпілому позбавленням життя або заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, то її дії за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною другою статті 189 КК.

Погроза вчинити вбивство, висловлена під час розбою чи вимагання, повністю охоплюється диспозиціями статті 187 та частини другої статті 189 КК і додаткової кваліфікації за статтею 129 КК не потребує.

При розмежуванні вимагання і грабежу чи розбою слід виходити з того, що при грабежі та розбої насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. При цьому погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, слід кваліфікувати як вимагання.

Якщо погроза насильства або саме насильство були застосовані з метою заволодіння майном потерпілого в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у нього майна винна особа пред'явила вимогу передати його в майбутньому,

такі дії належить кваліфікувати залежно від характеру погроз чи насильства як розбій чи як замах на грабіж та за відповідною частиною статті 189 КК (за наявності складу злочину).

13. Під відомостями, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, слід розуміти такі дійсні чи вигадані дані про них, їхні дії та дії, вчинені щодо них, розголошення яких із будь-яких міркувань є для них небажаним. До таких відомостей, зокрема, можуть належати дані про інтимні сторони життя, захворювання, аморальні вчинки, злочинну діяльність тощо. Погроза розголосити вказані відомості означає можливість повідомити про них будь-яким способом хоча б одній особі, якій вони не були відомі, тоді як потерпілі особи бажали зберегти їх у таємниці.

Реалізація таких погроз під час вимагання не охоплюється статтею 189 КК. Якщо самі по собі такі дії утворюють склад злочину (наприклад, передбаченого статтею 163 чи 168 КК), то вони підлягають окремій кваліфікації.

14. Погроза пошкодити чи знищити майно має місце лише тоді, коли вона стосується майна, що належить потерпілому чи його близьким родичам, або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною.

Умисне знищення або пошкодження такого майна під час вимагання повністю охоплюється частиною другою, третьою або четвертою статті 189 КК, крім випадків його знищення чи пошкодження шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, яке за наявності до того підстав додатково кваліфікується за частиною другою статті 194 КК.

15. При розмежуванні вимагання і злочину, передбаченого статтею 206 КК (протидія законній господарській діяльності), чи злочину, передбаченого статтею 355 КК (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань), треба виходити з того, що при вимаганні винна особа керується корисливим умислом на заволодіння не належним їй майном чи правом на таке майно або бажає вчинення на її користь дій майнового характеру.

Якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, таким умислом не керується, а має на меті примусити потерпілого припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, вчинене потрібно розглядати як протидію законній господарській діяльності і кваліфікувати, залежно від обставин за відповідною частиною статті 206 КК.

Застосування погроз чи насильства без такого умислу з метою примусити потерпілого до виконання чи невиконання цивільно-правового зобов'язання належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 355 КК. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за цією статтею може наставати лише тоді, коли особу примушують до виконання (невиконання) існуючого

зобов'язання, що виникло на підставах, передбачених чинним законодавством. Предметом такого зобов'язання можуть бути гроші, майно, послуги, результати творчості тощо.

Вимога виконати (не виконати) зобов'язання, що виникло на підставах, не передбачених чинним законодавством, або неіснуюче зобов'язання, або зобов'язання з невизначеним предметом, а так само використання факту існуючого зобов'язання для заволодіння майном, правом на майно або для вчинення дій майнового характеру, які ним не передбачені, належить кваліфікувати як вимагання.

Не є вимаганням (стаття 189 КК) примушування особи до оплати (вимоги оплати) наданих їй за угодою чи домовленістю послуг, наприклад: з перевезення особи чи майна, оплати переданого особі майна чи виконаних на її користь робіт тощо. Такі дії за наявності для того підстав мають кваліфікуватись як примушування до виконання цивільно-правового зобов'язання.

16. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання утворює склад злочину, передбаченого статтею 1881 КК, якщо такими діями завдано значної шкоди. Згідно з приміткою до цієї статті шкода визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в великих розмірах — якщо вона у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, і визначається за методиками, встановленими компетентними органами.

Самовільним вважається використання електричної або теплової енергії без приладів обліку у випадку, коли використання таких приладів є обов'язковим, що визначається відповідними законами, правилами та договорами про користування електричною або тепловою енергією.

Умисне пошкодження приладів обліку передбачає приведення таких приладів у стан, який виключає їх повноцінне використання за цільовим призначенням і забезпечує не контрольоване такими приладами (без обліку чи з неповним обліком) використання (споживання) електричної чи теплової енергії (наприклад, розбирання окремих елементів приладів обліку, руйнування їх окремих частин тощо).

Іншими способами викрадення електричної або теплової енергії є самовільне підключення до електричної чи теплової мережі, у результаті якого енергія споживається без укладення договору про її споживання, або підключення з порушенням встановлених правил користування енергією; втручання в роботу технічних засобів передачі та розподілу енергії тощо.

17. Відповідно до статті 190 КК шахрайство — це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.

Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне

використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього.

Слід мати на увазі, що коли потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею майна чи права на нього не можна вважати добровільною.

Якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, та за відсутності змови з особою, яка ввела потерпілого в оману, вчинене не може розглядатись як шахрайство. За певних обставин (наприклад, коли майно має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність) такі дії можуть бути кваліфіковані за статтею 193 КК.

Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії слід кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж або розбій.

18. Отримання майна з умовою виконання якого-небудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання. Зокрема, якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи цінності нібито для передачі службовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить кваліфікувати як шахрайство.

Якщо при цьому винна особа схилила певну особу до замаху на давання хабара, її дії слід кваліфікувати також за відповідною частиною статті 15 та відповідною частиною статті 369 КК з посиланням на частину четверту статті 27 КК.

19. Якщо обман чи зловживання довірою при шахрайстві полягають у вчиненні іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК і статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин. Зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток з метою подальшого їх використання при шахрайстві, використання при шахрайстві завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службовим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за статтями 353, 357, 358 та 364 КК.

Окремої кваліфікації за статтею 290 КК при шахрайстві потребують також дії винної особи, яка знищила, підробила або замінила номери вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Разом із тим, шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з

використанням електронно-обчислювальної техніки, має кваліфікуватися за частиною третьою статті 190 КК і додаткової кваліфікації не потребує.

20. Відповідно до пункту 1 примітки до статті 185 КК повторним у статтях 185, 186 та 189–191 КК визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 КК. За змістом частини другої статті 187 КК розбій вважається повторним, якщо його вчинено особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм. Відповідно до частини другої статті 1881 КК викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання слід кваліфікувати за ознакою повторного вчинення лише тоді, коли воно було вчинене після такого самого злочину.

Ознака повторності відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особою було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин було погашено чи знято в установленому законом порядку, або якщо на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за раніше вчинений злочин.

У разі вчинення декількох посягань на власність перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно — за іншими частинами відповідних статей КК.

Неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин.

21. У разі вчинення винною особою декількох злочинів проти власності, одні з яких були закінченими, а інші — ні, незакінчені злочини мають бути кваліфіковані окремо з посиланням на частину першу статті 14 КК або відповідну частину статті 15 КК.

Якщо винна особа при вчиненні одних злочинів була виконавцем, а інших — організатором, підбурювачем чи пособником, то такі злочини слід також кваліфікувати окремо з посиланням на відповідну частину статті 27 КК.

22. Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки, як проникнення в житло, інше приміщення чи сховище, суди повинні мати на увазі таке.

Під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище слід розуміти незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи названої кваліфікуючої ознаки суди повинні з'ясовувати, з якою метою особа

опинилась у житлі, іншому приміщенні чи сховищі та коли саме в неї виник умисел на заволодіння майном. Викрадення майна не можна розглядати за ознакою проникнення в житло або інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна у особи виник під час перебування в цьому приміщенні.

Якщо дії, розпочаті як крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, переросли в грабіж чи розбій, вчинене слід кваліфікувати відповідно за частиною третьою статті 186 КК або частиною третьою статті 187 КК.

Під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартири, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо).

Поняття «інше приміщення» включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо).

Під сховищем слід розуміти певне місце чи територію, відведені для постійного чи тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо.

Не може визнаватися сховищем неогороджена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо).

23. У статті 191 КК передбачено відповідальність за три форми вчинення злочину – привласнення, розтрату або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Вони характеризуються умисним протиправним і безоплатним оберненням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи.

Предметом привласнення та розтрати є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо. При привласненні ці повноваження використовуються для обернення винною особою майна на свою користь, а при розтраті — на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо.

Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в незаконному оберненні чужого майна на свою користь або на користь інших осіб з використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби.

Суб'єктом привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем (частина друга статті 191 КК) може бути лише службова особа. Вирішуючи питання, чи є та або інша особа службовою, належить керуватися правилами, викладеними в пунктах 1 і 2 примітки до статті 364 КК.

24. Злочин визначається вчиненням за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення декількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про його спільне вчинення. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину.

Відповідно до статті 26 КК співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Тому в разі, коли із групи осіб, які вчинили злочин, лише одна особа є суб'єктом злочину, а решта осіб унаслідок неосудності або у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, чи з інших підстав не можуть бути суб'єктами злочину, дії винної особи, яка за таких обставин притягується до кримінальної відповідальності, не можна розглядати як вчинення злочину групою осіб.

Якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабїж, а один з її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб — відповідно як крадіжку чи грабїж за умови, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого.

Дії особи, яка безпосередньо не брала участі у вчиненні злочину, але порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину або предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину, належить кваліфікувати як співучасть у скоєному у формі пособництва з посиланням на частину п'яту статті 27 КК.

25. Розмір майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент вчинення

злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків — за відповідними цінами на час вирішення справи в суді. За відсутності зазначених цін на майно його вартість може бути визначено шляхом проведення відповідної експертизи.

Злочинне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення, розтрата або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (статті 185, 190 та 191 КК) слід відрізнити від такого адміністративного правопорушення, як дрібне викрадення чужого майна (стаття 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

26. Відповідно до частини першої статті 194 КК кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна настає в разі, якщо такими діями заподіяно шкоду у великих розмірах.

При цьому слід мати на увазі, що для кваліфікації дій винної особи за частиною другою статті 194 КК зазначені в ній способи повинні мати загальнонебезпечний характер. Тому умисне знищення або пошкодження чужого майна, яке не мало такого характеру, не може розглядатись як кваліфікуюча ознака цього злочину.

27. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність у діях винної особи таких кваліфікуючих ознак, як завдання злочином проти власності значної шкоди потерпілому, вчинення таких злочинів у великих чи особливо великих розмірах, суди мають керуватися відповідними положеннями примітки до статті 185 КК.

Відповідно до пункту 2 примітки до статті 185 КК у статтях 185, 186, 189 та 190 КК значна шкода визначається за обов'язкової сукупності двох умов: врахування матеріального становища потерпілого та розміру заподіяних йому збитків. Під час з'ясування матеріального становища потерпілого суди мають у кожному конкретному випадку брати до уваги такі обставини, як соціальний стан потерпілого, його працездатність, розмір заробітної плати та інші доходи, кількість членів сім'ї, наявність на його утриманні малолітніх, хворих, непрацездатних тощо. При цьому слід мати на увазі, що значною шкодою визнається така, якою потерпілому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У великих розмірах згідно з пунктом 3 примітки до статті 185 КК у статтях 185–191 та 194 КК визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Згідно з пунктом 4 примітки до статті 185 КК у статтях 185–187 та 189–191 та 194 КК вчиненим в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістьсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Вчинення особою декількох посягань на чуже майно, загальна вартість якого становить великий або особливо великий розмір, може бути

кваліфіковано як викрадення, привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем у великих чи особливо великих розмірах лише в тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі. Викладене також стосується вчинення за таких обставин вимагання, що заподіяло майнову шкоду у великих або особливо великих розмірах. У випадках, коли умисел винного щодо розміру мав неконкретизований характер, вчинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично викраденого майна.

При вирішенні питання про кваліфікацію злочинів проти власності судам слід урахувати також роз'яснення, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 травня 2004 року № 9 «Про деякі питання застосування судами України адміністративного та кримінального законодавства у зв'язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 року «Про податок з доходів фізичних осіб».

28. Судам необхідно виконувати вимоги пункту 1 частини першої статті 81 КПК про конфіскацію належних винним особам знарядь злочину.

Знарядями злочину у справах про злочини проти власності слід вважати предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися особою чи особами, у співучасті з якими було вчинено такий злочин. Зокрема, транспортні засоби можуть бути визнані знаряддям злочину не лише тоді, коли вони використовувалися для безпосереднього заволодіння чужим майном, а й тоді, коли без їх використання вчинення злочину було неможливим чи надто складним (транспортування членів злочинної групи до місця вчинення злочину, перевезення викраденого майна з місця вчинення злочину тощо).

Рішення про конфіскацію таких речових доказів суд може прийняти лише за умови, що вони визнані знаряддями злочину та належать винній особі.

29. Суди мають звернути увагу на необхідність точного й неухильного виконання вимог закону щодо відшкодування потерпілим матеріальних збитків, заподіяних злочинами проти власності.

Цивільний позов може бути пред'явлено як під час дізнання та досудового слідства, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства.

Відповідно до частин першої та другої статті 49 КПК особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, набуває передбачених законом прав учасника процесу лише після визнання її потерпілим. Визнання особи потерпілим у справі або відмова в цьому мають бути процесуально оформлені постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або ухвалою суду. Якщо під час досудового слідства потерпілий не заявив цивільного позову, суд повинен роз'яснити йому право зробити це в судовому засіданні, але до початку судового слідства.

30. Апеляційним судам необхідно періодично вивчати судову практику у

справах про злочини проти власності та вживати заходів щодо усунення виявлених помилок.

31. Визнати такими, що втратили чинність, постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 вересня 1981 року № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна» (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму від 23 грудня 1983 року № 8, від 4 червня 1993 року № 3, від 13 січня 1995 року № 3 та від 3 грудня 1997 року № 12) та від 25 грудня 1992 року № 12 «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму від 4 червня 1993 року № 3, від 13 січня 1995 року № 3 та від 3 грудня 1997 року № 12).

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
від 28.05.2004 № 9

**«Про деякі питання застосування судами України
адміністративного та кримінального законодавства
у зв'язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 р.
«Про податок з доходів фізичних осіб»»**

У зв'язку з набранням чинності 1 січня 2004 р. Законом України від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» (далі — Закон) та з метою забезпечення однакового і правильного застосування судами адміністративного та кримінального законодавства у частині кваліфікації правопорушень або злочинів Пленум Верховного Суду України

постановляє:

1. Звернути увагу судів на те, що згідно з п. 22.5 ст. 22 Закону, якщо норми відповідних законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума у розмірі 17 грн., крім норм адміністративного та кримінального законодавства у частині кваліфікації правопорушень або злочинів, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 п. 6.1 ст. 6 Закону для відповідного року (з урахуванням положень п. 22.4 ст. 22 Закону).

2. Судам необхідно враховувати, що запровадження Законом податкових соціальних пільг не впливає на розмір покарання й адміністративного стягнення у виді штрафу, якщо він визначений у відповідних санкціях у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян.

Для вирішення питання про наявність складу адміністративного правопорушення або злочину в діяннях, які були вчинені до 1 січня 2004 р., а також для їх кваліфікації положення Закону не застосовуються. У таких випадках розрахунки провадяться виходячи з неоподатковуваного мінімуму

доходів громадян в розмірі 17 грн.

Визнаючи діяння, вчинене після 1 січня 2004 р., таким, яке тягне кримінальну або адміністративну відповідальність, та кваліфікуючи його, — у разі, коли настання відповідальності чи кваліфікація обумовлені певною кількістю неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, — необхідно виходити з того, що сума такого мінімуму дорівнює розміру податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 п. 6.1 ст. 6 Закону для відповідного року (з урахуванням положень п. 22.4 ст. 22 Закону).

3. При вирішенні питання про відповідальність за продовжуваний злочин чи про його кваліфікацію у випадках, коли одні діяння були вчинені до, а інші — після 1 січня 2004 р., треба виходити з кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або кількості розмірів податкової соціальної пільги, вирахованих за кожен період окремо.

4. Суди мають регулярно вивчати практику застосування кримінального та адміністративного законодавства у частині кваліфікації тих злочинів або правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму доходів громадян установлюється на рівні податкової соціальної пільги, і вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ Л И С Т

30.12.2003

№ 5-13н387

Головам апеляційних судів України

Законом України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22 травня 2003 року № 889-IV, який набирає чинності з 1 січня 2004 року, запроваджуються податкові соціальні пільги, види і розмір яких визначається ст. 6 цього Закону. Статтею 22.5 Закону передбачено, що якщо норми інших законів містять посилання на неоподаткований мінімум, то для цілей їх застосування використовується сума у розмірі 17 грн., крім норм адміністративного та кримінального законодавства у **частині кваліфікації злочинів або правопорушень**, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 пункту 6.1 статті 6 Закону для відповідного року з (урахуванням положень пункту 22.4 Закону). *Таким чином, запровадження податкових соціальних пільг не вплине на розмір покарань чи адміністративних стягнень у виді штрафу, якщо останній визначений у відповідних санкціях у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. Не вплине воно і на вирішення питання про те, чи є те або інше діяння, вчинене до 1 січня 2004 р., караним в кримінальному чи адміністративному порядку та кваліфікацію цих правопорушень. Разом з тим, при визначенні чи є те або інше діяння, вчинене після 1 січня 2004 р.,*

караним в кримінальному чи адміністративному порядку та при кваліфікації цих правопорушень, якщо відповідним законом настання відповідальності чи кваліфікація обумовлені певною кількістю неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, необхідно буде виходити не із 17 гривень, а з розміру податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 пункту 6.1 статті 6 Закону для відповідного року (з урахуванням положень пункту 22.4 Закону). Підпунктом 6.1.1 пункту 6.1 статті 6 Закону податкова соціальна пільга визначається в розмірі, що дорівнює одній мінімальній заробітній платі (у розрахунку на місяць), встановленій законом на 1 січня звітного податкового року. Відповідно до абз. 2 ст. 22.4 Закону в 2004 році податкова соціальна пільга встановлюється в розмірі 30 % від пільги, визначеної підпунктом 6.1.1 пункту 6.1 статті 6 Закону, тобто вираховується за формулою 1 мінімальна заробітна плата x 30 под. соц. пільга в 2004 р. = -100 Закон передбачає внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення. На даний час відповідні зміни до цих нормативних актів, які впливають із змісту Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб", Верховною Радою України не внесені. Надсилаю в порядку інформації. Зміст цього листа прошу довести до відома всіх суддів підпорядкованих Вам судів.

Заступник Голови Верховного Суду України

П. Пилипчук

НЕОПОДАТКОВАНИЙ МІНІМУМ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН

ПОДАТКОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

РОЗДІЛ XX. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

Підрозділ 1. Особливості справляння податку на доходи фізичних осіб

5. Якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року.

РОЗДІЛ IV. ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Стаття 169. Перерахунок податку та податкові соціальні пільги

З урахуванням норм абзацу першого підпункту 169.4.1 пункту 169.4 цієї статті платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги:

169.1.1. у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, - для будь-якого платника податку;

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Державний бюджет України на 2025 рік (витяг)

Стаття 7. Установити з 1 січня 2025 року прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі 2920 гривень, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

дітей віком до 6 років - 2563 гривні;

дітей віком від 6 до 18 років - 3196 гривень;

працездатних осіб - 3028 гривень;

працездатних осіб, який застосовується для визначення базового розміру посадового окладу судді, - 2102 гривні;

працездатних осіб, який застосовується для визначення посадових окладів працівників інших державних органів, оплата праці яких регулюється спеціальними законами, а також працівників податкових і митних органів, - 2102 гривні;

працевдатних осіб, який застосовується для визначення посадового окладу прокурора окружної прокуратури, - 1600 гривень;

осіб, які втратили працевдатність, - 2361 гривня;

осіб, які втратили працевдатність, який застосовується для визначення розміру доплати за проживання на територіях радіоактивного забруднення, в тому числі за рішеннями суду, - 1600 гривень.

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

(витяг)

Стаття 51. Дрібне викрадення чужого майна

Дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'яти діб.

Дія, передбачена частиною першою цієї статті, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення становить від 0,5 до двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк від п'яти до десяти діб.

Повторне протягом року вчинення порушень, передбачених частиною першою або другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, -

тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк від десяти до п'ятнадцяти діб.

Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені особою, яка три і більше разів протягом року піддавалася адміністративному стягненню за дрібне викрадення чужого майна, -

тягнуть за собою накладення штрафу від шестисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк п'ятнадцять діб.

з 18.08.2024 НМДГ – 1514 грн, дрібне викрадення – 3028 грн

СХЕМА ЮРИДИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1. Номер та назва статті.
2. Кількість частин.
3. Визначення кримінального правопорушення (1 частина статті).
4. Склад кримінального правопорушення:
 - а). Ро
 - Bo (предмет та спец.потерп. якщо є).
 - б). ОС (обов'язково в кінці аналізу ОС вказати який це склад кримінального правопорушення (мат., форм., усічений) і коли він вважається закінченим).
 - в). С (фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла.....віку)
 - г). СС (характеризується...формою вини у вигляді..., а саме...)
5. Кваліфікуючі ознаки.
6. Відмежування від суміжних складів.
7. Особливості кваліфікації (по Пленуму).

—

Для нотаток

Навчальне видання

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО АТЕСТАЦІЇ
З КУРСУ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО»

Колектив авторів

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *О. М. Врублевська*

Підп. до друку 11.12.2024. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 25,81. Обл.-вид. арк. 27,75. Наклад – 25 прим. Зам. № 26/24-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018